ЎЗБЕК ХАЛҚ ЭРТАКЛАРИ

Уч жилдлик

O‘ZBEK XALQ ERTAKLARI

Uch jildlik

ЎЗБЕК ХАЛҚ

ЭРТАКЛАРИ

III

„O‘QITUVCHI“ НАШРИЁТ-МАТБАА ИЖОДИЙ УЙИ
ТОШКЕНТ — 2013

O‘ZBEK XALQ

ERTAKLARI

III

„O‘QITUVCHI“ NASHRIYOT-MATBAA IJODIY UYI
TOSHKENT — 2013

УДК: 821.512.133
398.21
КВК 82.3(5O‘)
O‘-16

-16

Фольклор

TAHRIR HAY'ATI

**XODI ZARIF, MANSUR AFZALOV, ZUBAYDA HUSAINOVA,
XOLID RASUL, BAHODIR SARIMSOQOV,
MAHKAM MAHMUDOV**

TUZUVCHILAR

M. AFZALOV, X. RASULOV, Z. HUSAINOVA

Mas'ul muharrir

Mahkam Mahmudov

Muharrirlar

*X. Ubaydullayev, A. Hasanov, B. Qodirov,
S. Xo'jaahmedov*

Musavvirlar

*A. Venediktov, V. Yeremyan, V. Kaydalov, A. Levitskiy,
A. Rossal, G. Shevakov, N. Agapova*

Badiiy muharrirlar

Sh. Xo'jayev, D. Mulla-Axunov

HO 41138
4ф.

2013/56
A4157
Alisher Navoiy
nomidagi
O'zbekiston MK

ISBN 978-9943-02-459-5

© „O‘qituvchi“ NMIU, 2007

Jovur chol

Bor ekan-da, yo‘q ekan, och ekan-da, to‘q ekan, burungi zamonda chol-kampir bor ekan. Dunyoda farzand yuzini ko‘rmay, juda ham kambag‘al yashagan ekanlar. Chol o‘tin sotib, puliga chorak g‘alla olib kun o‘tkazar ekan. Daladan o‘tin tashiy-tashiy orqasi jovur[1] bo‘lib ketibdi. Shuning uchun kampiri uni Jovur chol deb chaqirar ekan. *Kunlardan bir kuni Jovur chol daladan sakkiz quchoq o‘tin terib*, yaxshilab bog‘lab bozorga ko‘tarib kelayotsa, bir tulki inidan boshini chiqarib:

— Jovur chol, Jovur chol, men sening o‘g‘ling bo‘laman, — debdi.

Jovur chol:

— Ey tavba, tulki ham gapirar ekan-da, — deb picha qo‘rqibdi.

Tulki:

— Ota, qo‘rqmang, men sizga farzand bo‘lmoqchiman, — debdi.

Jovur chol ko‘nib:

— Mayli bo‘lmasa, yur uyga, — debdi.

Tulki Jovur cholning oldiga chopib kelib:

— Ota-ota, o‘tiningizni men ko‘taray, — debdi.

---

[1] **Jovur** — yag‘ir.

Chol hayron bo‘lib: „Buncha o‘tinni tulki holati bilan qanday ko‘tarar ekan“, deb o‘ylab, o‘tinni yerga qo‘yibdi. Qarasa, tulki shuncha o‘tinni chumchuqni ko‘targanday qilib ko‘tarib ketibdi, uyiga kelgandan keyin chol-u kampir tulkini juda yaxshi ko‘rib qolishibdi. Shu kundan boshlab tulki Jovur chol otasiga har kuni o‘tin tashib berib, bir g‘aram qilib qo‘yibdi. Bir kuni oqshomda tulki Jovur cholning qo‘ynidan chiqib ketayotsa, chol unga:

— Tulkicha-yu tulkicha, tunda qayga borasan? — debdi.

Tulki debdi:

Momom uyiga boraman.

Chol:

Momong senga ne berar?

Tulki:

Echki sog‘ib, sut berar.

Chol:

Echkisining suti yo‘q,
Kadisining tegi yo‘q.

Tulki:

Meni, ota, aldamang,
Borgandan so‘ng bilaman.
Sut bo‘lmasa mayliga,
Momom ko‘rib kelaman, —

deb tulki jo‘nab ketibdi. Tomma-tom yurib, hammaning mo‘risidan qarab keta beribdi. Oxiri podshoning tomiga yetib, mo‘risidan qarasa, uy ichini yorug‘ qilib podshoning qizi uxlab yotganmish. Tulki qizni ko‘rib oshiq bo‘lib qolibdi. Yana tomma-tom sakrab Jovur chol qoshiga kelibdi. Jovur chol tulkining silab, erkalatib:

Kechga qolding, tulkicham,
Kech keldimi echkicham? —

debdi.

Tulki:

Borib edim qidirib,
Keldim momomni ko‘rib.

Momom bo‘libdi jinni,
Qilib berdi g‘ilmindi, —

debdi.

Chol:

Ne kelmading shungacha?
Momong bo‘pma jengacha.
Yo bo‘ldimi o‘yinchi
G‘ilmindidan keyincha.

Tulki:

Momom aytdi, bor dedi,
Cho‘pchak terib kel, dedi.
O‘rdan terdim o‘n quchoq,
Qirdan terdim qirq quchoq.
Soydan-chi, sakkiz quchoq,
Shuytib keldim kechga choq, —

debdi.

Tong otibdi. Tulki Jovur cholga:

— Ota-ota, menga xotin olib bering, — debdi.

Jovur chol:

— O‘g‘lim, kimning qizini olib beray? — debdi.

Tulki:

— Podsho bobomning qizini olib bering, — debdi.

Jovur chol:

— O‘g‘lim, podsho bobong qizini senga berarmikan, — debdi.

Tulki:

— Bersa ham, bermasa ham, „Bir tulki o‘g‘lim bor, shunga qizingizni bering“, deb bir so‘rang, — debdi.

Jovur chol tulkini juda yaxshi ko‘rar ekan. So‘zi yerda qolmasin, deb podshonikiga borib:

— Podsho bobo, mening tulki o‘g‘limga qizingizni bering, — debdi.

Podshoning achchig‘i kelib:

— Men senday qashshoq bilan quda bo‘lamanmi, o‘g‘ling tag‘in tulki bo‘lsa, — deb darrov jallodlarga buyurib, cholni o‘ldirtirib yuboribdi.

Tulki bir kuni podshoning oldiga kelib.

— Otam qani? —debdi.

Podsho:

— Otangni o‘ldirib yubordim, — debdi.

Tulki bir joyga borib:

— Jovur chol, Jovur chol! — deb qichqiraveribdi. Jovur cholning suyaklari u yoqdan, bu yoqdan shaldirab yig'ilib kelib tirilibdi:

— Ha, o'g'lim, balli, meni tiriltirding, — debdi Jovur chol.

Tulki yana Jovur cholni podsho oldiga yuboribdi. Bu safar ham podsho Jovur cholni „Senday Jovur cholga qizimni berar emishmanmi, o'g'ling tag'in tulki bo'lsa", deb o'ldirtirib yuboribdi. Tulki yana bir joyga borib chaqirib Jovur cholni tiriltiribdi. Uch martaba tiriltirgandan keyin podsho tulkining bunday karomatlarini ko'rib qizini tulkiga beribdi.

Tulki qiz yoniga kirgandan keyin po'stinini yechib qoziqqa osib qo'yibdi, o'zi chiroyli bir yigit bo'libdi. Podshoning qizi yigitni sevib qolibdi. Tulki bo'lib yurganini yoqtirmay, bir kuni tulki uxlab yotganida po'stinini o'tga tashlab kuydiribdi. Tulki uyg'onib po'stinini so'rabdi. Xotini:

— Sizning tulki bo'lib yurganingizni yoqtirmadim. Chiroyli husningizga po'stin yarashmaydi. Shuning uchun o'tga solib kuydirdim, — debdi.

Tulki:

— Bo'lmasa sen menga yo'q, men senga yo'q, — deb chiqib ketibdi.

Xotini orqasidan:

— Men sizni izlasam qayerdan topaman? —debdi.

Tulki:

— Meni izlab sarson bo'lma, agar juda topmoqchi bo'lsang temir choriq kiyib, temir hassa tayanib izlaysan. Hassang ignaday, chorig'ing qog'ozday bo'lib qolsa, shundagina topasan, — deb jo'nab ketibdi. Tulkining xotini ham podsholikni tark qilib, temir choriq kiyib, qo'liga temir hassa ushlab, boshiga qalandar kuloh kiyib, darvishlikni ixtiyor qilib, tulkini qidirib ketibdi. Tulkini izlay-izlay temir choriq qog'ozday bo'libdi, temir hassa ignaday ingichka bo'lib ketibdi. Bu orada bir qancha yillar o'tibdi. Bir tog'dan borayotsa, tulki ko'p jo'ralari bilan ov ovlab yurgan ekan, xotinini ko'rib, tanib otidan tushibdi. Xotini bilan ko'rishib, so'rashib, xotinini o'z shahriga olib boribdi. Aslida tulki bir katta podshoning o'g'li ekan. U o'z sevgani bilan birga bo'lgach, murod-maqsadiga yetibdi.

Jonon piyola

O'tgan zamonda Qo'qon shahrida bir podsho yashagan ekan. Bu podshoning bitta-yu bitta jonon piyolasi bor ekan. Yer yuzini ming marta aylanib chiqsangiz ham bunaqangi piyolani topolmas ekansiz. U shu qadar chiroyli ekanki, qorong'i tunni oy nuri kabi yoritar ekan.

Podsho piyolani tilla sandiqning ichida saqlar ekan. Piyola turgan uyning atrofida bir qancha qo'riqchilar turar ekan. Agarda podshoning choy ichkisi kelsa, ishonchli odamini yuborib, jonon piyolasini oldirtirar ekan. Xizmatkor tilla sandiqni ochib, uning ichidan jonon piyolani olib borib podshoga topshirar ekan. Podshoning qo'lidagi piyolaga kanizaklar hurmat bilan choy quyib turar ekanlar.

Podsho har choy ichayotganda piyolani aylantirib tomosha qilar ekan. Kunlardan bir kuni podsho xizmatkoriga piyolani keltirishni buyuribdi. Xizmatkor piyolani olib kelayotganida qoqilib ketib, qo'lidagi jonon piyola chil-chil bo'lib sinibdi. Xizmatkor esa podshodan qo'rqib, qochib ketibdi. Podsho qancha kutsa ham xizmatkor kelmabdi. Uni topib kelgani bir necha odam yuboribdi. Ular ham qaytmabdi. Podsho vazirini yuboribdi, vazir ketayotib yo'lda sinib yotgan jonon piyolani ko'ribdi. „Ha, gap bu yoqda ekan, nega shu choqqacha ketgan odamlar qaytib kelmaydi desak, piyolani sindirib qo'yib, podshodan qo'rqib qochib ketishgan ekan. Agar qochmaganlarida podsho ularni to'xtovsiz o'ldirib yuborar edi. Men ham

podshoga borib bu sirni aytsam o‘ldirib yuborar, kel, bo‘lgancha bo‘lar“, — deb vazir piyola siniqlarini yerdan terib olib, podshoning oldiga boribdi-da:

— Podshohim, g‘azablanmang, bir hodisa ro‘y beribdi, — debdi.

Podsho:

— Qanday hodisa, tez ayt! — degan ekan, vazir:

— Bir qoshiq qonimdan kechsangiz aytaman! — debdi. Podsho:

— Kechdim, ayt! — debdi. Vazir:

— Taqsir, jonon piyolangiz sinibdi. Xizmatkor piyolani olib kelayotganda qoqilib ketib sindirib qo‘yibdi. Xizmatkoringiz qo‘rqib qochib ketibdi. Qolgan odamlar ham qo‘rqib g‘oyib bo‘libdilar. Mana sizning jonon piyolangiz! — deb piyola siniqlarini podshoga topshiribdi.

Podsho juda xafa bo‘libdi. Xafaligidan bir necha kungacha ovqat yemay ozib ketibdi, nihoyat kasal bo‘lib yotib qolibdi. Oradan qirq kecha-yu qirq kunduz o‘tgandan so‘ng podsho o‘ziga kelib, Qo‘qon viloyatidagi butun kulollarni chaqirtiribdi. Kulollar yig‘ilgandan keyin podsho ularga qarab shunday debdi:

— Ey, kulollar, yer yuziga mashhur, eng chiroyli, jonimdan ham qimmat bo‘lgan jonon piyolam sinib qoldi. Kimda-kim shu jonon piyolamni ilgarigi holiga keltirsa, istagan narsasini beraman, agarda tuzatib beraman deb, tuzatib bera olmasa, u kishining boshi o‘limda, moli talonda. Qani, o‘ziga ishongan kulollar bo‘lsa chiqa bersin.

Kulollar maslahatlashib qirq kun muhlat so‘rabdilar va siniq jonon piyolani olib ketibdilar.

Oradan qirq kun ham o‘tibdi. Kulollar ko‘p boshlarini qotirib, qancha urinsalar ham piyolani tuzata olmabdilar. Shunda podsho darg‘azab bo‘lib ularning hammasini qilichdan o‘tkazibdi.

Bir tomondan piyolani tuzatish uchun kulollar kela beribdilar. Bir tomondan tuzata olmaganlarini podsho o‘ldira beribdi.

Qo‘qon viloyatidagi kulollarning hammasi podshoning qilichidan o‘tibdi. Podsho yig‘ilgan xaloyiqqa qarab:

— Yana hech qayerda kulol qoldimi? —deb so‘rabdi.

Shunda olomon ichidan bir kishi chiqib:

— Taqsir, falon qishloqda qirqta kulol bor, lekin ular hali yaxshi kulollar qatoriga qo‘shilmagan. Shuncha nomdor kulollar nima bo‘ldi-yu, endi ular nima bo‘lar edi. Ulardan umid qilmasangiz ham bo‘ladi, — debdi.

Podsho ularni ham chaqirtiribdi.

Navkarlar zo'rg'a tirikchilik qilib yurgan qirq kulolni podsho huzuriga keltiribdi.

Podsho ularga siniq piyolani ko'rsatib:

— Mana shu piyolani tuzatsangiz ham tuzatasiz, tuzatmasangiz ham tuzatasiz! — debdi. Kulollar:

— Bu ish bizning qo'limizdan kelmaydi, — debdilar. Biroq podsho majbur qilgach: „Xo'p bo'lmasa, bir bosh qotirib ko'ramiz", deb piyolani olib qishloqqa jo'nab ketibdilar. Ular yo'lda:

— O'ziga inongan usta kulollar nima qildi-yu, biz nima qilar edik, — deb so'zlashibdilar.

Ular qishloqqa borgach, maslahatlashibdilar, lekin piyolani tuzatish chorasini qancha o'ylasalar ham topolmabdilar. Qirq kulolning ichida Nosir kal degan shogird bola bor ekan. Kulollarning so'zlashib, tortishib turganlari ustiga kelib qolibdi:

— Ey, ustalar, nega diqqat bo'layotibsizlar, nima gap? — deb so'rasa, ular:

— Bor, toshingni ter, ishing bo'lmasin. Qulog'ingning tagida shavla qaynatmasimizdan jo'nab qol! — deb uni haydab yuboribdilar.

Oradan o'n besh kun o'tibdi, kal yana ustalarning xunob bo'lib qovoq-tumshuqlarini solib, xayol surib o'tirganini ko'ribdi: „Ajabo, bularga nima bo'ldi ekan, jin tegdimi, qiladigan ishlarining tayini yo'q-ku, bekordan-bekorga g'ijillashadi. Jinni-pinni bo'lib qolishdimikan, har kuni bir joyda o'tirib olib, och qolib bo'lsa ham o'ylashadi, tortishadi. Nima uchun bu sirni menga aytishmaydi".

— Ey, ustozlarim, o'zi nima gap, o'ylaysizlar, tortishasizlar, sababini menga aytmaysizlar, menga aytsangizlar, balki birorta chora toparman, — debdi.

Ular shunchalik xayolga cho'mgan ekanlarki, kalning kelganini ham sezmay qolibdilar. Ulardan biri kalni ko'rib qolibdi-yu, cho'chib o'rnidan turib, kal bolani yana haydab yuboribdi. Kal yana kelibdi.

— Yana nega kelding. Bizning ishga aralashma, tezroq ket, kaltakdan o'lasan, — deb o'shqirgan ekan, ikkinchisi:

— Og'aynilar, har kallada har xayol, kal shogirdimiz diqqat bo'lib o'tirganimizni ko'rib yonimizga ikki marta keldi, birinchisida haydab yubordik. Endi haydamaylik. Axir u kal bo'lgani bilan es-hushi joyida-ku, necha yildan beri biz bilan ishlab keladi. Ishi yomon emas-ku. Mana, o'ttiz kun o'tib, o'n kun qoldi. O'ylab bir fikrga kelolmayotibmiz. Bu kalga ham bildirib, maslahat solib ko'raylik, balki bundan biror foydali fikr chiqib qolar, — debdi.

Boshqa kulollar bu fikrni ma'qullabdilar. Ulardan biri:

— Ey, kal, podsho bizni chaqirib, mana shu siniq piyolani qo'limizga berib, „Tuzatsalaring ham tuzatasanlar, tuzatmasalaring ham tuzatasanlar", dedi. Biz qo'rqqanimizdan rozi bo'lib qirq kun muhlat oldik. Mana bugun o'ttiz kuni o'tdi. Ko'p kulollar bu piyolani tuzata olmay, podshoning qilichi damidan o'tdi. Endi navbat bizga keldi, shuni tuzata olmay, hayron bo'lib turibmiz. Bu ahvolda qirq kunda emas, qirq yilda ham tuzata olmaydiganga o'xshaymiz, — debdi.

— Unday bo'lsa, — debdi Nosir kal, — men buning chorasini sizlarga aytaman. Shundagina qirq kulolning rangiga qon yuguribdi.

— Rostdan ham chorasi bor degin, aytaqol, uka! — deyishibdi.

— Rost! — debdi kal, qirq kundan keyin podshoning odamlari kelganda sizlar ularga: „Mana bu kalning otasi eng eski, mashhur kulollardan edi. Shu jonon piyolani ham o'sha ishlagan. Kal otasi hunarining eng nozik tomonlarini o'rganib olgan, jonon piyolani shu tuzatmoqchi edi", deysiz.

Kulollardan biri:

— Bizga baribir, agar kal piyolani tuzata olmasa, podsho uni o'ldiradi, — debdi. Bu gap hamma kulolga ma'qul tushibdi. Qirq kun muhlat o'tgandan keyin podshoning odamlari kelibdi. Qirq kulolning hammasi to'planibdi:

— Piyolani tuzatdingizmi? — deb so'rabdi navkarlardan biri.

Kulollardan biri aytibdi:

— Ey, podsho hazratlarining hurmatli kishilari, podshoning jonon piyolasini mana shu kalning otasi ishlagan ekan. Bu kal otam ishlagan piyolani mendan boshqa hech kim tuzata olmaydi, faqat o'zim tuzataman, deb turibdi. Otasi qanchalik usta bo'lsa, u ham shunchalik usta. Bizga ham kulollikni shu kal o'rgatgan.

— Tuzatasanmi, kal? —debdi podshoning odami.

— Albatta tuzataman, — debdi kal.

— Tuzatsang, yur, oldimizga tush, podshoga borib shu gapingni ayt.

— Yo'q, podshoning oldiga bormayman, — debdi kal.

— Nimaga bormaysan? Borib piyolani qanday qilib tuzatishingni aytishing kerak, — debdi navkar.

— Bularning hammasi otda borsin-u, men piyoda boramanmi? Boradigan bo'lsam, men ham otda boraman — debdi kal.

Kulollardan biri:

— Kel, mening otimga mingashib ol, — debdi.

— Ovora bo'lmanglar, bormayman dedim, bormayman. Men birovning orqasiga mingashib boramanmi? Keta beringlar, boradigan bo'lsam, bir o'zim yakka otni minib boraman, — debdi kal.

Qirq kulol:

— Shu kal o'lgurga bittangiz otingizni bera qoling, — deb podshoning odamlariga yalinib-yolvoribdi. Podshoning navkarlaridan biri otiga kalni mindirib, o'zi uning orqasiga mingashibdi. Biroz vaqt o'tgach, otliqlar saroyga kirib borishibdi. Podsho qarasa, eng ishongan, hurmatli kishisi qayoqdagi bir kalni otga mindirib, o'zi uning orqasiga mingashib kelayotgan emish. Podshoning achchig'i kelib:

— Ha, la'nati, seni nima jin urdi. Mening obro'yimni to'kib bu nima qilgan ishing! Bu kalni nega saroyga olib kirding, — debdi.

— Ey, hurmatli podshohim, — debdi navkar.— Kechirsinlar, bu kalni bir maqsad bilan olib keldik.

— Qanday maqsad? — deb so'rabdi podsho.

— Bir qoshiq qonimdan kechsangiz aytaman, — debdi navkar.

Podsho:

— Bo'ldi, kechdim, ayt! — debdi.

— Bu kalning otasi, — debdi navkar, — eng mashhur kulollardan ekan, sizning jonon piyolangizni ishlagan kishi ham o'sha ekan. Bu qirq kulol piyolangizni tuzata olmasdan shu kalga beribdi.

Podsho kalga qarab:

— Tuzatasanmi? —deb so'rabdi.

— Tuzataman, — deb javob beribdi kal.

Podsho unga qirq kun muhlat beribdi. Kal:

— Bekordan-bekorga tuzataveramanmi? —debdi.

— Xizmatingga nima talab qilasan? — debdi podsho.

— Mening gapimni yaxshilab eshitib oling: ixtiyoringizdagi ot, mol, qo'y va boshqa hayvonlardan, parrandalardan qirq donadan ajratib berasiz. Xazinangizdagi boyliklardan: tilla, kumush, oltin va har xil qimmat toshlardan qirq xachirdan uyimga eltib berasiz, ana o'shandan so'ng piyolani talab qilasiz, — debdi.

Podsho kalning istagan hamma narsasini tayyorlab uyiga yetkazib beribdi. O'limdan qutuldik, deb sevinib yurgan qirq kulolga podsho: „Kalga kafilsanlar, piyolani tuzata olmasa, senlar ham o'lasanlar", deganida ular tashvishga tushib qolibdilar.

Kal uyiga borgandan keyin podshodan olgan narsalarini qirq kulolga taqsim qilib beribdi-da, ularga shunday debdi:

— Ey, ustalarim, shu olgan narsalaringizni qirq kun ichida yeb-ichib tamom qilib yuboringlar, qirq kun ichida piyolani tuzatib bo'laman, so'ng sizlarga yana bir umr tamom bo'lmaydigan boylik olib beraman. Xotirjam bo'linglar! — debdi.

Kal o‘zining kichik hujrasida yashayveribdi. Piyolani tokchaga tashlab qo‘ygancha qo‘liga ham olmabdi. Uni tuzatish xayoliga ham kelmabdi, beparvo bo‘lib yura beribdi. Kulollar esa, „U piyolani tuzatadi, tashvishlanish kerak emas“, deb yaxshi kiyimlar kiyib, noz-ne’matlardan yeb, xursand bo‘lib yura berishibdi.

Oradan yigirma kun o‘tgandan keyin kulollar: „Kal qurg‘ur piyolani tuzatdimi, yo‘qmi“, deb xabar olgani kalning hujrasiga borishibdi. Ichkariga kirishsa, kal bemalol yonboshlab yotgan emish. Piyola esa hali ham tokchada, qanday qo‘yilgan bo‘lsa, shunday chang bosib yotgan emish. Ular hayron bo‘lishibdi. Ulardan biri:

— Ho‘, kal, piyolani tuzatmabsan-ku, qachon tuzatasan? — debdi.

— Bir kun tuzataman-da, — debdi kal, — sizlar bemalol ayshingizni qilib yura beringlar!

Kulollar ortiqcha gapirib o‘tirmay, hujradan birin-sirin chiqib ketibdilar. Oradan qirq kun ham o‘tibdi. Kechqurun kulollar kalning hujrasiga kiribdilar. Qarasalar, kal hali ham cho‘zilib yotgan emish.

— Badbaxt kal, — debdi kulollardan biri, — piyolani hali ham tuzatmadingmi, tur o‘rningdan, tuzat!

— Tuzataman-da, — debdi kal ustalariga pinagini buzmay. Kal o‘rnidan turib ularga ko‘rpacha solibdi.

Kulollar o‘tirishibdi.

— Xo‘sh, — debdi kal, — odam degan biroz o‘ylashi kerak-da, sizlar mening ustam, men sizlarga shogirdman.— Bu gapni eshitish bilan qirq kulolning yuragi shuv etib ketibdi. Kal so‘zida davom etib: — Axir ustasi qila olmagan ishni shogirdi qanday qilsin, ustasi tarang-u, shogirdi garang-da. O‘sha kuni podsho oldida indamay turganimda bekorga o‘lib ketar edinglar. O‘sha kunlari qoq suyak bo‘lib qolgan edinglar. Men sizlarni ota-bobosi kiymagan ust-boshlarni kiysin, hech kim yeb-ichmagan taomlarni yeb-ichsin, oriqlab o‘lguncha, semirib o‘lsin, dedim. Yana mening oldimga nima deb keldingizlar? Aytinglarchi, bundan boshqa tag‘in tuhmatlaring bormi? Men esa, ilgari qanday bo‘lsam, hozir ham shundayman, — debdi.

Kulollar o‘zlarini qo‘ygani joy topolmay „Avval o‘lmasak ham endi o‘ldik“ deyishib jon-ponlari chiqib tarqalib ketibdilar. Kun kech bo‘libdi. Kal atrofni aylanib kelib hujrasiga kirib yotibdi. Yarim kechada kulollarning piri kelib kalni hassasi bilan uyg‘otibdi. Kal ko‘zini ochib qarasa, hech kim yo‘q, endi piyolani yasamasam bo‘lmas ekan-da, deb o‘rnidan turib, muzdek suvga yuvinib kelibdi. Asboblarini qo‘liga olib astoydil ishga kirishibdi. U bitta piyola yasabdi. Podsho piyolasidan o‘n baravar chiroyli bo‘libdi. Lekin kalning ko‘ngliga yoqmabdi. „Ko‘nglimdagidek bo‘lmadi“,

deb yerga bir urib chil-chil qilibdi-da, boshqasini yasabdi. Bu ham kalga yoqmabdi, yerga urib sindiribdi. Yana boshqa bir piyola yasabdi, bu hammasidan chiroyli bo'libdi, qaragan kishining ko'zi qamashib ketarkan. Podshoning jonon piyolasi kalning bu piyolasi oldida sopol kosaga o'xshab qolibdi. Bu piyolaning sirti ajoyib gullar bilan bezatilgan, ichida esa yer yuzidagi bor narsalarning aksi tovlanib ko'rinar ekan. Piyola bir chertilsa jaranglagan tovushini hamma eshitar ekan. Uning bir xislati: o'ng tomonga qarab aylantirilsa shu xildagi piyoladan yettita piyola bo'lib qolar ekan. Chap tomonga qarab aylantirilsa yettita piyola bitta bo'lib qolar ekan. Piyolani kal qo'liga olib: „Ha, mana bu ko'ngildagiday bo'ldi", deb uni bir dokaga o'rab qo'yibdi. Tong ham otibdi. Podshoning navkarlari ot choptirib qishloqqa kirib, to'g'ri borib kalning eshigini taqillatibdilar. Kal ularni xursandlik bilan qarshi olibdi.

— Tuzatdingmi, kal? — deb so'rabdi navkarlardan biri.

— Tuzatdim, — debdi kal.

Navkarlar kalni podsho saroyiga olib ketibdilar. U saroyga borib taxt tagida otdan tushmay qarab turibdi. Podsho kalning xursandligini ko'rib „Piyolani tuzatibdi-da", deb ich-ichidan sevinib:

— Tuzatdingmi, kal, yo tuzatmadingmi? — deb so'rabdi.

— Tuzatdim, podshohim, — debdi kal.

— Qani, bo'lmasa ol-chi! — debdi podsho.

Kal otdan tushib, dokaga o'ralgan piyolani podshoning qo'liga topshiribdi. Podsho piyolani ochayotganida tirnog'i tegib ketibdi. Piyola jaranglabdi, uning tovushi butun saroyga yoyilibdi. Saroy ahllari bu qanday tovush, deb hang-mang bo'lib qolibdilar.

Podsho piyolani oq doka ichidan olib ko'rishi bilanoq, uning chiroyligiga, gul bilan ishlanishiga qoyil qolibdi. Boshi osmonga yetib, vaziridan:

— Kalga nima bersak ekan? —deb so'rabdi.

— Hech narsa berish kerak emas, podshohim, — debdi vazir.

— Axir, — debdi podsho, — bu piyolani aytganimizdan ziyoda qilib tuzatib keldi, unga biror narsa berish kerak-da.

— Kal bunaqa piyolani har kimga qilib beraveradi, — debdi vazir.

— Nima qilamiz bo'lmasa, — debdi podsho.

— Nima qilar edik, shu piyoladan ikkita edi. Birini yo'qotib o'g'rini topa olmagan edik. Ikkinchisini esa, sindirib qo'ygan edik.

Hozir o'g'ri topildi. O'g'ri mana shu kal ekan. Bu kal bizdan siniq piyolani tuzatgani olib, o'rniga o'g'irlab ketgan piyolani keltirib berdi, deb „Jallod, ushla!" desangiz ish tamom, vassalom, sizdan nima ketibdi. Shu bilan siz ham tinch-u, biz ham tinch. Piyolani tuzatmasdan avval ham bir qancha narsalar berib yuborgan edingiz.

— Gaping to‘g‘ri, men bunga bir ko‘rsatib qo‘yay, — debdi podsho va taxt atrofida yig‘ilgan odamlarga qarab:

— Bizning jonon piyola aslida ikkita edi, bittasini o‘g‘irlatib qo‘ygan edik. O‘g‘ri topilmagan edi. Bittasi esa sinib qolgan edi. Hozir o‘g‘rini topdik, o‘g‘ri qarshimizda bezrayib turgan mana shu kal ekan. Singan piyolani tuzatmoqchi bo‘lib olib, o‘rniga o‘g‘irlab ketgan piyolani keltirib beribdi. Piyola mana! Jallod, ol o‘g‘rining kallasini! — deb qichqiribdi.

„Qilichimiz qonsiragan, bormisan qurbon“, deb jallodlar qilichlarini yalang‘ochlab kelishibdi. Kalning qo‘l-oyog‘ini bog‘lab, so‘yish uchun yotqizishibdi. Shu payt kal:

— Ey, podshohi olam, sultoni bokaram, bir iltimosim bor, — debdi.

— Qanday iltimosing bor, o‘g‘rida iltimos nima qilsin, — debdi podsho. Lekin biroz o‘ylab turib, — qani, iltimosingni ayt-chi, vaqt o‘tmasin, — debdi.

— Iltimosim shuki, — debdi kal. — Qo‘limni sal bo‘shatishsa, baribir qochib keta olmayman, mening ikki og‘iz so‘zim bor, aytsam, so‘ngra o‘ldirsangiz armonim yo‘q.

Podsho buyrug‘i bilan kalning qo‘lini bo‘shatib qo‘yibdilar.

— Ey, podshohi olam, sultoni bokaram, — deb so‘z boshlabdi kal. — O‘sha qo‘lingizdagi jonon piyolangizni menga bersangiz, men o‘lim oldida uni bir marta qo‘limga olib tomosha qilsam, keyin o‘lsam ham armonim yo‘q.

Podsho piyolani kalning qo‘liga beribdi. Kal piyolani qo‘liga olib u yoq-bu yog‘ini aylantirib ko‘rib, tomosha qilib podshodan so‘rabdi:

— Ey, taqsir! Shu piyola o‘zingiznikimi?

— Ey, badbaxt, albatta o‘zimniki! — deb javob beribdi podsho.

— Piyolangiz nechta edi? — deb so‘rabdi kal.

— Ikkita edi, — debdi podsho.

— Bittasi o‘g‘irlangan, bittasi singan edi, shundaymi? — deb so‘rabdi kal.

— Shunday, — debdi podsho.

— Tag‘in yolg‘on chiqib qolmasin? — debdi kal.

— Rostini aytmay, yolg‘onni aytamanmi, rost! — deb javob beribdi podsho.

— Tag‘in yolg‘on chiqib qolmasin? —debdi kal.

— Hoy, la’nati o‘g‘ri, men rost aytmay, yolg‘on gapirarmidim. Gapni ko‘p cho‘zma, piyolam ikkitadan ortiq emas edi.

— Ey, xaloyiq, eshiting! Podshoning piyolasi ikkita bo‘lib, biri o‘g‘irlangan-u, ikkinchisi singan ekan, — debdi kal.

Har tomondan „Eshitdik, eshitdik“, degan tovushlar kelibdi.

Shunda kal qo‘lidagi piyolani o‘ng tomonga burgan ekan, bitta piyola yettita bo‘lib qolibdi. Podsho, vazir va saroyga yig‘ilgan kishilar hayron bo‘lib qolibdilar. Kal xotirjamlik bilan podshoga qarab:

— Ey, podshohi olam, mana bu singan piyolangiz, buni siz oling! Mana bu yo‘qolgan piyolangiz, buni vaziringizga bering. Mana bu piyolani xotiningizga, bunisini qizingizga, mana bularini esa bittadan vaziringiz xotini bilan qiziga bersin, mana bu qolgan bittasini singlingizga bering, — deb yettita piyolani qator qilib tizib qo‘yibdi. Buni ko‘rgan podshoning betlari qizigan tandirdek qizarib, yer yorilmabdi-yu, yerga kirib ketmabdi.

Xalq oldida sharmanda bo‘lgan podsho g‘azablanib, vazirining kallasini oldiribdi.

— Kalni ozod qilib yuboringlar, — debdi u. Kalga zarbof kiyimlar, qimmatbaho narsalar berib, xursand qilib jo‘natibdilar.

Kal qishloqqa qaytib borib, podshodan olgan in’omlarini kulollarga bo‘lib beribdi.

2013/56
A 4257
nomidagi
O‘zbekiston MK

Quloqboy

Bor ekan-da yo‘q ekan, och ekan-da to‘q ekan, bir chol bilan kampir bor ekan. Ularning farzandi yo‘q ekan. Kundan kun, oydan oy o‘tib, cholning xotini homilador bo‘libdi. Kunlardan bir kun kampirni to‘lg‘oq tutibdi. Chol shunday qarasa, xotini yettita quloq tug‘gan emish. Er-xotin bu yetti quloqni ko‘rib juda xafa bo‘libdi. Kundan kun, oydan oy o‘tibdi. Quloq bolalar o‘tiradigan, yuradigan bo‘lib, tili chiqibdi. Non-osh yetmaydigan bo‘libdi. Ularning surati quloqqa o‘xshasa ham og‘zi, ko‘zi bor, ovqat yer ekan. Har biri bir odamning ovqatini yeb qo‘yar ekan. Ovqatsiz o‘tira olmas, ovqat yemasa och qoldim deb chirqillar ekanlar. Bolalarni boqish uchun chol hech narsa topolmay qiynalibdi. Chol xotiniga aytibdi.

— Bu bolalaringning qilig‘i menga yoqmadi, qo‘llaridan ish kelmasa, ovqat deyishni qo‘ymasa, men ovqat topib berolmasam, bu qanday gap, axir. Bulardan bezor bo‘ldim-ku! Endi nima qilaman, — debdi. Xotini bilan chol ikkovi maslahat qilishibdi.

— Siz sho‘rlikka qiyin bo‘ldi, bularga ovqat topib beraman deb o‘lasizmi. Bularni yo‘qoting! — debdi kampir.

— Unday bo‘lsa, qanday qilib yo‘q qilaman? — debdi chol kampirga.

— „To‘yga olib boraman“, deb yettovini olib borib bir chuqurga tashlab, ko‘mib keling, — deb maslahat beribdi kampir.

Chol kampirning so‘zini ma’qul bilib, quloq bolalariga:

— Ey, bolalarim, yuringlar, to‘y bor, olib borayin, qornilaringizni to‘yg‘azib kelasizlar, — debdi va ularni olib jo‘nabdi.

Cholning otasidan qolgan bir parcha yerida o‘ra bor ekan. Bolalariga o‘rani ko‘rsatib:

— Shu yerga tushib o‘tiringlar, osh olib kelaman, — debdi. Ular o‘raga tushibdilar. Quloq bolalar o‘raga tushgandan keyin chol ularni tashlab qochibdi. Bolalari yig‘lab qolishibdi. Chol bir joyga borib, choponini yelkasiga tashlab, kavushini qoqib kiymoqchi bo‘lsa, uning ichidan eng kichik quloq bolasi chiqib.

— Ota, men qoldim, — debdi. Otasi:

— Sen qolgan bo‘lsang, yaxshi bo‘pti. Yur, o‘g‘lim, menga ermak bo‘larsan, — debdi. Quloqboyni qo‘liga olib uyiga kelibdi. Oqshom yetibdi. Erta bilan tong otibdi. Chol qo‘shga ketibdi. Kampir non yopibdi.

„Agar cholimga non olib borayin desam uyim ovloq qoladi. Non olib bormasam cholim och qoladi, nima qilsam ekan, men sho‘rlikning o‘g‘lim, qizim bo‘lmasa, deb, ko‘ngli buzilib yig‘labdi. Enasining yig‘laganini Quloqboy ko‘rib:

— Qizim, o‘g‘lim yo‘q deb yig‘lamang, ena, men-chi? —debdi. Enasi:

— Sen kichkinasan, qo‘lingdan hech nima kelmaydi, — debdi.

— Ena, nonni menga bering, otamga men olib boraman, — debdi u.

Onasi:

— Bolam Quloqboy, nonni qanday qilib olib borasan? —desa, quloqboy:

— Non bilan meni mana bu qovoqqa solib qo‘ying, olib keta beraman, — debdi.

Kampir Quloqboyning so‘zidan dimog‘i chog‘ bo‘lib, non bilan uni qovoqqa solib eshikdan chiqarib yuboribdi. Quloqboy qovoqni yumalatib nonni olib ketibdi. U qovoqni yumalata-yumalata otasining oldiga boribdi. Otasiga salom beribdi.

— Ey, ota, men sizga bugun non olib keldim, — debdi.

Otasining dimog‘i chog‘ bo‘lib:

— Balli, bolam, — debdi.

Shunda quloqboy nonni qovoqdan chiqarib otasining oldiga yumalatib olib boribdi. Otasi: „Nonni yeyay desam qo‘shim qoladi, qo‘sh hayday desam qornim och qoladi“, deb o‘ylabdi.

Quloqboy darrov buni payqab olibdi. Otasiga qarab:

— Ey, ota, siz nonni yeng, men qo‘shingizni haydab turayin, — debdi.

Chol:

— O‘g‘lim, sen haydolmaysan-da, — debdi. Quloqboy esa:

— Ey, ota, siz nonni yeng, men haydab turaman, — deb omochning bir yorig‘ida turib qo‘shni hayday beribdi.

Bu yer katta yo‘lning yoqasi ekan. Bozordan qaytib kelayotgan ikki yo‘lovchi ho‘kizning o‘zi qo‘sh haydayotganligini ko‘rib qolibdi. Tomosha qilib turishibdi. Ulardan biri:

— Zap qiziq ish, ho‘kizlarning o‘zi yer haydamoqda. Egasi bo‘lsa bemalol nonushta qilmoqda. Bu ho‘kizlar yaxshi ho‘kizlar ekan, — debdi.

— Buni sotib olish kerak ekan. Egasi sotarmikan, — debdi ikkinchisi. Ikkisi cholning oldiga kelishibdi.

— Hormang bobo! — debdi biri.

— Bor bo‘linglar, — deb javob beribdi chol.

— Xo‘kizlaringizni sotasizmi? — deb so‘rabdi ikkinchisi.

— Sotmayman, — debdi chol,

Ulardan biri cholning holi-joniga qo‘ymay:

— Ho‘kizlaringizni menga soting, qancha pul desangiz berayin, qo‘sh haydaydigan odamim yo‘q, — deb yalinib-yolvoribdi. Qo‘yarda qo‘ymay o‘n tillalik ho‘kizlarni ellik tilladan sotib olibdi-da, qo‘shdan chiqarib haydab ketibdi. Quloqboy bilan omoch qolibdi. Bozorchilar quvonib: „Bu miyasi aynab qolgan cholni xo‘p bopladik-da“, deb keta beribdilar.

Bozorchilar o‘z qishloqlariga borib, ko‘rgan-bilganlarini, ho‘kizni arzon olganlarini bola-chaqalariga aytibdilar. Ho‘kizni sotib olgan bozorchiga qarindoshlaridan biri:

— Unday bo‘lsa, xo‘p o‘xshatibsan-da, ho‘kizlarning o‘zi yursa yuz tillaga ham arzon, — debdi.

Chol ho‘kizlarni sotib: „Xo‘p pullab oldim, o‘xshatdim, yur endi, o‘g‘lim Quloqboy“ deb bolasini ergashtirib kampirning .oldiga boribdi. Quloqboy qo‘sh haydaganini, ho‘kizni sotganini kampirga aytibdi. Kampir ham bu so‘zni eshitib, Quloqboyning ishidan dimog‘i chog‘, vaqti xush bo‘libdi. Shunday qilib, chol-kampir ho‘kizlarning pulini sarf qilib yura beribdi.

Endi gapni bozorchilardan eshiting. Ho‘kiz olgan bozorchi ho‘kizni qo‘shga qo‘shibdi, ho‘kizlar qo‘shda yurmabdi. Ko‘p harakat qilibdi, ho‘kizlar sira yurmabdi. Ho‘kizlar birov haydasa yuribdi. Qarab tursa, yurmabdi. U „Bu ho‘kizlarning tilini bilmadikmi?“ deb o‘ylabdi. Aynab, olib borib berayin desa ko‘zi qiymabdi. „Endi har nima bo‘lsa ham ho‘kizlarni xo‘p sinab ko‘raylik“, deyishibdi ular. Oradan olti oy o‘tibdi.

Ho‘kiz olgan bozorchi bilan sherigi aynashib, ho‘kizni haydab cholning uyiga qarab jo‘nabdilar. Necha kun yo‘l yurib cholning uyini so‘rab topishibdi. Cholga voqeani aytibdilar. Chol:

— Men bu gaplaringizga ishonmayman, mening ho‘kizlarim qo‘shda yurib yer haydaganligini o‘zingiz ko‘rgansiz. Ho‘kizlarni yomon o‘rgatib qo‘ygansiz. Olganlaringizga olti oy bo‘ldi. Yomon chiqqan bo‘lsa olti oydan beri nimaga olib kelmadinglar. Endi bu so‘zlaringiz o‘rinsiz, — debdi.

Orada katta janjal bo‘libdi. Ikkovi birga qoziga borishibdi.

— Nima gap? — deb so‘rabdi qozi.

— Taqsir, men bundan olti oy ilgari ikki ho‘kizimni bu odamga sotgan edim, olti oydan beri bu odam ho‘kizimni qo‘shga qo‘shib, endi „Aynadim“, deb olib kelibdi. Men kambag‘al odam, ho‘kizlarning pulini ham yeb bo‘lganman. Hozir hech narsam qolmagan, — debdi chol.

Qozi ho‘kiz olgan bozorchiga qarab:

— Sen nima deysan? — debdi.

Bozorchi aytibdi:

— Ey, taqsir, bu odamning so‘zi ma’qul, lekin boshqa so‘z ham bor. Voqea shunday bo‘lgan: chol menga „Ho‘kizimning o‘zi yuradi“, deb sotgan. Ho‘kizining o‘zi yurmayotir, ahmoq bo‘lganimga alam qiladi, — debdi.

— O‘zi ko‘rib, bilib, meni qo‘yarda-qo‘ymay sotib olgan edi, — debdi chol.

Qozi o‘ylab turib:

— Har ikkingizning so‘zingiz aqlga sig‘maydi. Ho‘kizning o‘zi ham qo‘sh haydaydimi? Bu bo‘lmagan gap, — deb bularni qozixonadan chiqarib yuboribdi. Cholning vaqti xush bo‘lib uyiga kelibdi-da, xotiniga:

— Xotin, qolgan pulga nima olsam ekan? —debdi.

— Bug‘doy olish kerak, — deb javob beribdi kampir. Chol bug‘doy olib g‘amlab qo‘yibdi. Kunlardan bir kun kampir un tamom bo‘lganini aytibdi. Chol:

— Tegirmonga borib un tortib kelayin desam, ishim qoladi. Tegirmonga bormasam, un bo‘lmasa, nima qilaman endi, — deb xafa bo‘libdi. Quloqboy otasining xafa bo‘lganini bilib, aytibdi:

— Ey, ota, katta tuyaga bug‘doyni yuklab bering! Men tegirmonga borib, un torttirib kelaman.

Chol:

— Bolam, sen un tortib kelolmaysan-da, — debdi.

— Tortib kelaman, dedim, tortib kelaman, — debdi Quloqboy.

Otasi noiloj ikki qop bug‘doyni tuyaga yuklab beribdi. Quloqboy tuyaning qulog‘iga kirib olibdi. Tuyaning qulog‘ida turib burnidagi ipidan tortib, yetaklab, tegirmonga ketibdi. Tegirmon olis ekan. Uch kecha-yu uch kunduz yo‘l yurib boribdi. Tegirmon yonida tuyani to‘xtatib:

— Tegirmonchi, bormisan, tegirmon bo‘shmi? — deb qichqiribdi Quloqboy. Tegirmonchi eshikka chiqib qarasa, ikki qop bug‘doy ortilgan tuya turgan emish, boshqa hech kim yo‘q emish-u, faqat tegirmonchini chaqirgan tovush kelar emish. Tegirmonchi hayron bo‘libdi. „Bu qanday sir bo‘ldi“, deb turgan ekan, Quloqboy unga:

— Qo‘rqma, tuyadagi yukni tushir, ko‘p alanglama! Bug‘doyni tortib ber! — debdi. Buni eshitgan tegirmonchi qo‘rqqanidan yukni tushirib tortib, yana tuyaga yuklab, haq olmay jo‘natib yuboribdi. Yuboribdi-yu: „Bu qanday sir bo‘ldi? Bu ko‘rganim tushimmi, o‘ngimmi“, deb o‘ylab qola beribdi. Quloqboy yukni orttirib jo‘nab keta beribdi. Bir qancha yo‘l bosgach, Quloqboy dam olmoqchi bo‘libdi. Tuyani to‘xtatib, bo‘ynidan pastga sirg‘alib tushibdi. Tuya uch kundan beri och ekan. Quloqboyni yonida turgan yantoqqa qo‘shib yeb yuboribdi. Tuya bir necha kun adashib yurib, oxiri egasining uyiga yetibdi. Quloqboy tuyaning ichida turib:

— Ey, ota, tuya meni yeb qo‘ydi, tuyangizni yaxshi ko‘rasizmi yo meni yaxshi ko‘rasizmi? Meni tuyangizning ichidan chiqarib oling, — debdi.

Otasi bu so‘zni eshitib darrov tuyani cho‘ktirib, yuklarni tushirib olibdi. Tuyani bo‘g‘izlabdi. Tuyaning ichidan o‘g‘lini qidiribdi, topolmabdi. Tuyaning go‘shtini olib, ichak-chovoqlarini itga tashlabdi. Quloqboy ichak-chovoq ichida ekan, itning qorniga kirib ketibdi. It qornini to‘yg‘azib, oftobda yaslanib yotgan ekan, Quloqboy qichqiribdi:

— Ota, meni yaxshi ko‘rasizmi yoki itingizni yaxshi ko‘rasizmi? Meni yaxshi ko‘rsangiz, itning ichidan chiqarib oling! — debdi u. Chol:

— Voy, bolam, seni yaxshi ko‘raman-da, — debdi va itni o‘ldiribdi.

Itning qornini yorib Quloqboyni toza qidiribdi, topolmabdi. Kun kech bo‘libdi. Itning o‘ligi dalada qolibdi. Kechasi bir och bo‘ri kelib, uni yeb ketibdi. Quloqboy bo‘rining ichiga kirib ketibdi. Bo‘ri ov qilib, qaysi qo‘tonga borsa, Quloqboy: „Hoy, cho‘ponlar, qo‘tonga bo‘ri kelayotir, boxabar bo‘linglar!“ deb qichqirar ekan. Cho‘ponlar buni eshitib, itlarini ol-kishlab, bo‘rini quvib qo‘tonga kiritmas ekanlar. Bir necha kun o‘tibdi.

Bo‘ri juda och qolibdi, bir bo‘rini uchratib, unga:

— Ey, o‘rtoq, men shu kunlari bir baloga uchradim, qaysi yerga borib ovqatlanay desam, ichimdan „Hoy, cho‘ponlar, qo‘tonga bo‘ri

kelayotir, boxabar bo‘linglar!“ degan tovush chiqadi. Cho‘ponlar xabar topib meni quvib, ko‘p abgor qilayotirlar, qanday qilsam bu balodan qutular ekanman, — debdi. Ikkinchi bo‘ri:

— Ishing yomon bo‘libdi-ku, hammadan ochlik qiynaydi, — debdi. — Ey, do‘stim, endi sen kun qizigan paytda u yoqqa-bu yoqqa yugura ber, ichingdagi narsa kunning issig‘idan qiynalib, yo‘q bo‘lib ketadi.

Bo‘ri o‘rtog‘ining maslahati bilan kunning issig‘ida rosa yuguribdi, oxiri bir yo‘lning ustida suvsiz, ochlikdan ichi kuyib, o‘lib qolibdi. Shunday bo‘lsa ham Quloqboy bo‘rining ichidan chiqmabdi. Ikki otliq yo‘lovchi yo‘ldan o‘ta turib bo‘rining o‘ligini ko‘rib qolibdi. Ular otdan tushib, „Bizga xudo berdi“, deb bo‘rining terisini shila beribdilar. Yo‘lovchidan biri:

— Bu qo‘ylar qassobining terisini shilib, boylarning qo‘toniga olib boramiz. Bizga bir qo‘yning pulini beradilar, — debdi. Quloqboy bularning so‘zlarini eshitib astagina bo‘rining burnidan chiqibdi. Yo‘lovchilarning bir-biriga boylovli turgan otlaridan birining oyog‘idan o‘rmalab, qulog‘iga chiqib olibdi. Quloqboy asta-sekin otlarni hayday boshlabdi. Bir yo‘lovchi qarasa, otlar ketayotgan emish. U sherigiga:

— Ot ketdi, tez-tez ayir, — debdi. Ikkisi otga qaramay terini shila beribdi. Bir mahal bo‘rining terisini shilib bo‘lgach biri:

— Yugur, ot ketib qolmasin, — debdi. Ikkisi yugurishibdi. Ot ancha joyga ketib qolibdi. Ular yugura-yugura otga yetay deganda Quloqboy otning jilovini siltab yuboribdi. Otlar chopib ketibdi. Ikkisi otlarga yetolmabdi. Bir bo‘rining terisi deb ular ikkita otdan ayrilib qolishibdi. Quloqboy ikki otni yetaklab kechqurun bir boyning eshigiga borib to‘xtabdi:

— G‘ovni och, — deb baqiribdi. Boyning bir o‘g‘li chiqib qarasa, g‘ovning oldida ikkita ot turganmish. Odamzod ko‘rinmasmish. Qarab tursa:

— G‘ovni och! — deb tag‘in tovush chiqibdi. Boyning o‘g‘li hayron bo‘lib, qo‘rqa-qo‘rqa g‘ovni ochibdi. Otlarini ichkariga olib kirib boylabdi. Xashak solibdi. O‘zi Quloqboyni ko‘rmay bir uyga kirib ketibdi.

Quloqboy otdan tushib, mehmonxonaga qarasa, hech qanday ko‘rpacha yo‘qmish. „Ha, mayli“, deb endigina mehmonxonaga kirib turgan ekan, boyning ovozini eshitib qolibdi. Boy:

— Kelgan odam kim ekan? —deb o‘g‘lidan so‘rabdi.

— Ikki ot turibdi. Egasi yo‘q, — deb javob beribdi boyning o‘g‘li, — biroq birovning tovushi chiqadi-yu, o‘zi ko‘rinmaydi. Hayronman.

Shunda mehmonxonadan tag‘in tovush kelibdi:

— Ko‘rpacha bilan ovqat olib kelmaysanmi? Nega imillaysan!

— Ko‘r bo‘ldingmi? Ana, odam gapirayotibdi-ku! Bor, ko‘rpacha olib chiq, — deb baqiribdi boy o‘g‘liga. Boyning o‘g‘li mehmonxonaga ko‘rpacha olib kirib, qarasa, yana hech kim yo‘q. Hayron bo‘lib, ko‘rpachani to‘shab chiqib ketibdi. O‘g‘li otasining yoniga borib:

— Mehmonxonada hech kim yo‘q, — debdi. Shu vaqt mehmonxonadan yana tovush kelibdi.

— Ovqat olib kel! Bo‘l tezroq!

Bu tovushni eshitgan boy o‘g‘lini urishib ovqat berdirib yuboribdi. Boyning o‘g‘li mehmonxonaga kirib qarasa, yana hech kim yo‘q. U yoq-bu yoqqa qarabdi, hech kim ko‘rinmabdi. Ovqatni mehmonxonadan qaytarib uyga olib kiribdi. Shu paytda mehmonxonadan tag‘in tovush kelibdi:

— Nega ovqatni olib kelmaysan? Olib kel!

Boy o‘g‘lini urishib yana ovqatni yuboribdi. Boyning o‘g‘li tag‘in mehmonxonaga kirib, u yoq-bu yoqqa qarasa, hech kim ko‘rinmabdi. Ovqatni yana ichkariga qaytarib olib kirib ketibdi. Quloqboy yana qichqiribdi:

— Menga ovqat bermaysizlarmi? Nega hayalladingiz?!

Boyning o‘g‘li to‘rt marta ovqat olib kirib qaytarib chiqibdi.

Quloqboy beshinchi marta chaqiribdi. Qichqirganda boy g‘azablanib:

— O‘zing qanday balosan? Ko‘zga ko‘rinmaysan. Odamni bunday sarson qilganingdan ko‘ra o‘lganing yaxshi! — debdi. Boyning gapi unga botibdi.

— Ha, endi men sendan o‘ch olmasam yurgan ekanman, — debdi.

Kech bo‘lib, hamma uxlabdi. Quloqboy yarim kechada o‘rnidan turib boyning qo‘toniga kiribdi. Qo‘tonda bir bo‘g‘oz echki bor ekan. Ushlab olib echkini so‘yibdi. Undan ikki uloqni olib, birin-sirin sudrab kelib boyning bo‘yi yetgan ikki qizining qo‘yniga solib qo‘yibdi, hovlidan bir tebanni[1] topib boy yotgan uyning bo‘sag‘asiga qo‘yibdi. Tag‘in hovlida u yoqdan-bu yoqqa kezib, bir to‘g‘anoqni topib, qora uyning eshigi tepasiga o‘rmalab chiqib, bir yog‘ochga mahkam bog‘lab osiltirib, uydan chiqadigan odamning manglayiga tegadigan qilib qo‘yibdi. O‘zi shu uyning tomiga chiqib qichqiribdi:

— Ho boy, cho‘pon, bormisan, qo‘yga bo‘ri keldi! — Boy bilan o‘g‘illari uyg‘onib ketibdi. Shovqin-suron ko‘tarilibdi. Boyning kelinlari, qizlari ham uyg‘onibdi. Qizlar qarasa, yonida bittadan echki bolasi yotgan emish. Hayron bo‘lib dod-voy qilishibdi. Shu paytda:

---

[1] **Teban** — *juvoldiz* ma’nosida.

— Bo‘l, ha, bo‘l, quv, ha, quv, bo‘ri keldi! — degan tovush yana eshitilibdi. Boyning katta o‘g‘li yotgan uydan yalangoyoqligicha shoshilib chiqayotganida teban oyog‘iga „port“ etib kirib ketibdi. „Voy, oyog‘im“, deb o‘tirib qolibdi. Boy o‘g‘lining voy-voylaganini eshitib:

— Ha, nima bo‘ldi?—degan ekan, o‘g‘li:

— Bo‘sag‘ada teban turgan ekan, oyog‘imga kirib ketdi, — debdi.

Boy o‘g‘lidan bu so‘zni eshitib, hatlab o‘ta qolay deb balandroq hatlagan ekan, manglayini to‘g‘anoqqa urib olibdi. Manglayi yorilibdi. Quloqboy bularning hammasini ko‘rib dimog‘i chog‘ bo‘lib:

— Menday mehmonga xizmat qilmasang, shunday bo‘lasan-da, — deb ularni tomosha qilib o‘tiribdi.

Boy o‘g‘li, qizi va kelinlari bo‘rini quvish uchun dalaga chiqib ketibdi. Bundan cho‘ponlar ham uyg‘onib, qo‘tonning atrofini qarashibdi, hech narsa ko‘rinmabdi. O‘rtada boyning manglayi yorilib, boyvachchaning oyog‘iga teban kirib, yara bo‘libdi. Boy xotiniga:

— Chiroqni yoq, manglayimga tekkan narsa nima ekan, — debdi. Kampir chiroqni yoqibdi. Qarasa, eshikning tepasidagi yog‘ochda bir to‘g‘anoq shalvirab osilib turgan emish.

— Bu sabilni bu yerga kim osiltirib qo‘ygan edi? — debdi. Bolalari:

— To‘g‘anoqni bizlar qo‘yganimiz yo‘q, — deyishibdi. Boyning o‘g‘li:

— Mening oyog‘imga kirgan tebanni oyoq ostiga tashlagan kim? — debdi-da, boshqalarni urishibdi. Qizlar aytibdi:

— Kimdir, birov bizning qo‘ynimizga yangi tug‘ilgan uloqni solib qo‘yibdi. Kim bu ishni qiladi? O‘zimiz bu ishni qilamizmi?

Qizlardan biri:

— Bu ishlarni birov dushmanlikdan qilgan, — debdi.

Hammasi chiroq yoqib qo‘tonlarni qarabdi. Bir echki so‘yilib yotgan emish. Boy va uning bolalari boshqa hech narsani ko‘rmay, hayron bo‘lib yana dalaga chiqib atrofni qarab, yana ichkariga qaytib kiribdilar. Boy:

— Bu qanday sir bo‘ldi? Bu ishni jin qildimi, odammi? Qanday balo bo‘ldi? — debdi. Hammasi hovlida gaplashib o‘tirganida Quloqboy eshik tepasidan sekin pastga tushibdi. Boyning to‘shagi ustiga borib qarasa, bir hamyon turgan emish, uni tishi bilan yechsa, hamyonda tilla bor emish. Tillali hamyonni zo‘rg‘a ko‘tarib o‘rmalab, uyning keragasi ostidan olib chiqib, namatning tagida turibdi.

Boy va bolalari xafa bo‘lib uxlashibdi. Quloqboy ular uxlaganidan keyin hamyondagi tillani sudrab otlar oldiga boribdi. Otning oyog‘idan tirmashib chiqib, hamyonni ot ustidagi xurjunga solibdi-da, otlarining tizginini yechib, kechasi yo‘lga chiqibdi. Shu yurganicha yo‘l yurib uch

kecha-yu uch kunduz deganda o‘z uyiga yetib kelibdi. Otlarni eshik oldida to‘xtatib, otasini chaqirib salom berib:

— Ey, ota, bu otlarni boylang, ustidagi xurjunda hamyon bor, uni oling! — debdi. Otasi xurjunning ichidagi hamyonni ochib ko‘rsa, tilla bor emish. Bu tillalarni ko‘rib chol bilan kampirning boshi osmonga yetibdi. Har ikkisining dimog‘i chog‘ bo‘lib, o‘g‘lidan xursand bo‘libdi. Chol-kampir Quloqboyni yaxshi ko‘rib, erkalab:

— Quloq bo‘lsa ham katta bolalardek ish qiladi. Esiz, esiz, olti Quloq bolamdan ayrilibman, — deb chol o‘lib ketgan bolalariga achinibdi.

— Ha, qolganiga shukr, — debdi kampir. Er-xotin maslahatlashib: „Quloq bo‘lsa ham o‘g‘limiz bizga yordam berayotir. Quloq bolamiz orqasidan ho‘kizimizni ko‘p pulga sotib oldik. Tillaga boy bo‘ldik. „Tegirmon tortib kelaman“, deb o‘zi yo‘qolib ketgan bo‘lsa ham oxirida qancha tilla, ikki ot olib keldi. Shu-da bir odamning topgani“, deyishibdi. „Endi Quloqjonga bir to‘y qilaylik“ deb er-xotin kengashibdi.

Oradan necha kun o‘tibdi, qarindoshlarini chaqirib, Quloqboyga to‘y qilib berishibdi.

Shunday qilib, kampir bilan chol Quloqboydan dimog‘i chog‘ bo‘lib, murod-maqsadiga yetibdi.

Bahrom va Sherzod

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, qadim zamonda bir podsho bor ekan. Uning Bahrom degan bitta-yu bitta o‘g‘li bor ekan. Bahrom aqlli, hushyor bola ekan. Bu bola yoshligidan hunar o‘rganishga qiziqib, temirchilik, duradgorlik, tikuvchilik, sartaroshlik kabi oltmish to‘qqiz hunarni o‘rganibdi. Gilam to‘qishda o‘zining Sherzod degan ustasidan ham o‘tib ketibdi.

Bahrom shunday gilam to‘qir ekanki, bir katta podshoning xazinasini, boj-xirojini jamlasa ham, Bahrom to‘qigan gilamning narxiga yetmas, tovlanishda tovusni tang qoldirar, quyoshning rashkini keltirar ekan.

Podsho esa o‘g‘lining hunarini nazarga ilmas, uni davlat ishini o‘rganishga undar ekan. Lekin Bahrom otasining so‘ziga quloq solmas, saroy ishiga qiziqmas ekan. Podsho esa o‘g‘lining bu ishidan qattiq xafa ekan.

Kunlardan bir kun podsho o‘g‘lidan yana „yo‘q“ degan javobni eshitib, g‘azablanibdi va „Mening, senday o‘g‘lim yo‘q! Shahrimdan chiqib ket, bo‘lmasa kallangni olaman!“ debdi.

Bahrom otasining niyatini ilgaridan bilib, uzoq safar anjomlarini tayyorlab qo'ygan ekan, bu gapni eshitgan zamon onasi va yor-do'stlari bilan xayrlashib, shahardan chiqib ketibdi.

Yo'l yuribdi, yo'l yursa ham mo'l yuribdi, necha-necha qir-u cho'llarni bosib o'tibdi. Qush otib ovqat qilibdi, yer qazib suv ichibdi. Kunlardan bir kuni Bahrom oy yorug'ida katta dovondan oshib bir soylikka tushganda hayron qolibdi: ketayotganida kunchiqar tomonda oy har kungidek bitta ekan, hozir bo'lsa kunbotar tomonda ham bir oy paydo bo'lib qolibdi. Bahrom shu kunbotar tomondagi oyga qarab yuraveribdi. Kunduzi yotib dam olibdi, kech bo'lib oy chiqqanda yo'lga tushibdi... Rosa yettinchi kuni kechasi kelayotganda kunbotar tomondagi oy osmonda emas, osmonga tutashgan baland minora tepasida ko'rinibdi. Minora Chindil degan shaharning o'rtasida ekan. Bahrom bozorda aylanib yurib, bir hashamatli do'kon oldida to'xtabdi. Bu do'kon kabobpazning do'koni ekan. Do'kon oldida odam tirband emish. Ichkarida kabobpaz yigit: „Ha, kep qoling, pishdi kabob, yeganlar darmonda, yemaganlar armonda!", deb xo'randalarni qiziqtirib, kabob pishirib turgan emish. Bahrom: „Bu hunarni ham o'rganish kerak ekan", deb ko'nglidan o'tkazibdi va kabobpazning ishidan ko'z uzmay, zehn qo'yib turaveribdi. Bir vaqt do'konning oldi bo'shab kabobpazning Bahromga ko'zi tushibdi:

— Xo'sh, yigit, muncha tikilib qolding... Hunar o'rganasanmi? — deb so'rabdi.

Bahrom quvonib ketib:

— Kabob pishirishni o'rgating, — debdi.

— Bilasanmi men kimman? —debdi kabobpaz.

— Yo'q, bilmayman, — debdi Bahrom.

— Men oddiy kabobpaz emasman, Chindil podshosining o'g'li — Korson bo'laman, — debdi kabobpaz.

Bahrom Shahzodaning kabob pishirishini ko'rib hayron bo'libdi. Bahrom kabobpazlikni o'rgatishni Korsondan yana iltimos qilibdi.

Kabobpaz Bahromni shogird qilib olmoqchi bo'lib, uni orqadagi bir uyga boshlab kiribdi. Uyda allanechuk sassiq bir hid burqsib turar ekan. Bahrom qaytmoqchi bo'lgan ekan, kabobpaz qo'ymabdi. Bahrom qarasa, qo'llariga oyboltalar ushlagan to'rt jallod baravariga: „Qon, qon!.. Uf... cho'lladik, qon!" deb turgan emish. Kabobpaz

Bahromni yetaklab, yana bir eshikni ochibdi. Ichkarida bir qancha odam birining og‘zidan biri ilib, ha desa „Men semiz emas, bu semiz... Men semiz emas, u semiz“, der emish. Bahrom esankirab qolibdi. Kabobpaz uni ichkariga itarib yuborib, eshikni tashqaridan qulflab qo‘yibdi.

Kabobpaz bu yerdagi semiz odamlardan har kuni ikkitasini tanlab olib, jallodlar qo‘liga tashlar, ularning go‘shtidan kabob pishirar ekan. Shuning uchun eshik „tiq“ etdi deguncha bechoralar jon talvasasiga tushar ekanlar.

Oradan bir necha vaqt o‘tibdi. Kabobpaz kuniga ikkitadan odam olib chiqaveribdi. Navbat Bahromga yetibdi. Bahrom o‘lishini bilib, kabobpazning oyog‘iga bosh qo‘yib zorlanibdi:

— Bir arzim bor, birodar, ne-ne orzu bilan yetmish xil hunar o‘rgandim... Menga kerakli narsalarni keltirib ber, senga bir gilam to‘qib beray, uni sotsang, puli butun umringga yetadi. Shu gilamni to‘qib bo‘lganimdan so‘ng meni o‘ldirsang roziman, — debdi.

Kabobpaz o‘ylab turib rozi bo‘libdi va shu kuniyoq Bahromning aytgan hamma narsasini keltirib, gilamni tayyor qilishga qirq kun muhlat beribdi.

Bahrom gilamni o‘ttiz sakkiz kun deganda tayyor qilibdi. Kabobpaz gilamni ko‘rib hayron qolibdi. Bahromni gilam bitgan kuni kabob qilishga olib chiqmoqchi ekan, sevinganidan yana ikki kun asrab, gilamni bitirishga belgilagan muhlatni to‘lg‘izmoqchi bo‘libdi. U saharni erta olib gilamni do‘kon oldiga osibdi.

Shahar xalqi bunday gilamni bir umr ko‘rmagan ekan. Bozor va shahar ichidagi butun xalq kabobpaz do‘koni oldiga yig‘ilibdi. Gilam savdoga qo‘yilibdi. Birov o‘n ming tilla desa, birov yuz ming tilla der emish. Gilamning narxi borgan sari ko‘tarilaveribdi. Shahardagi „manman“ degan savdogarlar, amaldorlar ham gilamni sotib olishga pul yetkazolmay, chippakka chiqib qolishaveribdi. Xullas, hech kim gilamning narxiga yetolmabdi. Kabobpaz bo‘lsa: „Mening hunarimga qoyil qoling“, degandek gerdayib, savdoni ham xalqning o‘ziga qo‘yib, qarab turaveribdi.

Endi gapni Bahromning onasidan eshiting:

Bahromning onasi o‘g‘lining dardida yig‘layverib ikkala ko‘zidan ajrabdi. Lekin eriga hech nima demas ekan. Podsho o‘z xotinini Bahrom tufayli

sevar ekan. Bahromni bo'lsa yo'qotib, qo'l ostidagi hamma shaharlarga jarchi qo'yibdi. Bahromdan aslo darak bo'lmabdi. Podsho vahimaga tushibdi. So'ngra boshqa podsholarga ham elchilar yuborib, Bahromni qidirtiribdi.

Axiri shu Chindil shahriga ham Bahromni qidirib uch elchi kelibdi. Elchilarning boshlig'i Bahromning ustozi Sherzod pahlavon ekan. Elchilar yurt podshosidan Bahromni so'rab turganlarida eshik ochilib, bir kishi ichkari kirib, podshoga ta'zim ila xushomad qila boshlabdi. Bu odam Chindil shahrining katta boylaridan ekan.

— Hurmatli shohim! Sizni buyuk bir martaba bilan tabriklamoqchi bo'lib keldim. Bir qoshiq qonimdan kechsangiz, gapirsam, — degan ekan, podsho unga:

— Kechdim, gapir! — debdi. Shunda u qulluq qilib so'z boshlabdi:

— Shu bugun erta bilan farzandingiz do'konlari oldida bir gilam paydo bo'lib qoldi. Hammamiz yoqa ushlab: „Ofarin", dedik. Bunaqa gilamni shu vaqtgacha ko'rmagan edik. Qo'l ostingizdagi „manman" deganlar ham, qo'li qisqalik qilib, gilamning bahosiga yetolmadi. Gilam shundayin bebaho. Podshohi olam, sizning soyayi davlatingizda kabobpaz o'g'lingizdan hunarmandroq kishi bo'lmas. Kamina qulingiz bu ishni ham o'g'lingiz Korsonning ishi deb o'ylab, sizni muborakbod qilgani kelgan edim.

Podsho bunga quvonib, boyga to'n kiygizibdi. Boy chiqib ketgandan keyin podsho o'g'li Korsonning hunarini tomosha qilmoqchi bo'libdi. Elchilar, ayniqsa, Sherzod buni kutib turgan ekan.

Podsho dabdaba bilan bozorga boribdi. Elchilar ham u bilan birga borishibdi. Hamma egilib, ta'zim qilibdi. Podsho o'g'lining peshonasidan o'pibdi.

Sherzod gilamni ko'rishi bilan behad sevinibdi. Gilamda Bahromning tug'ilganidan tortib to Korson kabobpazning zindonida yotganigacha bo'lgan sarguzashti gul bilan yozilgan ekan. Sherzod chidayolmay, bir oh tortibdi va qilichini sug'urib, qalqonni tutib do'konga kiribdi. Uning ketidan qolgan ikki elchi ham kiribdi. Sherzod gilamda ko'rsatilgan yo'l bilan ketaveribdi. U „Qon!" deb baqirib turgan jallodga duch kelib, to'rttasini ham qilichdan o'tkazibdi. „Men semiz emas, u semiz!" deb bir-birlarini ko'rsatib turgan odamlar oldiga kirib Bahromni topibdi. Bahrom ozib ketgan ekan. Sherzodni ko'rishi bilan o'rnidan turib, ikkalasi

quchoqlashib ko‘rishibdi. So‘ngra Korsonning hamma asirlarini ham zindondon ozod qilibdi.

Tashqarida Chindil podshosi butun askarlarini to‘plab, urushga hozirlanib turgan ekan.

Bahrom tashqariga chiqa solib, Korsonning kallasini uzibdi. To‘rt pahlavon baravariga kurash maydoniga otlanibdi.

Qirq kecha-yu qirq kunduz urush bo‘libdi. Bahrom bilan Sherzodga podsho qo‘shini bas kelolmabdi. Chindil podshosining butun lashkari va pahlavonlari qirilibdi. Podsho taslim bo‘libdi. Sherzodning ham ikki sherigi o‘libdi.

Shu tobda Bahromning esiga minorada ko‘ringan oy tushib qolibdi. Sherzoddan ruxsat olib, haligi minora tepasiga chiqibdi. Minorada qirq qiz o‘rtasida podshoning qizi to‘lin oy kabi o‘tirar ekan. Bahrom podshoning qizi shu ekanligiga ishonibdi.

Malika Bahromni ko‘rib o‘rnidan turibdi.

— Marhamat, aziz pahlavonim Bahrom, — debdi.

Bahrom:

— Salom, ey, oyjamol qiz, — debdi va go‘zal malika bilan tanishibdi.

Shunday qilib, Sherzod zolim podshoni zindonga solibdi. Bahrom esa go‘zal malikani olib, o‘z yurtiga qaytibdi, murod-maqsadlariga yetibdi.

Murqumomo

Bir kambag‘al chol dasht-biyobonlardan o‘tin terib, uni sotib kun ko‘rar ekan. Bir kuni u tush payti o‘tin terib, charchab uxlab qolibdi. Tushida bir qush parvoz qilib uchib kelib, taxlangan o‘tin ichiga kirib tuxum qo‘yibdi-da, yana uchib ketibdi. Chol bir vaqt uyg‘onib o‘tinni ko‘tarmoqchi bo‘lsa, ichidan bir dona tuxum chiqibdi. Chol o‘rnidan turib tuxumni olib bozorga qarab jo‘nabdi. Shaharga kelib bozor tomonga ketayotsa, shu shahar podshosining vaziri taxtda qarab turgan ekan. Cholning qo‘lidagi tuxumni ko‘rib qolibdi. Darrov kirib podshoga cholning qo‘lida qimmatbaho tuxum bor, deb aytibdi. Podsho darrov yasovul yuborib, cholni olib keltiribdi. Cholning qo‘lidagi tuxum juda qimmatbaho gavhar ekan. Podsho cholga:

— Shu tuxumingni qancha mol-u dunyoga almashtirasan? — deb so‘rasa, chol:

— O‘zingizga nima ma’qul kelsa, shuni bering, — deb aytibdi.

Podsho shu tuxum evaziga juda ko‘p mol-dunyo berib, cholni rozi qilibdi. Chol uyga xursand bo‘lib qaytibdi. Cholning ikki o‘g‘li bor ekan. Birinchisining oti Majid, ikkinchisining oti Hamid ekan. Bu boyliklar

«Bahrom va Sherzod» ertagiga ishlangan rasm

bilan ular ancha yaxshi yashay boshlabdilar. Chol yana o'tin tergani dashtga jo'nabdi, uxlabdi. Tushida yana o'sha qush kelib o'tin ichiga kirib gavhar tuxum qo'yib ketibdi.

Chol uyg'onib qarasa, yana bir dona gavhar tuxum turgan emish. Chol tuxumni yana podshoga olib boribdi. Podsho tuxumni olib qirq tuyaga zar, qirq xachirga oltin yuklab beribdi. Chunki haligi bir dona tuxumning bahosi bir podsholikning yetti yillik xarajatiga to'g'ri kelar ekan. Chol haligi zar, oltinlarni olib uyga boribdi. Butun kambag'al-bechora, uysizlarni chaqirib uy soldira boshlabdi. Tez orada dashtda salqin, chiroyli uylar paydo bo'lib, shahar vujudga kelibdi.

Kambag'allarning bolalarini to'plab maktablarda o'qita boshlabdi. Chol shaharga podsho bo'libdi.

Chol o'zini shunday baxtli qilgan qushni tutib olib kelmoqchi bo'libdi. U qushni ko'rmas ekan. Eski choponini kiyib, sahroga chiqib o'tin terib, yolg'ondan uxlagan kishi bo'lib qushning kelishini kutib turibdi. Bir vaqt qarasa, bir qush kelib o'tin orasiga kirib ketibdi. Chol o'rnidan turib choponi bilan o'tin ustini yopib qushni tutib olibdi. Oltindan taxt yasatib, oltindan qafas qildiribdi. Qafasning ichiga haligi go'zal qushni solib, taxti oldiga osib qo'yibdi. Chol bir kuni xotiniga:

— Men bir hajga borib kelay, — deb tayyorlanib hajga jo'nab ketibdi. Cholning o'rniga uning xotini podsho bo'lib qolibdi. Shu shaharda bir usta bor ekan. Cholning xotini uyni ta'mirlash uchun shu ustani chaqirtirsa, u aytibdiki:

— Agar o'sha Murqumomo qushni menga so'yib, sho'rva qilib bersangiz siznikiga boraman, — debdi. Cholning xotini rozi bo'libdi. Qafasning ichidagi yetti podsho xirojiga teng keladigan go'zal qushni so'yishga buyuribdi. Qushni so'yib, qozonga solib, qaynatib qo'yishibdi.

Shu vaqt cholning o'g'illari Majid bilan Hamid maktabdan qornilari och holda kelishibdi-da, qozonda qaynayotgan qushning tojisini olib bo'lishib yeb qo'yishibdi. Bolalar o'ynagani ko'chaga chiqib ketishibdi. Cholning xotini go'shtni ustaning oldiga olib chiqib qo'yibdi. Usta pishgan qushning go'shtini ko'rsa, tojisi yo'q emish. Usta:

— Men bu go'shtni yemayman, — debdi. Shunda xotin:

— Nima uchun yemaysiz? — deb so'rasa, usta:

— Men kitobda o'qiganman. Agar kimda-kim Murqumomoning tojisini pishirib yesa, o'sha odam davlatga podsho bo'ladi, deb yozilgan, — debdi. — Bu qushning tojisini birov yeb qo'yibdi. Endi o'sha odam podsho bo'ladi, — debdi-da, arazlab ketmoqchi bo'libdi.

Cholning xotini yalinib ustani to'xtatibdi va qushning tojisini kim yegan ekan, — deb surishtirib ketibdi.

Shu vaqt uyga o'g'illari kirib kelibdilar. Onasi ulardan so'rasa, biz yedik deb aytishibdi. Shu vaqt usta xotinga „Hozir ikkala bolangni o'ldirsang ularning jigarida toji turibdi. Menga jigarlarini berasan, shundagina sening uyingni ta'mirlab beraman, — debdi. Usta ketib qolishidan qo'rqqan xotin jallodlardan biriga:

— Uzoq joyga olib borib Hamid bilan Majidni so'y-da, jigarini olib kel, — deb buyuribdi. Jallod Hamid bilan Majidni otga mindirib jarning oldiga olib boribdi. Lekin bolalarni so'yishga qizg'anibdi. Birini so'yay desa, „Meni so'ying", deb ikkinchisi yopishibdi, ikkinchisini so'yay desa, birinchisi: „Avval meni so'ying", deb yalinibdi.

Bularning nolishlariga rahmi kelgan jallod o'ylanib qolibdi. Shu vaqt jar tagidan kuchuklarning g'ingshigan ovozlari eshitilibdi. Jallod darrov jarlikka tushib ikkita kuchukni olib chiqib, so'yib, qornini yorib, jigarini olibdi. Bolalarni esa otlariga mindirib:

— Boshlaringiz oqqan tomonga qarab ketinglar, — deb qo'yib yuboribdi.

Ikki bola birgalikda ketishibdi. Ularning oldilaridan ikki yo'l chiqibdi. Bir yo'lga „Borsa kelmas" deb yozilgan, ikkinchi yo'lga „Borsa kelar" deb yozilgan ekan. Majid o'ylab turib:

— Aka, sen „Borsa kelar"ga borgin, men „Borsa kelmas"ga boraman — debdi. Majid boshqa yo'lga, Hamid boshqa yo'lga jo'nabdi.

Hamid yo'l yursa ham mo'l yurib, oxiri bir shaharga kirib boribdi. Xuddi shu kunlarda shaharning shohi o'lib, xalq davlat qushini uchirib turgan vaqt ekan. Uchib yurgan qush hali otdan tushib ulgurmagan Hamidning boshiga qo'nibdi. Kishilar kelib qarasalar, qush bir musofir yigitning boshiga kelib qo'nib turgan emish. Qushni yana uchirishibdi. Qush yana Hamidning boshiga kelib qo'nibdi. Bu hol uch marta takrorlanibdi. Oxiri Hamidni podsho qilib ko'tarishibdi. Hamid podsholik davrini suraversin, endigi so'zni Majiddan eshiting:

Majid ketaverib juda ko'p yo'l yuribdi. Yo'lda uch kishi qonlariga belanib urishayotgan ekan. Majid ularni urishishdan to'xtatibdi. So'ngra

ulardan nima uchun urishayotganliklarini so‘rabdi. Ular urishishning sababini aytibdilar. Ular otadan uch o‘g‘il bo‘lib, otalari o‘lgach, ularga bir hassa, qalpoq va to‘rt tevaragiga turli so‘zlar yozilgan gilam meros qolgan ekan. Shu merosni bo‘lisha olmay urishayotgan ekanlar. Majid o‘ylanib turib:

— Xo‘p, bu narsalarning qanday xosiyati bor? — deb so‘rabdi. Shunda kattasi turib bu narsalarning xosiyatlarini so‘zlab beribdi:

— Kimki hassani ushlasa, bir qadami ming qadam bo‘ladi, qalpog‘ini kiysa, kishi ko‘ziga ko‘rinmaydi. Gilamga o‘tirib, xatlarini o‘qib xohlagan joyining nomini aytsa, o‘sha yerga olib boradi. Hassaning yana bir xususiyati shuki, ko‘r ko‘zga surtsa, ko‘zi ochiladi.

Shunda Majid:

— Men sizlarga bir shart qo‘yaman, shu shartni bajarsalaring uchala narsa o‘shanga tegadi, — debdi. Aka-ukalar ko‘nibdi.

— Kim soydagi chiroyli toshlardan bir etak terib keltirsa, bu meroslar o‘shanga tegadi, — debdi Majid. Meros narsalar Majidning oldida qolibdi.

Uchala aka-uka yugurib ketishibdi. Shu zamon Majid hassani ushlabdi, qalpoqni kiyibdi-da, gilamga o‘tirib, xatlarni o‘qibdi. Shu vaqt gilam osmonga ko‘tarilibdi. Gilam uchib to‘g‘ri bir podshoning juda shinam bog‘iga borib tushib, katta hovuz oldidagi supaga solinib qolibdi. Shu vaqtda podshoning go‘zal parilardek qizi qirq kanizi bilan bog‘da sayr qilib yurishgan ekan.

Shohning qizi supaga solingan gilamni ko‘rib, uni tomosha qilmoqchi bo‘lib o‘tiribdi. Majidni ko‘rmabdi, chunki Majid qalpoqni kiyib olgan ekan. Majid darrov gilamning xatini o‘qibdi. Gilam shu payt osmonga ko‘tarilib shohning qizini ham olib uchib ketibdi. Gilam juda uzoq uchib bir daryo yoqasiga qo‘nibdi. Majid boshidan qalpog‘ini olibdi. Qiz yigitni ko‘rib, unga salom beribdi. Majid qizni sevib qolib:

— Birga turmush qilaylik, — debdi. Podshoning qizi avval ko‘nmabdi. Oradan biroz vaqt o‘tgach, qiz rozi bo‘libdi. Yigit unga uylanibdi. Ikki yil o‘tgach, bir qiz, bir o‘g‘il ko‘ribdilar.

Majid juda mehnatsevar ekan, u tinmay mehnat qilib uy quribdi. Har kuni ovga borib, kundalik ovqatlarini topib kelar ekan. Shohning qizi otasining shahriga ketishni istabdi. Bir kuni malika gilamning

sirini so‘rabdi. Majid shu vaqtga qadar gilam, qalpoq, hassaning sirini aytmagan ekan. Endi ikki bolasi bilan qayerga ketardi, deb gilamning sirini aytibdi. Bir kun Majid ovga ketgach, xotini bolalarini olib gilamga o‘tiribdi va gilam tevaragidagi xatni o‘qibdi. Gilam ko‘tarilib, otasining shahriga qarab uchibdi. Gilam borib bog‘dagi supaga yozilib qolibdi. Qiz otasinikiga kelib turaversin, gapni Majiddan eshiting.

Majid ovda ko‘p o‘ljalarni olib kelsa, uyda chiroqlar yoqilgan, biroq hech kim yo‘q ekan. Uyga kirsa, sehrli gilam yo‘q. Shunda xotini bolalari bilan otasining yurtiga uchib ketganini bilibdi. Majid darrov berkitgan yeridan hassa bilan qalpoqni olibdi, qalpoqni kiyib, hassani qo‘lga olib, bolalarini izlab ketibdi.

Oxiri xotini turgan podsholikka yetib kelibdi. Shu shaharning bir chetida bir chol bilan kampir turishar ekan. Chol har kuni azonda borib podsho taxtining oldidagi maydonni supurar va shuning evaziga tirikchilik o‘tkazar ekan. Podsho saroyida yurib, u yerda bo‘layotgan ishlardan xabardor bo‘lib turar ekan. Majid borib shu chol bilan kampirnikiga tushibdi. Ular bilan hol-ahvol so‘rashgach, chol:

— O‘g‘lim, nima qilib yuribsan? — debdi.

Shunda Majid boshidan o‘tgan hamma voqealarni birma-bir so‘zlab beribdi. Chol gapni tinglab bo‘lgach, shunday debdi:

— O‘g‘lim, qayg‘urma, gilam podshoning xazinasida, bolalaring sog‘ va salomat, bog‘da o‘ynab-kulib yurishibdi. Erta sahar men bilan borasan. Senga xazinaga kirish yo‘llarini aytib beraman, — debdi.

Ertasiga chol Majidga xazinaga kirish yo‘lini ko‘rsatibdi.

Majid qalpoqni kiyib olgan ekan, hech kim uni ko‘rmabdi. U to‘g‘ri xazinaga kirib gilamni ko‘ribdi. Gilam yerda yozig‘liq turgan ekan. Gilamga o‘tirib xatlarni o‘qibdi. Shu vaqt gilam uchib xazina darchasidan chiqib ketibdi va borib bog‘dagi supaga tushibdi.

Hovuz bo‘yida bolalari o‘ynab yurishgan ekan. Gilamni ko‘rishlari bilan bolalar yugurib kelishibdi. Bolalarni gilamga o‘tqazib olib ketibdi. Bu holni ko‘rgan podsho va uning qizi dod-voy deganlaricha qolaveribdilar. Majid to‘g‘ri ukasi Hamid podsholigiga qarab uchibdi. Ukasi bilan ko‘rishib, gaplashibdi. Majid:

— Yur, uka, ota-onamiz oldiga boramiz. Ular sog‘-salomatmikan, — debdi. Maslahatlashib ota yurtiga qarab uchib ketishibdi. Bular uchib ketishaversin. So‘zni ota-onasidan eshiting:

Jallod onaga kuchuk jigarini olib kelgach, ustaga yediribdi. Usta yeb olgach, butun boyliklarni olib qochib ketibdi. Xotin:

— Cholim kelib bolalar qani, desa nima deyman, yaxshisi ikkita go‘r qilay-da, qaroqchilar o‘g‘illaringni o‘ldirdi, deyman, deb o‘ylab, ikkita go‘r qazitib, katta sag‘ana qildiribdi. Biriga Majid, biriga Hamid deb yozdiribdi. O‘zi esa, shu go‘r oldida „yig‘lab“ o‘tiribdi. Bir necha vaqtlar o‘tgach, chol hajdan qaytib kelibdi. Bu voqealarni ko‘rib nihoyatda qayg‘uribdi. Chol ham tarki dunyo qilib, bolalarining „go‘ri“ oldida yig‘lab o‘tiribdi. Ikkalasining ko‘zlari ham yig‘layverib ko‘r bo‘libdi. Shundan keyin bolalari gilamda uchib kelibdi. Ko‘rishsa, shaharlar vayron, izlab yurishib, go‘r oldiga kelib qarashsa, biriga Majid, ikkinchisiga Hamid deb yozib qo‘yilgan emish. Yonida esa ota-onasi yig‘lab ko‘r bo‘lib yotgan emish. Butun voqeani darrov bilib olibdilar. Ota-onasining oldiga borib ko‘rishibdilar. Majid xosiyatli hassani otasining ko‘ziga surtibdi. Otasining ko‘zi ochilibdi. Lekin onasining ko‘ziga surtmabdi. Butun bo‘lgan voqeani otasiga gapirib berishibdi. Ular gilamga ota-onasini o‘tqazishib, Hamid podsho bo‘lgan mamlakatga uchib ketishib, murod-maqsadiga yetishibdi.

Hunarning xosiyati

Kunlardan bir kuni bir kambag'al dehqon qarigan chog'ida o'g'li Rafiqni hunar o'rgatish uchun duradgorga shogird qilib berib, odat bo'yicha: „Eti sizga, suyagi bizga, shu bolani sizga topshirdim", debdi. Duradgor bolani olib qolib, ishni qunt bilan o'rganish va qiyinchiliklarni yengish kerakligini unga aytibdi. Rafiq biroz oq-qorani tanigan ekan, bir necha yil duradgorga yordamchi bo'lib ishlab, uning hunarini puxta o'rganibdi.

Kunlardan bir kuni Rafiq uxlab qolibdi. Tush ko'ribdi. Tushida bir qancha qizlar kelib: „Tur, qachongacha uxlaysan", deb hazil qilib turgan emishlar. Shu qizlardan biri juda go'zal ekan. U qizni boshqa qizlar o'rab olib, Rafiqqa ko'rsatmas emish. Rafiq bir iloj qilib ko'ribdi. Joyidan tursa, hech kim yo'q, yolg'iz o'zi o'tirgan emish. Shu kundan boshlab Rafiq qizni o'ylab, borgan sari ozib keta beribdi. Duradgor usta ham, otasi ham hayron bo'lishibdi. Dori-darmon qilishibdi, tuzalmabdi. Duradgor bilan bolaning otasi buning sababini bilmoqchi bo'lishibdi. Otasi qo'ymagandan keyin bola tushida ko'rgan voqeani aytibdi. Shu qizni sevib qolganini bildiribdi. Otasi bilan duradgor bu bolani sayohatga yuborish maqsadida bir yog'och ot qilib berishibdi. Bir necha kunlik oziq-ovqat tayyorlab, shu yog'och otga mindirib jo'natmoqchi bo'lishibdi. Duradgor „O'ng qulog'ini

burasang tepaga chiqadi, chap qulog'ini burasang pastga tushadi", deb o'rgatibdi. Bola safarga jo'nabdi. Bir necha kun yo'l yurib, cho'l-u sahrolardan oshib, bir kichkina qishloqqa yetib boribdi. Otining chap qulog'ini burab yerga tushib, qishloqqa kiribdi.

Bu qishloqning chekkasida bir kampir yashar ekan. U shu qishloqdagi bir katta hovuzga qorovul ekan. Rafiq kampir oldiga borib salom beribdi. Kampir bolaning salomiga alik olib: „Ey, bolam, bu joylarda qush uchsa qanoti, odam yursa oyog'i kuyadi. Sen nima qilib yuribsan?" debdi. Rafiq dadillik bilan kelishining sababini kampirga gapirib beribdi. Kampir voqeani bilgandan keyin Rafiqqa yordam qilmoqchi bo'lib, maslahat beribdi:

— O'g'lim, bugun mana bu hovuzga bir qancha qizlar kelib cho'milishadi. Sening sevganing shu qizlar orasida bo'lsa kerak. Sen yaxshilab qara, agar o'sha qiz bo'lsa, ular suvdan chiqquncha sekin bildirmay ko'ylagini olib ket. Qiz suvdan chiqqandan keyin ko'ylagini topa olmay shu hovuz yonida qolishga majbur bo'ladi, — debdi. Rafiq hovuz yonidagi bir daraxt tagida poylab o'tiribdi. Azon vaqtida bir qancha kaptarlar uchib kelib, bir dumalab qizga aylanibdi-da, suvga tushib cho'mila boshlashibdi. Rafiq qarasa, o'sha tushida ko'rgan qizlar emish. Qizlar orasida sevgan qizi ham bor. Sekin borib qizning ko'ylagini olmoqchi bo'lib turganda, qiz sezib qolib, suvdan yugurib chiqibdi-da, yigitni bir shapaloq urib, kaptar bo'lib uchib ketibdi. Uning orqasidan qolgan qizlar ham bir yumalab kaptar bo'lib uchib ketibdi. Rafiq kampir oldiga kelib voqeani aytib, kampirdan ularning yashaydigan makonlarini so'rabdi.

Kampir: „Ularning makoni tog'ning kun chiqish tomonida", debdi. Rafiq yana yog'och otiga minib safarga jo'nabdi. Bir necha kun yo'l yurib, kampir aytgan tog'ga yetib boribdi. Tepadan qarasa, tog'ning orqasida bir to'da qizlarning sayr qilib o'ynab yurganlarini ko'ribdi. Qizlarning har qaysisi yulduz kabi porlab turgandek ko'rinibdi. Rafiq otining chap qulog'ini burab pastga tushibdi. Qizlar ichida o'z sevganini ko'rib, otini bir yerga yashirib qo'yibdi-da, bir chekkaga borib poylab o'tiribdi. Birozdan keyin qizlar o'ynab yurib charchab, hammasi bir maysa joyda yotib uxlab qolishibdi. Rafiq sekin borib qizning qo'lidagi uzugini olib, o'zining uzugini taqib, qaytib joyiga o'tiribdi. Qiz uyg'onib qarasa, qo'lidagi uzugi o'ziniki emas. Hayron bo'libdi, lekin bu sirni hech kimga aytmabdi. Qizlarga bildirmasdan, uzukning egasini qidiribdi. Qiz yurib-yurib Rafiq o'tirgan daraxt tagiga borib qolibdi. Rafiqni ko'rib:

— Ey, yigit, bu yerlarda nima qilib yuribsiz? Agar otam bilib qolsa, sizni mayda-mayda qilib tashlaydi, — debdi.

Rafiq joyidan turib, dadillik bilan uni tushida yaxshi ko‘rib qolganini aytibdi. Qiz ham Rafiqni sevib qolibdi. Ular kampirning uyiga kelib, turmush quribdilar va bir qancha vaqt shu yerda yashabdilar. Bir kuni Rafiq o‘z shahriga qaytmoqchi bo‘libdi, otini minib kechasi jo‘nashibdi. Bir qancha yo‘l yurgandan keyin xotinining vaqti-soati yetib, bir o‘g‘il tug‘ibdi. Bu yerda na suv va na o‘t yo‘qligidan Rafiq o‘t va suv qidirib ketibdi. Ancha yurgandan keyin bir uydan tutun chiqqanini ko‘ribdi. O‘sha uyga kirib o‘t tilabdi. Uy egasi o‘t beribdi. Rafiq o‘tni qanday qilib olib ketishni bilmay, oxiri belbog‘ining bir uchini yondirib, oti bilan uchib kelayotganda o‘t yog‘och otga tegib, kuyib, yerga tushibdi.

Xotin uni kutib xafa bo‘lib o‘tirsa, karvonlar kelib qolibdi. Karvonlar xotinni o‘zlari bilan birga olib ketib, bir saroyda asrabdilar. Oradan bir necha yil o‘tgandan keyin o‘g‘li Rasuljon ancha katta bo‘lib qolibdi. Bir kuni xotin Rafiqning rasmini ko‘chaga osib qo‘yib, o‘g‘li Rasuljonga:

— Sen ko‘chada poylab o‘tir. Kimki shu rasmga qarab boshini ushlab tursa, darrov menga xabar ber, — debdi.

Rasuljon bir necha kunlar poylabdi. Kunlardan bir kuni Rafiq ko‘p yo‘llarni yurib shu qishloqqa kelib qolibdi.

Ko‘chada ketayotib, bir saroy eshigida osilib turgan o‘zining rasmini ko‘rib hayron bo‘lib qolibdi. Rasuljon rasmga tikilib qarab turgan odamni ko‘rib, onasiga xabar beribdi. Onasi kelib eri Rafiqni tanib ko‘rishibdi, xursand bo‘lishibdi. Rafiqning sochlari o‘sgan, ust-boshi to‘zib ketgan ekan. Xotini uni yuvintirib, yangi kiyimlar kiydiribdi. Bir kuni Rafiq ustasidan o‘rgangan duradgorlik hunarini ishlatib uchar yog‘och ot yasabdi. Bir necha kun shu saroyda yashabdilar. Rafiq xotinini sog‘-salomat olib kelganlarga rahmat aytib, o‘g‘li bilan uchar otga mingashib, o‘z shahriga jo‘nabdi.

O‘z yurtiga kelib, otasi va duradgor ustozi bilan ko‘rishibdi. Otasi o‘g‘lining sog‘-salomat izlagan qizini olib kelganiga xursand bo‘lib, to‘y-tomosha qilib beribdi. Rafiq duradgorning hunar o‘rgatganiga ko‘p rahmatlar aytibdi. Murod-maqsadlariga yetishibdi.

Opa-uka

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, bir chol bor ekan. Uning xotini har ikki yilda ikkitadan bola tug‘ar ekan. Oradan bir necha yil o‘tibdi, cholning bolalari juda ko‘payib ketibdi. Bu bolalarni boqish juda qiyin bo‘lib qolibdi.

O‘zlarining ham qorinlari hech to‘ymas ekan. Kunlardan bir kun chol xotiniga:

— Bolalarni uxlatgandan keyin bir qozon atala qil, bir to‘yib ichaylik, — debdi. Xotini yarim kechada o‘rnidan turib oshga harakat qilib tursa, bir qizi turib:

— Ona, men un elab beraymi? — debdi.

Yana biri turib:

— Suv keltirib beraymi? — debdi.

Yana biri:

— O‘tin keltirib beraymi? — debdi.

Yana biri:

— O‘t yoqib turaymi? — debdi.

Shunday qilib, bolalari uyg‘onib har tomondan turib kelaveribdilar. Chol buni ko‘rib, zarda qilib ko‘chaga chiqib ketibdi. Xotini atalani pishirib, suzish oldidan bolalariga:

— Otangizga ham biroz olib qo‘yay, — debdi-da, bir kosa atala olib qo‘yibdi. Atalani o‘choq boshida qoldiribdi. Bolalar atalani ichib bo‘lgach, yotib uxlabdilar. Bolalardan biri turib, o‘choq boshidagi oshni topib ichib, o‘rniga suv solib qo‘yibdi. Yotib uxlabdi. Birozdan keyin chol uyga kirsa, hammasi uxlab qolgan ekan. O‘choq boshiga borib qarasa, kosada bir narsa turgan emish. Qorong‘ida atala deb o‘ylab, ichib ko‘rsa, suv ekan. Shundan chol qattiq xafa bo‘libdi. Ertasi bolalariga:

— Bolalarim, men bilan birga yuringlar. Bugun tog‘ga borib, do‘lana teramiz, — debdi. U bolalarini ergashtirib, bir tog‘ga olib chiqibdi. Do‘lanani qoqib, bolalariga:

— Men daraxtga chiqib, do‘lana qoqaman. Yuqoriga qaramanglar, zo‘r berib tera beringlar, — debdi. Bolalar do‘lanani teraveribdilar. Chol sekin daraxtdan tushib, uyiga qarab ketaveribdi. Do‘lanani terib, yeb bo‘lgan bolalar:

— Dada, yana qoqing! — deb yuqoriga qarashsa, hech kim yo‘q. Bolalar yig‘lashib, har tomonga tarqalib ketibdilar. Shu bolalar orasidan bir qiz bilan bir o‘g‘il tog‘ning bir tarafiga qarab ketibdi. U yerda suv yo‘q ekan. O‘g‘il bola opasiga:

— Opajon, juda chanqadim, — debdi. Shunda bir joyda ko‘lmak suv ko‘rinibdi. Bola suvni ichay degan ekan, opasi:

— Ichma, bu ayiqning ichadigan suvi, — debdi. Yana biroz yurgandan keyin bir suv ko‘rinibdi.

Bola:

— Opa, suv ichaman, — debdi.

Opasi:

— Ichma, bu kiyikning ichadigan suvi, — debdi.

Bola:

— Ichsam nima bo‘ladi? — debdi.

Opasi:

— Ichsang kiyik bo‘lib qolasan, — debdi. Ukasi opasining so‘ziga kirmay, shu suvdan ichgan ekan, kiyik suratiga kirib qolibdi. Qiz hayron bo‘lib, yig‘lab-yig‘lab kiyik bo‘lib qolgan ukasini yetaklab yuribdi. Ular borib-borib, bir ko‘prikning tagiga kirib yotibdilar.

O‘sha yurtning podshosi ovga chiqqan ekan. U ko‘prik oldiga kelganda oti hurkib, ko‘prikdan o‘tmay qolibdi.

Podsho:

— Kimsan, ko‘prik tagidan bu yoqqa chiq! — debdi. Qiz kiyikni yetaklab chiqib kelibdi. Podsho qizni ko‘rib yoqtirib qolibdi.

Podsho navkarlariga:

— Bu qizni o‘rdaga olib boringlar! Kechqurun ovdan qaytib boraman. Shungacha tursin! — debdi. Navkarlari qizni o‘rdaga olib boribdi. Kechqurun podsho ovdan qaytibdi. Qizdan hol-ahvol so‘rab, uni parvarish qilish to‘g‘risida buyruq beribdi. Podsho avvalgi xotinlaridan bola ko‘rmagan ekan. Bir necha kundan keyin xalqqa katta to‘y-tomosha qilib beribdi va qizni o‘z nikohiga olibdi. Qiz homilador bo‘libdi.

Podshoning katta xotinlari yosh xotinning homilador bo‘lganini bilib, uni yo‘qotish payiga tushibdilar. Kunlardan bir kun podsho ovga ketganda, kundoshlar kenja xotinini yo‘qotmoqchi bo‘libdilar.

Kenja xotin podshoning ovdan qaytish kunlari yaqinlashganda hovuz bo‘yida sochlarini yoyib o‘tirgan ekan. Kanizaklaridan biri kelib kenja xotinni to‘satdan hovuzga itarib yuboribdi. Qiz cho‘kib ketibdi.

Kanizakning o‘zi esa kenja xotinning kiyimlarini kiyib, unga o‘xshagan bo‘lib o‘tiribdi. Podsho ovdan qaytib, to‘ppa-to‘g‘ri kenja xotinning uyiga kiribdi. Qarasa, xotini boshqa ahvolda.

— Ey, xotin, senga nima bo‘ldi? — debdi.

Kanizak aytibdi.

— Sizni o‘ylayverib shu ko‘yga tushdim, — debdi. Podsho hayron bo‘lib, shu kecha u bilan qolibdi.

Xotin ertalab turib:

— Mening boshim qorong‘i bo‘ldi, menga o‘sha kiyikni so‘yib bersangiz, — debdi.

Podsho:

— Sen bu kiyikni mening ukam, suv ichib kiyik bo‘lib qolgan demabmiding? — debdi.

Kanizak:

— Yolg‘on aytgan edim, — debdi.

Podsho navkarlariga:

— Kiyikni so‘yinglar! — deb buyruq beribdi.

Navkarlar darrov mis qozonlarni osib, oshpichoqlarni qayrab turganlarida, birdan kiyik hovuz atrofida aylanib, tilga kelibdi:

Mis qozonlar osildi,
Oshpichoqlar qayraldi,
Chiqmaysizmi, opajon,
Hovuzingiz tagidan, —

debdi.

Opasi:

O‘ng yoqda oltin beshik,
Chap yoqda kumush beshik,
Tagimda zarvar gilam,
Qanday chiqay, ukajon?! —

debdi.

Podsho bu so‘zni eshitib, darhol hovuzning suvini chiqarib tashlab, quritishga buyruq beribdi. Hovuzning suvini chiqarib, tagiga qarashsa, bir darcha ko‘rinibdi, darchani ochib qarashsa, bir gumbaz ko‘rinibdi. Bu gumbazning ichiga kirib ko‘rishsa, gumbaz o‘rtasida podshoning kichik xotini o‘tirgan emish. Uning tagida zarvar gilam, o‘ng va chap taraflarida beshik. Podsho xotinining oldiga borib so‘rabdi:

— Seni kim bu yerga keltirdi?

— Meni bir kanizak hovuzga itarib yubordi. Hovuzga tushgandan keyin ko‘zimni ochib qarasam, shu uyda o‘tiribman. O‘sha onda tug‘dim. Bu ilonlarning makoni ekan. Ular menga yordam qildi. Bu yerda salomat o‘tiribman, — debdi xotini.

Qiz ikki o‘g‘il tug‘gan ekan. Podsho xotini bilan bolalarini hovuz tagidagi gumbazdan chiqarib, el-yurtga katta to‘y qilib beribdi.

Kanizakni esa bir baytal otning dumiga bog‘lab, orqasidan ayg‘ir qo‘yib yuboribdi.

Kiyik bo‘lib qolgan bolani esa hakimlarga ko‘rsatib, davolatibdilar. Keyin bola o‘z holiga kelibdi. Opa-uka, podsho va uning ikki o‘g‘li birga umr kechirishib, murodlariga yetibdilar.

O‘ynang, kuchugim, o‘ynang!

O‘tgan zamonda bir cholning uchta qizi bo‘lib, o‘g‘li yo‘q ekan. Kunlardan bir kuni, chol juda og‘ir kasal bo‘lib qolibdi. Cholning kasalini bironta tabib ham tuzata olmabdi. Nihoyat, tabiblar cholga olmurut shoxini qaynatib ichganidagina sog‘ayib ketishini aytishibdi. Olmurut shoxini olib kelish uchun cholning katta qizi yo‘lga chiqibdi. U yigitlarning kiyim-boshini kiyib, qora sochini qalpog‘i tagiga bostirib olib, otni minib yo‘lda ketaveribdi. Qiz yo‘lda uzoq yurgandan so‘ng, katta bir cho‘l-biyobondan chiqib qolibdi. Cho‘lda bahaybat bir sher bor ekan, qiz unga duch kelibdi. Qiz undan qo‘rqib uyiga qaytib kelibdi.

Buni ko‘rgan o‘rtancha singlisi „Men boraman“, deb otasining so‘ziga kirmay, safar taraddudiga tushibdi. O‘rtancha qiziga yo‘lda katta bir ajdaho duch kelibdi, u ham qo‘rqqanidan orqasiga qaytibdi. Cholning uchinchi kenja qizi, „Dada, endi men boraman“, debdi. Dadasi unamabdi. Biroq kenja qiz otasining gapiga quloq solmasdan jo‘nabdi. Bu qiz ham qop-qora sochini qalpog‘i ostiga bostirib olib, uzun to‘n kiyib, uning ustidan shohi belbog‘ni beliga mahkam bog‘lab, navqiron sho‘x yigitlar kabi ot minib, kuchukchasini ergashtirib, yo‘lga ravona bo‘libdi.

Yo‘lda ko‘p qiyinchiliklarga uchrabdi. Ajdarho va sherlardan ham qo‘rqmay, ularning qarshisiga dadillik bilan borib, o‘tkir qilichi bilan ularni chopib o‘ldiribdi.

Kenja qiz yo‘l yuribdi, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, bir shaharga yetib boribdi. Bu shaharning yigitlari har kuni mehmonxonada gap yeyishar ekan.

Qiz kishining suqi kiradigan darajada suluv, go‘zal ekan. Qiz shaharga yetib kelgach, uch-to‘rt yigit bilan tanishib qolibdi. Ular yigitning musofirligini bilib, uni mehmonxonaga taklif qilibdilar. U:

— Men bu yerga bir zarur ish bilan kelganman, agar o‘sha narsa topilsa, tezroq olib ketsam: mening otam og‘ir kasal. Unga faqat olmurut shoxini qaynatib ichirsak, dori bo‘lar ekan. Shunga kelgan edim, topib bersalaringiz, olib ketardim, — debdi.

Mehmonxonadagi barcha yigitlar uning o‘g‘il bola ekanligiga shubha bilan qarabdilar. Ular qizga javob bermabdilar, mehmonxonaga uni boshlab kiribdilar. Yigitlar undan qizmi yoki o‘g‘il ekanligini so‘ramoqchi bo‘libdilar, lekin mehmon xafa bo‘lmasin, deb uning qiz ekanini turli yo‘llar bilan aniqlamoqchi bo‘libdilar. Biroq qiz sir boy bermay, yigitlar bilan birga bir hafta yashabdi.

Shunda yigitlarning biri:

— Hammamiz cho‘milgani boramiz, uning o‘g‘il yoki qizligini o‘shanda bilib olamiz, — debdi. Yigitlar bu maslahatga ko‘nishibdi. Bularning gaplarini qizning kuchugi eshitib turgan ekan. Kuchuk qizning oldiga kelib, bu gaplarning hammasini unga aytib beribdi.

Qiz juda xavotir bo‘lib turganda, kuchuk:

— E, opa, sen hech xafa bo‘lma, men sizlar cho‘milgani borib, yechingan vaqtlaringizda bir vovillayman, shu paytda hamma tomonni qora tuman bosadi, sen shu vaqtning o‘zida cho‘milib chiqasan, ular bilolmay qoladilar, — debdi.

Qiz bu maslahatga ko‘nibdi. Ertasi tong otishi bilan yigitlarning hammasi non-choy ichishib bo‘lib, qizga:

— O‘rtoq, bir cho‘milib kelmaymizmi, o‘ynab ham kelamiz, — deyishibdi. Qiz rozi bo‘libdi. So‘ng hammasi cho‘milgani borishibdi. Daryoning qirg‘og‘ida hammasi yechinibdi. Qiz yechinmay turibdi. Qizning kuchugi daryoning narigi qirg‘og‘ida turib bir uvillabdi. Hech kimni ko‘rib bo‘lmaydigan tuman tushibdi. Qiz ham darrov yechinib, o‘zini suvga tashlabdi, bir sho‘ng‘ib suvdan chiqib, tezda kiyim-boshini kiyib olibdi. Yigitlar qizni birinchi sinovda bilolmabdilar, uni o‘g‘il bola ekan, deb shaharga qaytib kelibdilar.

Ertasi kuni yana yigitlar:

— Bu yigit emas, yigit bo‘lsa, bunchalik go‘zal bo‘lmaydi, buni yana sinab ko‘rmoq kerak, — deyishibdi.

Shunda bir yigit o‘rnidan turib:

— Biz bir dona egar, bir dona qo‘g‘irchoqni chiroyli qilib yasab, eshikning ikki tomoniga qo‘yaylik, agar u egarni olsa o‘g‘il bola, qo‘g‘irchoqni olsa qiz bola bo‘ladi, — debdi. Bu maslahat ham ularga ma’qul kelibdi. Ular juda chiroyli bitta mag‘or egar bilan bitta qo‘g‘irchoqni topib olib kelishibdi. Bularning bu harakatidan qizning kuchugi xabardor ekan, buni darrov qizga aytibdi.

Qiz ertasi kuni ichkari uyning eshigi orqasida egar bilan qo‘g‘irchoq turganini ko‘ribdi, lekin qo‘g‘irchoqning behad chiroyliligiga qaramasdan, darrov egarga qarabdi va yigitlarga qarab:

— Zap egar ekanmi, bizga bersalaringiz bo‘lar ekan, sotmaysizlarmi? — debdi.

Yigitlar bir-birlariga qarashib, o‘g‘il bola ekan, deb o‘ylashibdi.

— Mayli, sizga egar kerak bo‘lsa beraylik, — deyishibdi-da, egarni qizga berishibdi. Qiz egarni olib, ichkariga kirib o‘tiribdi.

Yigitlar uning o‘g‘il bola ekaniga ishonmasdan yana sinamoqchi bo‘lishibdi.

— Endi qanday qilib sinaymiz? — deyishibdi.

Yigitlardan biri turib:

— Endi buni shunday qilib sinaymiz: hammamiz bog‘da bittadan gul olib kelib, tunda o‘rnimizga qo‘yib yotamiz, qani, uning o‘rnidagi gul so‘lib qoladimi, yo‘qmi? Agar gul so‘lmagan bo‘lsa, o‘g‘il, so‘lib qolgan bo‘lsa, qiz bola bo‘lib chiqadi, — debdi. Qizning kuchugi ularning bu maslahatini ham eshitib olib, darrov qizga aytibdi:

— Opa, seni yigitlar yana sinashmoqchi, ular sen yotganingda tagingga gul tashlab qo‘yib, sinashmoqchi bo‘lishyapti. Gul tunda so‘lib qoladi, o‘sha vaqtda darrov menga gulni tashlaysan, men u gulni tashlab, ular qayerdan olgan bo‘lsalar, o‘sha yerdan senga boshqa yangi yashnab turgan gul olib kelib beraman.

Yigitlar kech kirgandan keyin bog‘ga kirib har bittasi bittadan gul uzib kelibdi. Yigitlar bilan kuchuk ham ergashib kirib, gulni qayerdan olganlarini bilib olibdi. Kechqurun hammasi tagiga gul tashlab yotibdi. Qiz sahar uyg‘onib gulni qarasa, gul so‘lib qolganmish, u gulni darrov kuchukka tashlabdi. Kuchuk gulni tishlab olib, o‘sha gulzorga borib, yangi ochilgan guldan olib kelib beribdi. Qiz gulni o‘zining tagiga tashlab yotibdi. Tong otib, yerga yorug‘ tushgach, yigitlarning har qaysisi o‘z

gullarini ko‘rishibdi. Ular qarashsa, hammalarining guli sal-pal so‘lib qolibdi-yu, qizning guli kechqurun qanday bo‘lsa, erta bilan ham o‘shanday yashnab turgan emish. Yigitlar uning o‘g‘il bola ekaniga ishonishibdi.

Shunday qilib, qiz bu yerda bir necha kun turgandan keyin yigitlardan javob so‘rabdi. Yigitlar qizga olmurut shoxini topib berib, shundan keyingina unga javob berishibdi. Qiz esa olmurut shoxini olib, otini minib, kuchugini ergashtirib yo‘lga tushibdi. Yo‘lda bir necha kun yuribdi. Qiz o‘zining Zimzim shahriga borib, sog‘-salomat qaytib kelayotganiga suyunibdi. O‘zining yonida ergashib kelayotgan kuchugiga qarab:

O‘ynang, kuchugim, o‘ynang,
Zimzim shahriga borib,
Qiz bordim-u, qiz qaytdim.
O‘ynang, kuchugim, o‘ynang, —

deb kuchugini o‘ynatib ketayotganida, yo‘lda bir chol uchrabdi. U Zimzim shahriga ketayotgan ekan. Qizning bu so‘zlarini eshitib, hayron bo‘libdi. Chol shaharga yetganda, yigitlar hali uylariga kirib ketmagan ekanlar. Chol: bir otliq odam ketyapti, yonida kuchugi bor, kuchugiga:

O‘ynang, kuchugim, o‘ynang,
Zimzim shahriga borib,
Qiz bordim-u, qiz qaytdim.
O‘ynang, kuchugim, o‘ynang, —

deb, kuchugini o‘ynatib ketayotibdi, — debdi. Yigitlar esa uni sinab bilisha olmaganiga juda pushaymon bo‘libdilar.

Qiz esa yurtiga yetib boribdi. Borsa, otasi hali ham kasal ekan. Olmurut shoxini qaynatib, otasiga ichkizgandan keyin otasi tuzalib ketibdi. Shundan keyin ota-ona, opa-singil, hammasi sog‘-salomat yashab, murod-maqsadlariga yetgan ekanlar.

«Zumrad va Qimmat» ertagiga ishlangan rasm

Kulsa – gul, yig‘lasa – dur

Bir chol bilan kampir bor ekan. Chol daladan o‘tin terib kelib, uni sotib tirikchilik qilar ekan. Chol bilan kampirning farzandlari yo‘q ekan. Kunlardan bir kuni chol daladan o‘tin olib kelayotganda, unga Xizr yo‘liqib:

— Bolang bormi? — deb so‘rabdi.

Chol:

— Yo‘q, — debdi.

Xizr unga bir qizil olma berib:

— Yarmini o‘zing, yarmini xotining yesin! Keyin xotining qiz tug‘adi. Qizing yig‘lasa, ko‘zidan gavhar to‘kiladi, kulsa, og‘zidan ochilgan gul tushadi, yursa oyog‘i tagidan tilla sochiladi. Katta bo‘lgandan keyin ozor chekadi, — debdi.

Xizr aytgandek, onadan bir qiz tug‘ilibdi. Yig‘laganida qizning ko‘zidan gavhar to‘kilibdi. Uch oylik bo‘lganidan keyin kulsa, og‘zidan ochilgan gul ham to‘kilar emish. Shu gavharlarni, shu gullarni otasi bozorga olib borib sotib, uylar qurib olibdi.

Qiz o‘n besh yoshga kirganda Buxoro podshosining o‘g‘lidan sovchi chiqibdi. Unga otasi ancha vaqtgacha bermay yuribdi. Podsho zo‘rlik qilib olmoqchi bo‘libdi. O‘tinchi oxiri qizini shahzodaga berishga majbur bo‘libdi. Lekin ko‘p qalin so‘rabdi:

— Yuzta sigir, yuzta tuya, ikki yuzta ot va ming tilla bersa qizimni beraman, — debdi. Sovchilar „Xo'p", deb ketishibdi.

„Bermas qizning qalini ko'p" deganday, o'tinchi xotiniga aytibdi:

— Men ulardan ko'p qalin so'radim, ular olib kelmaydilar.

Bir necha kun o'tgach, o'tinchi qizi uchun so'ragan narsalarni sovchilar olib kelibdilar. Podsho bir aravada ikki erkak, yana bir aravada ikki ayol yuboribdi. Ular bilan ikkita otliq ham bor ekan. Qiz bilan birga boradigan odam yo'q ekan.

Ikkinchi aravadagi ikki ayolga qizni qo'shib jo'natibdilar. Qiz va uni olib ketayotganlar yarim yo'lga yetganda bir quduq yonida to'xtabdilar. Aravadan tushib dam olibdilar, qiz suv ichmoqchi bo'libdi.

Ikki ayolning biri qiz ekan. Yonidagi onasi ekan. Xotin erkaklarni nariroqqa yuborib, „kelin qochmasin" deb, o'zi va qizi kelin bilan birga qolibdi. Shunda suv ichib, non yemoqchi bo'libdilar.

Qiz xotindan:

— Menga ham non bering, — deb so'rabdi.

Xotin:

— Bir ko'zingni o'yib bersang, bir non beraman, — debdi. Qiz hayron bo'libdi. Indamay o'tiribdi. Qizning qorni juda och ekan, u toqatsizlanib yana non desa, xotin avvalgi gapini qaytaribdi. So'ngra qizga shaftoliday non berib, uning ko'zini o'yib olibdi. Keyin qiz yana non so'rabdi.

— Yana bir ko'zingni bersang, non beraman, — debdi xotin.

Oxirida u qizning qimmatbaho kiyimlarini yechib olib, o'z qiziga kiygizibdi. Keyin kelinning o'rniga qizini aravaga o'tqazibdi, kelinni esa quduqqa itarib yuboribdi. Keyin ular yo'lga tushib ketibdi. Podshoning uyiga ikki chaqirim qolganda, podsho bir otliqni yuborib:

— Kelinni kelgan joyida aravadan tushirib, piyoda olib keling. Oyog'idan sochilgan tillani lashkarlar terib kelsin, — debdi.

Yasovullar podshoning aytganicha kelinni piyoda olib kelibdilar. Lekin uning oyog'idan hech qanday tilla sochilmabdi. Podsho buni bilib juda ham xafa bo'libdi:

— Voy, uyim kuydi, oyog'i tagida tilla yo'q-ku!

Kelin kelgach, uni uyga kiritibdilar. Ketidan yerga qarasalar, oyoq tagida hech narsa yo'q emish.

Kuyov uyga kiribdi, kelinni kuldirsa, og'zidan gul ham sochilmabdi, yig'latib ko'rsa, ko'zidan gavhar ham tushmabdi.

Kuyov o'rnidan turib otasining oldiga chiqib:

— Ey, ota, uyimiz kuydi. Siz menga „Kulsa, og'zidan gul sochiladi, yig'lasa, gavhar to'kiladi, yursa, oyoq ostidan tilla sochiladi", degan

edingiz. Men olib bergan kelinigizni yig'latdim, kuldirdim, yurgizdim, hech narsa bo'lmadi, — debdi.

Endi ikki og'iz so'zni qizdan eshiting. Bir kambag'al yo'lovchi quduq yonidan o'tayotib, qiziq hodisaga duch kelibdi. Quduq o'rnida gavhar supa paydo bo'libdi. Quduqqa tashlab ketilgan qizning ko'zidan to'kilgan gavhar bilan quduq to'lib, uning ustida ko'zi o'yilgan bir chiroyli qiz o'tirgan emish. Yo'lovchi chol hayron bo'lib, qizning holini so'rabdi. Qiz boshidan o'tganlarni aytib beribdi. Ikkisi ota-bola tutinibdi.

Qiz chol otasiga:

— Mening ko'zimdan to'kilgan gavharlardan shu yerga bir bino soldiring, — debdi.

Chol:

— Xo'p, — debdi. Bir paxsasini oltindan, bir paxsasini kumushdan qilib bir bino solibdi. Chol qizni qo'yarda-qo'ymay uyiga olib ketibdi. Qiz bir necha oy cholning uyida yurgandan keyin, bir kuni kulibdi, uning og'zidan ochilgan gul tushibdi. Otasi juda ham sevinibdi:

Qiz:

— Ota, shu gulni podshoning darvozasiga olib boring, gulning bahosini so'rashsa, bahosi ikki o'yilgan ko'z deb ayting, — debdi. Chol podshoning darvozasi yoniga borib o'tiribdi. Darvoza oldidagi xizmatchilar podshoning oldiga kirib:

— Bir kishi gul olib kelib o'tiribdi, — debdilar.

Podsho gulni oldirib kelib, keliniga berib yuboribdi-da, choldan bahosini so'rabdi, shunda chol:

— Gulning bahosi o'yib olingan ikki ko'z, — debdi.

Buni eshitgan podsho ichkariga kirib kelinga aytibdi. Kelin qutida turgan ikki ko'zni olib:

— Bizga buning nima keragi bor? Mana, berib yubora qoling, — debdi-da, onasidan so'ramay berib yuboribdi. Haligi chol sevinib ko'zlarni olib ketibdi. Olib borib qiziga beribdi.

Qiz quvonib:

— Ota, siz eshikka chiqib turing, eshikni mahkam yopib qo'ying, — debdi.

Eshik yopilib, uyda yolg'iz qizning o'zi qolganda, tuynukdan bir ko'k kaptar uchib kirib bir silkinibdi-da, odam suratiga kiribdi. U qizning ko'zini o'z o'rniga qo'yibdi va bir dumalab kaptar holiga kelib uchib ketibdi. Shundan keyin qizning ko'zi butunlay ochilib ketibdi. Sevinchidan qiz qichqirib yuboribdi. Qizning ota-onasi ham uyga kirib sevinibdilar. Oradan bir oy o'tgach, qiz ertalab o'lib, kechqurun tiriladigan bo'lib qolibdi.

Endi ikki og‘iz so‘zni podshonikidan eshiting. Qizning onasi yangi gulni ko‘rib qolibdi.

Qiziga:

— Gulni qayerdan olding? — debdi.

— Gulni ikki o‘yilgan ko‘zga alishtirib oldim, — deb javob beribdi qiz.

— Iye, bo‘lmasa, quduqdagi qiz o‘lmagan ekan-da, bu gul o‘shaniki. Endi sen ham o‘lasan, men ham o‘laman, — debdi onasi. Keyin u qizini qarg‘ab, chiqib ketibdi. Kampir folbinnikiga borib, fol ochtiribdi:

— Daryoning ichida bir oltin baliq bor. Baliqning ichida buloqi bor. O‘sha buloqini topib olsang, quduqda qolgan qizning jonini olgan bo‘lasan, — debdi.

Kampir podsho saroyiga kelib, kuyovini bir chetga chaqiribdi:

— Xotiningiz homilador, baliqqa boshi qorong‘i. Daryoning ichida bir oltin baliq bor, shuni tutib bering! — debdi.

Shahzoda navkarlariga buyurib, daryoning suvini oldirib, uning ichidagi katta oltin baliqni tuttirib kelibdi. Kampir uning ichidan buloqini topib olibdi.

Podshoning kelini buloqini burniga taqibdi. Kelin kunduzi buloqini taqqanda, quduqda qolgan o‘tinchining qizi o‘libdi, kechqurun burnidan buloqini olib qo‘yganda tirilibdi. Shunday ahvolda bir qancha vaqt o‘tibdi. O‘tinchining qizi bu holga chiday olmay xafa bo‘lib tilladan solingan uyga borib yotibdi.

Kunlardan bir kun shahzoda ov ovlab yurib, shu atrofga kelib qolibdi. Uning uchirgan qushi bir quyonni quvlab kelib, tilla binoning ustiga qo‘nibdi. Shahzoda o‘sha yerda nima bor ekan, qushim borib qo‘ndi, deb qarasa, bir tilla imorat ekan. Uning ichiga kirishga qo‘rqibdi, yonidagi yigitga:

— Sen kir, bunda nima gap ekan? —debdi.

Yo‘ldoshi kirib, qo‘rqib qaytib chiqibdi. Keyin shahzodaning o‘zi kiribdi. Kirsa, bir chiroyli qiz hushsiz bo‘lib yotganmish. Shahzoda uning yonida qizning kelishgan qaddi-qomatiga mahliyo bo‘lib o‘tiribdi. Shu holda kech bo‘lganini bilmay qolibdi. Kech bo‘lishi bilanoq, qiz birdan aksirib o‘rnidan turibdi. U yigitni ko‘rib:

— Siz kimsiz? — debdi.

Yigit ham qizga:

— Siz kimsiz, bu yerda nima qilib yotibsiz? — debdi.

Qiz yigitga boshidan o‘tganlarini birma-bir so‘zlab beribdi. Shahzoda qizning voqeasini eshitib bo‘lgandan keyin birdan:

— Voy, jonim, sen menga unashtirilgan qiz ekansan-ku! Men sening dardingda kuyib yurgan edim. Sen aytgan podsho mening otam bo‘ladi, — debdi.

Shahzoda qizdan:

— Nima qilsam sen tuzalasan? — deb so‘rabdi.

— Mening jonim daryodagi bir baliq ichidagi buloqida edi. U baliqni siz tuttirganingizdan keyin xotiningiz ichini yordirib buloqini olgan. Shu buloqini xotiningiz kunduzi taqqanda men hushsiz bo‘lib qolaman, o‘lik suratida yotaman, kechqurun burnidan olib qo‘yganda o‘zimga kelib tirilaman. U buloqini hozir olib qo‘ydi. Men o‘zimga keldim. O‘sha buloqini olib kelib bersangiz, men tuzalib ketaman, — debdi.

Yigit sevinib:

— Buloqini olib kelaman, — deb o‘rnidan turibdi. U otiga minib to‘g‘ri uyiga boribdi. Uyiga kirib tokchadagi buloqini olibdi. Xotiniga aytmasdan, yana orqasiga qaytib kelib qizga topshiribdi. Tong otibdi, lekin qiz kundagidek bugun hushidan ketmabdi. U butunlay sog‘ayib qolibdi.

Shahzoda qizni o‘zi bilan birga olib ketibdi. U qirq kecha-qirq kunduz to‘y-tomosha berib qizga uylanibdi.

Kampir bilan uning qizini otning dumiga bog‘lab, qirq chaqirim uzoqlikdagi changalzorga yuboribdi.

Qiz bilan yigit murod-maqsadiga yetibdi.

Cho‘pon Ali

O‘tgan zamonda bir zolim, qonxo‘r xon bo‘lgan ekan. Xonning to‘rt xotini bo‘lib, bitta ham farzand ko‘rmagan ekan. Xon umrining oxirida eng kichik xotinidan bir o‘g‘il ko‘ribdi. Kundan kun, oydan oy, yildan yil o‘tibdi. O‘g‘li o‘sib ulg‘ayibdi, qomati kelishgan, aqli raso, rahmdil yigit bo‘lib yetishibdi.

Xon ko‘zining oq-u qorasi, bitta-yu bitta o‘g‘liga shamolni ham ravo ko‘rmas ekan. U o‘g‘lining rahmdilligidan, beva-bechoralarga har narsani ayamay berib yuborishidan g‘azablanar ekan. Lekin o‘g‘liga hech nima deyolmay, u bilan so‘zlashgan odamni o‘ldirtirar ekan.

Kunlardan bir kun shaharning chetidagi bir o‘rmonda yovvoyi to‘ng‘iz paydo bo‘lib, ekinlarni payxon qilib, xalqqa ko‘p zarar yetkazibdi. Hech kim to‘ng‘izni tutolmabdi. Aksincha, to‘ng‘iz o‘rmonga borgan odamlarni halok qilar ekan.

Buni eshitgan xonning o‘g‘li o‘rmonga borib to‘ng‘izni o‘ldirib kelish uchun otasidan javob so‘rabdi. Xon javob bermabdi.

Axiri xonning o‘g‘li otasiga bildirmay kiyinib, yarog‘-aslaha olib, bir o‘zi o‘rmonga otlanibdi. Darvozada turgan soqchilardan biriga:

— Men uch kunda qaytib kelsam kelganim, bo‘lmasa meni o‘ldi deb bilinglar, — debdi. Yigit o‘rmonga qarab yo‘l olibdi.

Yosh yigit o‘rmonga borib, ikki kecha-yu ikki kunduz to‘ng‘iz bilan olishibdi. Uchinchi kuni to‘ng‘iz uni ezg‘ilab, majaqlab tashlabdi. U halok

bo‘libdi. Xon o‘g‘lining ko‘rinmaganiga hayron bo‘lib, surishtiribdi. Hech kim aytmabdi. Axiri soqchilardan biri xonning o‘g‘li o‘rmonga ketganini va undan haligacha darak yo‘qligini aytibdi. Xon xavotir olib, o‘rmonga kishilar yuboribdi. Soqchilar, xizmatkorlar o‘rmonga borib, uni ko‘p axtarishibdi, axiri bir joyga borib qarasalar, yigitning kiyimlari va qurol-aslahalari har yer-har yerda yotgan emish, o‘zi bir daraxtning tagida o‘lib yotganmish. Yigitning halokatga uchragani ma’lum bo‘libdi. Xon: „Kimki o‘g‘lim to‘g‘risida sovuq xabar keltirsa, qornini yorib, qo‘rg‘oshin quyaman“, degan ekan. Xizmatkorlar juda xafa bo‘lishibdi. Xonga bildirish yo‘llarini o‘ylashibdi. Xonga aytsak, bizni o‘ldiradi, deb qo‘rqqanlaridan, nima qilishlarini bilmabdilar. Zolim xonning aytgan so‘zini eslab, tog‘ga chiqib ketishibdi. Tog‘da so‘zga chechan, qo‘shiqchi Ali degan cho‘pon yashar ekan. Saroy xizmatkorlari bo‘lgan voqeani cho‘ponga aytib berishib:

— Endi sen bizga yo‘l ko‘rsat, podshoga bu voqeani qanday aytamiz,— deyishibdi. Cho‘pon:

— Xafa bo‘lmanglar, hozir sizlar biroz dam olib turinglar. Bu baloni men daf qilaman, — debdi.

Cho‘pon bir daraxtni kesib, teshik dutor yasabdi. Xonning xizmatkorlari oldiga kelib:

— Qani yuringlar, xonning dargohiga boramiz, — debdi.

Ular xon saroyiga kelgandan keyin cho‘pon dutorni qo‘liga olib asta-sekin chala boshlabdi. Dutor nola qilibdi:

Yosh yigitning o‘rmonga borgani, to‘ng‘iz bilan olishgani va oxirida qahramonona halok bo‘lgani to‘g‘risida kuylabdi. Xon dutorning yurakni ezuvchi, g‘amli nolasidan o‘g‘lining halok bo‘lganini sezib qolibdi, g‘azablanib baqiribdi:

— Jallod, o‘rmonga borib kelgan bu kishilarning qornini yorib, qo‘rg‘oshin quy!

Cho‘pon o‘rnidan turib:

— Ey, xon, bu xabarni senga biz emas, mana bu dutor yetkazdi. Qo‘rg‘oshinni dutorning qorniga quya ber, — debdi.

Zolim xon nima qilishini bilmay, g‘azabiga chidolmay dutorning qorniga qo‘rg‘oshin quydiribdi.

Shunday qilib, xizmatkorlar zolim xon zulmidan qutulib qolgan ekanlar.

Zumrad va Qimmat

Bir zamonda katta bir soy bo‘yida kichkina bir uy bo‘lar ekan. Bu uyda chol, uning Zumrad degan qizi, o‘gay ona va uning Qimmat degan arzanda qizi turar ekanlar. Kampirning Zumradni ko‘rgani ko‘zi, otgani o‘qi yo‘q ekan. U hadeb qizni urib, qarg‘ab, ertadan kechgacha ishlatarkan, bechoraga birpas ham tinchlik bermas ekan.

Zumrad chiroyli, odobli, muloyim, aqlli qiz ekan. Uni bir ko‘rgan kishi yana ko‘rsam deb orzu qilar ekan. Xullas, u juda ajoyib qiz ekan. Qimmat esa ishyoqmas, injiq va dimog‘dor ekan. Uning butun kuni urish-janjal va to‘polon bilan o‘tar ekan.

Zumrad erta bilan barvaqt ko‘zasini ko‘tarib, soy yoqalab buloq boshiga borarkan, yo‘lda uchragan lola gullar boshlarini egib, unga salom berarkanlar. Zumrad maysalar ustida o‘tirib dam olganida gullar uni olqishlar, bulbullar quvonib unga hikoyalar aytib berarkanlar.

Ammo xuddi shu gullar kampirning arzandasini sevmas, uni erkalamas ekanlar, chunki bu qiz ularni yulib tashlar, xushbo‘y gullarni hidsiz deb tepkilar ekan. Shuning uchun ham ular Qimmat kelar bo‘lsa, qovoqlarini solib, yumilib qolarkanlar.

Bularning hammasi yovuz kampirning g‘azabini keltirar ekan. Kampir esa, buni Zumraddan ko‘rarkan.

Bir kun kampir Zumradni yomonlab, cholga do‘q uribdi:

— Qizing beodob, ishyoqmas, uni haydab yubor! Bo‘lmasa sen bilan bir nafas ham birga turmayman!

Chol nima qilarini bilmay qolibdi. Axiri kampir:

— Qizingni o‘rmonga oborib adashtirib kel! U bilan birga turmayman! — debdi.

Chol qizini adashtirib kelish uchun tog‘-toshlarni kezib, bir o‘rmonga boribdi. Ota-bola o‘rmon ichida uzoq yurishibdi. Axiri quyuq soyali bir joyga borib to‘xtashibdi. Keyin chol o‘tin kesgani ketibdi. Zumrad yolg‘iz qolibdi.

Shu paytda birdan shamol turibdi. Chol esa o‘rmondagi bir katta daraxtga boltasini osibdi-da, unga og‘irroq tosh bog‘lab, qattiq itarib yuboribdi. Bolta u yoqdan bu yoqqa urilib to‘qillayveribdi.

Shamol juda kuchayibdi. Bolta shamol kuchi bilan uzoq vaqt daraxtga urilib „to‘q-to‘q“ qilib tovush chiqaribdi.

Zumrad „Otam o‘tin kesayotibdi“, deb o‘ylab, otasini anchagacha kutibdi. Kech bo‘libdi, otasidan darak bo‘lmabdi. Shamol to‘xtabdi. Qiz o‘rmondagi chuchmomalarni terib yurib, bexosdan bolta osilgan daraxt tagiga borib qolibdi. Qarasa, otasi yo‘q emish.

— Voy sho‘rim qursin! Voy, otajon?! — deb uvvos solib yig‘lab, to‘rt tomonga yuguribdi. Hech kimdan darak bo‘lmabdi, qiz adashib qolibdi. O‘rmon unga yana ham vahimali bo‘lib ko‘rinibdi. Qiz qayoqqa borishini bilmay, axiri kichik bir so‘qmoqdan chopib ketaveribdi.

Zumrad uzoq yo‘l bosibdi. Qorong‘ida gullar uning yo‘lini yoritibdi. Ketaturib bir vaqt qarasa, uzoqda miltillagan chiroq ko‘rinibdi, itning hurigani eshitilibdi. Qiz o‘sha tomonga qarab yuraveribdi. Tezda kichik bir uyga yetibdi. Uyning derazasidan qarasa, bir kampir o‘tirgan emish. Qiz sevinib, kampir oldiga kiribdi, boshidan kechirgan voqealarni kampirga birma-bir aytib beribdi.

Uyga shunday chiroyli qizchaning kelganini ko‘rgan kampir juda quvonibdi. Bu kampir o‘rmonda yashaydigan sehrgar kampir ekan. Kampir qizning yig‘laganini ko‘rib:

— Ko‘p xafa bo‘lma, qizim, senga yordam beraman, — deb qizni ovutibdi. Qiz ham unga:

— Rahmat! Men sizni onamdek ko‘raman. Buyurgan ishingizni jonim bilan qilaman, — deb javob beribdi.

Shu choq kampirning uyi tepasiga juda ko‘p qushlar yig‘ilibdi, ular qizchani maqtab, sayrashibdi. Qushlar tilini bilgan sehrgar kampir yana ham quvonibdi. Xosiyatli qizga dunyoda topilmaydigan rasmli kitob va qo‘g‘irchoqlar berib:

— Oppoq qizim, shirin qizim! Do‘mbog‘im, munchog‘im! — deb qizning boshini silab erkalabdi.

Ular uzoq vaqt birga turishibdi. Kampir qizchani yaxshilab parvarish qilibdi. Zumrad ozoda qiz bo‘lgani uchun uyni supurib-sidirib, oynalarni artib-surtib, hamma yoqni chinniday qilib qo‘yar ekan. Buni ko‘rib kampir yana ham quvonar ekan.

Bir kun kampir qizga osh qilib bermoqchi bo‘lib:

— Tomdan o‘tin olib tush, qizim, — debdi. Qiz dik etib o‘rnidan turib:

— Xo‘p bo‘ladi, onajon, — deb darrov tomga chiqibdi.

Tom baland ekan, undan hamma yoq ko‘rinar ekan. Qiz atrofga qarab turib, birdan o‘z uyining tomini ko‘rib qolibdi. Yuragi orziqib yig‘lab yuboribdi. Buni eshitgan kampir:

— Nega yig‘laysan, jon qizim? — deb so‘ragan ekan. Qiz:

— Ko‘zimga uyimiz ko‘rindi, otamni sog‘indim, — debdi.

Kampir uni aldab-suldab yupatibdi, ikkovlari ovqat pishirib yeyishibdi.

Erta bilan kampir qizga:

— Narsalaringni yig‘ishtir, qizim! — debdi.

Qiz qo‘g‘irchoqlarini yig‘ishtiribdi. Kampir qizga:

— Tomda qizil va oq sandiq bor, oq sandiqni qoldirib, qizil sandiqni olib tush! — debdi-yu o‘rmonga kirib ketibdi. Bir vaqtdan keyin o‘rmondan saman ot qo‘shilgan bir arava yetaklab chiqib, qizni aravaga o‘tqazibdi.

— Qizil sandiqni uyga borgandan keyin och! — deb kampir qizga bir kalit beribdi.

Qiz kampir bilan qayta-qayta xayrlashib yo‘lga chiqibdi. Bir zumda arava qizning uyi oldida hozir bo‘libdi. Shu paytda uy eshigi oldida chol o‘z qizini sog‘inib, uning dardida yig‘lab o‘tirgan ekan. Qiz mehribon otasini ko‘rishi bilan:

— Salom, otajon! — deb otasining bag‘riga tashlanibdi.

Chol benihoyat xursand bo‘lganidan anchagacha ko‘z yoshlarini to‘xtatolmabdi. Axiri yig‘idan to‘xtab, qiziga:

— Oppog‘im, meni kechir, — debdi.

Ular uyga kirishibdi. Qizning kelgani hammaga ma’lum bo‘libdi. Qo‘ni-qo‘shnilar yig‘ilishibdi. Qiz qizil sandiqni ochishi bilan hamma hayron qolibdi: qizil sandiq asl mollar bilan liq to‘la ekan. Mol shuncha ko‘p, shu qadar ajoyib emishki, Zumradning butun umriga yetib ortar emish.

Bu narsa o‘gay onani og‘ir tashvishga solibdi.

U cholga qizi Qimmatni ham tezda o‘rmonga olib borib adashtirib kelishni buyuribdi. Chol „Xo‘p“ deb, Qimmatni darrov o‘rmonga adashtirib kelibdi.

Kech kirganda Qimmat, xuddi Zumradga o‘xshab, bolta osilgan daraxt tagiga borib qolibdi. Adashganini sezibdi. Ho‘ng-ho‘ng yig‘lasa ham, lekin uni ovutadigan odam topilmabdi. Faqat uning ro‘parasida boyqushlar o‘tirib olib, qorong‘i, vahimali o‘rmonlar haqida sayrarmish. Bu kuylar Qimmatni vahimaga solibdi. U qo‘rqib o‘rmondan qocha boshlabdi. Qorong‘i tushgan paytda sehrgar kampirning uyiga kirib boribdi. Kampir uni yaxshi kutib olibdi, ovutibdi, mehmon qilibdi. So‘ngra qizga qarab:

— Xafa bo‘lma, qizim, o‘zim yordam beraman, — debdi.

Ammo Qimmat kampirga yaxshi so‘zlar topib aytolmabdi, chunki onasi unga yaxshi so‘zlar o‘rgatmagan ekan. Kampir uni sevmabdi, yaxshi ertaklar ham aytib bermabdi, dunyoda topilmaydigan suratli kitoblar va qo‘g‘irchoqlar ham bermabdi.

Qimmat ertadan qora kechgacha yalqovlanib o‘tiraverar ekan. Uyni yig‘ishtirib, supurmas ekan.

Bir kun kampir o‘rmondan qaytib kelib, unga:

— Tomdan o‘tin olib tush, qizim! — degan ekan, qiz:

— O‘zingiz olib tushing, malayingiz yo‘q! — debdi.

Kampir judayam xafa bo‘libdi, shunga qaramay qizni aldab-suldab tomga chiqaribdi. Lekin qiz o‘tin olib tushish o‘rniga tom boshida chinqirib yig‘layveribdi. Kampir buni eshitib:

— Nega yig‘laysan, qizim? —deb so‘ragan ekan, Qimmat yer tepinib:

— Uyimni ko‘rdim, ketaman, — deb yana ho‘ngrabdi.

Sehrgar kampir qizga:

— Juda yaxshi, tomdagi sandiqni olib tush, — debdi.

Qimmat sandiqni olib tushibdi. Keyin kampir qizga bir kalit uzata turib:

— Mana kalit, sandiqni uyingga borganingda ochasan, — debdi.

Qiz o‘sha onda yig‘isini ham unutib, oq sandiqni orqalab jo‘nabdi. Sehrgar kampir unga arava ham bermabdi, qiz og‘ir sandiqni ko‘targanicha uyiga piyoda kelibdi.

Qizning kelishini dastavval olapar it sezibdi. U Qimmatning onasi oldiga borib:

— Vov, vov, vov, — degan ekan, kampir quloq solmabdi, it yana vovullab:

— Opam kelayotirlar, orqalaganlari oq sandiq, ilon bilan liq to‘liq, — debdi.

Kampir g'azablanib, o'qlog'i bilan itni urib, oyog'ini sindiribdi.

— Mening aqlli qizim qimmatli mollar keltiradi, — debdi u.

Qizining kelganini ko'rib kampir o'zida yo'q sevinibdi. Qo'ni-qo'shnilar yig'ilibdi, sandiqni ochmoqchi bo'lishibdi.

Shunda kampir bilan qizi ikkisi: „Yo'q, ochmanglar!" deb o'zlarini sandiq ustiga tashlabdilar. Keyin ikki qulog'idan ko'tarib uyga olib kiribdilar.

Yarim kecha payti ekan, kampir bilan qiz eshik-elikni yopib, sandiqni ochishibdi-yu birdaniga „Voydod, qutqaringlar!", „Ajdar!", „Voydod!" deb baqirishibdi...

Sandiqda kattakon ikkita ajdar yotgan ekan. Qoqvosh kampir bilan uning urishqoq qizi dodlashib, uyni gir-gir aylanishibdi, qo'rqqanlaridan qulflangan eshikni ochisholmabdi.

Ikki ajdar kampir bilan qizni yutib, darchadan chiqib ketibdi.

„Dod, voy!" degan ovozni eshitgan qo'ni-qo'shnilar eshikni buzib ichkari kiribdilar. Qarasalar, hech kim yo'q emish. Uyda yovuz kampirni ham, uning urishqoq qizini ham topolmabdilar.

Shundan so'ng oq ko'ngil Zumrad bilan ota ikkisi tinchgina yashab, murod-maqsadlariga yetibdilar.

Oltin olma

O'tgan zamonda ikki qo'shni yashagan ekan. Biri boy-u, lekin befarzand, ikkinchisi esa bola-chaqasi ko'p-u, biroq nihoyatda kambag'al ekan. Bola-chaqasi ko'p kambag'al qo'shnining uyi kecha-yu kunduz shovqin-suron, to'polon, vag'ir-vug'ur bo'lib, boy qo'shnisinikiga hech tinchlik bermas ekan.

Bir kun boy qo'shnisiga chiqib:

— Tinchlik berasizlarmi, yo'qmi, yeyishga ovqatlaring yo'q, hamma yoqdan qarz bo'lib yotibsanlar-ku, kechasi-yu kunduzi uylaringda kulgi, shovqin-suron, bu nima degan gap! — deb do'q uribdi. Shunda kambag'al javob qaytaribdi:

— Ey, qo'shni, bizning oltin olmalarimiz bor. Shularni dumalatib, o'ynab dimog'imizni chog' qilamiz. Shuning uchun bizning uyimizdan kulgi arimaydi, — debdi.

Bu so'zni eshitgan boy qo'shni indamay o'z uyiga kirib xotiniga:

— Xotin, sandiqni och, oltinlarni ol, men ularni zargarga olib borib ikkita oltin olma yasatib kelay, so'ngra biz ham shod-xurram bo'lib yashaymiz, — debdi.

Xotini sandiqdan oltinlarni olib eriga beribdi. Boy ularni zargarga olib borib ikkita oltin olma yasatibdi. Olmalarni olib kelib uyida er-xotin rosa

dumalatishibdi. Biroq har ikkisida hech qanday kulgi paydo bo'lmabdi. Ular oltin olmalarni dumalata-dumalata charchab, endi qanday qilsak biz ham kulib, xursand bo'lar ekanmiz, deb o'ylashibdi. Nihoyat boy yana qo'shnisidan so'rabdi:

— Qo'shni, biz ham oltin olmalarni er-xotin juda ko'p dumalatib-dumalatib hech qanday xursandchilikka ega bo'lolmadik. Buning siri nimada, aytib bering-chi? —debdi. Shunda qo'shnisi:

— Ey, boy ota, bizning oltin olmalarimiz, kulgimiz, baxtimiz mana shu bolalarimiz. Biz har kuni shular bilan quvonamiz, kulamiz, yayraymiz. Natijada qiyinchiliklarimiz ham unutilib ketadi. Bular bizning bozorimiz, — degan ekan.

Bola – podshodir

O'tgan zamonda bir podsho:

— Dunyoda mendan ham zo'r odam bormi? — deb Jiyroncha chechan nomli kishiga aytibdi. Jiyroncha:

— Ey, taqsir, dunyoda sizdan ham zo'r odam bor, men topib beraman, — debdi.

Podsho:

— Topib bera olmaysiz, dunyoda mendan zo'r odam yo'q. Istagan odamimni o'ldiraman, zindon qilaman, — debdi. Shunda Jiyroncha chechan podshoning kichik o'g'lini ko'tarib otasining oldiga qo'yibdi. Bola otasiga:

— Ota, suv! — debdi. Podsho tura solib suv olib kelib beribdi.

Jiyroncha chechan kulib o'tiraveribdi. Bir vaqt bola:

— Ota, sut bering! — debdi. Sut keltiribdilar. Bola:

— Ota, aralashtirib bering! — debdi. Podsho suvni sutga aralashtirib beribdi. Bola:

— Ota, suvni sutdan ajratib bering! — debdi. Shunda podshoning jahli chiqib:

— Sutni suvdan qanday ajratib bo'ladi? —debdi. Bola yig'lab, xarxasha qila beribdi. Shunda Jiyroncha podshoga qarabdi. Podsho:

— Haqiqatan, bola mendan ham zo'r podsho ekan! — debdi.

Tan sihatlik – tuman boylik

O'tgan zamonda bir qashshoq odam donishmand cholning oldiga kelib:

— Ota, yeyishga nonim, kiyishga kiyimim yo'q, juda qiynaldim, nima qilishimni bilmay qoldim. Endi qayerga borib dod desam ekan? — debdi. Chol:

— Sen kambag'almisan? — desa, u:

— Ha, bola-chaqalarim va o'zim ochman, kiyim-kechagimiz yo'q, — deb nihoyatda zorlanibdi.

Chol:

— Xo'p, bo'lmasa menga o'ng qo'lingni sot, necha pul beray? — desa, haligi yigit:

— Yo'q, o'ng qo'lim o'zimga kerak, sotmayman, — debdi. Shunda chol:

— Bo'lmasa o'ng ko'zingni sot, — debdi. Yigit:

— Nega men o'ng ko'zimni sotar ekanman, u menga doimo kerak, — debdi.

Chol shu tarzda yigitning tana a'zolarini birma-bir sotgin, deb aytib chiqibdi. Yigit „yo'q" javobini qaytaravergach, chol yigitga:

— Ha, butun muchalaring sog' bo'lsa, turmushdan zorlanib nima qilasan. Kishining tan-joni sog'ligi — tuman boyligi-ku. „Sog' tanda — sog' aql", deb bekorga aytmaganlar. Sog' bo'lsang qanday ish bajarsang, qo'lingdan keladi. Kuning o'tadi, — deb javob qaytargan ekan.

«Dono qiz» ertagiga ishlangan rasm

Dono qiz

Qadim zamonda bir podsho o‘tgan ekan. Kunlardan bir kun podsho o‘z eliga ikkita savol beribdi.

— Shirindan shirin nima? Achchiqdan achchiq nima?

Podsho bu savolni yechish uchun odamlarga qirq kun muhlat beribdi: „Agarda hech kim savolni yecha olmasa, yurtga qirg‘in solaman“, debdi. Bu savolga hech kim to‘g‘ri javob topa olmabdi. Podsho zulmidan qo‘rqqan xalq boshqa tomonlarga qarab qochib keta boshlabdi.

Shu mamlakatda bir kambag‘al chol qizi bilan kun kechirar ekan. Ko‘chadagi shovqinlarni eshitib, qiz tashqariga chiqib qarasa, odamlar to‘p-to‘p bo‘lib qochib ketyapti. Qiz ulardan nima sababdan qochayotganliklarini so‘rabdi. Shunda qochayotganlardan biri shunday debdi:

— Podsho butun xalqqa savol bergan. Savolini yechish uchun qirq kun muhlat qo‘ygan. Agarda hech kim yecholmasa, yurtga qirg‘in soladi.

Shunda qiz otasini chaqirib unga:

— Otajon, siz podshoning oldiga borib savolini yeching va yurtni zulmdan qutqaring! — debdi. — Birinchi savolga „Shirindan shirin — bola shirin“. Ikkinchi savolga „Achchiqdan achchiq — o‘lim achchiq“, deng, — debdi.

Chol podshoning oldiga borib, savoliga javob beribdi. Podsho choldan kim aytganini so‘rabdi. Chol o‘z qizining aytganini ma’lum qilibdi. Podsho

qizning donoligiga hayron qolibdi. Qizning donoligini yana sinash uchun podsho odamlariga:

— Borib ayt, o'sha qiz ho'kizni bolalatib bersin — debdi. Bir qancha kundan keyin podsho odamlari qizning oldiga kelib:

— Ho'kizni bolalatdingmi, — deb so'rabdilar. Shunda qiz:

— Dadam hammomga tug'gani ketgan, kelsa javobini aytaman, — debdi. Kelgan odamlar qah-qah urib kulishib:

— Hech vaqt erkak kishi ham tug'adimi, — deganda, qiz:

— Ho'kiz bolalaganda, nima uchun erkak kishi tug'masin, — deb odamlarni mot qilibdi.

Bu gapni odamlar podshoga aytib beribdilar. Podsho qizning aqlliligiga qoyil qolibdi va qirq kecha-yu qirq kunduz to'y-tomosha berib, shu qizga uylanibdi. Kunlarning birida podsho ovga ketibdi. Darvozaning oldida odamlarning janjallashayotgan tovushi qizning qulog'iga eshitilibdi. Qiz qarasa, ikkita qo'ychivon mojaro qilib turgan ekan. Shunda qiz ulardan janjalning sababini so'rabdi. Har ikkisining ham bo'g'oz qo'yi bor ekan. Kechqurun bittasining qo'yi tug'ib, ikkinchi qo'yning tagiga yotib olibdi. Qiz ikkovining mojarosini to'xtatib turganda podsho kelib qolibdi. Xotinining ko'chaga chiqib turganini ko'rib, g'azablanibdi va saroydan xohlagan narsasini olib otasining oldiga jo'nashini aytibdi. Shunda qiz ketmasdan turib, podsho bilan oxirgi marta o'tirish qilib, ziyofat berishni so'rabdi. Podsho rozi bo'libdi.

Qiz xilma-xil noz-u ne'matlarni podshoning oldiga qo'yib, rosa may ichiribdi. Shunda podsho sarxush bo'lib, yotib qolibdi. Qiz soyavon aravaga podshoni yotqizib, aravakashga bozorlarni aylantirib yurishni aytibdi. Bir vaqt podsho ko'zini ochib qarasa, xotini bilan aravada bozorlarni aylanib yurgan emish. Shunda podsho xotinidan:

— Nima uchun meni bunday qilib olib yuribsan? —deb so'rasa, qiz shunday debdi:

— Ey, podshohim, o'zingiz uydan xohlagan narsangni olib, otangnikiga ket, dedingiz. Uy ichidan xohlaganim siz edingiz, endi uyga olib ketyapman, — debdi.

Podsho qizning donoligiga, aqlliligiga qoyil qolib, u bilan yana turmush kechiravergan ekan.

Bo‘z bola

Bor ekan-u yo‘q ekan,
Och ekan-u to‘q ekan.
Bo‘ri bakovul ekan,
Tulki yasovul ekan,
Qarg‘a qaqimchi ekan,
Chumchuq chaqimchi ekan.
Ko‘chmanchilik zamonda
Atoqli boy bor ekan.
Sevib olgan yoridan
Sevinchog‘i yo‘q ekan.
Davlat desang hisobsiz,
Yilqi, qo‘yi sanoqsiz.
Shuncha davlatda, esiz,
Bir o‘g‘ilga zor ekan.

Boy bolasi yo‘qligidan kecha-kunduz qayg‘urib, yegan-ichganida halovat yo‘q ekan. Sig‘inmagan mozori, madad tilamagan aziz-avliyolari qolmabdi. Oxirida xotini ikkiqat bo‘lib, bir o‘g‘il tug‘ibdi, oydek bola ekan. Boy suyunganidan ikki kecha-kunduz to‘y-tomosha qilib butun

yurtga osh beribdi. To'yga yig'ilganlar bolaga Bo'z bola deb ot qo'yibdilar. Bo'z bolaning beshik to'yi kuni onasi dunyodan ko'z yumibdi. Boy bir yaxshi enaga topib kelib, bolani o'z uyida boqtiribdi. Shu kunlarda bir yaxshi ko'radigan davlat boshi echkisi tug'ib, u echkining bolasi o'lgan ekan. Echki har kuni daladan o'tlab-o'tlab, boyning uyiga kelib sut berib ketar ekan. Shu sut bilan bolani boqishar ekan.

Bo'z bola tez kunda ulg'ayib, katta bo'lib, tili chiqibdi. Bo'z bola ikki yashar bo'lganda boy ikkinchi xotin olibdi. O'gay ona keyinroq bir o'g'il tug'gandan keyin Bo'z bolaga hasad qila boshlabdi. Bolani yaxshi yuvib-taramay, ozoda qilib qo'ymay, bir chekkada, eski ko'rpada yotqizib, uning qorni ochib non desa, urishib-ziriqtirib, bir tomonga uloqtirib xo'rlabdi. O'gay ona Bo'z bolani yo'q qilib, boyning davlatiga o'z bolasini ega qilmoq fikriga tushibdi.

Bo'z bola yoshi ulg'aygach, maktabga boribdi. U har kuni maktabdan kelganda otasi uni yoniga olib o'qitib ko'rib, shirin gaplar bilan uning ko'nglini ko'tarar ekan. O'gay ona uni ko'rolmay, o'z bolasini boyga tiqishtirib: „Qoch, kap-katta bola bo'lib, otang yonida o'tirgani uyalmaysanmi? Mana, ukang otam tizzasida o'tiraman, deb talpinyapti", deb turtkilar ekan. Shunday bo'lsa ham otasining yana Bo'z bolani erkalatganini ko'rib xotinining g'ashi kelib, uni juda yomon ko'rar ekan.

Bo'z bola har doim ukasini ko'tarib, unga mehribonlik qilgani uchun ukasi uni yaxshi ko'rar ekan. Oradan uch-to'rt yil o'tgandan keyin, Bo'z bolani boqqan echki juda ham ajoyib, chiroyli bir echkicha tug'ibdi. Uni Bo'z bola „Meniki", deb qulog'ini tishlab, o'z qo'li bilan boqibdi. Ona echki ham har kuni ikki-uch mahal kelib, bolasini emizib, dalaga o'tlagani chiqib ketar ekan. Echkicha bo'lsa Bo'z bola bilan o'ynashib yurar ekan. Bo'z bola echkichani so'zga o'rgatibdi. O'gay onasidan xo'rlanganda, echkisi bilan so'zlashib, qayg'usini tarqatar ekan. O'gay ona Bo'z bolani har qancha xo'rlasa ham u indamas ekan. O'gay ona bunga chidolmay chora izlay boshlabdi. Uning peshonasi burishgan, xudo bilan urishgan bir kampir onasi bor ekan. U makr-hiylaga juda usta ekan.

O'gay ona unga maslahat solibdi. Kampir aytibdi:

— Ering savdoga ketganda, har kuni Bo'z bola non so'raganda, unga kuygan kulcha ber, o'z o'g'lingga bo'lsa yog'liq non ber. Ana shunaqa qilsang, Bo'z bola sendan arazlab biror tomonga ketib qoladi yoki otasiga chaqadi, shunda sen aybni Bo'z bolaga qo'yib, shallaqilik qilib tursang, eringning achchig'i chiqadi. Shunda ering bolani biror tomonga yuboradi. Sen Bo'z boladan qutulasan-qolasan.

Eri savdoga ketgan kundan boshlab o‘gay ona kampirning aytganini bajaribdi. Bo‘z bola onasining ishiga nima qilarini bilmay xafa bo‘lib, bog‘ga chiqib o‘tirsa, echkichasi o‘ynoqlab oldiga kelibdi. Echki Bo‘z bolani xafa ko‘rib:

— Ha, Bo‘z bolaxon, nega buncha xafasiz? — debdi. Bo‘z bola unga:

— Ey, qo‘ysang-chi, so‘raganing bilan biror narsani uddasidan chiqsang ekan, men senga aytsam, qo‘y, nima qilasan so‘rab, — debdi. Echkisi bo‘lsa:

— Akajon, menga so‘zlang, balki men biror chorasini ko‘rarman, bo‘lmasa yana boshqa yo‘l toparmiz, — debdi. Echkisining bunday dono so‘zlaganiga Bo‘z bola hayron qolibdi va unga o‘gay onasining to shu choqqacha xo‘rlab kelganini, ayniqsa, otasi savdoga ketgandan keyin har kuni maktabdan kelganida bittadan kuygan kulcha bera boshlaganini, o‘z bolasiga yog‘liq non berib, uni juda xo‘rlayotganini so‘zlab yig‘labdi. Echki unga dildorlik qilib:

— Qo‘ying, kuygan kulchani menga bering, men sizga yaxshi ovqat topib beraman, — debdi. Bo‘z bola nonni echkisiga to‘g‘rab beribdi, echki nonni yeb olib, yig‘lab duo o‘qibdi. Bo‘z bola qarasa, oldida bir tovoq osh turgan emish. Bo‘z bola oshni yeb qornini to‘yg‘azibdi.

Mana shunday qilib, har kuni kuygan nonni echkiga berib, o‘zi oshni yeb o‘ynab-kulib yura beribdi.

Bu voqeani bir kun o‘gay ona ko‘rib qolib o‘z onasiga so‘zlabdi. Kampir bir oz o‘ylab turib:

— Buning ishi oson, sen ering kelar kuni o‘zingni kasallikka solib yot, ering so‘rasa: „Menga jin tegibdi“, degin. Folbin: „Bo‘z bolaning echkisini so‘yib xudoyi qilsang yaxshi bo‘lasan“, dedi, degin. Ering so‘zingni qaytarmaydi-da, echkini so‘yadi, shunda sen qutulasan-qo‘yasan, — debdi.

Xotin eri kelgan kuni onasi aytgandek qilib, yig‘lab eriga zorlanib so‘zlabdi, eri darrov qassobni chaqirib echkini so‘yishga buyuribdi. Echki dod-bedod qilib xarchand yalinsa ham quloq solmay so‘yibdilar. Go‘shtini xudoyi qilib, kallasini somonxonaga ko‘mibdilar. Bo‘z bola maktabdan kelsa, echkisi yo‘q. Ukasidan so‘rasa, ukasi:

— Otam keldilar, onam kasal bo‘ldi, echkingizni so‘ydirib xudoyi qildik, kallasini somonxonaga ko‘mdik, — debdi. Bo‘z bola qarasa, voqea ukasi aytganday. Bo‘z bola ukasiga:

— Endi bizga bu yurt harom bo‘ldi. Onamga ham, otamga ham ayt, endi mendan butunlay qutuldilar, men ketdim, — deb jo‘nabdi. Chunki

echkisi bir kun ilgari Bo‘z bolaga: „Ertaga otang keladi, onang meni so‘ydirib xudoyi qiladi. Meni so‘ydirgandan so‘ng sen bu yerda turma. Onang senga ziyon qiladi, boshqa tomonga ket“, degan ekan.

Bo‘z bola ketayotgan ekan, ko‘chada ikki jonajon o‘rtog‘i uchrab:

— Yo‘l bo‘lsin? — debdi. Bo‘z bola ularga hamma voqeani aytib:

— Endi men bu yerda turmayman, xayr, ketdim, — debdi. Ikki o‘rtog‘i:

— To‘xta, bo‘lmasa biz ham sen bilan birga boramiz, biz ham senga o‘xshash o‘gay ona qo‘lida ezilganlardan, sen qayga borsang, biz ham o‘sha yerga boramiz, — deb birga jo‘nashibdi. Bo‘z bolaning otasi o‘g‘li ketib qolayotganini bilib ketidan yugurib chiqib chaqiribdi, bolalar qaramay keta beribdilar. Otasi Bo‘z bolaga, „Bo‘lmasa biror narsa olib ket“, deb shuni aytibdi:

Bo‘z bolaxon,
Bo‘z bola,
Bo‘zlarda bitgan lola.
Qo‘tondagi qo‘ylardan
Haydab ketgin Bo‘z bola.

Bo‘z bola indamay ketaveribdi.
Otasi yana yalinibdi:

Bo‘z bolaxon,
Bo‘z bola,
Bo‘zlarda bitgan lola.
Yilqidagi otlardan
Mina ketgin, Bo‘z bola.
Bo‘z bolaxon,
Bo‘z bola,
Bo‘zlarda bitgan lola.
Bo‘g‘chadagi to‘nlardan
Kiya ketgin, Bo‘z bola.
Bo‘z bolaxon,
Bo‘z bola,
Bo‘zlarda bitgan lola.
G‘aznadagi pullardan.
Ola ketgin, Bo‘z bola.

Bo‘z bolaning juda ham achchig‘i chiqib:

Qo‘tondagi qo‘ylaring,
Un-oshingga so‘yilsin.
Yilqidagi otlaring
Ma’rakangga so‘yilsin.
Bo‘g‘chadagi to‘nlaring
Tovutingga yopilsin.
G‘aznadagi pullaring
Tovutingdan sochilsin, —

deb otasining so‘ziga qaramay, badar keta beribdi. Uch og‘ayni yo‘l yurishibdi, yo‘l yurishsa ham mo‘l yurishibdi.

Qumlar bosib, cho‘l kezib,
Daryo kechib, tog‘ oshib,
Uch og‘ayni yurdilar
Gurunglashib, o‘ynashib.

Yurib-yurib bir daraxtzorga borishibdi, biroz ovqatlanib, dam olib o‘tirishgan ekan, bir daraxt shoxida bir lochinni ko‘rishibdi. Uni tutib olib keta berishibdi. Yo‘lda tog‘ orasida bir tozi it yurgan ekan, uni ham tutib olishibdi.

Yo‘lda qush bir tomonga qarab intilibdi, qarasalar bir to‘da kaklik yurgan ekan, qush shu kakliklarga intilgan ekan. Itni yuborib, kakliklarni uchirib, qushni solishibdi. Qush kakliklardan birini olib davra solib ko‘tarilib ucha beribdi. It ham qushning ketidan chopaveribdi. Bular ham qush bilan it ketidan max-maxlashib, quvib keta beribdilar. Qush borib-borib bir yerga qo‘nibdi.

Qush tushgan joyga borsalar, bir ulug‘ daryo labida xonlar saroyiga o‘xshash bir imorati oliy bor emish. Qush esa shu imoratning kungurasiga qo‘nibdi. Qushni chaqirsalar sira qaramabdi. O‘zi kelar, deb bir daraxt tagiga o‘tirib, ovqatlanib, yaslanib uxlab qolishibdi. Bulardan birining uyqusi kelmay o‘tirgan ekan, saroydan bir qiz chiqibdi, uning qo‘lida oltin obdasta bor ekan, u qiz daryodan suv olib turib yotganlarga qarab, Bo‘z bolaning chiroyiga mahliyo bo‘lib, qo‘lidagi oltin obdastasini daryoga tushirib yuboribdi. Qiz kelib, uyg‘oq yigitdan:

— Sizlar kimsizlar, qaydan kelasizlar, qayga borasizlar, bu yotgan ofatijon kim? — deb so‘rabdi.

Unga yigit butun boshidan o‘tgan, ko‘rgan-kechirganlarini so‘zlab, yotgan yigit o‘rtog‘i Bo‘z bola ekanini aytibdi va:

— Sen o‘zing kimsan, bu kimning joyi? —deb so‘rabdi.

Qiz:

— Bu saroy shu yurtning xoni Oytug‘dixonning qizi Oyparcha begimning maxsus saroyi, men uning cho‘risiman. Xon bugun-erta qizini uzatadi, men Oyparcha begimning sochlarini yuvmoq uchun suvga chiqqan edim. Sizlarni ko‘rib, esim og‘ib, obdastamni suvga tushirib yubordim. Endi Oyparcha begimga nima deyman?! — deb yig‘labdi.

Yigitning qizga rahmi kelib, yechinib suvga sho‘ng‘ib, oltin obdastani topolmabdi. Qiz esa yig‘lab-yig‘lab saroyga kirib ketibdi.

Oyparcha begim cho‘rini koyib, kech qolganining sababini so‘rab obdasta bilan suvni talab qilibdi. Cho‘ri ko‘rganlarini so‘zlab, Bo‘z bolaning chiroyini xon qiziga maqtabdi, Oyparchaning shavqi ortib, qiziqib daryo tomonga qaratib qurilgan eshikchani ochib qarasa: aytganidek uch yigit yotibdi. Ular bir-biridan chiroyli, hammasidan ham cho‘ri qiz aytgandek o‘rtada yotgan Bo‘z bola juda ham chiroyli. Ko‘ra solib ishq o‘ti yuragiga tegib, „voh“ deb o‘zini tashlabdi. Cho‘ri qiz gulob sepib Oyparchani o‘ziga keltiribdi. Xon qizi cho‘ridan ikki olma keltirmoqni so‘rabdi. Cho‘ri ikki qizil olma keltirib beribdi. Oyparcha mo‘ljallab turib, olmani Bo‘z bolaga irg‘itib, uyg‘otibdi.

Bo‘z bola uyg‘onib qarasa, yuqori eshikchada bir qizil gul ochilib, kulib, yuz noz-karashma bilan buralib turibdi. Bu qanday qiz ekan yoki tushimmikan, deb ko‘zini uqalab qarab tursa, qiz bir qizil olmani Bo‘z bola tomon irg‘itib, eshikni bekitib, yana ochib qarabdi. Bo‘z bola ham bir ko‘rishdayoq oshiqi beqaror bo‘lib, yonidan ro‘molchasini olib, hilpiratib, yuragiga bosibdi, ya’ni xon qizining „Men seni sevaman, yaqinimga kel“, degan ishoratiga „Men ham seni sevaman“, deb yurak alangasini ishora bilan ma’lum qilibdi, irg‘ib o‘rnidan turib, saroy tagiga borib, uning kim ekanini so‘rabdi.

Ikkalasi bir-birining kim ekanligini so‘rashganidan keyin, xon qizi:

— Meni otam bir sevmagan xonzodaga bermoqchi, sen istasang boshqa tomonlarga qochib ketamiz, — debdi. Bo‘z bola:

— Mening ikkita o‘rtog‘im bor, ularni nima qilamiz? — debdi.

Qiz:

— Ular ketimizdan borarlar, sen kechqurun el uxlagan chog‘da shu yerga kel, men ikki ot bilan seni kutaman, birga qochamiz, — debdi.

Bo‘z bola „Xo‘p“ deb o‘rtoqlari yoniga qaytib, voqeani ularga aytib, kechqurun el uxlagan chog‘da do‘stlari bilan xayrlashib, saroy tomon borsa, qiz otlar bilan tayyor bo‘lib, kutib turgan ekan. Ikkalasi otlarga

minishib, saroy va yurti bilan xayrlashib, ota-onasi bilan xayr-ma'zurni nasiya qilib, hay-yo-hay, deb yo'lga tushibdi.

Ikkala yor jo'nadi,
Sahrolarni changitib,
Quvalashib, o'ynashib,
Tog'larda ot sakratib.

Shu yurganlaricha yo'l yurib, yo'l yurishsa ham mo'l yurib, besh kecha-yu besh kunduz deganda baland bir qo'rg'onga yetdilar, eshigidan kirib qarasalar, xonlar saroyidek oliy imoratlar-u ichida hech kim yo'q. Tavakkal qilib tushib qarasalar, uylar bezog'lik, gilamlar solingan, odam bolasidan hech zot yo'q. U yon-bu yon qarasalar, yo'qotilgan qush bilan it shu yerda ekan. Hayron bo'lib, qush va itga ovqat beribdilar, itning boshini silabdilar. Har ikkalasi u yoq-bu yoqni qarab, hamma yoqni o'zlariniki qilib olishibdi.

Bugun o'n kun bo'ladi deganda, haligi qolgan ikki o'rtoqlari ham yetib kelishib, Bo'z bolani shu qo'rg'ondan topishib, hammalari har kun galma-gal ov qilib, shu qo'rg'onda umr o'tkazib yurishibdi.

Endigi so'zni xon tomondan eshiting. Xon qizini turkman xonining o'g'liga bermoqchi ekan. Bular qochgan kunning ertasiga turkman xonining o'g'li *as, asa-yu dabdaba bilan qizni kelin qilib tushirib olib ketmoqqa* kelibdi. Eshitsa, xon qizi bir noma'lum kishi bilan qochgan yoki o'zi qochgan. Xon har tomonni qidirtirib kishilar yuboribdi, kuyov hayron bo'lib, qo'shin tushirib yota beribdi.

Qidiruvchilar bir qancha kunlar sarson bo'lib, oxiri yo'llari Bo'z bola turgan qo'rg'onga to'g'ri kelib qoladilar. Qarasalar, xon tomonidan qamoq qilib qo'yilgan qo'rg'ondan tutun chiqmoqda. Hayron bo'lib, bu yerga kim kelib, xondan qo'rqmay joy qilgan ekan, deb kirib qarasalar, qiz qochgan kuni xonning otxonasidan yo'qolgan otdan biri turibdi. Ular birga kelgan kampirni ichkari kirgizibdilar. Kampir sekin qaytib chiqib: „Xon qizi shunda ekan", debdi. Yasovullar bosib kirib, Bo'z bolani tutib, tut yog'ochga bog'lab, xon qizini behush qilib otga o'ngarib ketmoqchi bo'lganlarida, Bo'z bola yig'lab yigitlarga qarab shunday debdi:

Tog'dan kelgan botirlar,
Yaxshi yigit shotirlar,
Yorim olib ketmanglar,
Bizga zulm etmanglar!

Shunqorimni soldirib,
Burgutlarga oldirib,
Tutga bog‘lab qoldirib,
Meni tashlab ketmanglar!

Birga elting bo‘lmasa,
Yo o‘ldiring bo‘lmasa,
Yigit bo‘lib, ot minib,
Nomardlikni qilmanglar!

Yigitlardan birining achchig‘i chiqib:

— Xon qizini o‘g‘irlab kelib, yana tilingni tiymaysan, — deb qilich bilan bir uribdi, qizni olib jo‘nashibdi.

Kechqurun ikki o‘rtog‘i ovdan qaytib kelsalar, Bo‘z bolani o‘ldirib, Oyparchani o‘g‘irlab ketibdilar. Bo‘z bola uchun yig‘lab, o‘ligini tutdan yechib olib, o‘tirib maslahat qilib, o‘rtog‘imizning o‘ligini begona joylarda qoldirmaymiz, deb otga ortib jo‘nashibdi. Yura-yura adashib Oytug‘-dixonning shahariga kelib qolishibdi. Endi, xon bilib qolmasin, deb Bo‘z bolaning o‘ligini bir yerga ko‘mib, ustiga qovoq ekib, uning atrofini obod qilib, chayla tikib, ikkalasi darvesh kiyimini kiyib, o‘rtoqlarining boshidan duoyi takbir qilib o‘tirishibdi.

Xon qizi saroyga keltirilgandan keyin, qiz otasiga:

— Men endi er qilmayman, — debdi.

Xon, noiloj, kuyovni qancha sarpolar bilan aldab, zo‘rg‘a jo‘natibdi. Oyparcha o‘z saroyidan boshqa yerlarga chiqmay, Bo‘z bola ishqida kecha-kunduz yig‘lab yotib olibdi. Doim ishi biror yurtdan bir darvesh yoki jahongashtalardan kelib qolsa, ularni gapga solib, Bo‘z boladan darak so‘rar ekan. Chunki u Bo‘z bolaning o‘lganini ko‘rmagan, hali tirik deb gumon qilar ekan. Darveshlar kelsa kuylatib, ko‘rgan-kechirganlaridan so‘ylatib, shuning bilan ovunar ekan. Bir kuni uning bir cho‘risi Bo‘z bola tomonidan o‘tib qolib, uning darvesh o‘rtoqlari g‘am-alamli kuylab o‘tirganlarini eshitib, Oyparchaga so‘zlab beribdi. Oyparcha darrov kishi yuborib, o‘sha ikki darveshni keltirib, gapirib, kuylab bermoqlarini so‘rabdi. Darveshlar darhol Oyparchani tanib, o‘rtoqlari Bo‘z bola eslariga tushib, ko‘z yoshi qilib yuraklaridan kuylabdilar:

Tuya ketar tog‘ oshib,
Bo‘talog‘i ergashib,
Hech jahonda bormidi,
Bo‘z boladek bo‘z yigit.

Qo‘ylar kelar mag‘rashib,
Qo‘zichog‘i ergashib,
Hech jahonda bormidi,
Bo‘z boladek bo‘z yigit.

Oyparcha ko‘nglida qidirganidan darak topganiga suyunib, darveshlarga bir hovuch oltin berib, yana aytmoqlarini so‘rabdi. Darveshlar oldingidan ham dardliroq qilib yig‘lab, kuylashibdi:

Bo‘z bolaning gavdasi
Tut yog‘ochga osildi,
Nomard yigit qo‘lida
Boshi qo‘ydek kesildi.

Bo‘z bolaxon, bo‘z yigit,
Sara yigit, er yigit.
Hech jahonda bormidi
Bo‘z boladek bo‘z yigit?!

Buni eshitib, Oyparcha begim behush bo‘lib yiqilib, birozdan so‘ng hushiga kelib, qon-qon yig‘lab, darveshlardan Bo‘z bolaning o‘ligi qayerda ekanini so‘rabdi. Darveshlar o‘zlarini tanitib, o‘likning o‘zlari turgan joyda ekanini aytibdilar. Oyparcha begim darrov arava qo‘shtirib borib, go‘rini ochib, Bo‘z bolaning o‘ligi ustiga o‘zini tashlab, oh urib jon beribdi. Oytug‘dixon buni eshitib kelib qarasa, qizi o‘lib yotibdi. Qilgan ishlariga pushaymon bo‘lib, yig‘lab-yig‘lab, Bo‘z bolani o‘ldirganlarga g‘azab qilibdi. Keyin Bo‘z bola bilan Oyparcha begim ustilariga maqbara qilib, qizining azasi bilan umr o‘tkazibdi.

Vafo

O'tgan zamonda bir yigit bor ekan, u otasidan qolgan mollarning yarmini sarf qilib, bir qizga uylanibdi. Qolgan davlatini xotini bilan yeb yotaveribdi. Davlat kundan-kunga kamayibdi. Kunlardan bir kuni xotini eriga:

— Endi siz bunday bekor yotavermang. Yo qolgan davlatingizni sotib savdogarchilik qiling, yoki biror xizmat qiling, — debdi. Eri:

— Men savdoga ketsam seni qanday yolg'iz qoldiraman. Seni ko'zim qiymaydi, — debdi. Xotini:

— Ko'nglingizni to'q qiling, men siz kelguningizcha uyda o'tiraman, — debdi. Eri noiloj mollarini sotib savdoga ketmoqchi bo'libdi.

Puliga kerakli mollarni olibdi, yo'lga chiqishi oldidan xotini unga bir gul berib:

— Mana shu gulni oling. Agar mening boshimga biror og'ir ish tushsa yoki men biror yomon yo'lga kirib ketsam, shu gul o'sha ondayoq so'ladi. Bo'lmasa hech qachon so'lmaydi, — debdi.

Eri gulni olib safarga chiqib ketibdi. Yo'lda o'g'rilar uchrab yigitning mollarini talab olib ketishibdi. Yigit molsiz, pulsiz o'zining sog'-salomat qolganiga shukr qilib bir shaharga boribdi. Shaharda sarson bo'lib yurib

bir imorat qiladigan usta bilan uchrashib qolibdi. Ustaga o‘z ahvolini gapiribdi. Usta yigitni o‘ziga shogird qilib olibdi. Yigit bir yilda imorat qilishni o‘rganib, yaxshi usta bo‘lib yetishibdi. Kunlardan bir kun usta o‘lib, uning o‘rniga yigit usta bo‘lib qolibdi.

Bir kuni podsho yigitni chaqirtirib, bir katta imorat solib berishni topshiribdi. Yigit podshoga juda chiroyli katta imorat qilib beribdi. Podsho yigitdan xursand bo‘lib, ziyofatga chaqiribdi. Yigit bilan gaplashib o‘tirib, uning qaydan kelganligini, kimligini so‘rabdi-da, o‘rdasida ishlashga ko‘ndiribdi. Yigit o‘rdada ishlay boshlabdi. U tez-tez cho‘ntagidagi gulga qarab qo‘yar ekan. Vazirlar *bu gulning qishin-yozin so‘lmaganiga* ajablanib, podshoga aytishibdi. Podsho yigitni chaqirib, cho‘ntagidagi gulning so‘lmaslik sababini so‘rabdi. Yigit podshoga xotinining so‘zlarini aytibdi. Podsho kulib:

— Sen ahmoq ekansan, xotinlarning so‘ziga ishonib bo‘ladimi? Gul berib seni aldabdi-da, — debdi. Yigit xotinining to‘g‘riligiga chin ko‘ngildan ishonganligini aytibdi.

Kunlardan bir kuni podsho yigitning xotinini sinash uchun vazirlaridan birini yuboribdi. Vazir xotin yashagan shaharga kelib qo‘shnisidan yigitning xotini bilan uchrashtirishni so‘rabdi. Qo‘shnisi xotin oldiga vazirni olib kiribdi:

— Qizim, mening bir mehmonim bor edi, o‘shani sen uyingda mehmon qilib jo‘natsang, — debdi. Xotin bu sirga darrov tushunib: *„Bunda bir hikmat bo‘lsa kerak, bularni bir boplay“*, debdi-da, mehmonni qabul qilibdi. Yaxshi ovqatlar, sho‘rvalar, sharoblar tayyorlab uni mehmon qilibdi. Vazir mast bo‘lib qolibdi. Shu paytda yigitning xotini tomonidan tayinlab qo‘yilgan qo‘shni xotin darvozasini taqillatibdi.

Xotin:

— Voy, birov kelib qoldi, darrov mana bu yerga kirib turing, keyin o‘zim chaqiraman, — deb vazirni uydagi yerto‘laga tushiribdi. Bir necha kungacha vazirni yerto‘ladan chiqarmabdi. Podsho birinchi vazirdan darak bo‘lmagandan keyin, ikkinchi vazirini yuboribdi. Xotin ikkinchi vazirni ham avvalgidek yerto‘laga qamabdi. Podsho ikkinchi vazirdan ham darak bo‘lmagandan keyin, o‘zi oddiy kiyim kiyib xotinning uyiga kelibdi. U podshoni ham avvalgiday ziyofat qilibdi.

Yigit ishlab yurib xotini esiga tushib gulga qarasa, gul so‘lmagan, chiroyli, ochilib turibdi. Ancha qarab o‘tirgandan keyin podshoning gapi esiga tushib, „Podshoning aytgan gapi rost bo‘lmasin tag‘in, bir xotinimdan

xabar olib kelay“, deb shahariga qaytib, darvozani taqillatibdi. Bu vaqt xotin mast bo‘lgan podshoni ham yerto‘laga qamab turgan ekan. Qarasa, eri kelib qolibdi. Suyunib uyga olib kiribdi. Eri uydagi ovqatlarni ko‘rib ahvolni so‘rabdi. Xotin:

— Siz kelguncha bir qiziq ish qildim, mana shu odamlar kelaverib meni bezor qilishdi. Men ularni qamab qo‘yaverdim. O‘zingiz ulardan sababini so‘rang. Mana, ko‘ring, — deb yerto‘lani ochib uchovini chiqaribdi. Yigit ularning uchovini ham tanibdi:

— Podsho bo‘lib turib shunday ish qilgani uyalmaysizmi? — debdi. Podsho:

— Xafa bo‘lma, biz xotiningni sinamoqchi bo‘lib, shu ahvolga tushib qoldik. Sening xotining haqiqatan ham to‘g‘ri xotin ekan. Ikkovingiz qo‘sha qaring, — deb jo‘nashibdi. Er-u xotin murod maqsadiga yetibdi.

Mahmud yamoqchi

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, o‘tgan zamonda Balx shahrida Mahmud degan bir yamoqchi qari onasi bilan yashar ekan. Ular kambag‘al yashaganliklari bois, Mahmud yamoqchi uylanishga qurbi yetmas ekan. Kunlardan bir kun Mahmud bozorda yamoqchilik qilib o‘tirganida qarshisiga bir chol kelib o‘tiribdi.

Chol Mahmuddan hol-ahvol so‘rabdi. Mahmud og‘ir ahvolda kun kechirishini, qari onasidan boshqa hech kimi yo‘qligini aytibdi. Chol Mahmudni o‘zi bilan birga sayohatga olib ketmoqchi bo‘libdi. Mahmud ham ko‘nibdi. Mahmud onasi bilan xayrlashib, chol bilan safarga chiqibdi.

Chol o‘z davrining bilimdon kishisi ekan. Chol turli kitoblarni o‘qib turar ekan, u kitobda bir sirni o‘qib qolibdi. Bu sir shundan iborat ekan: bir tepalik ostidagi yerning tagida allaqanday o‘rada doim chiroq yonib turar ekan. „Chiroqni Mahmud degan yamoqchi olib chiqsa, tuganmas xazinaga ega bo‘lishi mumkin“, deb yozilgan ekan.

Shunday qilib, chol bilan Mahmud juda ko‘p yo‘l yurib, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, oxiri bir dasht-u biyobonga yetibdi. Chol bir balandlikka chiqib, o‘tirib dam olibdi. Chol Mahmudga qarab:

— Qani, bolam, yaqinroq kelib o‘tir, — debdi. Mahmud cholning huzuriga yaqinroq kelib o‘tiribdi.

Chol Mahmudga qarab shunday debdi:

— O‘g‘lim Mahmud, onang bilan hamma vaqt kambag‘allikda kun kechirgansan. Shu vaqtgacha uylanib ham olmagansan, endi men senga bir sirni aytaman. Shundan keyin baxtli kun kechirasan. Hayoting farovon bo‘ladi. Boylikka ega bo‘lasan, uylanib ham olasan. Sen o‘z baxtingga ega bo‘lish uchun shu o‘tirgan joyimizdagi anavi toshni ko‘tarasan, yerga ketgan yo‘l bor, o‘shandagi zina bilan yerning tagiga tushasan, unda yo‘lak bor. Shu yo‘lakdan asta-sekin yursang bir katta saroyga chiqasan, saroyda qirqta xona bo‘lib, unda qimmatbaho narsalar, oltin-u, javohirlar bor. O‘sha xonalarning qirqinchisida bir eski jinchiroq bor. Shuni olib chiqsang, ana shu yerdagi boylik, xazina seniki bo‘ladi.

Cholning so‘zlarini diqqat bilan tinglab o‘tirgan Mahmud bir qancha vaqt o‘ylab o‘tiribdi. So‘ngra, tavakkal, shu cholning aytganini bir qilib ko‘ray, deb chol ko‘rsatgan joyda turgan toshni ko‘taribdi.

Qarasa, yo‘l bor. Yo‘lda yer tagiga tushib ketgan zina bor. Zinadan pastga qarab tusha boshlabdi. Undan yo‘lakka tushibdi. Yo‘lakdan bir katta yorug‘ saroyga chiqibdi. Saroyda bir qancha xonalar ko‘ribdi, undagi xonalarni birma-bir ochibdi. Ulardagi qimmatbaho tosh, oltin-u kumushlarni ko‘rib ko‘zi qamashibdi.

U eng keyin jinchiroq yonib turgan xonaga kiribdi va uni olib chiqibdi. Butun boylik xazinaga ega bo‘lib, cholga minnatdorchilik bildiribdi. Bu chol Xizr buva ekan. Mahmud shundan keyin o‘z shahriga qaytib bir qizga uylanibdi. Shunday qilib, yaxshi kun kechirib, murod-maqsadiga yetibdi.

«Hunarli yigit» ertagiga ishlangan rasm

Nurilla boyvachcha

O'tgan zamonda Samarqandda bir katta boy o'tgan ekan. Uning Nurilla degan yolg'iz o'g'li bo'lgan ekan. Kunlarning birida boy:

— Ey o'g'lim, men o'lib ketaman, mening uch yerda dunyoim bor, — deb hammasini ko'rsatibdi. — Yotib yesang bu dunyo hech narsa bo'lmaydi. Yotib yeyishga tog' ham chidamaydi, deganlar, — debdi.

Boy o'g'lining qo'liga ming tanga pul berib:

— Shunga mol olib kelib sotgin, — debdi. Bola pulni olib jo'nab ketibdi. Yo'lda bir devonaga uchrabdi. Devona odamlarni yig'ib:

— Bir so'zim bor, kimda-kim ming tanga bersa, aytaman, — deb turgan ekan. Shunda odamlar:

— Ming tangani senga mana Nurilla boyvachcha beradi, — debdi.

Nurilla boyvachcha:

— Men boyvachcha ekanman, — deb cho'ntagidan ming tangani chiqarib beribdi. Shunda devona unga:

— O'g'lim, uyingga borsang, xotiningni uyg'otib yotgin! — debdi.

Nurilla kechqurun uyga kelibdi, otasiga:

— Ota, ming tangaga loyiq mol olib qo'ydim, yana ming tanga bersangiz, molning hammasini bitta qilib olib kelarman, — debdi. Otasi yana ming tanga beribdi. Nurilla yana yo'lga tushibdi. Avvalgi ko'chani qo'yib, boshqa ko'cha bilan yursa, yana haligi devona oldidan chiqibdi. Odamlar uni ko'rib guvillashib: „Ana, ana, Nurilla boyvachcha bu so'zingga ming tanga beradi", deyishibdi.

Nurilla boyvachcha esa, bu ming tangani ham devonaga beribdi. Shunda devona aytibdi:

— O'g'lim, oshiq ma'shuqqa yaxshi, har kimning sevgani o'ziga yaxshi.

Nurilla yana uyiga qaytib kelib:

— Ota, ikki ming tangaga mol oldim, yana bir ming tanga berasiz. Uch ming tangalik mol keltiraman, — debdi. Otasi yana bir ming tanga beribdi.

Nurilla yana boshqa ko'cha bilan ketibdi. Bu gal ham uning oldidan haligi devona chiqib qolibdi. Odamlar Nurillani ko'rib:

— Ana, Nurilla boyvachcha kelib qoldi, undan boshqa hech kim bu pulni topib berolmaydi, — deyishibdi. Nurilla yana ming tangani devonaga beribdi.

— Endi, o'g'lim, ertalabki nasibadan qaytma, — debdi devona. Hamma pulidan ajralgan Nurilla boyvachcha uyiga kelmasdan bir joyga borib, hovuz bo'yida yotibdi. Birov uning oldiga kelib:

— Otangiz kasal, sizni tez kelsin, dedilar, — debdi. Shunda Nurilla xo'p, boraman, deb u kishini jo'natib yuboribdi. Ertasiga yana birov kelib:

— Otangiz qattiq o'sal bo'lib qoldi, tezda yetib borar ekansiz, — desa, Nurilla „Xo'p-xo'p", deb yana bormabdi. Yana bir kishi ertasiga kelib:

— Otangiz o'ldi, — debdi. Nurilla bu so'zni eshitib borib, otasining o'ligini ko'mib, ma'rakalarini o'tkazibdi.

Kunlardan bir kuni Nurillaning uyiga o'g'ri kirib:

— Ming tanga berasan! — debdi. Nurilla ming tangani berib yuboribdi. Bir kuni o'g'rilar yana ming tanga so'rabdi. Yana beribdi.

O'g'rilar har kuni ming tangadan pul olib ketaveribdi. Otasining dunyosi tamom bo'libdi. O'g'rilarga: Endi nima beraman? — desa, „Nima bo'lsa-da, topib berasan", deyishibdi. Nurilla hovli-joyini sotib beribdi.

O‘ziga faqat bitta uy qolibdi.

— Bitta uy o‘zimga qoldi, boshqa hech narsa qolmadi — debdi.

O‘g‘rilar uni urib-urib darvozasi oldiga tashlab ketibdilar. Nurilla bechora bir vaqt o‘ziga kelib qarasa, darvoza ostida yotgan emish. U sudralib uyga kirib boribdi. Xotini yig‘lab:

— Sizga nima bo‘ldi, nima gunoh qilgan edingiz? — debdi. Nurilla ikki-uch kun yotib tuzalibdi. Nurilla mardikor bozoriga boribdi, kechgacha hech kim mardikor so‘ramabdi. Ertasiga ham borib o‘tiraveribdi, yana hech kim so‘ramabdi.

Nurilla uchinchi kuni mardikor bozorning bir chekkasida o‘tirgan ekan, bir mo‘ysafid kelib:

— O‘g‘lim, mardikor ishlaysizmi? — debdi. — Ha, ota, ishlayman, — debdi. U:

— Kuniga necha pul berayin, o‘g‘lim? — debdi.

— Necha pul bersangiz o‘zingiz bilasiz, — debdi Nurilla. — Meni och qo‘ysangiz ham mayli, ammo uyimga ketishimda qo‘limga bitta non bersangiz, o‘g‘limga olib borar edim.

Chol rozi bo‘libdi. Uni olib borib ishga solibdi. Chol kechqurun Nurillani to‘yg‘azib, qo‘liga 10 ta non tugib beribdi. Nurilla uyiga yugurib kelibdi. Borsa xotini „Hozir otang non olib keladi“, deb o‘g‘lini ovutib o‘tirgan ekan. Nurilla nonni olib kelib qolibdi. Bolaning xursandchiligi ularning ham ko‘nglini ochibdi. Ertasiga ertalabdan kelib Nurilla ishlay beribdi. Yigirma kun ishlabdi. Bir kun boy:

— Biz ertaga savdogarchilikka Qal’a degan shaharga jo‘nab ketayotirmiz. Biz bilan birga boruvchi boylarning quli bor, menda yo‘q, shunga sen borsang, qancha pul beray? — debdi. Nurilla:

— Nima bersangiz o‘zingiz bilasiz, — debdi. Boy:

— Haqing uchun o‘zingga yuz tanga, bolalaring uchun oziq-ovqat va yuz tanga pul beray, — debdi. Nurilla rozi bo‘libdi. Bularni olib, eshakka yuklab uyiga kelibdi. Bolalariga:

— Men olti oyda kelaman. Shungacha bu ovqatlarni yeb turasizlar, — debdi.

Nurilla ertasiga jo‘nab ketibdi. Xotini esa uydagi narsalarni asrab qo‘yib har kimning ishini qilib kun kechiraveribdi. Nurilla boylar bilan Qal’aga yo‘l tortibdi. Bir cho‘lga borganda suv va ovqatlari tugabdi. U yerda bir g‘or bor ekan. Savdogarlarning maqsadi shu g‘orga yetib

olish ekan. Ular yetib ham kelishibdi, ammo u yerda suv qurib qolgan ekan.

Savdogarlar suv olib chiqish uchun qullarini g'orning ichiga kirgizib yuboribdilar. Kirgan qul qaytib chiqmabdi. Endi navbat Nurillaga kelibdi. Nurillaning xo'jayini:

— Bu bola mening qulim emas, mardikorim bo'ladi, shuning uchun buning rizoligini o'zidan so'rayman, — debdi. Nurilla rozi bo'libdi.

G'orga kirib ketibdi. Bir yerga borsa, bir dev suvning boshini boylab o'tirgan ekan. Kirgan odamlarning hammasini shu dev quritayotgan ekan. Nurilla devning oldiga kelib salom beribdi. Dev undan nima uchun kelganini so'rabdi. Nurilla suvga kelganini va ko'pchilik odamlar suvsizlikdan o'lib ketayotganini aytibdi. Dev Nurillaga:

— Mening bir savolim bor. Shu savolimga javob berolsang, suv beraman, — debdi. Dev oldidagi suvning ichida bir qurbaqa, uning yonida esa, bir pari bor ekan. Pari devga qarab kulsa, dev hech qaramas, qurbaqa vaqillasa, dev xursand bo'lib kular ekan. Dev Nurilladan bularning qaysisi yaxshi ekanligini so'rabdi. Nurilla devonadan sotib olgan gapining birini aytibdi:

— „Oshiq ma'shuqqa yaxshi, har kimning suygani o'ziga yaxshi". Dev bu javobdan xursand bo'lib, unga mukofot uchun bir shamchiroq beribdi. Nurilla eson-omon chiqib kelibdi. Orqasidan suv ham sharillab oqib chiqibdi. Hamma savdogarlar xursand bo'lishib, Nurillaga sovg'alar berishibdi. Shu yerda Nurilla o'ziga yettita tuya sotib olibdi. Dev Nurilla bilan gaplashganda „Hamma savdogarlar turli narsalar olishsa, sen faqat qora murch olgin, chunki sizlar borayotgan shaharda vabo bor, odamlar shu murchdan bir-bir yalashsa tuzaladi", degan ekan. Karvon yana yo'lga ravona bo'libdi. Bir shaharga borishsa, bir yosh bola mushukni ushlab o'tirgan ekan. Nurilla „Bu nima?" deb so'rabdi. Bola: „Bu yo'lbars bo'ladi", debdi. Nurilla buni bir tangaga sotib olib jo'nabdi. Bir necha kun yurib savdogarlar bir qo'riqqa borib qo'nishibdi. U yerda sichqon shunday ko'p ekanki, bularning hamma qoplarini teshib tashlabdi. Nurilla „yo'lbars"ni qo'yib yuboribdi. Hamma sichqonlar qochib ketibdi. Savdogarlar suyunganlaridan Nurillaga in'omlar berishibdi. Nurilla savdogarlar qatorida qirqta tuya qilib olibdi. Shaharga yetib borgandan keyin u hamma mollarini sota boshlabdi. Nurilla dev bergan gavhar shamchiroqni sotmoqchi bo'libdi. Hech

xaridor chiqmabdi, chunki bu gavharning bahosi juda ham qimmat ekan. Odamlar:

— Buni podshoga olib bor! — deyishibdi. Nurilla podshoga boribdi. Podsho qancha berishni so‘rabdi. Nurilla „Nima bersangiz o‘zingiz bilasiz“, debdi. Gavharning bahosi nihoyatda qimmat bo‘lgani uchun vazirlardan biri podshoga Nurillani o‘ldirib yuborishni maslahat beribdi. Podsho „Qanday qilib o‘ldiramiz?“ debdi.

Vazir:

— Ertalab biz buni bog‘ga yuboramiz. Bog‘bonga: „Kim ertalab birinchi bo‘lib kelsa o‘ldiring“, deymiz. Shu bilan o‘ldirib yuboramiz, — debdi. Ertalab tong otibdi. Podsho Nurillaga bog‘dan bir savat uzum olib kelishni buyuribdi. Nurilla ketayotgan ekan, shu shahardan orttirgan o‘rtoqlari choy ichishga taklif qilishibdi. Nurilla xizmat uchun ketayotganini aytsa ham o‘rtoqlari hech qo‘yishmabdi.

Nurillaning esiga boyagi devonaning „Ertalabki nasibadan qaytma“ degan gapi tushibdi va o‘rtoqlarining oldiga kelib choy ichibdi. Shu orada podshoning o‘z odamlaridan biri bog‘ga kelibdi. Bog‘bon bu kelgan odamning boshini shartta kesibdi. Uning orqasidan Nurilla borgan ekan, bir savat uzum berib yuboribdi.

Nurilla xizmatni bajarib podshoning oldiga kelibdi. Podsho bunga hayron bo‘lib, „Biz qasd qilgan bilan xudo qasd qilmasa bekor ekan“, deb juda ko‘p pand yebdi.

Nurilla sheriklarining oldiga kelibdi. Hamma molni sotib bo‘libdi.

Shu yerdan hamma savdogarlar o‘z ellariga qaytishibdi. Nurilla esa, o‘z xo‘jayiniga boyagi boy bergan ming tillani va mushukni berib yuboribdi. O‘zi esa qirq tuyaga yukni ortib boshqa shaharga jo‘nab ketibdi.

Savdogarlar olti oy yo‘l yurib, o‘z yurtlariga yetib kelibdilar. Boy ming tillani Nurillaning xotiniga berib, mushukni uning o‘g‘liga beribdi. Nurillaning qirq tuyaga murch ortib boshqa shaharga ketganini, yana sakkiz yildan keyin kelishini aytibdi. Shu yili bularning shahrini sichqon bosib ketgan ekan. Tegirmonlardagi hamma don va qanorlarni nobud qilgan ekan. Odamlar Nurillaning o‘g‘lidagi „yo‘lbars“ni ishga solib, har bir tegirmondan kuniga besh puddan g‘alla olib beribdilar. Bularning unlari juda ko‘payib ketibdi.

Bir kuni podshoning o‘tirgan taxtini ham sichqon bosib ketibdi. Podsho Nurillaning o‘g‘li bilan bitim tuzib, har kuniga mushuk haqi uchun ming

tangadan berib turadigan bo‘libdi. Ona-bola juda boy bo‘lib ketishibdi. Juda katta uy qurib, atrofini qo‘rg‘on qilib olishibdi.

Endi gapni Nurilladan eshiting:

U shu yurgancha to‘g‘ri mo‘ljallagan shahriga yetibdi. Haqiqatan ham u yerda vabo kasali bor ekan. Odamlar Nurillaning yuki nimaligini so‘rashibdi. Nurilla vaboning dorisi ekanini aytibdi. Murchning har bir donasini bir tilladan sotibdi.

Odamlar butunlay vabodan qutulishibdi. Nurilla qirq tuya tilla qilibdi, bir yil turib o‘nta qul sotib olib o‘z eliga jo‘nabdi. Yana to‘rt yil yurib yarim kechada o‘z uyiga kelibdi. Uyini hech taniy olmabdi. Juda o‘zgarib ketgan ekan. Bir to‘p qayrag‘och bor ekan, shundan tanibdi. Qayrag‘ochdan oshib tushsa, xotini oldida bir yigit uxlab yotganmish. Nurilla bu yigitni o‘ldirmoqchi bo‘libdi, ammo bir so‘rab ko‘ray, deb xotinini uyg‘otibdi. Bu yigit Nurillaning o‘g‘li ekan. U ham uyg‘onibdi. Nurilla xotini va bolasi bilan so‘rashibdi. Xotini tuyaxona ham solib qo‘ygan ekan, tuyalarni shu yerga keltirishib, yuklarini tushirib olishibdi. Shu bilan tinch yashab, murod-maqsadlariga yetishibdi.

Noshud bola

Sag‘ir bo‘lib momomning qo‘lida qoldim. Momomning uchta buzog‘ini boqib yurdim. Uning bittasini bo‘riga oldirib yubordim. Momom urdi, qochib borib Boymoqli degan qishloqda bir kampirning echkisini boqdim. Bir kun kampir:

— Echkilar sut bermay qoldi, men boqayin, sen uloqlarni boqib, suv olib kelib yurgin, — dedi.

Bir kun kampir yo‘g‘ida bitta patir qilib, betiga moy surkab yeyman deb turib edim, kampir echkini haydab kelib qoldi. Patir bilan moyni qo‘ygani joy topolmay, telpagimning ichiga solib boshimga kiydim.

Uloqlar emib qo‘ydi, kampir boshimga bir mushtladi. Moy telpakning tagidan tirqirab chiqib ketdi. Voy miyam chiqib ketdi, deb kallamni mahkam ushlab yotdim. Kampir echkini ham boqdi, uloqni ham bog‘ladi, suvni ham o‘zi olib keldi. Men hech bir ish qilmay yotdim.

Bir kun kampir xafa bo‘lib:

— Bolam, sen echkini boqqin, men kuvni pishib olay, — dedi.

Men xayr, deb echkini boqqani chiqib ketdim. Dalaga borib uxlab qolibman, bir vaqt tursam, yarim kecha bo‘libdi. Qulog‘imga: „Bola-yu bola“, degan tovush keladi. Qarasam, echkilar yo‘q. Echkilarning barisini bo‘ri yeb ketibdi. Obbo, kampir meni o‘ldiradi deb, qochib borib, Jarqo‘rg‘onda yotdim. Tong otgandan so‘ng soy bo‘yiga tushib bordim. Bir odam arpa xirmonida qirqta tovuqning jo‘jasini boqib o‘tiribdi.

— Bobojonim, men och qoldim, noningiz bo‘lsa bering, — dedim.

— Huv o‘sha uy meniki, borsang non beradi, — dedi.

— Tanimasni siylamas, menga bermaydi, o‘zingiz borib menga biroz non olib kelib bering, men tovuqlarni boqib turay, — dedim.

Tovuqlarni boqib o‘tirgan edim, uyqu bosa berdi. Boboning tovuqlarini qush olib ketmasin, deb barini bir ipga bir oyog‘idan bog‘lab, uchidan ushlab yotdim. Bir qush kelib qirqtasini olib ketibdi. Boboy meni uradi, deb u yerdan ham qochib ketdim. Sa’di Voqqos degan qishloqqa bordim. Bir Begmat ovchi degan qushboz bor ekan. Dalada uning xizmatini qilib yurdim. Bir kun uyiga jo‘nar ekan, qo‘limga bir miri berib:

— Qushga ovqat olib ber, — dedi. Men qushga nima ovqat olishni so‘ramabman. U ketgandan keyin qarasam qushning tagida oq narsa turgan ekan. Bu qatiq ichar ekan, deb qishloqma-qishloq yurib bir xurma qatiq olib kelib berdim. Qatiqni ichmadi. Bu nimaga ichmaydi, deb kallasini xurmaga tiqdim. Qush xurmaga boshini suqib indamasdan qoldi, men simirib yotibdi desam, o‘lib qolibdi.

Qushning o‘ligini olib, to egasi kelguncha qarab turdim. U:

— Qushni nima qilib o‘ldirding, — dedi.

— Men qatiq berdim, simirib yotibdi desam, o‘lib qolibdi, — dedim.

— E, chorvador bolasi ekansan. Qush tilini bilmas ekansan, — dedi.

Yana ovchining xizmatini qilib yura berdim.

Kundan kun o‘tdi, ovchi meni o‘zi bilan birga ovga olib chiqdi, qo‘limga bir qush, bir xalta berdi, bir tozi, bir po‘stin berdi. Po‘stinni kiftimga ko‘tarib, tozini yetaklab, xaltani qo‘ynimga solib, qushni bir qo‘limga olib bir qirga qarab o‘rladim.

Ovchi menga:

— Tulki chiqsa tozini qo‘yib yubor, kaklik chiqsa qushni qo‘yib yubor, — deb tayinladi.

Ovchi otliq, men esa yayov tog‘ga chiqdik. Po‘stinni ko‘tarib charchadim, tozining ustiga yopdim, po‘stin turmadi, bir yengini tozining kallasiga bog‘lab, tozining beliga aylantirib o‘rab qo‘ydim. Qushni ko‘tarib qo‘lim toldi, xaltaga solib ko‘tarib oldim. Borayotib edim, oldimdan tulki chiqib qoldi. Po‘stinni olguncha bo‘lmay, tozi tulkini quvib ketdi. Po‘stin parcha-parcha bo‘lib toshlarga ilinib qola berdi. Shu yaqindan ovchi kaklik uchirib: „Qushni qo‘yib yubor“, deb tovush qildi.

Qushni chiqarib uchirsam, qush borib to‘p etib yiqildi, ucholmadi, qanoti qayrilib qolibdi-da, deb olib ko‘rsam, qush dimiqib o‘lib qolibdi. Ovchi meni o‘ldiradi deb qochib ketdim.

Yurib-yurib bir boynikiga bordim. Uning xizmatini qilib yurdim. Bu boyning bir xachiri, bir yo‘rg‘asi bor ekan. Bir kun yo‘rg‘asi kasal bo‘ldi.

— O‘g‘lim, mol harom o‘lmasin, — dedi.

Men oldimga chiroq yoqib, pichoq qo‘yib yotdim. Bir vaqt turib qarasam, „patir-patir“ bo‘lib yotibdi. Chiroq o‘chib qolibdi. Borib chiroqni yoqmasdan, boshini shartta kesib yubordim. Chiroqni yoqib qarasam, xachirning boshini kesib qo‘yibman-u, kasal ot turibdi. Boy meni ertaga o‘ldiradi, deb bundan ham qochib ketdim.

Tong otganda Yangiqo‘rg‘on bozoriga bordim. Ko‘chada oralab yurdim. Bir ayol:

— Nima qilib yuribsan, bolam? — dedi. Men:

— O‘g‘li yo‘qqa o‘g‘il, qizi yo‘qqa qiz bo‘laman, — dedim.

— Unday bo‘lsa sen menga o‘g‘il bo‘lgin, — deb qo‘lidagi bolasini qoldirib, — bozordan savdo-sotig‘imni qilib kelib, bolamni va seni olib ketaman, — dedi.

Onasi ketgandan keyin bolaga uzum-puzum olib berib o‘tirdim. Onasining daragi bo‘lmadi. Qidirib-qidirib, boyagi ayolni topib oldim.

— Yur, bolangni olgin, — dedim. Ayol:

— Mening bolam emas, seni tanimayman, bolani ham tanimayman, — dedi.

Bolani ko‘tarib, ikkovimiz ushlashib, qozining oldiga bordik. Qoziga:

— Mana bu ayol bolasini mendan olmayapti, — dedim. Qozi ayolga „Bolani ol“, dedi. Ayol: „Mening bolam emas“, dedi.

Qozi: „Bolani o‘rtaga o‘tqazib qo‘yinglar, chaqiringlar, bola kimga borsa o‘shaniki“, dedi.

Onasi: „Oh beraman“, desa, bola bormadi. Men: „Kel, ukajon, uzum beray“ desam, bola menga qarab keldi. Qozi „Bolani sen ol“ deb, menga hukm qildi. Bolani ko‘tarib ketayotsam, kampir yonimga kelib: „Bolam, qo‘y, xafa bo‘lma, ikkimiz ona-bola bo‘lib qo‘ya qolaylik“, deb uyiga olib bordi. Men unikida yurdim. Oradan bir necha vaqt o‘tgandan keyin momomni ham topib olib, birga yashayverdik.

Hunarli yigit

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, qadim zamonda bir shaharda bir chol bilan kampir bor ekan. Ularning Mamatboy degan bitta-yu bitta o‘g‘li bor ekan.

Kampirning ota meros bir hovlisi bor ekan. Chol-kampir bu hovlini uch yuz tillaga sotishibdi va maslahatlashib o‘g‘lini savdo ishiga o‘rgatmoqchi bo‘lishibdi. Chol o‘g‘lini chaqirib:

— Bolam, biz endi qarib, kuch-quvvatdan qoldik. Sen mana bu yuz tillani olib, savdogarchilik qilgin, — debdi.

Bola yuz tillani beliga tugib, yo‘rg‘a eshakni minib: „hayyo-hay“ deb safarga jo‘nabdi.

Yurib-yurib bir shaharga yetibdi. Qarasa, bozorga yaqin bir joyda odamlar to‘planishib turgan emish, to‘da yaqiniga borib odamlarning biridan: „Nima gap“, deb so‘rasa, u odam:

— Bu yer ilm beradigan joy. Kimki yuz tilla to‘lasa, bir yil ichida ilm o‘rganib chiqadi, — debdi.

Bizning Mamatboy ham ilm o‘rganishni havas qilib yurar ekan. Bu gapni eshitgach: „Savdo ishidan nima foyda, yoshlikda ilm o‘rganib olish kerak“, deb yuz tillani to‘labdi. Havas bilan astoydil o‘qiy boshlabdi. Oradan bir yil ham o‘tibdi. Mamatboy, zehni balandlik qilib, domlasidan ham o‘zib ketibdi.

Endi uyiga qaytmoqchi bo‘libdi. Ammo hech narsasi qolmagan, qo‘ying-chi, eshagini ham sotib yuborgan ekan. Nima qilishini bilmay hayron bo‘lib turganida, domlaning rahmi kelib unga bir eshak beribdi. Bir yarim oy deganda Mamatboy uyiga kelibdi. Ko‘pdan beri kutib o‘tirgan ota-onasi o‘g‘lini ko‘rib juda quvonibdi. Hol-ahvol so‘ragandan keyin, kampir:

— Bolam, yuking orqada kelyaptimi? — deb so‘rabdi. Bola indamabdi. Bir fursat yotib damini olgandan keyin ota-onasiga:

— Xafa bo‘lmasangizlar bir gap aytaman, — debdi. Ular:

— Mayli, ayt, bolam, — deyishibdi. Shunda bola o‘z boshidan kechirgan hamma hodisalarni aytib beribdi. Chol-kampir biroz ranjibdi.

Oradan bir hafta o‘tibdi. Ular o‘zlaricha maslahatni bir joyga qo‘yib, bolaga yana yuz tilla beribdilar. Ammo boshqa narsaga sarf qilmagin, deb tayinlab uni savdoga jo‘natibdilar. Bola cho‘l-biyobonlar, tog‘-toshlar oshib, axiri bir shaharga yetibdi. Qarasa, bir joyda odamlar to‘planishib turgan emish. Bola surishtiribdi. Ulardan biri: „Bu yer cholg‘u o‘rgatadigan joy, kimki yuz tilla to‘lasa, bir yilda ajoyib cholg‘uchi bo‘lib chiqadi“, debdi.

Bola o‘ylab turib: „Ota-onam urishsa urishar, ilm o‘rgandim, endi buni ham o‘rganib qo‘yay“, deb yuz tilla to‘lab maktabga kiribdi. Oradan bir yil o‘tibdi. Bolaning zehni o‘tkir ekan, sal fursatda ustozidan ham o‘zib ketibdi. Ustozi bolaning juda uquvli bo‘lgani, ammo ketishga hech nimasi qolmaganidan bir toy bilan yo‘lga kerakli oziq-ovqat berib, uni jo‘natibdi. Bola uch hafta deganda uyiga yetib kelibdi. Bir yildan beri ko‘z tutib, zoriqib o‘tirgan ota-ona o‘g‘lini ko‘rib juda sevinishibdi.

Kampir bolasidan hol-ahvol so‘rab bo‘lib:

— Bolam, yuking keyinda kelyaptimi? — deb so‘rabdi. Bola nafasini rostlab olgandan keyin, voqeani aytib beribdi. Buni eshitgan chol bilan kampir xafa bo‘lishibdi, bolani qattiq koyishibdi.

O‘n kundan keyin chol bilan kampir ikkisi maslahat qilishibdi. Otasi o‘g‘lini chaqirib:

— Bolam, bisotimizda atigi uch yuz tilla bor edi, ikki yuz tillani sarf qilib kelding, endi bor-yo‘g‘i yuz tillagina pulimiz qoldi, shuni ehtiyot qilib, har narsaga sarf qilmasdan, arzon mollardan olib kel, jon bolam! — deb yana savdoga jo‘natibdi. Bola ota-onasi bilan xayrlashib, noma’lum shaharga jo‘nab ketibdi. Yura-yura bir joyga yetibdi. Toyi hurkib ketib odamlar to‘planib turgan joyga borib to‘xtabdi. Bola odamlardan: „Nega to‘planib turibsizlar“, deb so‘rasa, ulardan biri: „Bu yerda shaxmat o‘yini o‘rgatiladi. Kimki yuz tilla to‘lasa, shaxmat o‘rganadi“, debdi. Mamatboy o‘ylab turib: „Yuz tilla berib ilm o‘rgandim, yuz tilla berib

cholg'uchi bo'ldim, endi yana yuz tilladan qochib, buni o'rganmay qolaymi? Kel, tavakkal, buni ham o'rganib olay", deb ahd qilibdi va qo'lidagi yuz tillani to'lab, shaxmat o'ynashga kirishibdi. Bir yilda shaxmat o'yinini juda yaxshi o'rganib, keyin yurtiga qaytibdi. Ko'p yo'l yurib, uyiga yetibdi. Ota-onasi bolasini sog'inib ko'z tutib o'tirgan ekan, u bilan ko'rishib bo'lib:

— Bolam, yuking qani, orqada kelyaptimi? — deb eshikka chiqib qarasa, yana hech nima yo'q emish. Yana hayron bo'lishibdi. Bola bu safar shaxmat o'yinini o'rganganini aytib beribdi.

Chol bilan kampir ilgarigidan ham qattiqroq xafa bo'lishibdi. Nochorlikdan Mamatni bir boyga xizmatkor qilib berishibdi. Mamatboy judayam serg'ayrat, chaqqon bola ekan, uch kun o'tmasdanoq, boyning xizmatkorlari orasida tanilib qolibdi. Boy ham uning chaqqon va ish-bilarmonligiga qoyil qolibdi.

Kunlardan bir kuni boy uzoq bir shahardan bir necha ming yilqi va qo'ylarni olib kelayotgan ekan, dasht-biyobonlarda bir qancha kun yurishgandan keyin yilqi-qo'ylari cho'llab qolibdi. Qidirib-qidirib bir quduq topishibdi. Quduq juda eski ekan. Boy „Kim tushadi", deb so'rasa, xizmatkorlari churq etmabdi. Axiri Mamatboy: „Bu ishni men bajaraman", deb beliga arqon bog'lab, quduqqa tusha boshlabdi. Quduq juda chuqur ekan, tushib ketaveribdi. Axiri oyog'i quduq tagiga tegibdi. Qarasa, quduq tagi keng, hamma yer qorong'i, zulmat, qup-quruq, suv degan narsa yo'q emish. Belidan arqonni yechib, nariroqqa borib qarasa, bitta xum turganmish va undan hadeb tilla qaynab chiqayotgan emish. Bola olib tushgan chelagini darhol tillaga to'latib, yuqoriga uzatibdi. Bo'shagan chelak qaytib tushibdi. Shunday qilib xumdagi tillani tamom qilibdi, keyin arqonga chirmashib yuqori chiqa boshlabdi. Shu topda boy: „Bolani hozir tortib olsam, u hoynahoy tillaning kamida yarmiga sherik bo'ladi. Undan ko'ra, bola shu quduqda o'lib ketgani yaxshi", deb arqonni shartta qirqib yuboribdi. Boy hamma tillani olib, yo'lga ravona bo'libdi.

Endi gapni boladan eshiting:

Mamatboy ko'zini ochsa, o'zini quduqda ko'ribdi. „Attang, boy yaxshilikka yomonlik qildi. Ajalim shu yerda ekan-da", deb juda xafa bo'lib ichkariroqqa yuribdi. Atrofiga nazar solsa, bir yoqda bir eshik ko'rinibdi, eshikdan kirib qarasa, ichkarisi juda yaxshi bezatilgan bir uy emish. Bu uy bir devniki ekan, unda o'sha dev yotgan ekan. Uyning shipida bir qancha cholg'u asboblari osig'liq emish. Yigit devordan bir g'ijjakni olib chala boshlabdi. Dev yetti yildan buyon kasal bo'lib, hushsiz yotgan ekan, g'ijjak tovushini eshitib, o'ziga kelibdi. Yetti kun deganda tuzalib turibdi va:

— E, bola, sen kimsan? Menga ko‘p yaxshilik qilding. Tila tilagingni! — debdi. Bola qo‘rqib ketib, darhol devga salom beribdi. Dev alik olib, uning bu yerga qanday kelganini so‘rabdi. Bola devga boshidan kechirganlarini aytib beribdi. Bolaga devning rahmi kelib:

— Sen meni o‘limdan olib qolding, — debdi. Bola oldin devning tillasini quduqdan chiqarib yuborganini va shu sababli gunohini kechirishini so‘rabdi. Dev uning gunohini kechiribdi. So‘ngra Mamatboy:

— Meni yorug‘ dunyoga olib chiqib qo‘ysang bas, — debdi. Dev uni yelkasiga mindirib, bir zumda ochiq havoga chiqarib qo‘yibdi. Mamatboy dev bilan xayrlashib, yo‘lga ravona bo‘libdi.

Mamatboy tez-tez yurib boyga yetib olibdi va bilmas kishi bo‘lib, yana ilgarigidek boyning xizmatini qilaveribdi. Buni ko‘rgan boyning esi chiqib ketibdi. U ham qo‘rqqanidan noiloj o‘zini bilmaslikka solib yuraveribdi-yu, bolani yo‘q qilish payiga tushibdi.

Boy xotiniga quyidagicha xat yozibdi.

„Mendan sizlarga ko‘pdan-ko‘p salom. Yaqinda borib qolaman. Jon xotin, men borguncha shu xatni olib borgan bolani o‘ldirib yubor. Sababini borganimda aytaman“.

Xatni taxlab, muhrini bosib: „Endi buni kim uyga yetkazadi?“ desa, hech kim indamabdi, chunki boy oldinroq boshqa xizmatkorlari bilan til biriktirib qo‘ygan ekan.

Xatni oxiri Mamatboy olib ketibdi. Yura-yura bir yerga yetganida o‘ylabdi: „E, men qancha ovora bo‘lib ilm o‘rgangan edim, buning duoyi salomini bir o‘qib ko‘rmaymanmi, deb xatni ochib qarasa, gap haligiday.

Xatni darrov yirtib tashlabdi-da, o‘rniga quyidagi xatni yozibdi:

„Rafiqam G‘ilmonnisoga.

Duoyi salomdan so‘ng andog‘ ma’lum va ravshan bo‘lsinkim, men bu o‘lkada eson-omon yuribman. Nasibam bo‘lsa, yaqinda borib qolaman. Ushbu yuborgan xizmatkor bola Mamatboy juda epchil ekan, baraka topsin, men buyurgan eng muhim ishlarni yakka o‘zi muhayyo qildi. Davlatimizning ortishiga sababchi bo‘ldi. Mamatboyni yaxshilab kutib ol, darhol katta qizimizni shunga to‘y qilib ber, toki men borganimda kuyov bo‘lib kutib olsin“.

Mamatboy xatni o‘xshatib yozibdi va xat oxiriga boy nomidan imzo chekibdi. Mamatboy bir haftada yetib kelib, xatni boyning xotiniga beribdi. Xotin xatni o‘qib: „O‘zlari aytibdilar, to‘y qilmasa bo‘lmas ekan“, deb ertasigayoq to‘y-tomosha qilib, katta qizini Mamatboyga beribdi. Bir necha kun deganda, boy ham yetib kelibdi. Eshikdan uni qizi bilan kuyovi yaxshilab kutib olishibdi. Boyning joni hiqildog‘iga kelibdi-yu, ammo

sir boy bermapti, o‘zini zo‘rg‘a tutib yuribdi. Yigit ham bilmas kishi bo‘lib, qaynatasining hurmatini bajo keltirib yuraveribdi. Oradan bir necha kun o‘tgandan keyin boy xotinini chaqirib.

— Sen nima ish qilib qo‘yding? — deb uni koyibdi. Xotini:

— O‘zingiz aytibsiz-ku! — deb xatni ko‘rsatgan ekan, boy:

— Bu men yozgan xat emas, obbo qurg‘ur-ey, mendan ham usta ekan, — deb qoyil qolibdi. Lekin Mamatboyni yo‘q qilishni kecha-yu kunduz o‘ylab yuraveribdi.

Kunlarning birida yigit ota-onasini eslab: „Xotinim bilan bir borib kelay“, deb boydan ijozat so‘rabdi. Yurib-yurib bir katta shaharga kelibdilar. Mamatboy o‘sha shahar podshosining saroyi yonidan o‘ta turib, darvozaga ko‘zi tushibdi, darvoza tepasiga osilgan bir necha odamni ko‘ribdi. Surishtirsa, podshoning bir go‘zal qizi bor ekan. U shaxmatga juda usta ekan. „Kimki o‘yinda meni yutib chiqsa, o‘shanga tegaman“, deb shart qo‘ygan ekan. Haligilar shaxmat o‘yinida yutqazgan kishilarning tanalari ekan.

Mamatboy o‘ylab turib: „Ikki hunarim meni ikki marta o‘limdan olib qoldi, uchinchisi ham bekor ketmas. Kel, tavakkal, shu o‘yinni ham o‘ynab ko‘ray“, deb shoh qizi yoniga boribdi. Qiz uni mensimagandek bo‘lib qabul qilibdi.

O‘yin boshlanibdi. Qiz ham, yigit ham bir-biridan sira qolishmabdi. Uch kun deganda qiz yutqazibdi. Qiz bilan otasi Mamatboyning shaxmatga ustaligiga qoyil qolishibdi. Podsho yigitga qizini bermoqchi bo‘lgan ekan, yigit unamabdi. Ota-onasini shaharga oldirib kelib, kambag‘al, beva-bechora, yetim-yesirlarga muruvvat qilib turibdi.

Mamatboyning qaynatasi kunlardan bir kun Mamatboyga arzga kelibdi. Lekin kuyovini tanimabdi. Kuyov qaynatasining arzini obdan eshitib bo‘lib, keyin boyning butun qilgan ishlarini o‘ziga aytib beribdi. Boy juda yomon ahvolga tushib, o‘z qilmishlariga tavba qilibdi.

Shunday qilib Mamatboy murod-maqsadiga yetibdi.

Boy bilan novcha[1]

Bor ekanda yo‘q ekan, och ekanda to‘q ekan, Zomin yurtida bir boy bor ekan, uning bir novchasi bor ekan. Kunlardan bir kuni boy bir narsadan ta’bi xira bo‘lib, novchasini koyibdi. Novcha arazlab Zomin qozisining oldiga boribdi. Qozi:

— Ha, nima arzing bor? — debdi. Novcha aytibdi:

— Arzim bor-u, taqsir, ovloq bo‘lsa aytaman, — debdi.

Shunda qozi o‘ylanib turib ko‘nglida: „Buning avzoyidan gapi borga o‘xshaydi, ovloq qilib gaplashib ko‘rayin“, deb oldidagi mulozimlarini chiqarib yuborib, so‘ngra haligi novchaga:

— Gapir, qani endi, — debdi. Novcha aytibdi:

— Taqsir, falonchi boyga novcha bo‘lib yurgan edim, haqimni bermay quvib yubordi. Endi shuni nima qilamiz, qozi buva? — debdi. Qozi aytibdi:

— Oyiga necha pulga yurib eding?

Novcha aytibdi:

---

[1] **Novcha** — xizmatkor.

— Taqsir, to‘qqiz oyiga olti yuz tangaga yurib edim, bir pul bermasdan quvib yubordi.

Qozi o‘ylab turib:

— Unday bo‘lsa sen beradiganingni ayt: men so‘ngra uni o‘zim sozlayman, — debdi. Novcha:

— Taqsir, undirsangiz uchdan bir qismi, — debdi. Qozi aytibdi:

— Uch yuz tangasini sen ol, uch yuz tangasi bizga bo‘lsin. Sen mahkam bo‘lsang bo‘lgani. Tag‘in mabodo yarmini bersa, aldanib, ko‘nib qo‘yma, — debdi. — Boyni men aytib keltiraman. Boy kelgandan keyin unday degin, bunday degin deb, qozi novchaga so‘z o‘rgatibdi. Keyin novchaga javob berib, erta bilan Zomin bozoridagi qozixonaga kelishini uqtiribdi. Novcha shundan keyin o‘z qishlog‘iga ketibdi.

Ana endi bu kun o‘tibdi, erta bilan tongda qozi turib, choy ichibdi va otlanib, Zominning bozoriga ketibdi. U borib qozixonada o‘tiribdi. Birozdan keyin boy kelibdi. Boy qoziga:

— Taqsir, haligi novcha oldingizga kelib arz qilibdi, unday falokatlarni oldingizga keltirmay, urishib haydab yuboring, — debdi.

Shunda qozi boyni ota-onasi qolmay so‘kaveribdi.

Shu orada novcha ham kelib qolibdi. Shunda qozi boyga:

— Buning haqini yeb ketolmaysan, hozir o‘tirgan joyingda topib berasan, — debdi. Keyin boy o‘ylab turib anglabdiki, novcha qoziga bir narsani berishga va’da qilgan. Boy payt poylab turib novchaning ko‘zini shamg‘alat qilib quchog‘ini ochib, imlab qoziga ko‘rsatibdi. Qozi unga yer ostidan ko‘z tashlabdi va yerga qarabdi. Keyin biroz o‘ylab turib xayolga ketib: „Novchaning beradigan narsasi uch yuz tanga, uni ham boydan olsagina beradi, boyning imlab ko‘rsatgan narsasida bir balo borga o‘xshaydi, shu boyning va’dasidan qolmay, bir quchoq narsani va’da qildi, agar shuning hammasini bersa, bir narsali bo‘lib qolaman“, debdi qozi ichida. Shu orada qozi yana asta boshini ko‘tarib ko‘z osti bilan boyga qarabdi. Boy yana qulochini yozib, bir quchoq deb imlabdi. Shunda qozining yurak-bag‘ri undan battar ezilib ketibdi.

Qozi ko‘nglida: „Endi bu novcha padar la’natini bir so‘kayin, haqidan kechib, bir do‘q bilan yo‘q bo‘lib ketsin“, debdi. Qozi endi novchani so‘ka ketibdi:

— Padar la’nati, tuhmatchi, o‘g‘ri, yo‘qol-chi, yo‘qol, ko‘zimga ko‘rinma, hozir jazoga hukm qilib yuboraman, — deb siyosat qilibdi.

«Zolim podsho» ertagiga ishlangan rasm

Keyin haligi novcha qo‘rqib, yuragi yorilay debdi. Qozi olti oylik jazoga hukm qilib yuboraman degandan keyin novchaning jon-poni chiqib ketibdi, haq olmasam ham go‘rga, deb qozixonadan orqasiga qaramay chiqib ketibdi. U ko‘zdan yo‘qolgach, qozi boyga qarab sekin ishorat qilib:

— Qani haligi aytgan narsani olib keling, — debdi. Boy o‘rnidan turib bozor oralab ketibdi. Ana endi qozining dimog‘i chog‘ bo‘lib, quvonganidan yuragi yorilguday bo‘libdi. „U bir quchoq narsa nima ekan? U bir xum tanga bo‘ladi yo bir xum tilla bo‘ladi, qachon olib kelar ekan“, deb yuragi ezilib ketaveribdi. Qozining ikki ko‘zi boyning yo‘lida bo‘pti. Ana endi qozi boyning yo‘liga qarab, ko‘zi to‘rt bo‘lib o‘tiraversin, so‘zni boydan eshiting. Boy bozor oralab ketganicha to‘g‘ri qovun bozorga boribdi. Ho‘kizning beliday bir katta tarvuzni bir miriga olib, quchoqlab jo‘nabdi. Boy hovliqib qozixonaga yetib kelibdi. Qozi o‘tirgan yeridan cho‘zilib qarab, o‘ylabdi: „Obbo boy buva tushgur-e, qoziga bir yaxshi tarvuz ham olib beray debdi-da“, deb ichida quvonib qo‘yibdi. Boy shu orada tarvuzni olib kelib qozining oldiga qo‘yibdi. Shunda qozi:

— Boy, tarvuz bozoriga ham boribsiz-da? —desa, boy:

— Axir bizning bir fe’limiz xudoga yoqib, xudo bizga shunchalik davlatni berib, boy qilib qo‘yibdi, va’da qilgandan keyin va’dada turamiz-da, taqsir, — debdi.

Boydan bu so‘zni eshitgan hamon qozining yuragi shuv etib ketibdi. Boy shu orada tarvuzni so‘yib, bir pallasini karjlab, qozining oldiga qo‘yibdi, yana bir pallasini karjlab o‘zining oldiga qo‘yibdi. „Oling taqsir“, deb qozini tarvuz yeyishga taklif qilibdi. Ular ikkovi ikki palla tarvuzni yeganicha yeb, qolganini qoldiribdilar. Keyin qozi ko‘z osti bilan har zamon-har zamon boyga qarab o‘tira beribdi.

So‘ng boy:

— Bizga javob endi, taqsir, tarvuzni bo‘lsa yedingiz, haligi onangni ko‘rgur novchaning gapiga ko‘p quloq solavermang. Kelasi bozor tag‘in bir yaxshi tarvuz olib beraman, — debdi. Qozi:

— Boy buva, boshqa gapni qo‘ying, boyagini olib keling, — debdi.

Boy:

— Taqsir, odamni kalaka qilmang, bu gapingizga men tushunmadim, bu nima deganingiz? — debdi. Qozi:

— Buva, esingizdan chiqdimi, boya bir narsam bor, beraman, demadingizmi? Siz shunday qilib bir quchoq narsam bor, beraman, deganingizdan keyin, men haligi kambag'alni so'kib yubordim, — debdi. So'ngra boy:

— Ha, taqsir, endi tushundim, u bir quchoq, deb ko'rsatganim mana shu tarvuzning o'zi edi, yedingiz-ku, — debdi.— Bu bir quchoq bo'lmay nima, o'zingiz ko'rdingizki, quchog'imga sig'may lapanglab zo'rg'a ko'tarib keldim.

So'ngra qozi boyning va'dasiga ishonib, o'zimning kambag'alimdan ayrildim, shu zamonning boyining ham, kambag'alining ham aytgan so'ziga ishonib bo'lmaydi, deb so'kinibdi. Keyin boy o'rnidan turib chiqib borayotib:

— Taqsir, har narsaga ham yengillik qilmang. Erta bozor oldingizga tag'in bir tarvuz olib kelaman, — deb chiqib ketibdi. Qozi yana o'ylab, haligi aytgan bir quchoq narsasini bu bozor olib kelsa ham ajab emas, deb xomtama bo'lib qolibdi. Lekin bu bozor ham qozi boydan hech narsa ololmay, uyga qaytibdi.

Zolim podsho

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, qadim zamonda bir podsho bor ekan. U, shu qadar zolim va johil ekanki, ta’biga kelgan har qanday noma’qul ishni ham qilaverar ekan.

Bir kun podsho jarchi qo‘yib chaqirtiribdi: „Kimki o‘lsa, egasi uni mozorga tomma-tom eltib qo‘ysin. Agar shunday qilmasa boshi o‘limda, moli talonda!“

Podshoning bu amri el-yurtni juda qiynab yuboribdi. Podshodan hamma bezor bo‘libdi. Bir kambag‘al keksa shoir bor ekan, u podshoning huzuriga boribdi. Podsho:

— Ha, nimaga kelding? — deb shoirga o‘dag‘aylabdi. Shunda shoir she’r o‘qib, kambag‘al, beva-bechoralarning xonavayronligini, och-yalang‘ochligini, tortayotgan azob-uqubatlarini tasvirlab, podshoning „O‘likni tomdan olib yurilsin!“ degan amri xalqni qiynab qo‘yganligini, bitta o‘likni ko‘mish uchun odamlar besh-o‘n kun sarson bo‘layotganligini aytibdi va she’rining oxirida podshodan:

— Bundan sizga nima foyda? — deb so‘rabdi.

Shoirning bu she’ri podshoni g‘azablantiribdi. „Bu miyasini yegan chol menga nasihatgo‘ylikka kelibdi!“ deb darhol shoirni zindonga tashlatibdi va „Oltmish yoshdan oshganlarning boshi kesilsin!“ deb ikkinchi farmon chiqaribdi.

Jallodlar uyma-uy yurib, qayerda oltmish yoshdan oshgan odam bo‘lsa, tutib o‘ldiraveribdilar. Oltmishdan oshganlardan ba’zilari turli yo‘llar bilan o‘limdan qochib qutulibdilar.

Bir kun podsho o‘ttiz yoshgacha bo‘lgan lashkarlarini otlanishga amr qilibdi va „O‘ttiz bir yoshga chiqqani bo‘lsa ham qoldirilsin: uning aqli ancha qisqa bo‘ladi“, debdi. Podshoning bir vaziri bor ekan. U podshodan:

— Shohim, nega bunday deysiz? — deb so‘rabdi.

— E, ahmoq, nodon, sen nimani bilasan? — debdi bo‘g‘ilib podsho. — Men tajribamdan o‘tkazganman: o‘ttizdan oshgan odamning aqli past, esi kam bo‘ladi. Og‘ziga nima kelsa, shuni so‘zlayveradi. Unday odamning nima keragi bor! Ikkinchi bu gapni gapirma, og‘zingga qo‘rg‘oshin quydiraman!

Podsho lashkarlari bilan uzoq safarga otlanibdi. Ular yurib-yurib bir tog‘ga yetibdilar. Tog‘ yonida bir katta daryo hayqirib oqar ekan. Podshoga bu yer yoqib qolib, shu yerda qo‘nishga amr qilibdi. Podsho kechasi daryo labida suvni tomosha qilib o‘tirsa, daryo ichidan bir juft gavhar shamchiroq ko‘rinibdi. Podsho lashkarlarning biriga o‘sha gavharni olib chiqishni buyuribdi. U podshoning aytganini qilish uchun daryoga sho‘ng‘ibdi, lekin qaytib chiqmabdi. Podsho ikkinchi kishini chaqirib, daryoga sho‘ng‘ishga buyuribdi. U ham bedarak ketibdi. Qo‘ying-chi, shu kecha yuzga yaqin odam birin-ketin suvga sho‘ng‘ib, birortasi ham qaytib chiqmabdi. So‘ngra lashkarlardan biri:

— Shohim, daryo tagiga yetib bo‘lmaydi. Shuncha sho‘ng‘igan kishilardan birortasi ham chiqmadi. Bekorga o‘lishdan nima foyda? — degan ekan, podsho g‘azablanib:

— E, esi past, daryo tagi chuqur bo‘lsa, gavhar ko‘rinib turarmidi! — deb dahshat qilib, uni o‘limga buyuribdi.

Lashkarlar orasida bir yigit bo‘lib, uning sakson yashar otasi bor ekan. Podsho oltmish yoshdan oshganlarni o‘limga buyurgan vaqtda haligi yigit otasini yashirib qo‘ygan ekan. Cholning shundan boshqa o‘g‘li yo‘q ekan. Yigit podsho bilan safarga chiqib ketayotganda chol yig‘lab bunday debdi:

— Bolam, bugun sen uzoq safarga jo‘nab ketasan. Mening sendan boshqa hech kimim yo‘q. Kelguningcha ahvolim nima kechadi? Podshoga borib ayt, meni o‘ldirsin, sen meni ko‘mib ket. Yo bo‘lmasa bir iloj qilib meni ham olib ket.

Yigit otasining holiga rahmi kelib, bir sandiq yasatib, otasini shu sandiqqa solib, olib ketgan ekan.

Daryoga sho‘ng‘ish navbati shu yigitga kelganda, darrov kelib sandiqni ochib, yig‘lab:

— Ota, mendan rozi bo‘ling, — degan ekan, otasi:

— Nima bo‘ldi, bolam? — deb so‘rabdi.

O‘g‘li voqeani otasiga aytib beribdi.

Chol o‘ylab turib:

— Daryo labida daraxt bormi? — deb so‘rabdi. O‘g‘li:

— Ha, bir tup katta chinor bor, — debdi.

— Bo‘lmasa, — debdi chol, — gavhar o‘sha daraxtda bo‘lsa kerak, iloji bo‘lsa, o‘sha daraxtni bir qarab boq, o‘g‘lim, senga navbat kelsa, yugurib o‘sha daraxtga chiq, agar gavharni topsang uni lippangga tugib, o‘sha yerdan turib suvga sho‘ng‘i, keyin suvdan chiq! Gavharni podsho qo‘liga shunday qilib opchiqib bermasang, u nodon senga azob beradi.

Yigit otasi bilan rozi-rizolik tilashib, podsho qoshiga kelibdi. Podsho uni ko‘rishi bilan:

— Gavharni olib chiq! — debdi. Yigit to‘ppa-to‘g‘ri daraxt ustiga chiqib ketayotgan ekan, podsho:

— Suvga tush, dedim senga, nega daraxtga chiqasan?! — deb do‘q uribdi. Yigit aytibdi:

— Shohim, men juda qattiq sho‘ng‘iyman. Shuning uchun suvga o‘zimni daraxt tepasidan turib tashlamoqchiman. Gavhar yetti qavat yerning tagida bo‘lsa ham uni albatta olib chiqaman!

Yigit daraxtga chiqishi bilan bir juft gavharning bir qush uyasida yarqirab turganini ko‘ribdi. Uni darrov olib, beliga tugibdi-yu, o‘zini daryoga otibdi, bir sho‘ng‘ib, quruqqa chiqibdi.

Podsho: „Kimki gavharni olmasdan chiqsa, terisini shildiraman, ming xil azob bilan o‘ldiraman!“ degan ekan.

Yigit daryodan chiqib, bir juft gavharni podsho oldiga qo‘yibdi.

Podsho yigitni xursand qilish o‘rniga, unga bir xo‘mrayibdi-da:

— Atigi shumi, boshqa yo‘q ekanmi! Agar shuni olib chiqmaganingda kallangni sapchaday uzardim! Bo‘ldi, tur, yo‘qol! — deb yigitni haydab jo‘natibdi.

So‘ngra podsho bu yerdan ko‘chishga buyruq qilibdi. Ko‘chib bir joyga boribdilar. Qarasalar, suv labida juda ko‘p chumoli yurgan emish. Podsho:

— Chumolilar bu yerda nima qiladi? — debdi. Bunga hech kim javob bera olmabdi. Keyin podsho hammani yig‘ib:

— Har kuni ikkita odamdan so‘rayman. Ta’bimga yoqar javob qilsa, xo‘p-xo‘p, bo‘lmasa uni o‘limga buyuraman! — debdi.

Buni eshitgan haligi yigit yana otasi oldiga borib, voqeani so‘zlab beribdi. Chol:

— „Bir kuni tug‘ilmoq, bir kuni o‘lmoq bor“ deganlar, o‘g‘lim, — debdi, — sen podshoga borib: „Men javob beraman“, degin. Agar so‘rasa: „Daryoning tagida yog‘liq xumcha bo‘lsa kerak, chumolilar shunga aylanib yuribdi“, degin. Agar „Xumchani olib chiqib ko‘rsatasan“, deb qolsa, xo‘p degin-u, bir daraxt ustiga chiq, qo‘lingga o‘q-yoyni olib, podshoning og‘zini poylab otki, til tortmay o‘lsin. Bitta podsho deb shuncha navqironning bekorga nobud bo‘lishi yaxshi emas.

Yigit otasining oldidan chiqib, podsho yoniga kelib:

— Shohim, bu savolingizga men javob beray, — debdi va otasi o‘rgatgan so‘zlarni aytibdi. Podshoning achchig‘i kelib:

— Chumoli daryoning tagidagi yog‘liq xumchaga aylanishib nima qiladi?! Bu javobing juda bemaza javob! — debdi va jallod chaqirib:

— O‘ldir buni! — deb buyuribdi. Yigit:

— Shohim, men o‘sha xumchani daryodan olib chiqib ko‘rsatsam bo‘ladimi? — deb so‘rasa, podsho:

— Olib chiqib, ko‘rsat! — debdi. Yigit darhol daraxt ustiga chiqibdi. Podsho: „Bu yigit daryoga o‘zini daraxt ustidan tashlaydi“, deb qarab turibdi. Yigit daraxtga chiqibdi-da, qo‘liga o‘q-yoyni olib, podshoning og‘zini mo‘ljalga olib, o‘q uzibdi. O‘q podshoning og‘zidan kirib, orqasidan chiqibdi. Podsho o‘sha zahotiyoq til tortmay o‘libdi. Hamma undan bezor bo‘lgan ekan. Lashkarlar kelib yigitni quchoqlab „Xo‘p ish qilding“, deb xursand bo‘libdi. Shunda yigit:

— Bu ishni men sakson yashar otamning maslahati bilan qildim. Afsuski, qancha-qancha otalarimizni bu zolim podsho bekorga o‘ldirib yubordi, — debdi-da, otasining nasihatini ularga birma-bir aytib beribdi. Yigitlar cholning bu ajoyib maslahatidan minnatdor bo‘lishib, uni o‘zlariga boshliq qilib ko‘taribdilar. Ular ichida bir shoirnamo odam bor ekan. U haligi cholning bunchalik o‘tkir aqliga qoyil qolib:

— Qari bilganni pari bilmas, — degan ekan.

Baliqchi bola

Burungi zamonda bir chol-u kampir bor ekan. U chol doim baliq ovlab kun o'tkazar ekan. Har kuni ikkita baliq ushlab, birini chol-kampir pishirib yer ekan, birini sotib o'tin olishar ekan. Oydan oy o'tib, yildan yil o'tib chol-kampir o'tirib maslahat qilishibdi: „Bizdan keyin yetti yoshli bolamiz qoladi. Bu ham biz singari kambag'allikda qiynalib o'tmasin, boshqa biror yaxshiroq hunar o'rgataylik", deyishibdi. Lekin bolaga boshqa hunar o'rgata olmay, tez kunda qazolari yetib o'lishibdi. Bola ota-onasi o'lganidan keyin juda qiynalibdi. O'tirib o'ylab, „Otamning kasbi nima ekan, biror nishonasini topolmasmikanman", deb uyning har tomonini axtara boshlabdi. Bir devor orqasidan qarmoq topib olibdi va „Otamning kasbi shu bo'lsa kerak", deb chiqib baliq ovlay boshlabdi. Bola har kuni ikki baliq tutib, birini sotib o'tin olib, birini pishirib yebdi.

Bir kuni bola chiroyli oltin baliq ushlabdi. Uni pishirib yeyishga ham, sotishga ham ko'zi qiymabdi. Hovlisiga bir chiroyli hovuzcha qilib, baliqni shu hovuzchaga qo'yib yuboribdi. Otasidan qolgan bir tovug'i bor ekan, shu bilan hovlida uch jon bo'lishibdi. Yana bola kundagicha ikkita baliq ovlab kelib birini sotib, birini pishirib yeb yashay beribdi. Kunlardan bir kuni baliq ovlab uyiga kelsa, hovlisi, uyi supurilgan, top-toza emish. Bola o'rtoqlariga borib:

— Har kuni ishdan kelganimda hovli, uylar supurilgan, joylar solingan bo‘ladi. Kim qilganini bilmayman, — debdi. O‘rtoqlari:

— Yetim deb rahmi kelib biror qo‘shning qilayotgandir, — debdi.

Bola kelib qo‘ni-qo‘shnilaridan so‘rabdi. Hech kimdan daragini bilmabdi. Yana bu ish ikki-uch kun davom etibdi. Bola ko‘chaga chiqib yana bir o‘rtog‘iga aytibdi. O‘rtog‘i:

— Uyingda nima bor? — debdi. Bola:

— Bir tovug‘im bilan o‘zim, boshqa hech narsa yo‘q, — debdi. Haligi o‘rtog‘i:

— Yana biror narsa bormi, o‘ylab ko‘r-chi, — debdi. Bola o‘ylab turib:

— Ha, hovuzchada bir balig‘im bor, — debdi. O‘rtog‘i:

— Bo‘lmasa, sen ertaga ishga bormasdan, kechgacha baliq bilan tovug‘ingni poyla, — debdi. Bola „Xo‘p“, deb tovuq bilan balig‘ini poylabdi. Devor orqasidan poylab tursa, haligi hovuzchadagi baliq bola chiqib ketishi bilan ustidagi po‘stinini yechib, bir chiroyli qiz bo‘libdi.

Bola hayron bo‘lib qarab turaveribdi. Qiz uyni ochib kirib supura boshlabdi. Shu payt bola hovliga yugurib kirib, baliqning po‘stinini o‘tga tashlabdi. Qiz hidini bilib yugurib chiqib qarasa, po‘stini kuyib yotibdi. Qiz „Attang“, deb peshonasiga bir uribdi-yu: „Xayr, mayli, bo‘lgan ish bo‘ldi“, debdi. Shu bilan qiz bola bilan shu uyda yashay boshlabdi. Bola kundagidek ikkita baliq tutib kelaveribdi.

Qizning ovozasi olamga ketibdi. Podsho huzuriga borib: „Bir kambag‘al bola olamda yo‘q chiroyli bir qiz olibdi“, deb maqtashibdi.

Podsho buni eshitib qizni ko‘rishga boribdi. Bola ishga ketgan ekan. Qizni ko‘rib qolibdi. Podsho bir jodugar kampirni chaqirib qizni olib kelish maslahatini qilibdi. Jodugar kampir:

— Bu bolani hech odamning qo‘lidan kelmaydigan ishga buyuring, u qila olmay o‘lib ketadi. Keyin siz qizni olasiz, — debdi. Podsho bolani chaqirtirib:

— Men senga bir vazifa buyuraman, bajarsang bajarding, bajarmasang seni bu yerdan yo‘qotaman, — debdi. Bola:

— Qanday vazifa, ayting, — debdi. Podsho:

— Falon joyga bir ravoq solasan, tagi yerga tegmasin, tepasi osmonga tegmasin, — deb qirq kun muhlat beribdi. Bola hayron bo‘lib, bo‘shashib uyga kelibdi. Qiz bolani ko‘rib:

— Podsho nimaga chaqiribdi? — debdi. Bola:

— Tagi yerga, tepasi osmonga tegmaydigan bir ravoq qilib berasan, dedi, — debdi. Qiz:

— Shunga ham xafa bo‘lasizmi, buning ishi oson, — deb bolaning qo‘liga bir tosh berib: — Mana shu toshni o‘sha meni ushlab olgan daryoga olib borib tashlang. Bir pari chiqib, „Nimaga kelding?“ deydi, shunda „Podshoning eng kichkina qizining bir tuguni bor ekan, o‘shani olib bering“, deysiz, — debdi.

Bola daryo yoniga borib, qiz bergan toshni tashlabdi. Shu zamon bir pari chiqib, „Nimaga kelding?“ debdi. Bola:

— Shu daryo podshosi qizining bir tuguni bor ekan, o‘shani olib chiqib bering, — debdi. Haligi pari darrov tugunni olib chiqib beribdi. Bola tugunni olib kelib qizga beribdi. Qiz bolaga:

— Podsho qayerga ravoq qurmoqchi bo‘lsa, o‘sha yerga tugunni tashlab, orqangizga qaramay qaytib kelib yotavering, — debdi.

Bola qiz aytganday qilibdi. Podsho erta bilan turib qarasa, ravoq tayyormish, shunda u hayron bo‘lib: „Bu qanday odam ekan“, deb uni yana chaqirtiribdi-da:

— Mana bu daryo ustiga osma ko‘prik qilib ber. Tagi yerga tegmasin, tepasi osmonga tegmasin, — debdi. Bola xafa bo‘lib uyga qaytibdi. Qiz bolaning qovog‘iga qarab:

— Yana nima bo‘ldi? —debdi. Bola voqeani gapirib beribdi. Qiz yana bolaga tosh beribdi.

— Bu toshni olib borib shu daryoga tashlang, yana haligi pari sizga bir lo‘labolish olib chiqib beradi. Shu lo‘labolishni olib kelib, podshoning ko‘rsatgan joyiga tashlang, — debdi.

Bola toshni dengizga olib borib tashlabdi. Bir pari lo‘labolishni bolaga chiqarib beribdi. Bola lo‘labolishni olib podshoning ko‘rsatgan joyiga tashlab, qaytib kelib yotaveribdi. Podsho erta bilan turib qarasa, o‘zi aytgandan ham ziyoda ko‘prik tayyor bo‘libdi. Shunda podsho: „Endi yana bir ish topish kerak“, deb bir shumlikni o‘ylabdi-da, bolani yana chaqirtirib:

— Endi tuxumdan ho‘kiz chiqarib berasan, — debdi. Bola yana xafa bo‘lib uyga kelibdi. Bolaning xafa bo‘lib kelganini ko‘rib qiz hol so‘rabdi. Bola voqeani aytibdi. Qiz bolaga daryoga olib borib tashlang deb, yana bir tosh beribdi. Bola daryoga toshni tashlashi bilan haligi pari uchta tuxum olib chiqibdi-da, „Ehtiyot qilib olib bor“, deb buyuribdi. Bola tuxumlarni olib ketayotib, sinash uchun bir donasini sindirib ko‘ribdi. Tuxum ichidan bir ho‘kiz chiqib yo‘q bo‘libdi. Ikkita tuxumni qizga olib kelib beribdi.

— Birini nima qildingiz? — debdi. Bola qilgan ishini aytib beribdi. Shunda qiz:

— Ha, mayli, bo‘lar ish bo‘libdi, endi podsho tuxumni sindir deganda, tomga chiqing-da, tuxumni o‘sha yerdan turib tashlang, — debdi.

Bola qolgan ikkita tuxumni podshoga olib borib beribdi. Podsho:

— Qani, ho‘kiz chiqarib ber, — debdi. Bola:

— Siz pastda turing, men esa tomda turib tuxumni tashlayman, bo‘lmasa sinmaydi,— deb tomga chiqib, tuxumlarni yerga tashlabdi. Tuxumlar sinib, ichidan ikkita haybatli ho‘kiz chiqib podshoni suza boshlabdi. Podsho:

— Tavba qildim, qilgan gunohimdan kech, — deb yalinibdi. Bola kechibdi. Ho‘kizlar shu zamon yo‘q bo‘lib ketibdi. Oydan oy o‘tib, kundan kun o‘tib podsho yana bolani chaqirtiribdi:

— Endi yangi tug‘ilgan bolani olib kelib gapirtirasan, — debdi.

Bola uyga qaytib podshoning gapini qizga aytibdi. Qiz yana bolaga bir tosh berib:

— Shu toshni tezda daryoga olib borib tashlang. Mening eng katta opam bor, shu hozir tug‘adi, „Opasi ko‘rar ekan“, deb bolasini olib keling, — debdi. Bola chopganicha daryoga borib toshni tashlabdi.

Daryodan bir pari chiqib „Ozgina turing, hozir tug‘adi, olib ketasiz“, debdi. Bola tug‘ilishi bilan olib chiqib beribdi. Baliqchi yangi tug‘ilgan bolani ko‘tarib kelayotsa, bola: „Pochcha, opamni ko‘ramanmi?“ debdi. Baliqchi bola hayron bo‘lib: „Ha, opangni ko‘rasan“, deb ko‘tarib kelib bolani to‘g‘ri podshoning oldiga qo‘yibdi. Podsho:

— Qani, bolani gapirtir-chi, — debdi. Haligi tug‘ilgan bola podshoga bir tarsaki qo‘yib yuborib: „Yangi tug‘ilgan bola ham gapiradimi, tuxumdan ham ho‘kiz chiqadimi, tagi yerga, tepasi osmonga tegmaydigan ko‘prik bilan ravoq ham bo‘ladimi“, deb bidillab, podshoni uraveribdi.

Podsho baliqchi bolaga yalinib:

— Xotining ham o‘zingga, mol-mulkim ham senga, o‘zing menga o‘g‘il bo‘l, — debdi. Baliqchi esa bolani daryoga — o‘z onasi yoniga tashlabdi. Keyin o‘z uyiga kelib, tinch yashab, murod-maqsadiga yetibdi.

Karimboy bilan xizmatkor

Qadim zamonda, O‘zgan tomonda, Karimboy degan badavlat kishi o‘tgan ekan. Kunlardan bir kun, Karimboy o‘z xizmatkoriga:

— Shu ho‘kiz qo‘shga yaramay qoldi, bozorga olib borib sotib kel, — debdi.

Xizmatkor ho‘kizni yetaklab bozorga borayotganda bir daraxtdagi sassiqpopushak „pop-pop“ debdi.

— Ha, uka, ho‘kiz olasanmi? — debdi xizmatkor. Popushak o‘zicha bir nimalar deb yana popullabdi. Xizmatkor:

— Ikki yuz tangami, pulini qachon berasan, ertagami? — debdi-da, ho‘kizni daraxtga boylab, egasining oldiga qaytib kelibdi. Karimboy xizmatkordan: „Ho‘kizning puli qani?“ deb so‘rabdi.

— Ho‘kizni nasiyaga sotdim, pulini ertaga olib kelaman, — debdi.

— Kimga sotding? — debdi boy.

— Bir mallapo‘shga sotdim, — debdi.

Xizmatkor erta bilan turib haligi daraxt yoniga kelib qarasa, ho‘kiz ham yo‘q, mallapo‘sh ham yo‘q, daraxt ustida yolg‘iz bir ko‘kqarg‘a o‘tiribdi. Xizmatkor borib: „Ho‘kizning puli qani?“ — debdi. Qarg‘a „qag‘-qag‘“, debdi.

— Ho‘, sen ho‘kizning pulini bermaysanmi? Kecha kelganimda egningda malla to‘n bor edi. Bugun egningga po‘stin, boshingga telpak kiygansan, ho‘kizning pulini bermaysanmi? — deb qo‘lini ko‘targan ekan, qarg‘a qo‘rqib, qag‘illab uchib ketibdi.

Xizmatkor etagini belbog‘iga qistirib, qarg‘aning orqasidan quvib ketibdi. Qarg‘a uchib borib bir jardagi uyasiga kirib ketibdi. Xizmatkor: „Ho‘kizning pulini ber!“ deb uyasiga qo‘lini tiqibdi. Qarg‘a uyasidan chiqmabdi. Xizmatkor pichog‘ini olib bir chekkadan uyani kavlay boshlabdi, pichoq bir narsaga tegib jaranglab ketibdi. Qarasa, bir xum tilla, shunda u „Ho‘kizning pulini undirdim“, deb bir xalta keltirib, tillani olib ketibdi.

Botir

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, o‘tgan zamonda Botir ismli bir yigit bor ekan. Qari onasidan boshqa hech kimi yo‘q ekan. Ona-bola kundalik tirikchiliklarini zo‘rg‘a o‘tkazishar ekan. Kunlardan bir kuni uyda chaksa un ham qolmabdi. Botir yarim qop bug‘doyni ko‘tarib, un qilish uchun tegirmon izlab ketibdi. Yo‘lda xashak orasidan ikkita tuxum topib olibdi. „Bu ham xudoning marhamati“, deb cho‘ntagiga solib biroz yuribdi. Qarasa, yo‘lda bir xurmacha qatiq turgan emish. Botir sevinib, xurmachani qo‘liga olibdi. So‘ngra „Buni tegirmonga olib borsam, tegirmonchilar ichib qo‘yishlari aniq, bu yerga qo‘yib ketsam, boshqa yo‘lovchi ichib qo‘yadi“, deb o‘ylabdi-da, uni yerga ko‘mib ketibdi.

Yana biroz yurgandan keyin qarasa, yo‘lda bir xum turgan emish. „Qaytishda olib ketaman“, deb buni ham yerga ko‘mib, belgi uchun ustiga bitta cho‘p suqibdi-da, yo‘lga tushibdi. Yo‘l yurib, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, bir tegirmonga yetibdi. Tegirmonning ichiga kirsa, hech kim yo‘q emish. Qop-qop un tiralib turganmish. Botir unlarni ko‘rib, shoshib qolibdi. Bug‘doy olib borgan qopini unga to‘ldirib, qaytmoqchi bo‘libdi. Biroq kun kech bo‘lib qolganligidan, shu kechani tegirmonda o‘tkazmoqchi bo‘libdi.

Tegirmon devlarniki ekan. Kech kirishi bilan devlar qo'ng'iroq, do'mbiralarini chalib, bazm qilib kelishibdi. Botir avvaliga qo'rqibdi. Keyin o'zini tutib olib, ichida: „Kel, nima bo'lsam bo'ldim, bularga bir do'q qilib ko'ray", deb o'ylab, devlarga:

— Bu otamning tegirmoni edi. Sizlar buni egallab olibsiz, men sizlar bilan olishib tegirmonni qaytarib olish uchun keldim, — debdi.

Devlarning podshosi o'rtaga tushib:

— Qani, kel bo'lmasa, kurashaylik, — debdi. Botir dev bir ursa kul-kul bo'lib ketishiga ko'zi yetib juda qo'rqibdi. Shunday bo'lsa ham bo'sh kelmay, do'q qilaveribdi, devlarga qarab:

— Uchta shartim bor. Shu shartlarni bajarsangiz, maydonda kurashamiz, bajara olmasangizlar tegirmon meniki bo'ladi, — debdi.

— Ayt shartingni, — debdi dev.

— Birinchi shartim, mana shu daraxtni qo'l bilan siqib, suvini chiqarib yuborasiz, — debdi.

Devlar hammasi birma-bir, navbatma-navbat, daraxtni siqib ko'rishibdi. Hech qaysisi daraxtning suvini chiqara olmabdi. Botir turib:

— Mana, menga qaranglar, — debdi-da, devlardan bekitib cho'ntagidan ikkita tuxumni olib, daraxtga qo'shib siqibdi, tuxum chaqilib ketibdi.

— Ana, sizlar daraxtning suvini chiqara olmadinglar, men bo'lsam, hatto yelimini chiqarib yubordim,— debdi. Devlar hayron bo'lib qolishibdi.

— Ikkinchi shartingni ayt, — debdi ular.

— Ikkinchi shartim, yerni bir tepganda qatig'ini o'ynatib yuborish, — debdi Botir.

Devlarning podshosi o'rtaga tushib:

— Bu shartni men bajaraman, — deb g'azab bilan yerni bir necha bor tepsa ham hech narsa chiqara olmabdi. Izza bo'lgan dev Botirga:

— Qani endi o'zing chiqar-chi! — debdi.

— Beri kelinglar, — deb Botir devlarni o'zining qatiq ko'mib qo'ygan yeriga olib boribdi. Ko'milgan joyni mo'ljallab turib bir tepgan ekan, qatiq har tarafga otilib ketibdi. Buni ko'rib devlarning o'takasi yorilibdi.

Shunday bo'lsa ham, uchinchi shartni eshitmoqchi bo'lishibdi.

— Uchinchi shartim, — debdi Botir, — yerni bir tepishda o'ra qilish.

Devlardan biri:

— Bu shartni men bajaraman, — deb yerni tepa boshlabdi. Yer o'ra bo'lish u yoqda tursin, bir qarich ham o'pirilmabdi.

Shunda Botir:

— Mana endi menga qaranglar, — debdi-yu, yo'ldan topib olgan xumni ko'mib qo'ygan yerga borib, mo'ljallab turib, bir tepgan ekan, xumning og'zi o'raday ochilib qolibdi.

Botir devlarga qarab:

— Agar qattiqroq tepsam, o'zim ham yer tagiga cho'kib ketar edim, shuning uchun sekin tepdim, — debdi.

Devlar qo'rqib, tegirmonni unlari bilan Botirga tashlab qochib ketishibdi. Kechasi Botir choponini odam shaklida o'rab, yerga yotqizib, o'zi tegirmonni bug'doydoniga tushib, bekinib yotibdi. Yarim kechada alamzada devlar qaytib kelishibdi. Odam shaklida bo'lib yotgan choponni obdan urib, Botirni o'ldiga chiqarib ketishibdi. Botir buni ko'rib yotgan ekan. Devlar ketgandan keyin choponini olib qarasa, u dabdala bo'lib ketgan ekan. Botir choponini yelkasiga solib, ko'chaga chiqibdi. Devlar Botirni o'ldi deb xursand bo'lib, bazm qilayotgan ekanlar. Botir ularning ustiga kelib:

— Tegirmonda sichqon juda ko'p ekan, yotganimda choponimni qiymalab, ilma-teshik qilib yubordi. Choponimni sizlardan to'latib olaman, bo'lmasa, hammangizni o'ldiraman, — debdi. Devlarning ba'zilari qo'rqib, qochib ketibdi. Qocha olmaganlari Botir oldiga kelib: „Rahm qiling! Bizlarni o'ldirmang! Nima ish buyursangiz hammasini bajaramiz", deb yalinib-yolboribdi. Shunda Botir devlarga qirqta tuya topib kelishni buyuribdi. Devlar bir nafasda Botirning aytganini bajo keltiribdilar.

Botir:

— Unlarni tuyalarga ortinglar! — deb buyruq beribdi.

Devlar ko'z yumguncha Botirning aytganini qilibdilar. Botir oldingi tuyaga minib, qirq tuya unni uyiga olib kelibdi. Kampir ochlikdan o'lim to'shagida yotgan ekan. O'g'lini ko'rib tetiklanibdi. Unlardan non yopib shirin-shirin taomlar pishirib, zoriqish nimaligini bilmay yashay boshlashibdi.

Soqi mumsik bilan Boqi mumsik

Bir zamonda Soqi mumsik bilan Boqi mumsik degan ikki kishi yashagan ekan. Ular o‘taketgan mumsik (xasis) ekanlar. Bir-birlariga suvni ham ravo ko‘rmas ekanlar.

Bir kuni Soqi mumsik Boqi mumsiknikiga mehmon bo‘lib boribdi. Borsa, Boqi mumsikning xotini non yopayotgan ekan. U Soqi mumsikni ko‘ribdi-yu, o‘tni o‘chirib, xamirni o‘rab qo‘yib, hech nima bilmagandek bemalol o‘tiraveribdi. Boqi mumsik ham Soqi mumsikni ko‘rib ensasi qotibdi, keldingmi ham demabdi. Mehmon ham o‘tiraveribdi. Mehmonning oldiga hech narsa qo‘yishmabdi. Oxiri kech bo‘lib, yotmoqchi bo‘lishibdi. Kampir Soqi mumsik bilan Boqi mumsikka ayvonga joy qilib beribdi. Yotish oldida Boqi mumsik xotiniga, „Hali sen mehmon uxlaganida meni uyg‘otib, qornimni to‘yg‘azib qo‘ygin“, debdi. Bu gapni Soqi mumsik eshitib qolibdi. Ular yotishibdi. Soqi mumsik uxlamabdi. Boqi mumsik uxlab qolibdi. Boqi mumsikning xotini kechasi kelib erini asta chaqiribdi. Lekin u turmabdi. Shunda Soqi mumsik ovozini o‘zgartirib:

«Kanizak bilan podsho» ertagiga ishlangan rasm

— Mana, hozir, — debdi-yu ovqatni tushira boshlabdi. Kampir esa, uni Boqi mumsik deb hadeb ovqatni beraveribdi. Soqi mumsik qorni to‘ygach, ortgan ovqatni belbog‘iga tugib olibdi. Keyin:

— Bo‘ldi, to‘ydim, — deb joyiga kelib yotibdi-da, ertalab barvaqt turib jo‘nab qolibdi. Ertalab Boqi mumsik o‘rnidan turib xotiniga:

— Kechasi nega menga ovqat bermading, och qolib o‘layozdim-ku, — deb dag‘dag‘a qilgan ekan, xotini:

— Qanday odamsiz, ovqat berdim-ku, har safargidan ko‘p ovqat yedingiz-ku, — deb javob beribdi. Shundan so‘ng Boqi mumsik ovqatning hammasini Soqi mumsik yeb ketganini bilibdi.

Shunday qilib, Soqi mumsik Boqi mumsikni qo‘lga tushirib ketgan ekan.

O‘pka qishlog‘i

O‘tgan zamonda bir mirshab bir choldan O‘pka qishlog‘ini so‘ragan ekan, chol turgan joyiga ishora qilib: „Siz hozir kekirdakka keldingiz, o‘pkaga borishga yaqin qoldi“, debdi. Mirshabning jahli chiqib, qilichini yalang‘ochlab: „Chopaman“, degan ekan, chol: „Chopmasdan, sekin yayov borsangiz ham yetasiz“, deb javob beribdi.

Dehqon

Bir dehqon qo‘sh haydab turgan ekan, podshoning qushbegisi ot minib katta yo‘ldan o‘tib qolibdi. Dehqonga ko‘zi tushib:

— Hormang! — debdi.

Dehqon eshitsa ham o‘zini eshitmaganga solib, „Xo‘sh, jonivor!“ deb ho‘kizlarini qaytarib, yerni hayday beribdi, Bek: „Qulog‘i karmi, buning, nega indamaydi yoki bu chol meni pisand qilmayaptimi“, deb o‘ylabdi va yana unga qattiqroq „Hormang!“ debdi. Dehqon boshini bir qimirlatib, yana ishini davom ettiraveribdi. Bek g‘azablanib jo‘nab ketibdi. Qo‘rg‘onga borib, xizmatkorlariga buyruq beribdi:

— Boringlar, o‘sha dehqonning qo‘lini orqasiga bog‘lab, shu yerga haydab kelinglar!

Girandalar[1] dehqonni ushlab, qo‘lini orqasiga bog‘lab, bek qoshiga olib kelishibdi.

---

[1] **Giranda** — ushlab keluvchilar.

Dehqon bekni ko‘rib:

— Assalomu alaykum, bor bo‘ling, bor bo‘ling, — debdi.

Bek:

— Ey, ahmoq chol, qo‘ling orqangga bog‘landi, oldimga kelding, endi o‘lishingni bilding. Dalada ikki marta „Hormang“, desam ham „Bor bo‘ling“, demading, — debdi.

Shunda dehqon:

— Taqsir, o‘sha vaqtda ekadigan yerimning obi-tobi joyida edi, bor bo‘ling, deyishga ham vaqtim yo‘q edi. Yer tobidan qochmasin, dedim. Endi oldingizga keldim, qancha „bor bo‘ling“ kerak bo‘lsa, ola bering, — debdi.

— Bir botmon yerdan qancha g‘alla olasan? —debdi bek.

Dehqon:

— Taqsir, agar ikkita yaxshi ho‘kizim, bir xizmatkorim bo‘lsa, bir botmon yerdan ikki yuz botmon g‘alla olaman, — debdi. Bek:

— Agar bir botmon yerdan ikki yuz botmon g‘alla olsang olganing, bo‘lmasa, boshing o‘limda, moling talonda, — debdi-da, bu so‘zni xatga yozib, muhr bostirib beribdi.

Ana endi dehqon bir botmon yerni mo‘ljallab, tizza bo‘yi qilib haydatibdi, tuprog‘ini almashtirib tobiga keltiribdi. Dehqon yerga oq jo‘xori ekibdi. Jo‘xorilar ikki quloq bo‘lganda orasiga lavlagi ham sepibdi. Lavlagi dum tortibdi, har bir lavlagi tagiga chelak-chelak go‘ng solibdi. Lavlagi barg chiqarganda, bitta qo‘ymay barglarini yulib olibdi. Jo‘xori ham yetilib shamol bo‘lsa, takalagi[1] bir-biriga urilib shovullay boshlabdi. Lavlagining har bittasi ko‘zaday-ko‘zaday bo‘lib yetilibdi. Dehqonning hosili yetilib tayyor bo‘libdi.

Bek va amaldorlari kelib:

— Qani, dehqon, bir botmon yerdan ikki yuz botmon hosil olganingni ko‘rsat-chi! — debdi.

Dehqon oq jo‘xorini yig‘ib, yanchib, o‘lchatib qarasa, yuz botmon chiqibdi.

Shunda bek:

— Ikki yuz botmon hosil olaman degan eding-ku, qani qolgan yuz botmon hosil? — debdi.

---

[1] **Takalak** — zo‘g‘atasi.

Dehqon:

— Shoshmanglar, hozir ekinimning bolasini oldinglar, onasi hali yerda yotibdi, — debdi.

Bekning xizmatkorlari lavlagini yig‘ib olib qarashsa, har qaysisi ko‘zaday-ko‘zaday kelar emish. Ularni o‘lchashsa, ikki yuz yigirma botmon chiqibdi. Bek dehqon o‘z mo‘ljalidan ziyoda hosil olganini ko‘rib, alamiga chidolmay, g‘azablanib:

— Sen shuncha hosilni nima qilasan, bu hosil beklikka kerak, — debdi va xizmatkorlariga:

— Bu hosilning uchdan biri qoldirilib, qolgani qo‘rg‘onga olib ketilsin! — deb buyuribdi va otini minib, qo‘rg‘on tomonga qarab jo‘nabdi.

Dehqon mo‘l hosil olish yo‘lini bilsa ham, o‘z mehnatining natijasidan mahrum bo‘lib qola beribdi.

Kanizak bilan podsho

O‘tgan zamonda bir podshoning to‘rtta xotini bor ekan. Ularning ichida Sarvigul degani juda chiroyli ekan. Uni podsho hamma xotinlaridan ko‘proq sevar ekan. Kunlarning birida malika o‘zining ismi go‘zalligiga mos emasligi to‘g‘risida podshoga shikoyat qilibdi. Shunda podsho „Agar bundan keyin kimki malikani Sarvigul deb atasa, tilini kesib, og‘ziga qo‘rg‘oshin quyaman“, deb farmon chiqaribdi.

Ittifoqo, farmon chiqqan kuni Sarvigul bog‘da sayr qilib yurar ekan. Uni uyqu bosibdi. Gullar orasiga qo‘yilgan so‘rida yotib uxlabdi. Bir qancha vaqtdan keyin uyg‘otmoqchi bo‘lganlarida malikaning qazo qilganligi ma’lum bo‘libdi. Kanizlarni qayg‘u bosibdi. Bu xabar saroydagi kishilarga ham tez vaqt ichida ma’lum bo‘libdi. Ammo bu xabarni podshoga yetkazish eng og‘ir, mushkul ish ekan. Chunki, birinchidan, malikaga yangi nom qo‘yilgancha yo‘q, ikkinchidan, avvalgi ismini aytib xabar qilingan taqdirda podsho o‘z farmoniga muvofiq xabar bergan kishini jazolashi turgan gap ekan. Podshoga ma’lum qilinmabdi. Lekin o‘likning yota berishi mumkin emas-ku. Buning ustiga, o‘z vaqtida xabar berilmagani uchun saroydagi kishilar yana jazolanishi mumkin. Saroy kishilari bu mushkul ishdan qutulish yo‘lini qidira boshlabdilar. Shu paytda kanizaklardan biri dadil ovoz bilan:

— Men borib xabar qilaman, — debdi.

Boshqalar masxara qilib:

— Shuncha aqli rasolar turganda, senga chikora, o'lging kelyaptimi? — deyishibdi.

— Mayli, — debdi kanizak va chopib podsho yoniga kelibdi. Podsho taxtda o'tirarkan. Qiz eshikka yaqinlashib, eshik tirqishidan astagina ovoz bilan bir misra she'r o'qibdi:

Sarvigulning soyasida so'ldi gul, netmoq kerak?

Podsho bu misrani eshitgach, g'am ostida qolib javob beribdi:

Bargidan tobut yasab, guldin kafan etmoq kerak.

Mushkul ish hal bo'libdi. Sarvigulni ko'mibdilar, keyin podsho shu xabarni yetkazgan kanizakni huzuriga chaqirtiribdi. Kanizak podsho qarshisida bosh egib turar ekan.

Podsho:

— Malikaning o'limi haqidagi xabarni menga sen yetkazdingmi? — deb so'rabdi.

— Shunday, podshohi olam! — debdi kanizak.

Podsho:

— Bu ishing uchun senga davlatimning yarmini berdim, — debdi.

— Marhamatlari uchun tashakkur, — debdi qiz.

Tuhmat balosi

Bor ekan, yo‘q ekan, och ekan, to‘q ekan, qadim zamonda, Buxoro shahrida Xondarxon degan podsho o‘tgan ekan. Podshoning vazirlari ichida Qosim jallod degan bir vazir bor ekan. Podsho uning so‘zini e’tiborga olar ekan. Ahmadjon degan bir yigit orzu-havas bilan bir boyning qizini olgan ekan. Ahmadjon xotini bilan yetti yil birga umr kechirib hech bir farzand ko‘rmabdi.

Bir kuni Ahmadjon xotiniga qarab aytibdi:

— Ey, xotin, men tengi uylanganlar farzand ko‘rdi. Ulardan birortasi bolasini ko‘tarib ko‘chaga chiqqanini ko‘rsam, yerga kirib ketaman. Men sen bilan yetti yil umr qilib, farzand ko‘rmadim. Juda xafaman. Mahallamdagi o‘rtoqlarim bilan bir sayohat qilib kelmoqchiman. Sen meni uch yil kut. Agar uch yil kutmasdan boshqa er qilsang, sendan rozi bo‘lmayman.

Yigit uch yilga yetar-yetmas uy xarajatlarini to‘g‘rilab, xotiniga:

— Ostona xatlab eshikka chiqmaysan, — deb safarga ketibdi.

Xotini eridan homilador bo‘lib qolgan ekan. Oradan to‘qqiz oy, to‘qqiz kun o‘tgach, o‘g‘il ko‘ribdi. O‘g‘lini yaxshi tarbiyalabdi. Erining ketganiga ikki yarim yil bo‘libdi. Kunlardan bir kun bolasini allalab uxlatayotganida, erining so‘zlari esiga tushib, shunday qo‘shiq aytibdi.

Alla bolam, allayo, alla,
Jon bolam, jonim bolam, allayo, alla.
Baland-baland tepada qush o‘ltirar, alla.
Yo‘qchilik boshimga kulfat keltirar, alla.
Yo‘q bo‘lib otang, yonimda xor bo‘lguncha, alla,
Tog‘dagi arslon bo‘lay to o‘lguncha alla.
Yaxshi bo‘lsa er yigitning xotini, alla,
Shul chiqarar yigitning otini, alla.
Derazadan oy tushdi yuzimga, alla,
Sizdan boshqa yor ko‘rinmas ko‘zimga, alla.
Kecha-kunduz sabr tilayman o‘zimga, alla,
Jon bolam, jonim bolam, allayo, alla.
Otasini ko‘rmagan, yig‘isini qo‘ymagan, alla,
Jon bolam, jonim bolam, allayo, alla.

Ona bolasini uxlatib, beshikka bosh qo‘yib, uxlab qolibdi. Tushida erini ko‘ribdi. Ahmadjon kelib ko‘cha eshigini taqillatib uni chaqiribdi, yugurib chiqib, eshikni ochib ko‘chaga qarasa, eri loyga botib qolgan emish.

Eri:

— Ey, xotin, kiray desam, eshiging berk ekan, loyga botib qoldim. Kel, qo‘limdan tort! — debdi. U erining qo‘lidan ushlab tortgan ekan, erining oyog‘i tagiga yiqilib tushibdi. Xotin uyg‘onib qarasa, tong payti ekan. Beshikka bosh qo‘yib uxlab o‘tirgan emish.

„Ajabo, bu nima bo‘ldi, buni kimga aytaman. Erim ostona xatlab eshikka chiqmagin degan edi“, deb o‘ylabdi. Choy qaynatib, dasturxon yozib, choydan bir piyola ichmoqchi bo‘lib turgan vaqtida, birdan darvoza taqillab qolibdi. Bu kim ekan, deb eshik yoniga borib:

— Kimsiz? — deb so‘rabdi:

— Men, och eshikni! — degan ayol tovushi eshitilibdi. Eshikni ochib qarasa, qo‘shnisi Mastura kampir emish. Kampir bu xotinning payida yurar ekan. Ko‘rinishi do‘st bo‘lsa ham, ichdan dushman ekan.

— Keling, ena, xizmat? — debdi uy egasi.

— Aylanay bolam, — debdi kampir, — uyimda gugurtim tamom bo'lib qolgan ekan. Sizda bo'lsa, so'ragani chiqdim.

— Yaxshi chiqibsiz. Ichkariga kiring! Bir piyola choy iching, — debdi uy egasi. Kampir:

— Ha, mayli, ichsam icha qolay, — deb o'tiribdi. Ikkisi choy ichishibdi. Uy egasi:

— Men sizni enamday ko'rib yuraman. Bugun bir tush ko'rdim. Siz shu tushimni yaxshiga jo'yib bersangiz, — debdi.

— Ayt-chi, bolam, qani, nima tush ko'rding? — debdi kampir.

— Tushimda erim kelib chaqirganday bo'ldi. Quvonib, yugurib borib eshikni ochdim, chiqib qarasam, erim eshik oldida loyga botib qolgan emish. Erim: „Mening qo'limdan ushla, tortib ol!" dedi. Men erimning qo'lidan tortaman desam, oyog'i tagiga yiqilib tushdim, uyg'onib qarasam, tushim ekan.

— Ey, bolam, — debdi kampir, — sen tushingda boyingning oyog'i tagida loy ko'rgan bo'lsang, uning oyog'i tagiga yiqilgan bo'lsang, ikki-uch kun ichida bir tuhmatga uchraysan. Seni podshoning oldiga olib borib, bir yuz sakson gaz minoradan tashlab yuboradilar.

Xotin:

— Sening menga dushmanliging bor ekan. Endi kirsang oyog'ingni sindiraman, dushmanliging o'zingga yetsin! — deb gugurt bermay, kampirni uydan haydab yuboribdi.

Xotin: „Qurib ketgur, kampir mening o'chgan o'timni yondirib, yuragimni kuydirdi, tushimni aytmasam bo'lar ekan", deb o'ylabdi. Kampirning so'ziga, ko'rgan tushiga eri ketganidan buyon yig'ib qo'ygan ipini olib sotib, uch-to'rt gadoyga sadaqa berib kelmoqchi bo'libdi. O'ylab, o'ziga-o'zi so'ylab: „Qanday kiyim kiyib borsam ekan? Yoshga o'xshab kiyinib bozorga borsam, bitta-yarimta yigit ko'z qirini tashlamasin, har holda kampirlarga o'xshab boray", deb eski kiyimlar kiyib uydan chiqibdi. Kalava ip bozoriga boribdi. Kalava bozorga yaqin kelib, birovdan:

— Aylanay bolam, kalava bozori qayerda? —deb so'rabdi. U:

— Yaqin qoldi, — deb kalava bozorini ko'rsatib yuboribdi.

Kalava bozoriga kirib ketayotsa, bir do'kondor yigit:

— Qo'lingizdagi nima? — deb so'rabdi.

— Aylanay bolam, kalava, — debdi.

— Sotasizmi?

— Sotaman.

Shunda do‘kondor:

— Olib keling, bo‘lmasa, — debdi-da, taroziga solib tortib ko‘ribdi.

— Kalavangiz o‘n qadoq ekan. Qancha so‘raysiz?

— Aylanay bolam, men nima der edim, o‘zingizga insof bersin, — debdi. Yigit:

— O‘n qadoq kalavangizga o‘n tanga beraman, xo‘p desangiz bering, — debdi...

— Mayli, — debdi xotin.

Do‘kondor:

— Men kalavangizni o‘n tangaga oldim, lekin besh tanga pulim bor ekan. Shu rastaning narigi boshida mening o‘rtog‘im bor. Sizga shu o‘rtog‘imdan besh tangangizni olib beraman, — debdi.

— Mayli, bolam! — deb javob beribdi xotin.

Endi gapni boshqa tomondan eshiting:

Podsho bir o‘g‘rini dorga osish haqida farmon bergan ekan. Do‘kondor bilan ketayotgan xotin podsho vaziri Qosim jallod o‘g‘rini kalava bozoridan haydab kelayotganini ko‘rib, qo‘rqqanidan hushidan ketib, boshidan paranjisi tushib, oyog‘iga o‘ralib yiqilibdi. Qosim jallod yuzi ochilib qolgan xotinning husn-jamolini ko‘rib, „yaxshi xotin ekan-da“, deb o‘g‘rini haydab keta beribdi. Xotin bir do‘kon taxtasining orqasiga yashirinib olibdi. Qosim jallod yo‘lda keta turib, mug‘ambir, ayyor, har yaramas ishga tayyor Olim chaqqon degan odamni uchratib:

— Sen orqangga qayt! Kalava bozorda bir xotinni ko‘rib qoldim. Shu xotinni olib kelib, men bilan gaplashtirsang, senga bir ot, yuz tanga pul beraman, — deb o‘g‘rini haydab ketibdi.

Olim chaqqon bu so‘zni eshitib kalava bozoriga chopibdi. Kalava bozoriga borsa, kalavafurushning oldida bir xotin turgan emish. Unga kalavafurush:

— Mana besh tanga, oling. Kalavani bering, — deb turganini eshitgan Olim chaqqon otdan tushib kalavafurushning yoqasidan ushlabdi.

— Birodar, men nima ish qildim. Meni yoqamdan bo‘g‘asiz? — debdi kalavafurush. Olim chaqqon kalavafurushga:

— Nega sen bu xotinga pul beryapsan? — debdi.

— E, bolam, bu gapni aytmang? Men bu kishiga kalava sotdim. Shunga pul beryaptilar, — debdi xotin.

— Ha, ha, kalavangiz qaysi?

— Ha, anavi, — debdi.

— Bo'lmasa, bu kalavani olib taroziga solib ko'r-chi, qancha kelar ekan.

Kalavafurush uning gapi bilan kalavani olib taroziga qo'yib:

— Mana o'n qadoq. Har qadog'i bir tangadan, o'n tanga berdim, — debdi.

— Bo'lmasa sen o'n tangaga olgan bo'lsang, aldamaganing shu xotin qolganmi edi. Bu kalavani har kim o'n besh tangaga oladi-yu, sen o'n tangaga olasanmi? — debdi Olim chaqqon.

Kalavafurush:

— Siz o'zingiz o'n besh tangaga olasizmi? — debdi.

— Ha, olaman, — debdi.

— Oling bo'lmasa, — debdi kalavafurush. Kalavafurushning qo'lidan Olim chaqqon kalavani olib:

— Mana, ena, o'n tanga, besh tangasini mening uyimdan olasiz. Shu yerdan to'g'ri borib, ikkinchi mahallaga yetib „Olim chaqqonning uyi qayerda? deb so'rasangiz hamma ko'rsatib beradi, — debdi.

Xotin kalavafurushga o'n tangasini qaytarib berib, Olim chaqqonning so'ziga ishonib, uning o'n tangasini olibdi.

Olim chaqqon:

— Ena, endi siz bora bering. Mening bozorda ishim bor, — deb bozorda qolgandek bo'lib, xotinning ketidan qorama-qora bora beribdi.

Xotin Olim chaqqonning uyiga yetib borib, eshikdan qarasa, uyda hech kim yo'q emish. Qaytib chiqay desa, ko'cha eshigi bekilib qolibdi.

Olim chaqqon eshikni bekitib ko'chada turgan emish. Xotin chiqib ketmoqchi bo'libdi. Olim chaqqon:

— Chiqarmayman seni. Shu yerda biroz turasan. Agar turmayman desang, qanoting bo'lsa osmonga uchib ket, ilojini topsang, yerga kirib ket. Lekin seni menga bir odam tayinlagan. O'sha odam kelib, „Shu edi", desa, xo'p-xo'p, agar boshqa odam desa, keta berasan, — debdi. Xotin:

— Vo ajabo, bu qanday gap? Uyda yosh bolam qolgan, — deb ko'ziga yosh olibdi.

Qosim jallod o‘g‘rini dorga tortib, qaytib kelib, Olim chaqqondan:

— Nima qilding? — deb so‘rabdi.

— Eshikni ochaman, kirib ko‘ring, — deb javob beribdi Olim chaqqon.

— Qani, ochgin, ko‘ray, — debdi jallod. Olim chaqqon eshikni ochibdi. Jallod eshikdan kirib o‘zi tayinlagan xotin ekanini ko‘rib, Olim:

— Seni bir kun xursand qilarman, — debdi-da, xotinga qarab:

— Ey, yanga, cho‘ntagim to‘la tanga. Bu kecha men bilan gapirishsang, o‘n ming tanga beraman, — debdi. Xotin:

— O‘n ming tanga ekan, yuz ming tanga bersang ham, sen bilan gaplashmayman, — debdi. Jallod bu so‘zni eshitib, jahli chiqib, Olim chaqqonga:

— Hayda buni! Podsho oldiga olib boramiz, bunga podshoning jazosini berdirmasam, Qosim jallod otimni boshqa qo‘yaman, — debdi.

Xotin aytibdi:

— Mayli, meni podshoning oldiga olib bor, nima jazoga tortsa tortsin. Qosim jallod bilan Olim chaqqon xotinni podshoning oldiga olib borishibdi. Podsho:

— Qosimboy, nima gap-so‘z topib keldingiz? — deb so‘rabdi. Qosim jallod aytibdi:

— Kecha yarim kechada Chordanzi mahallasidan o‘tib ketayotsam, bir uyning ichidan gangur-gungur ovoz chiqayotganini eshitib qoldim. „Yarim kechada bu ovoz qayerdan kelayotir“, deb tomga chiqib, mo‘ridan qarasam, bu xotin qirqta yigitga musallas quyib berib o‘tiribdi. „Xap senimi? Senga ko‘rsatib qo‘ymasam“, deb tomdan tushib, eshikdan kiray desam, hovlisining orqa tomoni bog‘ ekan, bu xotin qirq yigitni bog‘ tarafdan qochirib, eshikni ochdi. Menga:

— Nima ko‘rding? —dedi. Men:

— Bu yerda o‘tirgan yigitlar qani? — deb so‘rasam. U: „Qo‘ling bilan tutgin-da, nima qilsang qila ber“, deb menga do‘q qildi. Shuning uchun sizning oldingizga keltirdim. Shunga jazo berishingizni so‘rayman, — debdi.

— Ey, ayol, yosh ekansan, mening zamonimda bunday ish uchun o‘limga buyurishimni bila turib, shu ishni qilishga qo‘rqmadingmi? — debdi.

Xotin:

— Ey, podshohi olam, sultoni bokaram, men ham arzimni aytay, eshiting, — deb yolvoribdi. Podsho:

— Ayt, — debdi.

Xotin eri sayohatga chiqib ketgani, unga ikki yarim yil o'tgani, bir kun bolasini allalab uxlab qolgani, tush ko'rgani va boshidan kechirgan butun voqeasini podshoga so'zlab beribdi. So'zining oxirida: „Qilgan gunohim shul, taqsir", debdi. Podsho:

— Ey, Qosimboy, buning aytgan so'zi to'g'rimi? — deb so'rabdi:

Jallod:

— Taqsir, o'g'ri „O'g'riman", yomon „Yomonman", buzuq „Buzuqman", deydimi?! Sizga men xizmat qila boshlaganimdan beri yolg'on gapirganmanmi? Agar buning gapiga ishonib, mening gapimga ishonmasangiz, o'zingiz bilasiz, — debdi. Podsho jallodga qarab:

— Bu xotinning gapi yolg'onligiga to'rtta guvoh topib kelsangiz, uni jazoga buyuraman, — debdi. Qosim jallod:

— Xo'p, bo'lmasa, men guvoh topib kelay, — deb chiqib ketibdi.

Bir qimorxonaga borib, to'rtta yutqizgan qimorbozni topib, bozor boshiga yetganda, to'rttoviga ham mullalar kiyadigan kiyim kiydirib, oshxonaga olib kirib, qornini to'yg'azibdi, gap o'rgatibdi, podshoning oldiga olib boribdi. Podsho:

— Qosimboy, bularni nimaga olib kelding? — debdi. Qosim jallod:

— Siz guvoh olib kel, deganingiz uchun guvohlikka olib keldim, — debdi. Podsho kelganlarga qarab:

— Sizlar Qosimboyga guvohmisizlar! — debdi. Qimorbozlar:

— Ha, guvohmiz, — deyishibdi. Podsho ularga qarab:

— Qosimboy bu xotinni buzuq deydi, bu xotin esa, „Men buzuq emasman", deydi. Qosimboyning gapi to'g'rimi yo xotinning gapi to'g'rimi? — debdi. Qimorbozlar:

— Ey, podsho, sizga tasadduq bo'laylik. Qosimboyning gapi to'g'ri. Biz bilamiz: bu xotin buzuq, har qanday jazo bersangiz arziydi, — deyishibdi.

Podsho:

— Xo'p, mening davrimda shu odam yomon deb to'rt odam guvohlikka o'tsa, uni qilgan ishiga qarab jazoga buyuraman, — debdi va xotinga qarab:

— Buzuqliging yo‘rig‘idan seni o‘lim jazosiga buyuraman. Jazo minorasidan tashlataman yo ostiraman. Shu uch jazodan qaysi biriga rozisan, ayt! — debdi.

Xotin:

— Ey, podsho, sizga bularning tuhmati ma’qul bo‘lib, mening gapim noma’qul bo‘lsa, mening yana sizga bir arzim bor, mana shu kalitni bir odamingizga bersangiz. Mening uyimga borib eshikni ochib kirsa, beshikda qolgan bolam bor. Shu bolamni oldirtirib keltirsangiz. Agar oldirib keltirmasangiz, bolam uyda qolib, meni jazoga torttirsangiz, rozi emasman. Bolamni oldirib kelib, shu bir yuz sakson gazlik minoradan tashlating, roziman, — debdi.

Podsho shu onda xotin tayinlagan joyga odam yuborib, bolasini keltirib, xotinning qo‘liga beribdi. Xotin bolasini olib, bir yuz sakson gazlik minoraning tagiga borib, bolasini ko‘tarib turib, xalqqa qarab:

— Ey, xaloyiq, podsho meni nohaq jazoga tortayotir. Shuning uchun shu bolamni kim oladi? Agar olgan odam asrab katta qilsa, xursand bo‘ladi, xafalik tortmaydi, — debdi.

Bir chol kelib:

— Mening qizim, o‘g‘lim yo‘q edi, farzand uchun zor edim. Sen mening qizimsan, o‘g‘lim o‘rniga o‘g‘limsan. Bolangni men olay, boqib katta qilay, — deb bolani olibdi.

Podsho xizmatkorlari xotinni qopga solib, bir yuz sakson gazlik minoraning tepasidan „Hukmi podsho vojib“ deb tashlab yuborishibdi. Xotin aylanib-aylanib, azob tortmay, xuddi tomdan sakrab tushganday tikka yerga tushibdi. Xalq xotinning tirik qolganini ko‘rib hayron bo‘libdi. Xalq ichidan uch-to‘rtta odam chiqib jallodga:

— Ey, Qosimboy, berahmlik bilan nohaq tuhmat qilgan ekansiz-da, bu minoradan tashlagan odamlar parcha-parcha bo‘lib, zambardagi loyday yoyilib ketar edi. Bu xotin parcha-parcha bo‘lmay, tik tushib qoldi. Sening gaping nohaq gap, tuhmat, bu xotinning yolborgani to‘g‘ri ekan, — deyishibdi.

Qosim jallod turib:

— Bu xotin jodugar, sehrgar ekan, shuning uchun o‘lmadi, yana qaytadan tashlataman, — debdi.

Odamlar:

— Sen qanday odamsan? Tag‘in minoradan tashlash kerak, deysan. Senda insof bormi? Lekin biz podshoga borib aytamiz: „Siz minoradan

tashlashga buyurgan xotin, nohaq jazo berilgani uchun minoradan azob chekmay, sog‘-salomat tushdi, o‘lmadi“, deymiz. Podsho „Yana minoradan tashlanglar“, desa tashlaymiz, bo‘lmasa, „Yo‘q“ — deb xotinning tarafini olishibdi. Qosim jallod minora tagida qolibdi, besh-olti odam podshoning oldiga borib, bo‘lgan voqeani birma-bir bayon qilishibdi. Podsho ularga:

— Unday bo‘lsa, xotinni minoradan yana tashlanglar! — debdi.

Bir vazir turib:

— Siz bir marta hukm chiqargansiz. Xotin haq bo‘lgani uchun minoradan tushib o‘lmabdi. Endi uni ozod qilib, bolasini qo‘liga berib jo‘natish kerak. Qosim jallodni esa, begunoh bir odamga tuhmat qilgani uchun jazoga tortish kerak, — debdi. Podshoga bu gap ma’qul tushibdi.

— Boringlar, xotinni ozod qilib, choldan bolasini olib qo‘liga berib, yana unga o‘n tanga ham berib, uyiga eltib qo‘yinglar. Qosim jallod, Olim chaqqon va to‘rtta guvohini bu yerga olib kelmasdan, shahardan chiqarib haydab yuboringlar, — deb farmon beribdi. Bu odamlar minora tagiga borib, xotinni qopdan chiqarib, choldan bolani olib qo‘liga tutqazib, o‘n tanga berib jo‘natishibdi.

Qosim jallod va guvohlarni esa boshqa tomonga haydab yuborishibdi. Xotin uyiga kelib uch oy turgandan keyin eri kelibdi.

Hol-ahvol so‘rashib:

— Men hayallab qoldim. Xafa bo‘lmay yurdingmi? — debdi. Xotini u ketgandan keyin boshidan kechirgan sarguzashtlarini aytib beribdi.

Eri bundan keyin xotinini yolg‘iz qoldirmaslikka va’da beribdi.

Xasis boy bilan Abdurahmon o‘g‘ri

Bir zamonda bir xasis boy o‘tgan ekan. Uning ming tilla puli bor ekan. Bu pulini bitta bo‘z xaltaga solib, og‘zini mahkam tugib, hech kimga ishonmay, ipidan bo‘yniga osib, qo‘ltig‘iga tushirib olar, kechasi yotganida mahkam quchoqlab yotar ekan. Erta bilan turganida, mabodo kechasi uxlab yotganimda xotinim ochib birortasini olib qo‘ymadimikan deb, xaltani ochib, tillalarini sanab, yana bog‘lab qo‘yarkan. Boy biror joyga ketsa, tillalarni xotinining ko‘z oldida sanab sandiqqa solib qulflab, kalitini xotiniga berib ketar ekan. Hatto bozorga biror narsa olishga borsa o‘g‘riga oldirib qo‘ymayin deb, cho‘ntagiga pul solib bormas ekan. Xotiniga, agar menga pul kerak bo‘lsa, odam yuborsam, mana bu bo‘z chorsini berib yuboraman, sen shunda tillani berib yuborasan deb tayinlar ekan. Bir kuni boy bozorga boribdi. O‘zi bilan birga Matmusa degan xizmatkorini ham olib boribdi. Boy bozorni aylanib, ko‘p narsalarni ko‘rib, xaridor bo‘libdi. Oxiri bitta ot, bitta mol, qo‘y, guruch, un, sabzi-piyoz xarid qilibdi. Egalariga pul bermabdi, ular ham boyning ketidan ergashib yura beribdi. Ular boydan pullarini qistabdi. Boy:

— Hozir yonimda pul yo‘q. Xizmatchim borib, uydan pul olib keladi, so‘ng pullaringizni olasiz, — debdi. Boy xizmatkoriga:

— Matmusa! — debdi. Xizmatkori:

— Labbay, xo‘jayin, — debdi. Boy Matmusaga belidan bo‘z belbog‘ini yechib uzatibdi va:

— Uyga, kelinbuvingga bor, bo‘z xaltadagi tillani bersin, tezda olib kel! — debdi.

Xasis boy erta bilan Matmusani nonushta qildirmay ergashtirib ketgan, bozorda ham ovqat olib bermagan ekan. Matmusa qorni och, yurgani ham madori yo‘q, belbog‘ni yelkasiga solib, imillab uyga ketayotgan ekan. Shu bozorda Abdurahmon degan o‘g‘ri bor ekan. U bu boyning katta puli bo‘lsa kerak, bir iloj qilib o‘g‘irlab olaman, deb bu ham boyning ketidan ergashib yurgan ekan. Boy Matmusaga haligi gapni aytganini eshitib, uning orqasidan tushibdi. Shu payt bir tomondan qo‘ng‘irog‘ini jangir-jungir qilib, bir qator tuya o‘tib qolibdi. Matmusa angrayib, tuyalarga qarab, hushi ketib turgan ekan, Abdurahmon uning yelkasidagi bo‘z belbog‘ini shilt etib ilib qochibdi. Ikki oyog‘i to‘rt bo‘lib, chopib, boyning uyiga boribdi-da:

— Kelinbuvi, kelinbuvi! — deb boyning xotinini chaqiribdi.

Boyning xotini ichkaridan tovush beribdi. Abdurahmon o‘g‘ri:

— Boy buvam bozordan xarid qildi. Sen kelinbuvingga bor, bo‘z xaltadagi tillani bersin, olib kelgin, deb yubordi, — deb bo‘z chorsini uzatibdi. Xotin tillani olib, bo‘z chorsiga o‘rab beribdi. Abdurahmon o‘g‘ri tillani olib yo‘lga tushibdi. Yo‘lning yarmidan o‘tganda Matmusaga duch kelibdi. Uni o‘tkazib turib, bo‘z chorsini yo‘lga tashlabdi-da:

— Hay, oshna! — deb chaqiribdi. Matmusa orqasiga qayrilib qaragan ekan, Abdurahmon:

— Chorsingiz tushib qolibdi, oling! — debdi. Matmusa, chorsini tushirib qo‘ygan ekanman-da, deb qaytib kelib olib, o‘g‘riga rahmat aytib keta beribdi. O‘g‘ri esa, bozorga bormay to‘ppa-to‘g‘ri uyiga qarab ketibdi.

Matmusa xo‘jayininikiga borib, uning xotinini chaqiribdi. Xotini tovush beribdi:

— Boybuvam kelinbuvingga aytgin, bo‘z xaltadagi tillani bersin, olib kelgin, dedilar. Mana, bo‘z chorsilarini berib yubordilar, — deb bo‘z chorsini uzatibdi. Boyning xotini:

— Boy pulga necha marta odam yuboradi? Hali bittang kelib: „Boybuvam xaltadagi tillani bersin!“ deb, tillani olib ketdi-ku, — debdi.

Matmusa bozorga qaytib borib, xasis boyga:

— Xo‘jayin! Mendan ilgari bitta xizmatchingizni yuborgan ekansiz. U tillalarni olib ketgan ekan, men quruq qaytib keldim, — debdi. Bu gapni eshitib, boyning kayfi uchib, ikkala ko‘zi olayib, qinidan chiqay deb, turgan joyida taxtaday qotib qolibdi.

Xasis boyga narsa sotganlar:

— Boybuva! Pulimizni bering! Kech kirib ketyapti. Bozorligimizni olib tezroq uyimizga ketaylik, bizni ko‘p kuttirib qo‘ydingiz, — deyishibdi.

Boy bir vaqt o‘ziga kelib:

— Meni xudo urib qo‘yibdi. Narsalaringizni olmayman. Har kim o‘z narsasini olib keta bersin, — debdi. Odamlar:

— Ey, xasis boy! Yo‘q pulga bizni ahmoq qildingmi! — deb boyni so‘kib-so‘kib, narsalarini olib keta berishibdi.

Boy bu ishni Abdurahmon o‘g‘ridan boshqa hech kim qilmaydi, deb o‘ylabdi. Otini minibdi-yu, uyiga bormay, to‘ppa-to‘g‘ri Abdurahmon o‘g‘rinikiga borib, eshigini taqillatibdi. Abdurahmon o‘g‘ri chiqib qarasa, boy kelibdi:

— Ha, keling, boybuva! Qani otdan tushing, mehmonxonaga kiraylik. Xizmatda bo‘laylik, — debdi. Ichida: „Voy quzg‘un boy-ey! Tillani olganimni sezib kepti-da!“ deb o‘ylabdi. Boy otdan tushibdi. Abdurahmon o‘g‘ri otni yetaklab, boyni tashqari hovlisiga boshlab kiribdi.

Otni otxonaga bog‘lab, boyni mehmonxonaga olib kirib o‘tqazibdi. Oldiga dasturxon yozibdi, kechqurun palov qilib olib chiqibdi. Xasis boy o‘g‘riga dardini aytolmabdi. O‘g‘rinikida bir kecha yotibdi. Ertasiga yana ketmabdi. Uch kun o‘tsa ham ketmabdi. Besh kun o‘tsayam ketmabdi. O‘g‘ri: „Bu xasis boy qachon ketar ekan?!“ deb o‘ylabdi. Boy qirq kungacha ham ketmabdi. Abdurahmon o‘g‘ri boyning o‘zini va otini boqib, bu ham boyga sir bermay, yomon gapirmay yura beribdi. Oxiri Abdurahmon o‘g‘ri zerikibdi. Boyga:

— Boybuva! Mehmon degan bir kun yotadi, ikki kun yotadi. Ha, boring, o‘n kun yotsin. Sizning kelganingizga qirq kun bo‘ldi. Hali

qo‘zg‘alay demaysiz! Yo biror ish bilan kelganingizni aytmaysiz. Menda biror ishingiz bormidi? — debdi.

Boy:

— Sen menga rostini ayt! Bizning uyga borib ming tillani olib kelganmisan, yo‘qmi? Agar olib kelgan bo‘lsang, olib kelganman, degin! Bo‘lmasa: „Xotinim taloq bo‘lsin, olganim yo‘q!“ deb qasam ichgin, — debdi. O‘g‘ri mardlik qilibdi. Boydan bu gapni eshitib, xoxolab kulib yuboribdi va:

— Boy ota! Qaydan bildingiz? — deb so‘rabdi. Boy:

— Sendan boshqa usta, uchar o‘g‘ri bormi? Sendan boshqa hech kim olmaydi, — debdi. Shunda o‘g‘ri:

— Rost, boy ota! Tillalaringizni men olib edim. Bir tillasini ishlatdim. Bir kam ming tillasi turibdi, — debdi. Uyiga kirib, bir kam ming tillani bo‘z xaltasi bilan olib chiqib, boyga beribdi.

Boy tillalarni sanab, bo‘z xaltaga solibdi, og‘zini bog‘lab, cho‘ntakka solib, ketmay, yana yota beribdi. Oradan o‘n kun o‘tibdi. Abdurahmon o‘g‘ri boydan:

— Endi nimaga ketmay yotibsiz? — deb so‘rabdi. Xasis boy:

— Bir tillani ber. Bermasang, ketmay yota beraman, — debdi.

O‘g‘ri:

— Sizni otingiz bilan ellik kun boqdim. Bunga bir tilladan ko‘p ketdi. Yegan ovqatingiz, otingizga bergan beda va yemlarim uchun bir tillani olmay keta bering-da! — debdi. Boy:

— Sen meni kim deb o‘ylayapsan o‘zing? Ming tilla pulimni ellik kun ushlab turganingga haq so‘ramayapman-u, ellik kunlik ovqatimga haq so‘raysanmi? Bir tillani olmasdan ketmayman! — debdi. O‘g‘ri xotiniga kirib:

— Bu xasis boy tillasini undirmaguncha ketmayman, deyapti. Men kechasi o‘ldim deb yotib olaman. Sen sahar turib, bolalaringni uyg‘otasan. Sen: „Voy, to‘ram!“ deb yig‘laysan. Bolalar: „Voy, otam!“ deb yig‘laydi. Shunda boy ketishga majbur bo‘ladi, — debdi.

Kechqurun Abdurahmon o‘g‘ri boshini bog‘lab, boyning oldiga inqillab kirib boribdi va:

— Boybuva! Men allaqanday bo‘lib ketyapman, o‘lib qolmasam koshki edi. Siz xabardor bo‘lib turing. Jonga ishonch yo‘q. Basharti, kechasi bir ish bo‘lib qolsa, go‘r-kafanga bir-ikki tilla qarashasiz-da, — deb uyiga kirib ketibdi.

Saharga borganda, ichkaridan „Voy, to‘ram!“, „Voy, otam!“ degan yig‘i tovushi eshitilibdi. Bu yig‘ini eshitib, o‘g‘rining qo‘ni-qo‘shnilari, qarindosh-urug‘i chiqib to‘planibdi. Biri: „Voy, tog‘am!“ deb, biri: „Voy, akam!“ deb, biri: „Voy, to‘ram!“ deb yig‘lay berishibdi.

Abdurahmon o‘g‘ri esa o‘zini o‘likka solib yotib olibdi. Tong otibdi, boy ketmabdi, qo‘liga supurgi bilan paqirni olib, hovliga va ko‘chaga suv sepib, supurib yura beribdi. Abdurahmon o‘g‘rining ta’ziyasiga mahalla-ko‘y to‘planibdi. Shunda xasis boy:

— Biz bu rahmatlik bilan juda qadrdon edik. Bitta non topsak, o‘rtada baham ko‘rib kelganmiz. Mana, mening kelganimga ellik kun bo‘ldi. Ellik kundan beri meni ketkizmaydi. Birimiz o‘lsak, ikkinchimiz o‘z qo‘limiz bilan yuvib, o‘z qo‘limiz bilan lahadga qo‘yaylik, degan shartimiz bor edi. Suvni o‘zim isitaman, o‘zim yuvib, kafanlayman, — debdi.

Odamlar:

— Barakalla! Sizlarning ahdingiz juda qattiq bo‘lgan ekan. Unday bo‘lsa, mayli, yuvg‘uchi aytmaymiz, — deyishibdi. Boy „o‘lik“ni yuvish uchun yovvoyi jiydaning sertikan novdalaridan kesib olib kelib qo‘yibdi. Qozonni osib, suvni badanni kuydiradigan darajada isitibdi. Odamlar „o‘lik“ni bir xonaga olib kirib, cho‘ziltirib qo‘yishibdi. Boy odamlarni chiqarib yuborib, uyni ichkarisidan berkitib olibdi. Qo‘liga yovvoyi jiydaning tikanli novdasini ushlab, „o‘lik“ka issiq suvni quyib, tikan bilan ishqalab, badanini qonatib, yuva boshlabdi. Abdurahmonning badani kuyib achishsa ham tishini tishiga qo‘yib, g‘ing demay yota beribdi. Shunda boy:

— Bunday qilib yotganing bilan, to bir tillani bermaguncha qutul-maysan! — deb badanini timdalab, qonatib yuva beribdi. Abdurahmon ham chidab yota beribdi. „O‘lik“ni yuvib bo‘lib, kafanlabdi.

Odamlar kirib, uni tobutga solib, go‘ristonga olib borishib, lahadga qo‘yib, ustidan tuproq tortishibdi. Boy:

— Ey, xaloyiq! Rahmatlik bilan ahdimiz bor edi. Bir-birimiz o‘lsak, go‘rning tepasidan uch kungacha ketmay, poylaymiz, deyishgan edik, — deb boy ketmasdan, go‘rni poylab qolibdi. Odamlar tarqab ketishibdi. Yarim kechaga borganda, boy go‘rni kovlab: „Qani, chiq! Bir tillani ber!“ deb kafanidan tortib, Abdurahmon o‘g‘rini tashqariga olib chiqibdi. „Bunday qilib, o‘zingni o‘likka solib yotganing bilan

bir tillani yeb keta olmaysan!“ deb „o‘lik“ni sudrab, chillaxonaga olib kirib, tepa beribdi. Kaltak jonidan o‘tgandan keyin, Abdurahmon o‘g‘ri ham boyning jag‘iga tushira beribdi. Ikkovi rosa mushtlashibdi. O‘g‘ri boyni urib, hamma yog‘ini ezib tashlabdi. Bularning shovqinini go‘rkov eshitib, kelib qarasa, ikkita o‘lik go‘rdan chiqib mushtlashayotgan emish. Go‘rkov qo‘rqib qochib ketibdi. Boy itday kaltak yeb, sulayib yotib qolibdi. Abdurahmon ham madori ketib yotib qolibdi.

Shu kecha qirqta o‘g‘ri podshoning xazinasiga kirib, tillalarini o‘g‘irlab chiqib, bo‘lib olish uchun hech kim yo‘q, xoli deb, go‘ristonga kelib qolishibdi. O‘g‘rilar chillaxonaga kirib, tillani bo‘lishibdi. O‘g‘rilarning boshlig‘i:

— Tillalarni bo‘lib qo‘ydim. Qani, bir bo‘lakdan olinglar, — debdi.

O‘g‘rilar bir-biriga:

— Qani, sen ol! Sen! — deyishibdi. Biri:

— Oldin pulni bo‘lgan olsin! — debdi.

Abdurahmon o‘g‘ri bularning tovushini eshitib, indamay yota beribdi. Boy esa: „E, tillaning konidan chiqib qoldim!“ — deb, o‘g‘rilarning tillasidan umidvor bo‘lib yota beribdi. O‘g‘rilarning birovi:

— Qani, tong yaqinlashib kelyapti. Bu yerdan tez ketishimiz kerak. Oladigan bo‘lsalaring, olinglar tezroq, — debdi. Tillalar ketib qoladi, deb, xasis boy vahimaga tushib, ko‘zini ola-kula qilib, tillalarga qarabdi. Uni o‘g‘rilarning biri ko‘rib qolib, qo‘rqib ketibdi.

Bittasi:

— He, bu yotgan o‘lik-da! Buning nimasidan qo‘rqasan! — debdi.

Abdurahmon o‘g‘ri ham ko‘zini ola-kula qilib yotibdi.

Shunda o‘g‘rilarning har biri bir bo‘lakdan tillani olishga qo‘l uzatayotgan ekan, xasis boy tillalar ketib qolmasin, deb qo‘rqib, o‘zini tillaga otibdi. Ketidan Abdurahmon o‘g‘ri ham o‘zini tashlabdi. Buni ko‘rib, o‘g‘rilar qo‘rqib jon-poni chiqay deb, qochib ketishibdi. Tillalarni boy bilan Abdurahmon o‘g‘ri bo‘lishib olibdilar. Shunda boy Abdurahmon o‘g‘riga:

— Endi bir tillani ber! — debdi. Abdurahmon o‘g‘ri:

— Shuncha tillalarni olib ham to‘ymadingizmi? — debdi. Boy:

— Bir tillamni bermaguningcha qo‘ymayman, berasan! — debdi.

Abdurahmonning achchig'i kelib „Bermayman", debdi. Shu yerda ikkalasi yana mushtlashib ketibdi.

O'g'rilar chillaxonadan chiqib qochib ketayotib: „E, biz shuncha tillani o'likka tashlab keta beramizmi, deb yo'ldan qaytib kelib sekin quloq solishsa, bular bir tillani talashib mushtlashib yotishgan emish. O'g'rilar:

— He, hamma o'lik tirilib chiqib, shuncha tilla bittadan yetmay janjallashayaptilar, — deb qo'rqib, ketib qolishibdi.

Abdurahmon o'g'ri mushtlashib charchabdi. Bu shum boydan qutulmaydiganga o'xshayman, deb:

— He, nonko'r, xasis boy! Shuncha tillaga to'ymasang, ma, shu bir tilla bilan to'ygin, — deb bir tillani beribdi.

Shundan keyin ikkovlari ham o'rinlaridan turib, uy-uylariga jo'nashibdi.

Guliqahqah

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan. Bir podsho bor ekan. U podsho ovga chiqib ketayotsa, uzoqdan bir qizil narsa ko‘rinibdi. Podsho ikki vaziri bilan borib qarasa, qip-qizil gulning tagida uchta pari qiz o‘tirgan emish. Podsho qizlarga aytibdi:

— Sizning hunaringiz bormi?

Biri:

— Men shu qizil guldan bichib, to‘n tikaman, — debdi.

Yana biri:

— Men osmondagi qushdan nusxa olaman, — debdi.

Yana biri — podsho xushtor bo‘lib qolgan qiz aytibdi:

— Men uchar qushdan nusxa olaman ham tilla kokilli o‘g‘il tug‘ib beraman, — debdi. Podsho qizlarni shahriga olib borib ikkisini ikki vazirga olib beribdi. O‘zi „Tilla kokilli o‘g‘il tug‘aman“, degan qizni olibdi. El-yurtga to‘y beribdi. Qizning bo‘yida bo‘libdi. Kundan kun, oydan oy o‘tib, oy-kuni yaqinlashibdi. Buni bilgan kundoshlari bir shum kampirni chaqirib, unga: „Kundoshimiz tilla kokilli o‘g‘il tug‘sa,

uning bolasini yo‘q qilasan. Senga hammamiz bir tovoqdan tilla beramiz“, debdi. Kampir podshoning kichik xotini tug‘moqchi bo‘lib turganda, ikkita kuchukvachchani olib kelib uning yoniga qo‘yibdi. Tilla kokilli bolani bir cho‘l-biyobonga olib borib tashlabdi. Podsho xotinining to‘lg‘oq tutganini eshitib, suyunib ovdan qaytib kelayotsa, kampir uchrabdi.

— Xotinim nima tug‘di? — deb so‘rabdi.

— Xotiningiz ikkita kuchukvachcha tug‘di, — debdi kampir.

— Bo‘lmasa, xotinim bilan bolani zindonga tashlansin, — deb podsho xotini bilan kuchukni zindonga tashlatibdi.

Cho‘l-biyobonga tashlangan bolani bir kiyik kelib to‘rt yoshgacha emizibdi. So‘ngra kiyik „Meni otib o‘ldirib qo‘ymasin“, deb qochib ketibdi.

Bola tentirab yurib-yurib bir kun otasining o‘rdasiga borib qolibdi. Podshoning xotinlari ko‘rib, kampirga:

— Tilla kokilli bola kelib qoldi, bolani tezda yo‘q qilib yuboring. Hammamiz bir tovoqdan tilla beramiz, — debdi. Kampir bolani bitta eski sandiqqa solib, daryoga oqizib yuboribdi. Bola sandiqda kun ham oqibdi, tun ham oqibdi. Bir baliqchi daryo bo‘yida baliqqa qarmoq solib o‘tirgan ekan, sandiqni ko‘rib qolib, astagina suvdan tortib olibdi. Sandiqni ochib qarasa, ichida paxtadakkina tilla kokilli bir bola yotgan emish. Bolani uyiga olib kelib, tarbiyalab, katta qilibdi.

Bola bir kuni daryo bo‘yida ov qilib yurganida juda ko‘p g‘oz, o‘rdaklarni tutib olibdi. Bittasini ham o‘ldirmabdi. Bir o‘rdak daryoning u yog‘idan-bu yog‘iga suzib yurgan emish. Bola bu o‘rdakni hech tutolmay: „Endi qushimni solib olaman“ deb turgan ekan, daryoning narigi yog‘ida basavlat bir odamni ko‘ribdi. Bola uni ko‘rib „Shunday otang bo‘lsa“, deb orzu qilibdi. U yoqdan podsho esa suqsurday yigitni ko‘rib „O‘g‘ling bo‘lsa, shunday bo‘lsa“, debdi. Xullas, bir-birlariga mehrlari tushib qolibdi. Tilla kokilli bola „Kiyimlarim yirtiq“, deb uyalib, uyiga kirib ketibdi. Podsho bola tomonga o‘ta olmay: „Shu bola oldiga bora olmadim. Shu bola o‘ldirsa o‘lganimni ham bilmas edim“, deb uyiga kelibdi. Tilla kokil uyiga kelsa, uyida bir kampir kelib o‘tirgan emish. Kampir tilla kokilni ko‘rib:

— Bolam, o‘zingiz xuddi podshoning o‘g‘lidek ekansiz. Sizga bir Guliqahqah bo‘lsa yaxshi bo‘lar edi, — debdi.

Tilla kokil:

— O‘sha Guliqahqah qayerda bo‘ladi? — deb so‘rabdi. Kampir bolaga:

— Guliqahqah falon joyda bo‘ladi, — debdi. Tilla kokil Guliqahqahni qidirib ketibdi. Qidirib ketaveribdi-ketaveribdi. Charchab bir joyga borib o‘tirsa, unga bir chol:

— Qush uchsa qanoti, odam kelsa oyog‘i kuyadigan bu joylarda nima qilib yuribsan, bolam? Kim seni bu yerlarga yubordi? — debdi.

Bola:

— Meni bir kampir yubordi, — debdi.

— Bolam, bo‘lmasa o‘zingga ehtiyot bo‘l, zinhor-bazinhor bu yo‘ldan yurmay, ana u yo‘ldan yur, — debdi. Bola ketaveribdi, yo‘l yuribdi, yo‘l yursa ham mo‘l yuribdi. Bir joyga borsa, bir kishi maysa ustida namoz o‘qib o‘tirgan ekan. Bola ham borib o‘sha kishi yoniga o‘tiribdi. U kishi namozni o‘qib bo‘lgach, bola unga salom beribdi.

Chol:

— Bu yerga kelib salom berganing uchun mana bu yerda o‘tir, — deb bir o‘raga solib, o‘raning ustiga bir taxta qo‘yib bekitibdi. Shu yerdagi devlar uyg‘onib qolib: „Uf-fa, odam isi kelyapti, e, buva, odam isi kelyapti“, deb u yoq-bu yoqni qidirishibdi, hech kimni topisha olmabdi.

Bitta dev tishini kavlasa, bir odamning soni chiqibdi. Devlar „O‘shaning hidi ekan-da“, deb tag‘in uxlab qolishibdi. Chol Tilla kokilni o‘radan olibdi. Bola bir uyga kirsa, Guliqahqah kulib yuboribdi. Hamma yoq gul-lola bo‘lib ketibdi. Chol Guliqahqahdan bir juft olib Tilla kokilga beribdi. Tilla kokil Guliqahqahni olib uyiga borsa, haligi kampir o‘tirgan emish. Kampir o‘z-o‘ziga „O‘lmabdi, endi qirq qozonga buyuray“, debdi. Bolaga aytibdi:

— Qani endi bu Guliqahqahga qirq qozon bo‘lsa, — debdi.

Bola:

— Qirq qozon qanaqa? — deb so‘rabdi.

Kampir:

— Bolam, bir qo‘y go‘shtini solib qo‘ysang, bir yilgacha qirq qozonda qirq xil taom pishib turadi. Qaysisini xohlasang, o‘shani olib yeysan. Bir yilgacha tamom bo‘lmaydi, yilda bir qo‘yni so‘yib olsang, uni yeb tursang ado bo‘lmaydi, — debdi. — O‘sha qozonni olib kelsang

Guliqahqah xursand bo‘ladi, — deb aldabdi. Tilla kokil ham Guliqahqahni bir pana joyga qo‘yib, o‘zi yo‘lga chiqibdi. Yo‘lda unga yana avvalgi chol yo‘liqibdi:

— E, bolam, yo‘l bo‘lsin, qayoqqa borasiz? — debdi.

Bola:

— E, ota, meni bir kampir yo‘lga solyapti. Qirq qozon degan narsa bo‘lar ekan, shunga ketayotibman, — debdi.

Chol:

— E, bolam, o‘sha kampir sening dushmaning ekan. To‘g‘ri yo‘ldan ketaver. Bir qora tosh bor, o‘shani sal ko‘tarib ko‘r, suv chiqsa, sekin joyiga tashlab, orqangga qayt. Agar qon chiqsa, toshni ko‘tarib boq! „Qirq qozonning haqiga shu qozonni mening yurtimga olib borib qo‘yinglar“, desang qozonni qirqta dev qulog‘idan ushlab, aytgan joyingga olib borib qo‘yadi, senga ziyon qilmaydi, — debdi.

Tilla kokil ketaveribdi-ketaveribdi, bir joyga borsa bir uy turgan emish. Uyning ichiga kirib qarasa, bir tosh turgan emish. Toshni sekin ko‘tarib ko‘rsa, bir chetidan qon chiqib ketibdi. Darrov toshni ko‘tara solib, „Qirq qozonning haqiga shu qozonni mening yurtimga olib borib qo‘yinglar“, debdi. Devlar qozonni olib borib qo‘yibdi. Borsa yana kampir o‘tirgan emish. Kampir: „Voy, shunda ham o‘lmabdi. Endi bir joyga yuborayki, o‘n jonidan bir joni ham qolmasin“, debdi. Bolaga:

— Endi, bu Guliqahqahga, qirq qozonga oynayi jahonnoma bo‘lsa, hamma yurtlardagi narsalarni, podsholarning joylarini ko‘rib turar edingiz, — debdi. Tilla kokil ham uning gapiga kirib, oynayi jahonnomani izlab ketibdi. Yo‘lda yana chol uchrabdi.

— Tag‘in qayoqqa ketyapsan, bolam? — deb so‘rabdi. Tilla kokil aytibdi:

— Oynayi jahonnoma degan narsa bo‘lar ekan, o‘shani olib kelgani ketayotibman, — debdi.

Chol:

— Bo‘lmasa mana shu yo‘ldan yur, yo‘lda bir chinor bor. O‘sha chinorning ustida qush bola ochgan. Tagida bir ajdar bor, shu ajdar qushning bolalarini yegani chiqqanda, mana shu tosh bilan peshonasiga qarab ur. O‘lsa, unda qush seni murodingga yetkazadi, — debdi.

Tilla kokil chol ko‘rsatgan yo‘ldan yuribdi. Chinorning tagiga borib yotsa, bir ajdar og‘zidan olovini sochib, daraxtga o‘ralib, qushlar turadigan shoxga chiqib ketayotgan emish. Tilla kokil chol bergan tosh bilan ajdarning peshonasiga bir uribdi. Ajdar tap etib, daraxtdan tushibdi. Qush bolalarining oldiga kelsa, ajdar o‘lib yotgan emish. Qush bolalaridan: „Ajdarni kim o‘ldirdi?“ deb so‘rabdi. Bolalari: „Anavi kishi o‘ldirdi, biz qutuldik“, deyishibdi. U qush Tilla kokilga: „Tila tilagingni, beray murodingni“, debdi. Tilla kokil: „Oynayi jahonnomani olib kelishga yordam bersang“, debdi.

Qush:

— Qattig‘idan tutding-ku, bo‘lmasa mening ikki oyog‘imni mahkam ushla. Men uchib, bulutlarning ustiga olib chiqaman. O‘sha bulutning ustida bir qo‘ychivon bor. O‘sha qo‘ychivonning boshi yo‘q bir qo‘yi bor. O‘sha qo‘yni undan tilab ol. „Buning boshi yo‘q, qay yeridan so‘yadi“, deb so‘ra. Qo‘ychivon: „Sen qo‘yni haydab tur, men so‘yib beraman“, deb senga qo‘y haydaydigan tayog‘ini beradi. Shu tayoqda oynayi jahonnoma bor. Olganingdan keyin, sekin mening oldimga kel, seni uchirib ketaman, — debdi. Tilla kokil qushning aytganini qilibdi.

Qush Tilla kokilni uchirib joyiga olib kelib qo‘yibdi, ozgina patidan berib „Qachon boshingga mushkul ish tushsa, shuni kuydirsang yetib kelaman“, deb uchib ketibdi. Bola eson-omon uyiga kelibdi.

Bir kun Tilla kokil ovga chiqsa, otasi podsho ham narigi tomonda ov qilib yurgan emish. Tilla kokil daryoning bu yog‘ida ov qilib yuribdi. Daryoning o‘rtasida bir o‘rdak yurgan ekan. Podsho uni ko‘rib, Tilla kokilga:

— Qushni soling, o‘g‘lim, qushni soling, — deb qichqiribdi.

Tilla kokil:

— Yo‘q, avval kattadan, keyin kichkinadan, — debdi. Podsho uch marta qush solsa ham ovni ololmabdi. Tilla kokil bir marta qush solishi bilan o‘rdakni tutib olibdi. Tilla kokil podshoga aytibdi:

— Endi bu o‘rdakni siz oling, — debdi.

Podsho:

— Yo‘q, o‘g‘lim, ov sizniki, men olmayman, — debdi.

Bola:

— Ov olmasangiz, bizning uyga mehmon bo‘ling, men sizga o‘rdakni pishirib beray, — debdi. Podsho „Xo‘p“ deb Tilla kokilning uyiga kelibdi.

Podsho olovsiz qaynagan qozonda har xil ovqatlar pishib turganini ko‘rib hayron bo‘libdi.

Tilla kokil podshoning oldiga har xil taomlarni qo‘yibdi. Podshoning qushi ipini uzib kelib, taomlarni cho‘qib tashlabdi.

Podsho:

— E, ahmoq, nimaga bunday qilasan? — debdi.

Qush:

— Ey, podsho, siz ahmoqmi, men ahmoqmi?! O‘zingizning bolangizni tanimay o‘tiribsiz-ku, — debdi.

Podsho hayron bo‘lib, choldan:

— Bu bola o‘zingizning o‘g‘lingizmi? — deb so‘rabdi.

— Yo‘q, taqsir, daryoda bir sandiq oqib keldi. Men uni suvdan chiqarib, ochib qarasam, shu bola yotibdi. Orqasida tilla kokili bor, buni tarbiyalab katta qildim, — debdi.

Podsho suyunib, yig‘lab:

— Sen mening o‘g‘lim ekansan, — debdi. Jodugar kampir ham shu yerda ekan. Undan surishtirsa, kampir aytibdi:

— Xotinlaringiz bir tovoqdan tilla berishdi. Men bolani cho‘lga tashlab keldim. Bola uch-to‘rt yoshligida o‘rdaga kelib qoldi. Yana tilla berishdi, men bolani daryoga oqizdim.

Podsho g‘azab bilan xotinlarini yig‘dirib kelibdi.

Ularga:

— Oshpichoq kerakmi, qirq biya kerakmi! — debdi.

Xotinlari:

— Oshpichoqni nima qilamiz, biya kerak. Sog‘ib, qimiz ichib yuramiz, — debdi. Podsho ikki xotini bilan ayyor kampirni otning dumiga bog‘lab yantoqma-yantoq olib yuribdi, go‘shtlarini burda-burda qilib yuboribdi. Tilla kokilni uyiga olib kirib, taxtiga o‘tqazibdi. Cholni vazir qilib, o‘zi „Endi bolamning davlatida o‘tiraman“, debdi.

Podshoga Tilla kokil:

— Mening onam qayerda? — debdi.

— Podsho:

— Zindonda, — debdi.

Tilla kokil:

— Zindondan onamni olib kelinglar, — debdi. Onasi bilan yig‘lab-siqtab ko‘rishibdi.

Saroydagilarga:

— Parvarish qilinglar, — debdi.

Tilla kokil bir kun oynayi jahonnomaga qarab o'tirsa, bir yurtda shovqin-suron emish. Qanday shovqin-suron desa, o'sha yurt podshosining juda chiroyli qizi bor ekan, podsho qizini bir baland arkning ustiga chiqarib qo'yibdi: „Kimki tepaga chiqib, shu qizimning uzugini qo'lidan olsa, o'shanga qizimni beraman", debdi.

Tilla kokil: „Men shu oynayi jahonnomada ko'ringan qizni olaman", debdi. Darrov qushning patini tutatibdi. Qush yetib kelibdi. Tilla kokil qushning oyog'iga mahkam yopishib olibdi. Qush uchib borib, podshoning qizi oldiga tushibdi. Podshoning qizi Tilla kokilni sevib qolibdi. Qizga Tilla kokil aytibdi:

— Shu qushning oyog'iga ikkovimiz yopishib olaylik, mening yurtimga olib borib qo'yadi.

Podshoning qizi ham qushning oyog'iga mahkam yopishib olibdi. Qush Tilla kokilni yurtiga olib kelib qo'yibdi.

Tilla kokil qirq kecha-yu qirq kunduz to'y-tomosha qilib, qizni nikohlab olibdi. Qizning otasiga qirq tuya tilla, qirq tuya mol berib yuboribdi. Qizning otasi qizi bilan kuyovini chaqirib, bir necha kun to'y-tomosha qilib beribdi. Tilla kokil davr-davron surib, murod-maqsadiga yetibdi. Siz ham yeting murodga, biz ham yetaylik murodga, yomon qolsin uyatga.

Tentak podsho

Bir tentakka otasidan podsholik meros qolibdi. U tentak gap-so‘zda yo‘q ekan. Biror yig‘ilishda gapirmoqchi bo‘lsa, maza-bemaza gapni gapirib qo‘yar ekan. Bundan vazirlari ko‘p o‘sal bo‘lishar ekanlar. Ular bir kuni maslahat qilishib podshoga aytishibdi:

— Taqsir, siz gap-so‘zda yo‘qsiz, doim yomon gaplarni gapirib qo‘yib, odamni o‘sal qilasiz. Endi shunday bo‘lsin: Gapiradigan vaqtingizda bizning og‘zimizga qarab turasiz, gapingiz durust bo‘lsa, biz „him“ deb qo‘yamiz, gapiraverasiz, agar nodurust bo‘lsa, kallamizni qimirlatib „yo‘q“ deb qo‘yamiz, gapirmaysiz.

Podsho:

— Yo‘q bo‘lmaydi, agar unday qilsalaring, men bilan gaplashgan odamlar „Bu podsho hech gap bilmas ekan, vazirlarining gapi bilan ish tutar ekan“, deyishadi, boshqa yo‘l topinglar! — debdi. Shunda vazirlar:

— Bo‘lmasa, siz taxtda o‘ltirasiz, biz oyog‘ingizga ip bog‘lab, taxtning tagi bilan olib kelib ushlab o‘tiramiz. Durust gapirsangiz ishimiz bo‘lmaydi. Nodurust gapirsangiz sekin ipni tortib qo‘yamiz, — deyishibdi. Podsho bunga ko‘nibdi. Ertasi udaychi kelib:

— Taqsir, bir-ikkita elchi keldi, — debdi. Podsho:

— Ayt, kirsin! — debdi. Ungacha podshoning oyog‘iga ip bog‘lab qo‘yishibdi. Elchilar ta’zim bilan kirib turishibdi.

Podsho:

— Xo‘sh, nima xizmat? — deb so‘rabdi.

Elchilar:

— Taqsir, bizning podshohimiz tinchlik bo‘lsin, deydi, borib, janobingiz bilan mamlakatning tinchlik, omonligidan gaplashib kelinglar, deb yuborgan edi, — deyishibdi.

Shunda podsho turib:

— Ha... Sizlarning mamlakatlaringizdagi mol, otlar yo‘g‘on-yo‘g‘on tezaklaydimi yoki mayda-maydami? — deb so‘rabdi. Vazirlar ipni bir tortib qo‘yishibdi. Kelgan elchilar bu podsho nimaga bunday dedi, deb hayron bo‘lib turibdilar. Shunda vazir ipni tortibdi-da, o‘rnidan turib:

— Ey, elchilar, agar mamlakatda tinchlik bo‘lsa, mol, otlar atrofga chiqib yaylovlarda durustroq o‘tlab, qorni ovqatga to‘ysa, durustroq tezaklaydi. Agar mamlakat notinch bo‘lib tursa, shahardan tashqari chiqqan mollarni bosmachilar so‘yib yeb tursa, hech kim mol, otini tashqariga chiqarmay qo‘yadi. Unda mol, otlar ham tuzuk ovqat yemay, mayda-mayda tezaklaydi. Bizning podshohimiz ko‘p dono odam bo‘ladilar. Sizlardan ot, mollarni qanday tezaklashini so‘rash orqali mamlakatingizning tinch-notinchligini bilmoqchilar, — deb arang to‘g‘rilabdi.

Elchilar javob qilgandan keyin podsho yana:

— Sizlarning shahringizda xotinlar tez tug‘adimi? — deb so‘rabdi. Vazirlarning joni chiqib, yana ipni qattiqroq tortib qo‘yishibdi. Elchilar javob bermabdi. Vazir:

— Taqsirlar, agar mamlakatda tinchlik bo‘lsa, hamma tinch bo‘ladi, xotinlar ham vaqtida tug‘averadi. Agar mamlakat notinch bo‘lsa, hamma tashvishda qolib, bola ham odamlarning ko‘ngliga sig‘may qoladi. Xotinlar ham kam bola tug‘adi, bizning podshohimiz mamlakatingizning tinch, notinchligini shundan ham bilmoqchi bo‘ladilar, — desa, elchilar bunga ko‘p qoyil qolib:

— Xotinlar ham to‘qqiz oyda bolalab turibdi, taqsir! Janobingiz ko‘p seraql, dono odam ekanlar, — deyishsa, podsho turib:

— He, mana bu ip tortarlar bo‘lmasa, menda bunaqa gapdan juda ko‘p edi, — degan ekan.

Oltmish og‘iz yolg‘on gap

Bor ekan, yo‘q ekan, och ekan, to‘q ekan, bir podsho bor ekan. U podshoning bo‘yi yetgan qizi bor ekan. Podsho jarchi qo‘yib:

— Kimda-kim oltmish og‘iz yolg‘on gapirsa, shu hikoya bilan qizimni gapirtirsa, o‘shanga qizimni beraman, gapirtira olmasa, o‘ldiraman, — debdi. Bu xabarni eshitib ko‘p kishilar kelib, podshoning qizini gapirtira olmay, kallalari ketibdi. Bu mamlakatda bir kal bor ekan.

Bu kal olti oy yotib o‘ylabdi. So‘ngra u oltmish og‘iz yolg‘on gapni topibdi. Yugurib podshoning oldiga kelib:

— Podshohim, men otamning belida, onamning qornida edim, o‘sha vaqtda bobomning olti yuz oltmish oltita oti bor edi. Men otboqar edim. Kunlardan bir kuni bobomning otlaridan bittasi yo‘q bo‘lib qolibdi. U bo‘g‘oz edi. Ko‘p axtardim. Tog‘ga chiqib qaradim, ko‘rmadim, tepaga chiqib qaradim, topilmadi, qalpog‘imni to‘nkarib ustiga chiqib qarasam, ot o‘n ikki toshlik yo‘lga borib tug‘ibdi. Qidirib ketayotganimda, yo‘lda Amudaryo uchradi. Daryo yetti qavat yaxlabdi. Oyog‘im bilan o‘tay dedim, o‘ta olmadim. Qo‘lim bilan o‘tay dedim, o‘ta olmadim. Boshimni qo‘yib pirillab o‘tib ketibman. Borib, baytalni topib, mindim-u, bolasini oldimga olay desam, ko‘tara olmadim, bolasini

mindim-u, onasini egarga o‘ngarib olib keldim. Amudaryodan bir hatlab o‘tib ketdim.

Bobomning bir eshagi, bir qaldirg‘ochi bor edi. Qaldirg‘ochi uch kecha-yu uch kunduz uchdi. Bir baliqning dumidan qanotigacha arang yetdi. Baliqning suyagidan yog‘och kesdik. Olib kelib bir saroy soldik. Bir yog‘ida bobomning o‘zi yotadi, bir yog‘ida eshagi yotadi, bir yog‘ida xotin, bola-chaqasi yotadi. Bir yog‘ida yo‘lovchi, o‘tadigan savdogarlar yotadi. Bir kuni bobomning eshagi o‘ldi. Terisini shilib oldik. Uni usta pishirib, bichib berdi. U to‘qson juft zayfana, sakson juft mardona bo‘ldi. Xuddi kun ko‘rmas joyidan bir juft etiklik kesdim. Usta tikib berdi. Bozorga bordim, bir pud yog‘ oldim. Yog‘ni surkasam, bir toqiga arang yetdi, bir toqiga yetmadi. Bir toqi arazlab ketdi. U borib-borib, bir boynikida ikki qop tariqqa mardikor yurgan ekan. Men axtarib bordim. Meni ko‘rib, u terakning tepasiga chiqib ketdi. Men chiqa olmadim. „Tushasanmi, tushmaysanmi“, deb kesak otaverib, otaverib, otgan kesagim bir-ikki botmon yerni shudgor qilib qo‘yibdi. Bu shudgor bekor ketmasin, deb tarvuz ekdim. Tarvuzlar juda yaxshi bo‘ldi. Bir tarvuz kichkina yeridan teshilibdi. Qo‘limga yetti dona shamni olib, tarvuz ichiga kirib, haligi bir toq etigimni uch kun axtardim. Tarvuz ichiga qo‘shnimizning bir tuyasi ham kirib ketgan ekan, qidirib topib chiqdim.

Etigimni aldab-suldab, terakdan tushirib oldim. Boy bilan hisob-kitob qilishdik. Boy ikki qop tariq berdi. Tariqni qopga soldik — turmadi, xaltaga soldik — turmadi. Bobomdan qolgan bir yirtiq qop bor edi, shunga soldik— turdi. Uni tuyaga ortdik — ko‘tara olmadi, otga ortdik— ko‘tara olmadi, eshakka ortdik — ko‘tara olmadi. Bobomning xo‘rozi bor edi, tariqni xo‘rozga ortdik. Xo‘roz gandiraklab-gandiraklab zo‘rg‘a olib bordi.

Ey, podshohim, hisoblab ko‘ring-chi, oltmish og‘iz yolg‘on gapingiz bir yuz yigirma og‘iz bo‘ldimi yoki yo‘qmi? — debdi.

Podsho hisoblasa, bir yuz yigirma og‘iz bo‘libdi. Podsho kalga:

— Endi sen hech kim bilmaydigan hunar o‘rganib kel, agar topib kelmasang, o‘lasan, — debdi.

Kal:

— Xo‘p, — deb to‘g‘ri onasining oldiga boribdi.

— Oyi, oyi, podshoning aytgan oltmish og‘iz yolg‘on gapini qo-tirib keldim. Podsho menga „Kishi bilmaydigan hunar o‘rganib kelgin“, deb buyurdi. Buni qanday topaman, yaxshisi meni bir ustaga olib borib topshirsangiz. Men kishi bilmaydigan hunar o‘rganib kelmasam, bo‘l-

mas, — debdi. Bir kuni onasi kalni bozorga olib boribdi. Bir qatlamaxo'r bor ekan. Sandalning ichiga oyog'ini tiqib, qatlama yeb o'tirgan ekan. Kal uni ko'rib, onasiga:

— Mening ustam shu odam ekan, shunga shogird tushaman, — debdi.

Kalning onasi:

— Usta bobo, shu bolam sizda shogird yursa, maylimi? Shuni bir hunarga o'rgatsangiz, — debdi. Usta rozi bo'libdi. „Qirq kundan keyin kelib, yo o'zini, yo suyagini olib ketasiz", debdi. Qatlamaxo'r qirq kun mehmondorchilikka ketibdi. Bu cholning bir Baxtiqaro degan qizi bor ekan. Bu qiz kalga oshiq bo'libdi. Kal qizni aldab:

— Men seni yaxshi ko'raman, seni olaman. Otangning hiyla-nayranglarini menga o'rgat, — debdi. Baxtiqaro o'rgatib qo'yibdi. Kal juda usta bo'lib qolibdi. Bu orada bir kam qirq kun o'tibdi. Baxtiqaro kal nomidan uning onasiga: „Ey, ona, tez keling, ertaga qatlamaxo'r meni so'yadi", deb xat yozibdi. Bu xabarni eshitib, kalning onasi yetib kelibdi. U yoqdan qatlamaxo'r ham yetib kelibdi. Kalning onasi:

— Bobojon, men o'tin-cho'pga ko'p zoriqdim, kalni bersangiz, — debdi. Chol:

— Yo'q, ertaga keling, — desa, onasi:

— Yo'q, usta bobo, hozir bering, — debdi. Usta bobo sandiqni ochibdi. Kal qip-qizil xo'rozday bo'lib sandiqdan chiqibdi. Onasi kalni olib ketibdi. Yo'lda ketishayotsa, bir joyda odamlar xo'roz urishtirayotgan emish. Bir kishining xo'rozi qochibdi.

— Ona, men xo'roz bo'lsam, meni ko'tarib qo'ltig'ingizda olib borsangiz, ming tangaga sotsangiz-da, uyga ketaversangiz, ketingizdan yetib boraman, — debdi. Onasi:

— E, qo'y, nima qilasan, yur ketamiz, — debdi.

Kal bir dumalab ot bo'lib onasini qo'rqitibdi. O'tay desa onasini o'tkazmabdi. Onasi:

— Kal!— deb qichqiribdi. Kal:

— Ona, men qanday ekanman? — debdi. Onasi qo'rqib:

— Ey, bolam, sen soz ekansan, xo'roz bo'la qol, men sotib ketaqolay, — debdi. Kal xo'roz bo'libdi. Onasi qo'ltig'ida ko'tarib boraveribdi. Haligi xo'rozi qochgan yigit:

— Ey, momo, xo'rozingizni sotasizmi? — deb so'rabdi. Kampir:

— Ming tangaga sotaman, kami yo'q, — debdi.

Haligi yigit ming tanga berib xo'rozni sotib olibdi. Onasi jo'nab ketibdi. Xo'roz maydonga kiribdi. Donlab-donlab xo'rozlar oldiga

boraveribdi. Bitta xo'roz bilan olishibdi, uni bir tepib o'ldiribdi. Ikkinchi xo'roz bilan olishibdi, uni ham bir tepibdi, u ham o'libdi. Uchinchisini ham shunday qilibdi. Xo'rozni ushlay deb, egasi borsa, u qaqillab uchib, devorning narigi yog'iga tushibdi-yu, yana kal bo'lib ketaveribdi. Haligi odam undan:

— Hoy, kal, xo'rozni ko'rmadingmi? —debdi. Kal:

— Bir qizil xo'roz shu tomonga uchib o'tdi, — debdi. Kal onasiga yetib olibdi.

— Ey, ona, erta bozor kuni men bir bo'taloq tuya bo'laman, bozorga olib chiqib soting, bahomni o'n ming tanga deng, lekin boshvog'imni sotmang, — debdi. Ertasi kal bir dumalab bo'taloq bo'libdi.

Onasi bozorga olib boribdi, tuyaga qatlamaxo'r xaridor bo'libdi.

— Tuyang necha pul? — deb so'rabdi. Kampir:

— Tuyamning bahosi o'n ming tanga, — debdi. Qatlamaxo'r o'n ming tanga berib, bo'taloqni boshvog'i bilan yetaklab ketmoqchi bo'libdi. Kampir boshvog'ini mahkam ushlab, „bermayman" desa, chol:

— Ayt, boshvog'i necha pul? — debdi. U boshvog'ini ham o'n ming tanga desa, o'n ming tanga berib ketaveribdi. Bo'taloq esa, onasiga qarab gapira olmay, yig'lab boraveribdi. Qatlamaxo'r daryo bo'yidan bir tayoq kesib olib, singuncha tuyani urib, uyiga boribdi. Uyiga yetishi bilan:

— Hoy, Baxtiqaro, xanjarimni olib kel, bir bo'taloq olib keldim, so'yaman, — debdi. Baxtiqaro uyiga chopib kiribdi. Xanjarni olib chiqibdi. Qiz qarasa, bo'taloq o'sha kal ekan. Qiz xanjarni yengiga bekitib turib:

— Ota, xanjaringizni topa olmadim, yo'q ekan, — debdi. Shunda chol:

— Bu yoqqa kel, tuyani ushlab tur, men o'zim uydan topib chiqaman, — debdi. Qizi kelib tuyani ushlab turibdi. Qiz xanjar bilan bo'taloqning bo'yniidagi ipni kesib yuboribdi. Qiz:

— Ota, tuyangiz qochdi, — debdi, kal ko'chaga chiqib, bir ag'anab kaptar bo'lib uchib ketibdi. Qatlamaxo'r qush bo'lib uning ketidan quvlab ketibdi. Kal borib podshoning chekkasida bir dasta gul bo'lib ochilib tura beribdi.

Qatlamaxo'r borib, podshoning oldida shoir bo'lib, do'mbira chertib, doston o'qib, o'tira beribdi. Podsho erib ketib shoirga:

— Ey, shoir, tila tilagingni, beraman, — debdi. Shoir:

— Men tilasam, chakkanggizdagi gulni bersangiz, — debdi. Podsho gulni olib bir iskab „xushbo'y gul ekan" deb uyidagi yetimini chaqiribdi.

— Ma, bu gulni shoir boboga eltib ber, bitta iskab bersin, — debdi.

Podshoning yetimi gulni podshoning qiziga beribdi. Ular iskab ko'rsa juda ham xushbo'y ekan. U:

— Bu gulni bermaymiz, bu yaxshi gul ekan, — debdi. Podshoning yetimi shoirga:

— Bibim bermadilar, — debdi. Podsho:

— Ayt, bersin! — debdi. Yetim gulni shoirga keltirib beribdi.

Shoir qo'lini uzatib, gulni olayotganda, gul tariq bo'lib sochilib ketibdi. Qatlamaxo'r jo'jalik tovuq bo'lib terib yeyaveribdi. Ikki dona tariq podsho kavushining patagi tagiga kirib qolibdi. Bittasi shaqal, bittasi kalxat bo'libdi. Tovuqni shaqal, jo'jani kalxat yeb qo'yibdi.

Kal:

— Assalomu alaykum, podshohim, mana buni kishi bilmas hunar deydilar. Endi qizingizni berasizmi? — debdi. Shunda podsho qirq-kecha-yu qirq kunduz to'y-tomosha qilib, qizini kalga beribdi. Kal murod-maqsadiga yetibdi.

Alvasti

Bahorda qaldirg‘ochlar kelgan kuni ho‘kizni yetaklab, dalaga chiqdim, yetti qadam bosdim. To‘xtab, oyog‘im tagidagi yerni kovladim, bir parcha ko‘mir chiqdi. Ko‘mirni lattaga o‘rab, ho‘kizimning shoxiga bog‘ladim. O‘zim uyquga ketdim. Uyqudan turib, og‘ilxonaga borib, uni ochib qarasam, bir alvasti chiqdi. Novchadan kelgan, har ko‘zi tovoqday, og‘zi qulog‘ida, boshidagi telpagining qulog‘i bir qulochga yetgan, chiqdi-yu og‘ilga kirib yotdi, men qo‘rqdim. Birdan u o‘rnidan turib kelib, u yog‘imga o‘tdi, bu yog‘imga o‘tdi, boshini qiyshaytirib, sekin meni turtdi. Mening achchig‘im keldi-da, alvastining boshidagi telpagini yulib olib qochdim. Qarasam, u mening orqamdan quvib kelyapti. Oldimdan bir masjid chiqib qoldi, jon holatda o‘zimni masjidga urdim. Alvasti orqamdan kelib, masjidga kirolmay, bo‘sag‘ada turib, menga qarab:

— Endi meni sarson qilma, telpagimni ber, — deb yalina berdi.

Men „yo‘q“ dedim-da, telpagini kiyib oldim. U meni ko‘radi, men uni ko‘raman, xolos. Axir u menga:

— Kel, ikkimiz do‘st bo‘laylik, — dedi. Men ham tantilik qilib: „Xo‘p“, dedim.

Masjiddan chiqdim, alvastining ketidan boraverdim. Bizlar bir-birimizni ko‘ramiz. Ammo bizlarni hech kim ko‘rmaydi. Alvasti menga:

— Do‘stim, men hozir seni bir boyning uyiga ziyofatga olib boraman. Yemasang ham, bizning hunarni tomosha qilib o‘tirgin, —dedi.

Alvasti meni bir boyning uyiga olib bordi. Ichkari-tashqari gumburlagan hovli. Po‘lat darvoza lang ochiq.

Alvasti oldin, men uning ketidan kirib bordim. Qarasam, har biri eshakdek keladigan ikki it cho‘zilib yotibdi. Sherigim bo‘lsa, itlarni tepib-tepib o‘tdi. Itlar seskanib, u yoq-bu yog‘iga qaraydi. Hech narsani ko‘rmaydi, yana mudraydi. Ichkari uyga kirdik. Bizlar bir-birimizni ko‘ramiz, ammo bizlarni hech kim ko‘rmaydi. Alvasti menga:

— To‘rga chiqib, sandiqning yonida o‘tirib, tomosha qil, — dedi. Men ham asta-asta o‘tib, sandiqning yonida o‘tira berdim. Sherigim poygohda turdi.

Qarasam, qorni katta boy ikki xotini bilan o‘tiribdi. Dasturxon yozilgan, bir lagan oshni endi yeyishib turgan ekan. Sherigim asta-sekin kelib ikki xotinning orasiga kirib o‘tirib oldi. Hadeb oshni tushiraverdi. Boy:

— Oshni oz qilibsizlar, to‘ymadim-ku, — deb, xotiniga:

— Bor, bir kosa suv keltir, — dedi. Shu paytda qarasam, alvasti yugurib borib, ko‘zaga tushib olibdi, boyning xotini suv olay desa, alvasti suv oldirmaydi. Bizlar bir-birimizni ko‘rib turibmiz, lekin ularning hech biri bizlarni ko‘rmaydi. Alvasti qo‘ynidan bir idish oldi, undan kosaga suyuq bir narsa solib berdi. Xotin kosani ikki qo‘llab boyga uzatayotganda, men qo‘limni cho‘zib, kosani turtib, tushirib yubordim. Boy hovliqib:

— Yo meni, yo seni jin chalgan, — dedi.

Boyning xotini:

— Siz o‘zingiz kosani ushlayolmay tushirib yubordingiz-ku, — dedi.

Shunday qilib men uch marta kosani turtib yubordim. Alvasti ko‘zadan chiqdi, qumursqaday bo‘lib laganga tushdi.

Boy xotiniga:

— Hoy, xotin, lagan ichiga buzoq tushib suzib yuribdi, sen pista po‘chog‘idan chiqayotibsan, — dedi.

Men alvastining ishini tomosha qilib, es-hushimni yo‘qotay deb turganimda boshimdan telpagimni tortib olib, alvasti qochib ketdi. Boy birdan meni ko‘rib qo‘rqib ketdi.

— Xo‘sh, mening uyimda qaydan paydo bo‘lib qolding? — deb so‘radi.

Men boshimdan o‘tgan voqealarni birma-bir aytib berdim. Unga oxiri alvasti kosaga quyib bergan iflos suvni ichirmay to‘kib yuborganimni ham aytdim.

Boy mendan bu sirlarni hech kimga aytmaslikka va’da oldi. Menga bir sidirg‘a sarpo va pul berib uyidan jo‘natdi.

Avom folchi

Qadimgi zamonda bir folchi bor ekan. Uning qiladigan ishi hamma vaqt kitob ko‘rib fol ochish ekan. Bir kuni u o‘lib qolibdi. Xotini qo‘shnisining xotini bilan inoq ekan. Qo‘shni xotin folchining o‘lganini eshitib, „dugonamning eri o‘libdi, borib fotiha o‘qib, ko‘nglini so‘rayin“, deb folchining uyiga chiqibdi, folchiga fotiha qilib, xotini bilan gaplashib o‘tiribdi. Folchining xotini o‘rtog‘ining oldiga osh-non qo‘yibdi. Shunday qilib, u yoq-bu yog‘iga qarasa, yuqori tokchada bir narsaga o‘ralgan kitob turgan emish. U kitobni olib, „Bu nima?“ deb, folchining xotinidan so‘rabdi. Shunda folchining xotini ko‘z yoshi qilib:

— Ey, dugonajonim, buning nimasini so‘raysiz. Sizga aytsam, bu erimning fol kitobi edi. Erim rahmatlik shu kitob bilan shaharlarga borib, ko‘chalarda o‘tirib, fol ko‘rib uncha-muncha topib kelar edi. Bizlarning qish-u yoz ovqatimiz shu kitobdan o‘tar edi. Xullas, bu kitob bizlarga sigir, mol, uy-anjom bo‘lgan, ot-oyoq, ulov bo‘lgan, — deb ko‘p hasrat qilibdi. Shunda dugonasi:

— Unday bo‘lsa, endi bu kitobni kim olib folchilik qiladi? — deb so‘rabdi. Shunda folchining xotini:

— Ey, dugona, erim o‘lgandan beri bu kitob tokchada bekorga turib qoldi. Buni biladigan, ko‘radigan, ishlatadigan odam yo‘q, o‘g‘limiz yosh, — debdi. Shunda dugonasi:

— Ey, dugona, men sizga bir gapni aytsam, mening erim qurg‘ur avom, qo‘lidan hech ish kelmaydi, har kuni ko‘chalarda tentirab keladi, qish kunlari bekor yuradi. Yoz kunlari mardikor bo‘lib, o‘lay-o‘lay deb, u kundan bu kunga ikki tanga goh topadi, goh topmaydi. Topgan puli bizlarga hech nima bo‘lmaydi. Bizlarda na mol va na ortiqcha bir narsa bor, kunimiz zo‘rg‘a o‘tadi. Er-xotin bu ahvolimizga ko‘p xafamiz. Bola-chaqamiz bilan qiyin kun kechiramiz. Endi, duganojon, malol kelmasa shu fol kitobingizni menga bersangiz, men olib borib erimga bersam, shoyad shu kitobingiz sababidan bizning rizqimiz, ahvolimiz durustroq bo‘lib ketsa, — debdi. Shunda folchining xotini aytibdi:

— Eringiz bu kitobni tushunmasa qanday qilib uni o‘qiy oladi?

Shunda avomning xotini:

— Ey, dugona, erimning biror narsaga aqli yetganda edi, bu kitobni sizdan so‘ramas edim. Erimning o‘zi biror ish qilib kun kechirardik, erim avom, hech nimani bilmagani uchun men sizdan bu kitobni so‘rab, muntazir bo‘lib turibman, — deb ko‘ngli og‘riganday bo‘libdi. Buni ko‘rib folchining xotini:

— Ey, dugona, bu kitob sizdan aylansin, xafa bo‘lmang, —deb kitobni beribdi. Avom sho‘rlikning xotini kitobni olib dimog‘i chog‘ bo‘lib, dugonasi bilan biroz dardlashib o‘tirib, keyin javob olib uyiga qaytibdi. Xotin kitobni so‘rab olib kelganini eriga aytib beribdi. Eri aytibdi:

— Men bir avom bo‘lsam, bu kitobni qanday qilib ko‘rib folchilik qilaman?

Shunda xotini aytibdi:

— Men sizga nimani o‘rgatsam, shuni qilasiz.

Eri aytibdi:

— Men hech narsani bilmasam, qanday qilib folchilik qilaman?

Xotini:

— Sizniki ajab bir qiziq bo‘ldi, bu zamonda hamma odam bir ishni bilib qiladimi? Odamning ba’zisi unday, ba’zisi bunday qilib bir kunini o‘tkazib yuribdi-da. Siz bu kitobni qo‘lingizga olib, mana

bu shahar ko‘chasiga chiqib, registonda folchi bo‘lib o‘tirsangiz, nima ko‘p, mol yo‘qotgan ko‘p, birovi bo‘lmasa birovi kelib, sizga fol ochiradi, ketadi. Xudo bandasini quruq qoldirmaydi, birovi bo‘lmasa birovining ishi to‘g‘ri chiqib qolsa, siz mashhur bo‘lib qolasiz, — deb xotini eriga „folchilik ilmini“ o‘rgatibdi. Erini folchining suratiga o‘xshatib kiyintiribdi, boshiga bir katta sallani sozlab o‘ratibdi. Qo‘liga mayda cho‘p yog‘ochdan fol ochqich qilib beribdi, katta-katta munchoqdan tizib tasbeh qilib beribdi, keyin kitobni qo‘ltiqlatib ko‘chaga chiqarib yuboribdi. Bu bechora nima qilishini bilmay shu shaharning registoniga kelibdi. Bunday qarasa, registonda folchilar fol ko‘rib, odamlarni uymalatib o‘tiribdi. Bularni ko‘rib, buning ham chiroyi ochilib, menga o‘xshaganlar ko‘p ekan, deb bu ham bir joyni olib, kitobini oldiga qo‘yib, tasbehni olib, pichirlab, ko‘zini alang-jalang qilib o‘tiribdi. Ana shunda bir odam ot yo‘qotgan ekan, hamma yerni axtarib topolmabdi. Uyda xotini:

— Siz otimni yo‘qotdim deb xafa bo‘lib yuribsiz, ko‘chaga chiqing, ko‘chada nima ko‘p, folchi ko‘p, fol ko‘rsatib ko‘ring, zora topila qolsa, — debdi. Xotinidan bu so‘zni eshitib, rost aytasan, deb o‘rnidan turib ko‘chaga chiqibdi, registonga borib, tasodifan haligi avom folchiga ro‘para kelibdi va unga ot yo‘qotganini aytibdi. Folchi:

— Fol boshi ber, — debdi. Fol boshi, deb bir tanga beribdi. Bir tangani ko‘rib dimog‘i chog‘ bo‘lib, og‘zini qimirlatib oldidagi fol yog‘ochini qo‘liga olib, suf-kuf deb dam solib, kitobning ustiga tashlabdi.

Kitobni ochib, u yer-bu yerini ko‘rgan kishi bo‘lib, haligi ot yo‘qotganga:

— Otingizni topdim, otingiz topildi, og‘rig‘ingiz yopildi, bundan borasiz, oldingizdan bir ariq chiqadi, uni Chit ariq deydilar. Chit ariqdan o‘tsangiz oldingizdan bir katta ariq chiqadi, uning naryog‘idan bir shoh ariq chiqadi, shu shoh ariqning yuqori tarafida otingiz o‘tlab yuribdi. Borasiz-da, otingizni olasiz. Menga ko‘proq narsa bering, — debdi. Shunda haligi ot yo‘qotgan:

— Otim topilsa, bir buti sizniki, — debdi-da, jo‘nab ketibdi. U shahardan tashqariga qarab ketaveribdi. Oldidan bir ariq chiqibdi, undan o‘tganidan keyin tag‘in bir ariq kelibdi, undan ham o‘tibdi, tag‘in qistabroq yuribdi, keyin oldidan bir shoh ariq chiqibdi, shunday qarasa, bu yerda yo‘qotgan oti o‘tlab yurgan emish. Yugurib

borib, ey, jonivor otim, deb ushlab olib, manglaylarini silab-siypab, uyiga olib ketibdi. Otini olib kelganini xotini ko‘rib, er-xotin ikkalasining dimog‘i chog‘, vaqti xush bo‘libdi. Otini topib olgan odam sevinib, avom folchiga xabar qilibdi. Bu so‘zni eshitgan folchining ham dimog‘i chog‘ bo‘libdi. So‘ngra otini topib olgan odam va’dasiga yarasha otning to‘rtdan bir hissasini hisoblab narx qilib, pulini folchiga beribdi.

Ana endi bu so‘z kundan-kun yurtga, shaharga, elatga ovoza bo‘libdi: „Shaharga bir folchi kelgan emish, har nimani bilar emish, ushlab turganday topib berar emish“, deb gap bo‘lib, shuhrat topib ketibdi. Lekin bu sho‘rlik avom folchi yuragi dukillab: „Menga bir kun mushkul ish kelib, topib bera olmay sharmanda bo‘lib qolaman-da“, deb o‘ylab yurar ekan. Bir kun podshoning xazinasini o‘g‘ri uribdi, xazinada hech nima qoldirmay olib ketibdilar. Buni eshitib, podshoning hushi boshidan uchibdi. U hamma odamlarga: mirshab, vazir, beklarga buyuribdi:

— Xazinani topinglar, topsalaring ham topasizlar, topmasalaring ham topasizlar! Bo‘lmasa, hammalaringni jallodga buyuraman, bekorga o‘lib ketasizlar.

Ular hamma yerni axtarib xazinani topolmabdilar. Shunda pulni topolmaganlarini podshoga kelib aytibdilar. Podsho:

— Unday bo‘lsa, registonga boringlar, hamma folchilarni olib kelinglar. Fol ko‘rsin, rom ochsin, shu xazinadan yo‘qolgan dunyoni topsin, topsayam topsin, topmasayam topsin! Topolmasa, ko‘chani, registonni tang qilib yotmasin, hammasini o‘ldirmoq kerak! Ular beva-bechoralarni, kambag‘allarni so‘rib, ovora qilib, ahmoq qilib yurmasin, bizlar ham bu folchi-rammollardan qutulaylik. Fuqarolar ham qutulsin, —debdi. Podshoning mahram yasovullari borib, registondagi hamma folbinlarni chaqirib kelib, podshoning so‘zini ma’lum qilibdilar. Bularning so‘zini folchi-rammollar eshitib, hayron bo‘libdilar. Hammalari boshlarini egib, yerga qarab o‘tiribdilar. Shunda mahram, yasovullar hamma folbinlarni podshoning oldiga olib boribdilar. Podsho folchilarga qarab:

— Ey, folchilar! Endi sizlar bilinglar, ogoh bo‘linglar, bugun bizning xazinamizni o‘g‘ri uribdi, topib berasizlar, topib bermasalaring hammalaringni o‘ldirib, yorug‘ dunyodan yo‘qotaman, — debdi. Folchilar

indamay, damlarini chiqarmay podshodan qo'rqib, yerga qarab turibdilar. Podsho bularga qarab, do'q qilib:

— Xo'sh, damlaring ichlaringga tushib qoldi, nimaga gapirmaysanlar? — debdi.

Folbinlar orasida bir qancha munajjimlar bor, ular hatto yer ostida nima borligini ham bilar ekanlar. Ular podshodan qo'rqqanlaridan, „bilmayman" deb, boshlarini yerga egib o'tiraveribdilar. Ana shunda podsho aytibdi: „Endi indamay turaverasizlarmi? Mening so'zimga nima deysizlar?" dedi. Shunda folchilar:

— Bu ish bizlarning qo'limizdan kelmaydi, bizni o'ldirasizmi, kuydirasizmi o'zingiz bilasiz. Lekin mana bu kishi bizlardan ham katta folchi, bu kishi falon kishining otini topib bergan, falon kishining ho'kizini topib bergan, — deb avom folchini ko'rsatishibdi. Podsho:

— Unday bo'lsa, sen topasan, — deb avom folchiga o'shqiribdi. Shunda bu sho'rlik folchi unday-bunday, debdi. Bo'lmabdi.

Podsho:

— Endi xazinani topib bermasalaring, hammangni o'ldiraman, — debdi. Podshoning bu so'zini hamma rammollar, folchilar eshitib, „Endi o'ldik", deyishibdi. Podsho tag'in haligi avom folchiga qarab, qattiq buyruq qilibdi. Bu sho'rlik nima deyishini bilmay, „Endi nima bo'lsa ham o'lgan kishiman, o'larimda podshoning bir osh-nonlarini yeb o'layin, kun ko'rganning kuni ortiq", deb o'ylabdi-da, podshoga qarab:

— Unday bo'lsa, menga qirq kun muhlat bering. Qirq kunlik ovqatlarimni ham bering, qirq kun bir yerda chilla o'tiraman, odamlar bilan gaplashmay, so'zlashmay ko'rayin, — debdi.

Xizmatkorlar folchiga qirq kunlik ovqatni qirqta xumga solib, uyiga olib borib beribdi. Folchi borib, xotiniga:

— Sen meni o'z holimga, tinchgina yurishimga qo'ymading, men shunday folchilik qilib, sharmanda bo'lib yurganimdan ko'ra, mardikor bo'lib, ikki tanga olib yurganim yaxshi emasmidi? Podshoning xazinasini o'g'ri urib ketgan ekan, bugun shahardagi barcha munajjimlarni, rammol-folchilarni yig'ib, shuni topib berasizlar, agar topib bermasalaring hammalaringni o'ldiraman, deb buyruq qildi. Hamma munajjimlar, folchilar „topib berolmaymiz", deb javob berdilar. Podsho

meni chaqirib olib, „Sen topib berasan!“ dedi. Men ulay-bulay, deb ko‘nmadim, oxiri podsho o‘ldirmoqchi bo‘ldi. Ilojini topolmay, qirq kunlik muhlat oldim. Endi, ey, xotin, men o‘laman, qirq kunlik umrim qoldi, — debdi. Xotini bo‘lsa:

— Xudo xohlasa, xudoning o‘zi bir yoqqa boshlaydi, buning uchun xafa bo‘lmang. Qirq kun muhlat olib yaxshi ish qilibsiz, — deb unga taskin beribdi. Shunda folchi sho‘rlik aytibdi:

— Unday bo‘lsa, qirq kunlik ovqatlarni bir uyga mahkam qilib qo‘y, qirq kungacha bir gap bo‘lar, — debdi. Er-xotin xumlarni uyga olib borib, yuqori tokchalarga qo‘yishibdi. Ana endi bular xumlarni uyga olib borib bir yerga qo‘yib turaversin, endi so‘zni xazinani urib ketgan o‘g‘rilardan eshiting:

O‘g‘rilar podshoning xazinasini urib, uni olib borib bir yerga qo‘yib, o‘zlari podshoning nima qilayotganidan ko‘z-quloq bo‘lib yurar ekanlar. O‘g‘rilarning ko‘chalarda yuradigan josus-ayyorlari bor ekan. U podshoning ishlarini: folchilarni olib borganini, nima ishlar qilayotganini o‘g‘riboshiga yetkazib turar ekan. O‘g‘rilarning josusi[1] rammollarning, munajjimlarning bizlar topolmaymiz, degan-larini eshitib, dimog‘i chog‘ bo‘libdi. Lekin avom folchining: „Bu xazinani qirq kunda topib beraman“, deb muhlat olganini bilib o‘z kattalariga:

— Huv anovi falonchining otini, falon kishining ho‘kizini topib bergan folchi bor-u, o‘sha „xazinani topib beraman“, deb podshodan qirq kunlik muhlat olibdi. Bu bachchag‘ar topadi, — deyishibdi.

Shunda o‘g‘rilarning kattasi aytibdi:

— Unday bo‘lsa, u bachchag‘ardan xabar olib, oqshomlari poylab turinglar, topadigan bo‘lsa, oldini olamiz. U bilan aka-uka bo‘lamiz, topolmasa, xazinani o‘zimiz bo‘lishib olamiz.

Xufton chog‘i o‘g‘ri folchining tomiga chiqib, folchi nima qilar ekan, deb poylab turgan edi, folchi sho‘rlik:

— Xotin, bir xumni olib kel! — debdi. Xotini bir xumni olib kelibdi. Shunda folchi:

— Biri keldi, — debdi. Buni o‘g‘ri eshitib, mening kelganimni bildi, deb tomdan tushib qochib borib kattasiga aytibdi. O‘g‘rilarning kattasi:

---

[1] **Josus** — ayg‘oqchi.

— U qayoqdan bilar edi. Sen o‘zing avvaldanoq yuraksiz kishisan, — debdi. U aytibdi:

— Siz ishonmasangiz ertaga boshqasini yuboring.

Bular shu maslahatda tursin. Endigi gapni haligi avom folchidan eshiting. Folchining „biri keldi“ degani, bir kunlik umrim ketdi, qirq kundan bir kun kam qirqi qoldi. Mening oldimga qirq xumdan bir xum keldi, degani ekan. Buni o‘g‘rilarning poyloqchi-josusi „Mening kelganimni bildi“, deb o‘ylab ketgan ekan. Ana shunda bu folchi xotini bilan har xil ishlarni o‘ylab, bu oqshom ham yotibdilar. Erta bilan tong otibdi, kechagiday tag‘in oqshom bo‘libdi. Kechasi xufton mahalida o‘g‘rilardan yana biri folchining tomiga chiqib, mo‘ridan poylab turibdi. Shunda folchi xotiniga:

— Olib kel! — deb ishora qilibdi. Xotini bitta xumni olib kelibdi. Folchi xotiniga:

— Ikkinchisi keldi, — debdi. Bu so‘zi xumdan ikkinchisi keldi, degani ekan. Bu so‘zni eshitgan ikkinchi o‘g‘ri:

— Obbo, mening kelganimni ham bildi, — deb gumonsirab qochibdi. Bu o‘g‘ri ham voqeani kattasiga aytibdi. Shunda o‘g‘ri boshlig‘i:

— Hammalaringning es-hushlaring yo‘q ekan, bu bachchag‘ar nimani topa olar edi. Shu yuraklaring bilan o‘g‘rilik qilib yuribsizlarmi? — deb xo‘p koyibdi. Shunda poyloqchilikka borgan o‘g‘rilar xafa bo‘lib:

— Bizning sirimiz ochilib, katta-kichik hammamiz sharmanda bo‘lmaylik, deb qo‘rqamiz, shuning uchun borib, ko‘rib, bilib kelganimizni sizga aytdik. Bizning so‘zimizga ishonmasangiz ertaga o‘zingiz borib, bilib keling. Sizning borganingizni ham, u albatta biladi, — debdilar.

Bu oqshom yotibdilar, ertasi tong otibdi. Bugun ham o‘g‘rilarning hammasi ko‘chaga chiqib, nima gap bo‘lar ekan, deb poylab yuribdilar. Bir xil odamlar „Folchi podshoning xazinasini topadi“, desa, bir xillari: „Topolmaydi“, der ekanlar. Choyxonalarda turli-tuman gaplar tarqagan ekan. Bu gaplarning hammasini o‘g‘rilarning poyloqchilari choy ichib o‘tirib eshitib olar ekanlar.

Shunda otini yo‘qotgan kishi choyxonaga kelib qolibdi. Uni hamma odamlar „Hoy, beri keling, beri keling“, deb chuvillashib chaqirib qolishibdi. Buni o‘g‘rilarning josus ayyorlari ko‘rib turgan ekan. Choyxonadagi odamlar undan otini qanday yo‘qotganini va qanday qilib

topganini so‘rabdilar. Bu odam voqeani bir-bir gapirib beribdi. Keyin ot yo‘qotgan odam:

— U folchi juda topag‘on ekan, mening otimni birdan, hech o‘ylamasdan topib berdi. Bo‘lmasa, men otimdan umidimni uzgan edim. Burungilarning: „Qochib qolguncha otib qol, folga ishonma, folsiz yurma!“ deganlariday men bir fol ko‘rsatay, bu ham bir gap-da, deb fol ko‘rsatgan edim. Baraka topkur, otimni osongina topib berdi. Folchi unday qildi, bunday qildi, — deb maqtay beribdi. Shunda o‘g‘rilarning josusi bu so‘zlarni eshitib turgan ekan. Uning yuragi po‘killab, bu bachchag‘ar unday bo‘lsa, bizlarni ham tutib berar ekan, deb bu yerda o‘tirolmabdi, hadiksirab o‘rnidan turib ketibdi. To‘g‘ri kattasining oldiga borib, bu yerda eshitgan, ko‘rgan va bilganlarini unga oqizmay-tomizmay aytib beribdi.

Shunda o‘g‘rilarning kattasi:

— Endi o‘zim borayin, o‘z ko‘zim bilan bu folchi nima qilayotganini ko‘rib kelayin, sizlarning barchangiz yuraksiz, qo‘rqoq ekansizlar, — debdi.

Shu kun kechqurun o‘g‘rilar maslahatlashibdilar, ular boshliq-lariga:

— Bugun siz o‘zingiz borasiz!— debdilar. O‘g‘riboshi:

— Unday bo‘lsa, sizlar bu yerda jam bo‘lib o‘tiringlar, men borib ko‘rib kelay. Agar topadigan bo‘lsa, qaytib kelib bir ilojini qilamiz, topolmaydigan bo‘lsa, podshoning xazinasini bo‘lishib olamiz! — debdi.

O‘g‘ri boshlig‘i asta-sekin yo‘l olib avom folchining uyiga boribdi. Tomning ustiga chiqib folchining ishlarini kuzatib o‘tiribdi. Lekin folchi bilan uning xotini bu o‘g‘riboshining kelganidan butunlay bexabar ekanlar. Avom folchi shunda xotiniga:

— Keltir! — debdi. Ittifoqo bu kun xotinining qo‘liga katta xum tushib qolibdi. Folchi buni ko‘rib:

— Bugun kattasi keldi, — debdi. Bu — folchinin „xumning kattasi keldi“ degani ekan. Bu so‘zni o‘g‘riboshi eshitib: „Mening kelganimni ham bildi“, deb tomdan tushib qochibdi. Shunda o‘g‘rilarning kattasi hovliqib, jo‘ralariga:

— Uning bilishi rost ekan, bugun mening ham borganimni bildi. „O‘g‘rining kattasi keldi“, deb xotiniga aytdi. Shu vaqtdan ishning oldini olish kerak, bo‘lmasa bizning sirimiz ochilib, sho‘rimiz quriydi. Biring

folchining oldiga borib, sirimizni ochmang, xazina falon yerda turibdi. Bundan buyon nima topsak yarmisi sizniki, zinhor-bazinhor birovga aytmang, deb aytasan, — debdi. O‘g‘rilar:

— Unday bo‘lsa, hammamiz birdan boraylik, borib folchiga aytaylik, — debdi. O‘g‘riboshi aytibdi:

— Sizlarniki ajab qiziq, hammalaring borib, folbinga o‘zingizni bildirganingizdan nima chiqadi? Bordi-yu, folbin hammamizni tutib bersa, podsho hammamizni o‘ldiradi, unda nima qilamiz? Undan ko‘ra, bir kishi yoki ikki kishi borib, xazinaning qayerda turganini aytib bersalaring bo‘ldi-da? Har nima bo‘lsa ham tezroq boringlar. Mabodo sizlarning so‘zlaringga folchi ko‘nsa ko‘ngani, ko‘nmasa, yugurib qochib kelasizlar va folchiga o‘zlaringni bildirmaysizlar. Shunda folchi xazinaning turgan joyini bilib olgandan keyin sizlarga indamaydi. Hammamiz birdan borsak, podsho folchi oldiga qorovul qo‘ygan bo‘lsa, orqamizdan kelib, ushlab olsa, o‘ldiradi. Podsho mamlakatni sarishta qilgan odam, bir marta g‘aflatda qolib, xazinani oldirdi-da, „Hamisha yeganlaring qaymoqmi, degan ekanlar“, — debdi o‘g‘riboshi.

Shunday qilib, o‘g‘rilar maslahatlashib bir kishini folbinga yuboribdilar. Bu kelaversin, endigi gapni folchidan eshiting. Bechora folchi xotini bilan xafa bo‘lib, gaplashib o‘tirgan ekan:

— Ha, xotin, endi qirq kunlik umrim uch kun kamaydi, uch kam qirq kunda men xazinani topib berolmayman, unda podsho meni o‘ldirib yuboradi. Xumdan uchtasi ketdi, — deb qayg‘urib o‘tirar ekan. Bir mahal folchining eshigi taqillab qolibdi. Folchi „Kim?“ degan ekan, o‘g‘ri eshikning oldiga yaqin kelib, sekingina „Men“, debdi. Folchi xotini bilan eshikning oldiga yaqin kelib: „Kimsan? Eshikni ochaymi?“— debdi. O‘g‘ri:

— Eshikni ochmasangiz ham bo‘ladi, ishim zarurroq, ketaman, beriroq keling, bir gap aytaman, — debdi. Folchi xotini bilan eshik oldiga boribdi. Haligi o‘g‘ri: — E, folbin buva, bizlar kechagi podshoning xazinasini o‘g‘irlagan o‘g‘rilar bo‘lamiz. Biz siz bilan otabola tutinamiz, har nima bo‘lsa ham bizning sirimizni ochmang, biz podshoning xazinasini topib beramiz, — debdi. Shunda folbin:

— „Podshoning xazinasini topsanglar, topganlaring, topib bermasalaring o‘zlaring bilasizlar! — deb lof bilan do‘q uribdi. Shunda haligi kelgan o‘g‘ri unga yalinib-yolvoribdi:

— Podshoning xazinasini biz falon yerdagi g‘orga ko‘mib qo‘yibmiz, bir tangasini ham yo‘qotganimiz yo‘q. Bu ishning oxirini kuzatib turgan edik. Endi bo‘lmadi, xazinani yo‘q qilolmadik, nima bo‘lsa ham sirimizni ochib, sharmanda qilmang, bundan buyon nima topsak, siz bilan teng bo‘lib olamiz, jon folbin buva.

Folbin aytibdi:

— Podshoning xazinasini topib berdilaring, mayli, ertaga borib xazinani ko‘ramiz. Bitta-yarimta oshiq-kam bo‘lgan bo‘lsa, sizlarda ishim yo‘q, bo‘lmasa xuddi kuningizni ko‘rsatib qo‘yaman, — deb rosa o‘g‘rini qo‘rqitibdi. Keyin o‘g‘riga:

— Sizlar bilan men birga bo‘lmayman, sizlarning bergan narsalaringning hammasi harom, — debdi. O‘g‘ri yalinib:

— Men sizga xazinaning qayerda turganini aytdim, bu yog‘ini nima qilsangiz o‘z qo‘lingizda, — deb jo‘nab ketibdi. Folbin bilan xotini o‘g‘rining ketganini bilib, dimog‘lari chog‘ bo‘lib:

— Bu juda yaxshi ish bo‘ldi, — deb uyga kiribdilar.

Erta bilan tong otibdi. Folchi xotiniga:

— Endi men podshoning oldiga borayinmi yoki birovdan xabar qilayinmi? — debdi. Xotini:

— Sizning gapingiz qiziq, o‘zingiz podshoning oldiga boring, „Xazinani topdim“, deb xabar qiling, o‘g‘rilarni so‘rasa, aytmay, unibuni bahona qiling. Kecha o‘g‘rilarning nomini so‘rab qolmadingizmi? So‘raganingizda ham birovning sirini ochib sharmanda qilish yomon ish, podsho xazinasining topilishi, sizning obro‘yingiz, — deb ko‘p so‘zlarni eriga uqtiribdi. Shunda avom folchi o‘rnidan turib, dimog‘i chog‘ bo‘lib, oyog‘i olti, qadami yetti bo‘lib, podshoning oldiga boribdi. Folbinning kelganini mahram, yasovullar podshoga xabar qilibdilar. Folbin podsho bilan uchrashgach:

— Suyunchi bering, xazinangiz topildi, — debdi. Podsho sevinganidan unga katta in’om beribdi. Podsho xazinani qanday topganini va qayerda ekanini folchidan so‘ragan ekan, u xazina ko‘milgan g‘orni tayin qilibdi. Podsho bir qancha odam bilan borib ko‘rsa, xazinaning hammasi shu g‘orda ekan. Podsho avom folchiga qoyil qolibdi. Saroyga olib kelib, unga alohida imtiyoz beribdi.

Bir kun podsho tashqariga chiqibdi va bir chigirtkani ko‘rib uni ushlamoqchi bo‘libdi, chigirtka sakrab ketibdi, podsho ushlolmabdi.

Tag‘in ushlamoqchi bo‘lgan ekan, ushlolmabdi. Uchinchi marta podsho qasd qilib, chigirtkani ushlab olibdi. Shunda podshoning ko‘ngliga bir xayol kelibdi. U qo‘lidagi chigirtkani qisimlab folchilardan buning nimaligini so‘rab ko‘rmoqchi, kim uni topsa, taqdirlamoqchi, topolmagan folchilarni folchilikdan haydamoqchi bo‘libdi. Folchilarga:

— Mening qo‘limdagi nima? — debdi. — Shuni topsangizlar topdinglar, topmasangiz boshlaringiz o‘limda, mollaringiz talonda, — debdi. Buni eshitgan folchi-rammollarning xushlari boshlaridan uchibdi. Podsho bularga muntazir bo‘lib yana so‘rabdi:

— Nimaga indamaysiz?

Shunda ham folchilar damlarini chiqarmabdilar. Podshodan qo‘rqib, ranglari o‘chib, tuslari qochib, bir-birlariga qarashib o‘tiribdilar, podsho bulardan uchinchi martaba so‘rabdi. Shunda munajjim va rammollar ichida bir bilimdonrog‘i bor ekan, u:

— Ey, podshohi olam, sultoni bokaram, sizga arzim bor, yo‘qolgan xazinangizni topolmadik, qo‘lingizdagini qanday qilib topamiz. Sizning qo‘lingizdagini topib berish, xazinangizni topib bergan folbin buvamning qo‘lidan keladi, — debdi.

Shunda podsho folbindan so‘rabdi, folbin boshini egib, yerga termilib turar ekan. Boshqa munajjim va rammollar o‘zaro so‘zlashib:

— Bu podshoning qo‘lidagi nima bo‘lsa ekan, olmos bo‘lsami ekan, yoqut bo‘lsami ekan, yo dur bo‘lsami ekan, har holda qimmatbaho toshlardan bo‘lsa kerak, deb har qaysisi har xil taxminlar qilar ekanlar.

Podshoga eshittirmasdan bittasi: podsholarning qo‘lida qimmatbaho uzuk bo‘ladi, bu mabodo uzuk bo‘lmasin, — debdi. Avom folchining esiga bunday qimmatbaho toshlar kelmay, „Nima desam ekan“, deb boshini xam qilib o‘tirar ekan. Shunda podsho tag‘in avom folchidan so‘rabdi. Folchi:

— Ey, podshohim! Bir dam sabr qiling, o‘ylab olayin, — debdi. Podsho kulimsirab qarab turaveribdi. Yon-tevarakdagilar nima der ekan, deb folbinlar bilan rammollarga qarab turishar ekan. Boshqa folchi va rammollar avom folchiga qarab turishar ekanlar. Podsho folchidan yana:

— Qo‘limdagi nima? — deb so‘rabdi. Avom folchi endi nima bo‘lsa ham men o‘lgan kishiman, deb o‘zini qo‘lga tushgandek his etib, podshoga:

—Ey, podshohim, bir qutuldi bu malax (o‘zini), ikki qutuldi bu malax, oxiri tutildi bu malax, — debdi. Endi o‘zining qo‘lga tushganini aytmoqchi bo‘lib turganda, podsho folchining gapiga quloq solmay, qo‘lini ochib:

— Barakalla! Topding, — debdi. Shunda qo‘lidagi chigirtka uchib borib ko‘shkning ichidagi bir joyga qo‘nibdi. Hamma podshoning qo‘lidagi chigirtkani topgan folchiga hayron bo‘lib, qarab qolibdi. Beklar, mahramlar, yasovullar va fuqarolar ham buni ko‘rib:

Barakalla, zap folchi ekansan, — deb yuboribdilar. Podsho:

— Folchini in’om-ehsonlar bilan uyiga olib borib qo‘yinglar, — deb mahramlariga buyuribdi.

Er-xotin podshoning bergan narsalarini jamlab qo‘yib, dimog‘-chog‘lik qilib yuraveribdilar. Shunday qilib murod-maqsadlariga yetibdilar.

Baxtli kal

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, o‘tgan zamonda, bir shaharda bir kal bor ekan. Kalning ota-onasi va bola-chaqasi yo‘q ekan. O‘zi uzoq dalalardan o‘tin terib kelib, sotib, ovqat qilar ekan. Bir kun sahroda o‘tin terib yursa, shamol turib, uning zarbidan daraxtlar, ko‘katlar larzaga kelibdi. Kal qarasa, bo‘yi terakdek bir dev kelyapti. Kal o‘rog‘i bilan arg‘amchisini bir ko‘katning tagiga berkitib, tovushini chiqarmay yotaveribdi.

Dev kelib kalning yonidagi bir tutning kallagida turgan quruq kallani olib, duo o‘qib dam solibdi. Haligi kalla oy desa oy, kun desa kundek bir qiz bo‘libdi. Dev qizni tizzasiga o‘tqazib, uning qo‘lidan sharob ichibdi, kayfini chog‘ qilib, mast bo‘lib yiqilibdi. Birozdan keyin turib, bir duo o‘qigan ekan, qiz yana boyagiday quruq kalla bo‘lib qolibdi. Dev kallani tutning kallagiga qo‘yib, yana yo‘liga ravona bo‘libdi. Kal ham o‘rnidan turib arg‘amchi bilan o‘rog‘iga qaramay, jo‘nab qolibdi. U yo‘l yurib, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, mo‘l yursa ham ko‘l yurib, ko‘l yursa ham cho‘l yurib, kun yurib, oy yurib, yil yurib, bir shaharga yetibdi.

Bir oshxonaga borsa oshpaz ovqatlarini o‘t yoqmasdan pishirib turgan ekan. Kal ko‘rib hayron bo‘libdi. Kal oshpazga:

— Men sizga shogird bo‘laman, — debdi. Oshpaz:

— Menga shogird kerak emas, — debdi. Kal:

— Och qoldim, tanishim yo‘q, holim tang, — debdi. Oshpaz:

— Mayli bo‘lmasa, uyga ul-bul tashib yurarsan, — debdi.

Bir kuni kal oshpazning uyiga go‘sht-yog‘ olib boribdi, go‘sht-yog‘ni oshpazning bo‘yi yetgan qiziga bera turib, uning qo‘lidan ushlabdi. Qiz qo‘lini shuncha tortsa ham kal oyog‘ini tirab turib olibdi. Shunda qiz:

— Qo‘limni qo‘yib yubor, ko‘chadan nomahramlar o‘tib turibdi, — debdi. Kal:

— Bir gap so‘rayman, to‘g‘ri aytsang qo‘yib yuboraman, — debdi.

— Gaping nima, ayt!

— Otang qanday qilib o‘t yoqmay osh pishiradi?

— Qo‘limni qo‘yib yubor, ichkarida aytaman.

Kal qo‘yib yubormabdi. Oxiri qiz aytishga majbur bo‘libdi:

— Otamning bir duosi bor, shuni o‘qisa, osh pishaveradi.

Kal qizning qo‘lini qo‘yib yuborib, o‘zi bozorga ketibdi.

Oy o‘tib, yil o‘tib, haligi ish qizning esidan chiqqandan keyingina, yana bir kuni go‘sht-yog‘ olib kelibdi. Uni olgani yana qiz chiqibdi, kal uning qo‘lidan ushlab, „dod“ desa ham qo‘yib yubormabdi.

— O‘sha otangning duosini o‘rgatib qo‘ysang, qo‘yib yuboraman.

— Otam bilsa, ikkalamizni ham tirik qo‘ymaydi.

Shunda kal qizning qo‘lini undan ham qattiqroq tortibdi. Qiz yalinibdi:

— Mayli, o‘rgatib qo‘yay, — deb rozi bo‘libdi. Kal shundan keyingina qizning qo‘lini qo‘yib yuboribdi. Qiz kalga otasining duosini o‘rgatib qo‘yibdi. Kal o‘rgangan duosini o‘qib, kaptar bo‘lib, osmonga uchibdi. Oshpaz ham lochin bo‘lib osmonga chiqibdi. Kalning orqasidan quvib qolibdi. Oshpaz quvib, yetay-etay deganda, bir joyda bir qancha hukmdorlari bilan bir podsho ziyofatda o‘tirgan ekan. Kal bazmning o‘rtasiga tushibdi-da, qizil gul bo‘lib ochilibdi. Oshpaz ham kelib bir daraxt shoxiga qo‘nib, bulbul bo‘lib sayrabdi. U chunon sayrabdiki,

podsho bilan yonida o'tirganlar sel bo'lib oqibdi. Podsho bulbulga qarab:

— Tila-tilagingni, — debdi. Bulbul:

— O'sha oldingizdagi gulni tilayman, — debdi. Podsho:

— Ushla, nokas, — deb gulni irg'itib yuborgan ekan, gul bir hovuch tariq bo'lib, sochilib ketibdi. Haligi bulbul bolali tovuq bo'lib, tariqni terib yebdi. Kavushlarning ichida bittasi qolgan ekan, yana kaptar bo'lib uchib ketibdi. Oshpaz lochinga aylanib, orqasidan quvibdi.

Bir joyda yonar tog' bor ekan, kal bir duo o'qigan ekan, o't-tutun bo'libdi, kal o'tib bir xashak tagiga berkinib qolibdi, oshpaz to'g'riga o'tib qidirib ketaveribdi.

Kal bir duo o'qib, odam bo'lib, o'z shahriga jo'nabdi.

Boyagi dashtdagi kalla turgan tutga boribdi. Kallani olib, duo o'qibdi, haligi kalla bir qiz bo'libdiki, uning husni jamoli oldida oy xiralik qilar ekan. Qiz ko'zini ochib:

— He, kal, men seniki bo'ldim, endi uyingga ketaylik, — debdi.

Kalning uyiga boribdilar. Kal qizni o'ziga nikohlatib olibdi. Kal yana o'tin terib, ovqat qilib yuraveribdi.

Bir kuni o'tin terib yursa, dasht yonidagi katta daryodan bir gul oqib kelaveribdi. Kal arg'amchiga xashak bog'lab, suvga tashlabdi, gulni ilintirib, o'ziga qaratib tortibdi. Gulni olib turib o'ylabdi.

O'sha kunlarda shahar podshosi qizining chiroyiga mahliyo bo'lib: „Dunyoda mening qizimdan chiroyli qiz bormikin?" deb e'lon qilgan ekan. Kal gulni ko'tarib, podsho o'rdasiga boribdi. Podsho qizi bilan qirq pog'onali ravoqda o'tirgan ekan. Kal bir pog'onaga chiqib qo'yniga bir qarab, ravoqdagi podshoning qiziga bir qarabdi. Yana bir pog'onaga chiqib, bir qo'yniga qarab, bir podshoning qiziga qarabdi. To'rt-besh pog'onaga borganda podsho jallodni chaqirib, unga kalni oldirib chiqib, ravoqdan pastga tashlab, o'ldirishni buyuribdi. Jallod kalni olib chiqib tashlayotganda kal podshoga:

— Arzim bor, — debdi.

Podsho:

— Nima arzing bor? — debdi. Shunda kal:

— Siz dunyoda mening qizimdan chiroyli qiz bormikin, deb aytgan edingiz. Men bir gul topgan edim, shuni olib kelib, sizning qizingiz chiroylimi yo gul chiroylimi, deb solishtirib ko‘rayotgan edim, — debdi-da, qo‘ynidagi gulni olib beribdi. Podsho vazirga gulni berib:

— Chorbog‘ga olib borib ko‘ring-chi, shu guldan bormikin, — debdi.

Podshoning chorbog‘ida turli-tuman gullar bo‘lar ekan. Vazir gulni solishtirib ko‘ribdi. Haqiqatan u guldan yo‘q ekan. Podsho gulni olib, eng kichik xotiniga beribdi. Podshoning to‘rtta xotini bor ekan. Bir kun to‘rt xotini podshoning etagidan ushlab olib: „Bizga ham bittadan shunaqa gul topasiz, bo‘lmasa bizning javobimizni berasiz. Hammamizdan ham shu xotiningiz yaxshimi?“ deb janjal chiqaribdilar. Podsho kalga:

— Gul keltirmay o‘l, boshimni baloga qo‘yding. Yana shu guldan bir kam to‘rtta topib kelasan, bo‘lmasa o‘lasan, — debdi. Kal qirq kunga muhlat olib ketibdi.

Kal o‘tin terib, sotib, ovqat qilib yuraveribdi. Bir kam qirq kun o‘tib ertasi kun deganda, kechasi kal oh tortib yuboribdi. Xotini:

— Xo‘sh, nimaga oh tortasiz? — debdi. Kal:

— Ertaga mening ajalim yetadigan kun, — deb podshoga bergan va’dasini so‘zlab beribdi. Xotini:

— Ish oson ekan, — deb erta bilan kalga:

— Bir bog‘ ho‘l govron olib keling, — debdi. Kal govronni olib kelibdi. Xotini uyni qorong‘i qilib bekitibdi. Govronni bir tokchaga qo‘yibdi. Kalga:

— Meni shu govron bilan urasiz, men „dod“ deb uyning ichini aylanaman. Govronning singanini bo‘sh tokchalarga tashlaysiz, — debdi. Kal unamabdi. „Sizga tirnog‘imni ham tegizmayman“, debdi. Xotini:

— Mayli, uravering, agar meni yaxshi ko‘rsangiz, mening o‘lishimni xohlamasangiz, ayamay uravering, menga zarar qilmaydi, — debdi. Kal „Xo‘p“, deb uraveribdi. Xotini „dod“ desa ham qo‘ymabdi. Bir vaqt xotini kalga:

— Uyning eshigini oching! — debdi. Kal eshikni ochsa, haligi xotinining badaniga tegib singan govronlar, bir kam to‘rtta boyagi guldan bo‘lib qolibdi. Xotiniga hech narsa bo‘lmabdi.

Kal gullarni ko‘tarib podsho oldiga jo‘namoqchi ekan, uchta jallod kelib: „Podsho seni chaqirdi!“ debdi. Kal gulni ko‘tarib podsho huzuriga boribdi. Gulni unga beribdi, o‘limdan qutulibdi. Shunda jallodlar kalning uyida chiroyli xotini bor ekanini podshoga aytibdilar. Podsho u xotinni qanday qilib qo‘lga olish haqida ziyrak vaziri bilan maslahatlashibdi. Vazir:

— Ishi oson, siz tishim og‘ridi, deb yotasiz, tabib kelib, ayiq suti dori, deydi. Kalni ayiq suti olib kelishga buyuramiz. To‘qayzorlarda yo‘lbars, ayiqlarga yem bo‘lib o‘lib ketadi. Xotini sizniki bo‘ladi, — debdi.

Podshoga bu maslahat yoqib, vazir aytgandek qilibdi. Kalni chaqirtiribdi. Kal qirq kunga muhlat olibdi. Bir kam qirq kun deganda, kechasi bir oh uribdi. Xotini sababini so‘rabdi. Kal avvalgiday yana voqeani so‘zlab beribdi. Xotini yana:

— Xafa bo‘lmang. Erta bilan turib bitta kosani qo‘ltiqqa tiqib, falon to‘qayga borasiz. U joyda ayiqlar podshosining oyog‘iga cho‘gir kirib, shishib, yurolmay yotibdi. Uzun bir qamichni uchlik qilib, ayiqning oyog‘idagi yarani teshib yuborasiz, zardob chiqib, patos oqib, ayiq ko‘zini ochadi,— „Tila-tilagingni“ desa, siz bir kosa sut tilaysiz, — deb maslahat beribdi.

Kal xotinining aytganiday qilib, sutni podshoga olib boribdi.

Podsho waziriga:

— Yana omon keldi, endi nima qilamiz? — debdi. Vazir:

— Yana hiyla qilib, belim og‘ridi, deb yotasiz. Tabib bel og‘rig‘ining tuzalishi uchun Ko‘hiqofdagi Guliqahqah parining oltin supasida yotsangiz tuzalasiz, deydi. Kalni yuborasiz, kal o‘sha yoqda o‘lib ketadi, — debdi.

Podsho vazir aytganiday qilib kalni chaqiribdi. Kalga supani olib kelishni buyuribdi. Supa oltindan ekan, uning yonida oltin teragi, terak ostida zabarjaddan ko‘rpa-to‘shak, yostiq bor ekan. Terak shoxlari zumrad, barglari marvariddan ekan.

Kal ertaga qirq kun bo‘ladi, deganda oh uribdi. Xotini ahvolini so‘rabdi. Xotiniga voqeani so‘zlab beribdi.

Xotini:

— Oson ekan, — debdi.

Tong otibdi. Xotini kalning qo'lidan ushlab: „Ko'zingizni yuming!" debdi. Kal ko'zini yumibdi.

— Ko'zingizni oching! — debdi. Kal ko'zini ochib qarasa, xotini bilan haligi oltin supada o'tirgan emish. Xotini kalni bir joyga bekitib qo'yib, Guliqahqah parini chaqiribdi. Guliqahqah pari Ko'hiqof parilarining podshosi ekan. Kalning xotini Guliqahqah parining singlisi Qunduz pari ekan. Qunduz parini o'n yil ilgari bir dev yaxshi ko'rib, olib qochib ketgan ekan. Guliqahqah singlisi Qunduzni ko'rib sevinganidan qichqirib yig'labdi. Tamomi parilar to'planibdilar.

— Seni u zolimning qo'lidan kim qutqardi? — deb so'rabdi, Qunduz pari bir qoshiq qonini so'rab olgandan keyin, haligi kalni chiqarib ko'rsatibdi. „Shu qutqardi", debdi. Shu bilan Guliqahqah pariga terak bilan supa uchun kelganini aytib beribdi. Guliqahqah pari bir hujrani ochib, bandda yotgan uch devni chaqiribdi:

— Shu supani terak, o'rin-ko'rpalari bilan qancha vaqtda falon podshoning bog'iga olib borasan? — debdi. Devlar:

— Bir soatda, — debdilar. U devlarni o'z o'rniga kirgizib qo'yib, boshqa devlarni chaqiribdi. Oxiri beshinchi hujradagi ikki dev, uch daqiqada olib borishini aytibdilar.

— Ko'tar!— debdi Guliqahqah pari. Supada Guliqahqah pari, Qunduz pari va kal o'tirar edilar. Kal ko'zini yumib ochsa, haligi podshoning bog'ida turibdilar. Har uchalasi kalning uyiga ketibdi. Erta bilan podshoning jallodlari kalni shohning huzuriga eltibdilar. Shoh kalga:

— Hozir o'lasan! — debdi. Kal:

— Hovlini ko'ring! — debdi. Podsho hovliga qarasa, supa turibdi.

Podsho supa kelganiga sevinmabdi, balki xafa bo'libdi. Chunki kal tirik kelgan ekan. Podsho vaziridan yana tadbir so'rabdi. Vazir:

— Yurtga sarjin soling!— debdi.

Ming sarjin o'tin yig'ilibdi. Ikki terak bo'yi qilib terilibdi. Ustiga kalni chiqarib fonar yog'i quyishni buyuribdi. Shu holda o'tin tagidan o't qo'yilibdi. Guliqahqah bilan Qunduz parilar osmonga chiqib kalni tutun ichidan olib, uchib ketishibdi. Bir necha kun o'tgandan keyin bir duo

o‘qib, yangi uzilgan bir qovun paydo qilibdilar. Qovunning ikkita bargi bor ekan, bandidan suv oqib turar ekan. Qovunni kalga qo‘ltiqlatib, uni kul ichiga yashirib qo‘yibdilar.

Ertasiga podsho kalning o‘limiga shodiyonalik qilib, butun xalqni to‘plab turgan vaqtida, birdan qovun qo‘ltiqlab kul ichidan kal chiqib kelibdi. O‘sha vaqtda endigina yerdan qor ketgan, hali qovun pishadigan vaqt emas ekan. Podsho hayron bo‘libdi.

Kal podsho bilan so‘rashib:

— Men jannatga bordim. Ota-onangiz o‘sha joyda qovun ekkan ekan. Qovun pishibdi, sizni qovun sayliga olib borish uchun meni yubordilar, — debdi.

Yurtga yana o‘tin solig‘i solinibdi. O‘tinni to‘rt terak bo‘yi qilib teribdilar. Uning ustiga kal bilan podsho chiqib o‘tiribdi. Fonar yog‘i quyilibdi, o‘t qo‘yilibdi. Tutun ichida ikki pari kelib, kalni ko‘tarib ketibdi. Podsho kuyib kul bo‘libdi.

Podshoning kelaman, degan va’dasiga bir kun qolganda, kechasi kal kul ichiga kirib yotibdi. Podshoni qarshi olish uchun yig‘ilgan hukmdorlar qarab turganda, qo‘lida xat ushlagan kal kul ichidan chiqib kelibdi. Xat o‘qilsa:

Podsho vaqtincha ota-onasi oldida qolibdi, o‘rniga kalni podsho qilibdi. Kal podsho bo‘libdi, yurtda adolat o‘rnatib, davr-davron suribdi, murod-maqsadiga yetibdi.

Ayyor bilan sodda

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, qadim zamonda bir ayyor bilan bir sodda bo‘lgan ekan. Kunlardan bir kun ular safar qilmoq uchun yo‘lga chiqibdilar. Yo‘lda ketayotib, bir xumchada oltin topib olibdilar. Oltinni ikkisi bo‘lishib olmoqchi bo‘lishibdi. Biroq ayyor soddaga oltinlarni berishni xohlamabdi-da, soddani aldash yo‘liga tushibdi.

Ayyor soddaga shunday debdi: „Agar biz bu oltinni shaharga olib kirsak, kishilar bilib qolib oltinni tortib oladilar. Yaxshisi oltinni ko‘maylik-da, kerak vaqtida, oz-ozdan olib sarflaylik“. Shunda sodda bunga ko‘nibdi. Oltinni ko‘mibdilar.

Kunlar o‘tib, soddaga oltin kerak bo‘lib qolibdi. Buni ayyorga kelib aytgan ekan, ayyor menga ham kerak edi, debdi. Shunda ikkisi birga oltin ko‘milgan joyga borib qarasalar, ko‘milgan oltin yo‘qmish. Ayyor oltinni o‘zi o‘g‘irlab berkitib qo‘ygan ekan. Lekin shunga qaramasdan, soddaga tuhmat qilibdi. Shundan so‘ng ikkisi qozi oldiga

boribdilar. Butun voqeani qoziga aytibdilar. Qozi ayyorning gapiga ishonmabdi. „Ishonmasangiz daraxt ostiga ko‘mganmiz, o‘sha daraxt guvohlik beradi“ deb aytibdi, ayyor shunda uyiga kelib, qari otasiga: „Sen guvoh bo‘lasan“, debdi.

Otasi unga unamabdi. Ayyor otasiga yalinib yurib, uni ichi po‘k daraxt ichiga kirgizib qo‘yibdi. Sodda qozini yetaklab daraxt tagiga boribdi. Shunda qozi so‘rasa, daraxt ichidan, „Oltinni qo‘ygan odam olib ketgan“, debdi. Shunda qozi, bu daraxt ichida shayton borga o‘xshaydi, deb daraxt tagiga o‘t qo‘ydiribdi. O‘t yoqilgach, daraxt ichidagi chol dod solibdi. U chol: „Meni qutqazinglar, meni o‘g‘lim majbur qilgan“ degach, o‘tni o‘chirishib, cholni olib chiqibdilar.

Soddaga oltinning hammasini beribdilar. Shunday qilib, ayyorlik bilan oltinni olaman degan ochko‘z ayyor oltindan ayrilib qolgan ekan.

Yetti ahmoq

Bir kuni yetti ahmoq bozorga chiqishibdi. Yurib-yurib qornilari ochibdi. Ular pul yig'ishib, yettita xurmacha qatiq va yettita non olishibdi. Endi olgan narsalarini yeyish uchun joy izlashib, bir chekkaga o'tishibdi. Ular atrofga qarasalar, qo'llarini yuvish uchun suv ko'rinmabdi. Shunda ularning eng kattasi boshqalariga suv keltirishni buyuribdi. Ular bir-birlariga sansalorlik qilib, hech qaysisi unamabdi.

Shunda ahmoqlar bir-biriga shart qo'yishibdi. „Agarda kim gapirsa, o'sha qo'lga suv olib kelib quysin", deyishibdi. Shunday qilib, ahmoqlar indamasdan o'tiraverishibdi.

Shu payt, bir gadoy kelib tilanibdi. Unga hech kim javob bermabdi. U nonni olib yeb, qatiqni ichib idishning yuqini ahmoqlar betiga surkab ketibdi.

Birozdan keyin bir it kelib, qolgan non ushoqlarini yesa ham ular indamay o'tiraverishibdi. It non ushoqlarini, idish yuqlarini yalabdi. Oxiri itning qorni to'ymay qolib, bir chekkadan ahmoqlarning betidagi gadoy surkab ketgan qatiqlarni yalay boshlabdi. It oltita ahmoqning betini yalab yettinchisini yalayotganda, itning tili og'ziga kirib ketibdi. Shunda haligi ahmoq: „Ket!" deb yuboribdi. Oltita ahmoq birdaniga: „Tur, qo'lga suv keltir!" deb qichqiribdi. Qarashsaki, oldilarida na non bor va na qatiq.

Kuygan chol

O'tgan zamonda bir chol bilan kampir yashagan ekan. Ularning bitta eshaklari bor ekan. Bu eshakni sug'orish, ovqatlantirish sansalor bo'lib, doimo ular bir-birlari bilan urishar ekanlar. Bir kuni chol zerikib kampirga:

— Hadeb mojaro qilib urishgandan ko'ra, senga aytadigan bir gapim bor. Uch kunga muhlat qo'yamiz. Kimki uch kunga qadar gapirsa, eshagimizni sug'orish, ovqatlantirish o'shaning bo'yniga tushadi, — debdi.

Bu gap kampirga ma'qul tushibdi. Ular ikki kun bir-birlari bilan gaplashmay qo'yishibdi. Uchinchi kuni kampir zerikib qo'shnisinikiga chiqib ketsa, uylariga o'g'ri kirib hamma yoqni ship-shiydam qilib ketibdi, shunda ham chol indamabdi. Kampir kelib ko'rsa ahvol shunday, u qo'shnisinikiga chiqib, unga butun bo'lgan voqealarni aytibdi.

Qo'shnisining rahmi kelib, qizidan bir kosa issiq sho'rva chiqarib berishni so'rabdi.

Qiz bir kosa sho‘rvani ko‘tarib chiqsa, voqea haligidek emish. Qiz cholga:

— Ha, tog‘a, nimaga bunday qilib o‘tiribsiz? — desa, chol boshini ko‘rsatib, „To namatgacha olib ketishdi“, deb ishora qilibdi, qiz sho‘rvani boshimga to‘k deyapti, deb o‘ylabdi-da, issiq sho‘rvani boshiga quyib, boshini kuydirib qo‘yibdi. Buni eshitib kampir chiqibdi:

— Ha, nimaga bundaqa qilib o‘tiribsiz? — deganda, chol:

— Ana, yutqizding, kampir, endi eshak sug‘orish, ovqatlantirish o‘zingning bo‘yningga tushdi, — debdi. Shunday qilib, ular bor-yo‘g‘idan ajralishib qolgan ekanlar.

«Ayyor va sodda» ertagiga ishlangan rasm

Topqinchilar

Bir zamonda bir topqinchi dehqon bor ekan. U birov biror narsani yashirib qo‘yib, „Bu nima?“ deb so‘rasa, ko‘rmasdan topib berar ekan. U, kunlarning birida, o‘lim yostig‘iga bosh qo‘yib, dunyo bilan xayrlashibdi. Dehqon o‘lgandan keyin ikki ho‘kiz bilan biroz yer uch o‘g‘liga qolgan ekan. Uch og‘a-ini bir kuni bir yerga yig‘ilib: „U yerni bo‘lib, ovoti menga, novvoti senga“, deb janjallashib turmaylik. Birimiz qo‘sh qo‘shib yerni tayyorlaylik, birimiz ekin ekib, chopig‘ini chopib, hisobini topib pishiraylik. Birimiz o‘rib olib xirmonga solib yanchib, sovurib, bog‘lab, hosilini qoplab bo‘lib olaylik“, deb kelishibdi. Hash-pash deguncha, bahor ham kelib qolibdi. „Qani, endi qo‘shni kim qo‘shadi?“ deb, ular bir-biriga maslahat solibdi. Kichigi turib:

— Qo‘sh qo‘shmoq bizdan bo‘lsin, — deb ho‘kizlarni olib, bo‘yinturuqni ilib, dalaga borib, besh kun qo‘sh haydab, uyga kelibdi. Ho‘kizlarini tashqariga bog‘lab, yem-xashakni joylab, yotib uxlab

qolibdi. Kechasi darvoza ochiq qolib, o‘g‘ri kelib ikkala ho‘kizni olib ketibdi. Qo‘shchi ertasi uyg‘onib qo‘shga boray desa, ho‘kizlari bog‘langan joyida yo‘q emish. Hayron bo‘lib, yota beribdi.

Ertalab ichkaridan ikkala akasi chiqib:

— Nega qo‘shga bormading, ho‘kizlar qani? — debdi. Qo‘shchi ukasi:

— Kechasi o‘g‘ri kelib, ho‘kizlarni olib ketibdi, — debdi. Akalari:

— O‘g‘rini ko‘rmadingmi? — debdi.

Ukasi:

— Ko‘rmadim, — deb javob beribdi.

Shunda eng katta akasi:

— Otamiz bir narsani ko‘rmasdan topadigan topqinchi edi. Otamizning xususiyati bizda bo‘lsa, ho‘kizlarni topsak kerak. Uka, ko‘rmagan o‘g‘rini nimaga o‘xshatding? — debdi.

Kichik ukasi:

— Ko‘rmagan o‘g‘rining ko‘zini ko‘kka o‘xshatdim, — debdi.

O‘rtancha akasi:

— Agar shu o‘g‘rining ko‘zi ko‘k bo‘lsa, soqoli sariq bo‘lsa kerak, — debdi.

Katta akasi turib:

— Agar o‘g‘rining ko‘zi ko‘k, soqoli sariq bo‘lsa, oti Muso bo‘lsa kerak, — debdi.

Bundan keyin uchalasi:

— Ko‘chalar, bozor, guzarlarni qaraylik, u yerdan kimning ko‘zi ko‘k, soqoli sariq bo‘lsa, to‘xtatib otini so‘raylik, — deb maslahatlashib, ko‘chama-ko‘cha, guzarma-guzar, bozorma-bozor qidirib yurganlarida, ko‘zi ko‘k, soqoli sariq bir odam ko‘rinibdi. Bular u odamning oldiga borib:

— Aka, otingiz nima? — deb so‘rabdilar, u odam:

— Otim Muso, — deb javob beribdi. Og‘aynilar uni mahkam ushlab, biqiniga mushtlab, „Ho‘kizimizni topib ber!“ deyishibdi. U odam:

— Men sizlarning ho‘kizlaringizni olganim yo‘q, — debdi. Keyin uch birodar „Ho‘kizlarni topib berasan“, deb yana mushtlay beribdi. Bu g‘avg‘oga to‘rt tomondan yig‘ilgan odamlar janjalning sababini so‘rabdilar.

Uchta og‘ayni:

— Biz ho‘kizimizni o‘g‘irlatdik. Bu odam o‘g‘irlagani uchun tutdik. Mollarimizni topsa topgani, topmas ekan, o‘g‘riligini yopgani, — deyishibdi.

Odamlardan biri:

— Nima sababdan bu kishini o‘g‘ri deysizlar? Qanday asoslaring bor? — deb so‘rabdi.

Og‘aynilarning kattasi turib:

— Biz qo‘limiz bilan ushlamasak ham, ko‘zimiz bilan ko‘rmasak ham topadigan topqinchi-bilgirmiz. O‘g‘ri shu, ho‘kizlarimizni shundan toptirib olib, undan keyin qo‘yib yuboramiz, — debdi. Yig‘ilgan odamlar:

— Bu janjalni podsho yechmasa, biz yecholmas ekanmiz, — deyishibdi.

Bu so‘z bilan uchta og‘ayni haligi odamni sudrab, to‘rtta bo‘lib podsho oldiga borishibdi. Podsho:

— Nima arzingiz bor? — deb so‘rabdi.

Muso ta’zim bajo keltirib:

— Ey, podshohi olam, birov yo‘lda ketayotsa, birovi yo‘lda kelayotib „Oting nima?“ desa, „Muso“ desa, „Ho‘kizimni topib ber, desa, ushlasa, biqiniga mushtlasa, shunday dashnom bersa, tutib olib kelsa, yur bu yoqqa“, deb oldiga solib kelsa. Ey, hukmi jahon, bunday zulmga jazo bormi? Arzim shu, taqsir, — debdi.

Bu gapga podshoning g‘azabi kelib: „Jallod!“ deb chaqiribdi. Jallod yetib kelib: „Qilichim o‘tkir, tig‘im burro, xizmat“, debdi. Podsho uchta og‘a-inini o‘limga buyuribdi. Jallod ularni oldiga solib chiqib ketayotganda, podshoning yonida o‘tirgan vaziri:

— Taqsir, birovidan gap so‘radingiz, ammo u uchovidan hech gap so‘ramadingiz. Ulardan ham bir og‘izdan gap so‘rang. Qani, nima deb javob berar ekanlar. Ularning ham dalili bordir, — debdi.

Bu so‘zdan keyin podsho bu uchta aka-ukani qaytarib keltirib, ulardan so‘rabdi:

— Yo‘lda ketayotgan odamga „Sening oting nima?“ deganlaringda, „Otim Muso“, deganda, „Ho‘kizlarni topib ber“ deb nima vajdan bu odamni mening oldimga olib keldinglar, qani, arzlaringni aytinglar, — debdi.

Katta aka turib:

— Bizning otamiz topqinchi edilar. U kishi ko‘zi bilan ko‘rmagan narsani „Bu nima?“ desa, topib berar edilar. Otamiz o‘lib, undan bizga ikki ho‘kiz qolgan edi. Kichik ukam kechasi uxlab yotganida ho‘kizlarni o‘g‘ri olib ketdi. Biz ukamizga „Tur, qo‘shga bormaysanmi?“ desak, u „Ho‘kizlarni o‘g‘ri olib ketib qoldi“, dedi. Keyin men „Bizning otamiz ko‘zi bilan ko‘rmagan narsani topib beradigan topqinchi edilar. Shu otamizning topqinchilik xislati bizda bo‘lsa, „Sen o‘g‘rini nimaga o‘xshatding?“ deb kenja ukamdan so‘rasam, u turib: „Menimcha o‘g‘rining ko‘zi ko‘kka o‘xshaydi“, dedi. O‘rtancha ukam: „Uning ko‘zi ko‘k bo‘lsa, soqoli sariqqa o‘xshaydi“, dedi. Men turib: „Uning ko‘zi ko‘k bo‘lsa, soqoli sariq bo‘lsa, oti Muso bo‘lsamikan?“ dedim. Shundan keyin ko‘zi ko‘k, soqoli sariq, oti Muso bo‘lsa, o‘sha odam o‘g‘ri deb, bozor, guzarda izlab yurib edik, bir ko‘chada ko‘zimizga shu odam ko‘rinib qoldi. Razm solib qarasak, ko‘zi ko‘k, soqoli sariq ekan. Yaqiniga kelib: „Oting nima?“ desak, „Muso“ dedi. Biz topqinchilik vajidan shu turgan odamning olganligiga ko‘nglimiz qaror topib, huzuringizga keltirdik. Bo‘lgan ahvol shu, — deb gapini tugatibdi.

Podsho:

— Bo‘lmasa, to‘rtovingizni bir uyga qamab qo‘yaman. Bir kosa tagiga bir narsani yashirib qo‘yaman, to‘rtovingni olib chiqib, yigirma qadam nariroqqa qo‘yaman. „Shu kosaning tagida nima?“ deb so‘rayman, shu kosa tagidagi narsaning nima ekanligini uchoving topsang, bu turgan kishining olganligiga ishonib, hukm qilaman. Agar topolmasalaring hukmim hukm, sizlarni jallodning qo‘liga topshiraman, — debdi. Uch og‘ayni rozi bo‘libdi.

Podsho to‘rtovini bir uyga qamab qo‘yishni buyuribdi. So‘ngra podsho bir anorni keltirib, ustiga bir kosani to‘ntarib, to‘rtovini olib kelishni buyuribdi. Ular kelib podshodan yigirma qadam narida to‘xtashibdi. Podsho:

— E, topqinchilar, bu kosaning tagiga yashirilgan narsa nimadir? — deb so‘rabdi. Og‘a-inilarning kattasi turib:

— Kosa, uni bu yoqqa olsa, tagida yumaloqqa o‘xshagan narsa qolsa kerak, — debdi. Keyin o‘rtanchasi turib:

— Kosa, uni bu yoqqa olsa, tagida yumaloqqa o‘xshagan narsa qolsa, u yumaloq bo‘lsa, ichi qizil bo‘lsa kerak, — debdi.

Eng oxirida kichigi turib:

— Kosa, uni bu yoqqa olsa, tagida yumaloqqa o‘xshagan narsa qolsa, u yumaloq bo‘lsa, ichi qizil bo‘lsa, anorning o‘zi bo‘lsa kerak, — deganidan keyin, podsho kosani olib Musoga:

— Bularning topqinchiligi rost ekan, bularning gapi to‘g‘ri, sen ho‘kizni olgan o‘g‘ri. Ho‘kizlarni olganmisan, olmaganmisan, rostini ayt, — debdi.

Muso:

— Dushanba kuni olganman, — deb, o‘g‘riligini bo‘yniga olibdi. Shunday qilib, uch og‘aynilar o‘limdan qutulib qolibdilar. Muso jazoga tutilib qolibdi. Podsho ho‘kizlarini toptirib, oldiga solib yuborgan ekan. Ular haydab ketgan ekan, murodiga yetgan ekan.

Xasis boy va uning o‘g‘illari

Qadim zamonda bir xasis boy yashagan ekan. Uning uch o‘g‘li bor ekan. Ular ham otasi singari xasis ekan. Mol-dunyo topishda har qanday razillikdan qaytmas, borgan sari boyishni istar ekan.

Kunlardan bir kuni ular mol orttirish, boyliklariga boylik qo‘shish maqsadida yo‘lga chiqishibdi. Yo‘lda ketayotib, bir oltin g‘isht topibdilar. G‘ishtning bir chetidan sindirib, eng kichik ukasiga berib, ovqat olib kelishga yuborishibdi. Ukasi ketgandan keyin akalarining fikri buzilibdi: „Agar oltinni uchga bo‘lib ukamizga ham bersak, o‘zimizga juda oz tegadi. Yaxshisi, oltinni ikkiga bo‘lib olib, ukamiz kelishi bilan uni o‘ldiraylik“, deyishibdi.

Ukasi ham bozorga ketayotib: „Agar bu oltinni uch kishiga bo‘lsak, har birimizga ozginadan tegadi. Undan ko‘ra, oltinni men o‘zim butunicha olsam, buning uchun akalarimni o‘ldirishim kerak. Men mana shu olib kelgan ovqatga zahar solay, yeb o‘lsin. So‘ngra oltin bir o‘zimga qoladi, davlatim ko‘payib, dong‘im uzoqlarga ketadi“, deb o‘ylab, olib kelayotgan ovqatining ichiga zahar solib, akalarining oldiga kelibdi. Akalari ukasi kelishi bilan uni bo‘g‘ib o‘ldirishibdi. Qorinlari ochib ukasi olib kelgan ovqatni yeb, ikkala aka ham o‘lib qolibdi.

Shunday qilib, ochko‘z boyning tarbiyasini olgan bolalar ham mol-dunyo, davlat deb jonlaridan ajralibdi.

Qirq yolg‘on

Bor ekan, yo‘q ekan, qadim zamonda bir boy bor ekan. U juda boy ekan, bir chuqurda achib qolgan loy ekan, sira suv o‘tmagan soy ekan, birov minmagan toy ekan, yomg‘ir yog‘ganda bulutning orasida qolgan oy ekan, qozonga solsa, dog‘ bo‘lmagan moy ekan, kigiz-ko‘rpasi yo‘q, odam yotmagan joy ekan, birov ichkisi kelmagan choy ekan. Bu boy shunaqa dong‘i ketgan mashhuri olam ekan.

Boy yurib-yurib bir kuni nima ham bo‘lib o‘lgan ekan. Uchta o‘g‘li uch oy-u o‘n kungacha ovora bo‘lib, haqlarini bo‘lgan ekan. Bu o‘g‘illarning bittasiga yetti-sakkiz pog‘onali shoti, bittasiga eski childirma, bittasiga yotsa turolmaydigan, tursa yurolmaydigan uchta ko‘r eshak tekkan ekan. Uchovining uch oy, o‘n kunda bo‘lib olgan bor narsasi shu ekan. Bir kun shoti tekkan ukasi akasi bilan urishib qolgan ekan. „Sizlarning oldilaringizda turganim shu bo‘lsin“, deb otasidan qolgan shotisini olib, yelkasiga solib ketgan ekan. Namangan daryosining yoniga yetgan ekan. Daryoga borgandan keyin „Meni o‘tkazib qo‘ying“ deb, kemachiga aytgan ekan.

Kemachi:

— Shotiga bir miri, o‘zingga bir miri berasan, bo‘lmasa o‘tkazmayman, — degan ekan. Shoti egasi:

— O‘tkazib qo‘ysang, bir miri beraman, boshqa bera turgan pulim yo‘q, — degan ekan.

Kemachi ko‘nmaganidan keyin, shotini tashlab, ustiga irg‘ib minib olib, kemachidan burun daryoning narigi yog‘iga o‘tib olibdi. U daryodan o‘tib, shotini olibdi, yelkaga solibdi, jo‘nab qolibdi. Nariroqqa borsa, Namanganning o‘rik-olmasi pishib, to‘kilib, tagiga tushib turgan ekan. To‘kilganini olib, savatga solib, odamlar tepasiga chiqib qoqolmay turganida u shotisi bilan yetib kelgan ekan. Odamlar uni ko‘rib:

— O‘rtoq, shotini bizga ijaraga qo‘y, mana bu mevalarning tepasiga chiqolmay yotibmiz, chiqsak, tusholmay yotibmiz. Olmaga olti pul, o‘rikka to‘rt puldan ijarani ola ber, yeganing yana o‘zingniki, — debdilar.

U xursand bo‘lib, shu aytgan bahoga shotini ijaraga qo‘yib, chaqalarga cho‘ntagini to‘lg‘azib, shotini olib, yelkaga solib, jo‘nab, uyiga yetib qopti. Uyiga kelsa akalari:

— Xo‘sh, qayda yurding, nima qilib kelding? — debdilar. U:

— Sizlar meni hech ish bilmaysan, deb xo‘rladilaring. Mana men, musofirchilikda yurib, shuncha pul topib keldim, — deb cho‘ntagidan tangalarni olib, o‘rtaga tashlabdi.

Buni ko‘rgan akalari „Buni qaydan olding?“, deb so‘rabdilar. Ukasi musofirchilikdan topganini aytibdi. Uni ko‘rib childirma tekkan merosxo‘r akasi:

— Otamdan qolgan childirmani olib ketay, o‘sha yoqda qolib ketay, — deb childirmani olib, safarga chiqib ketgan ekan, biyobon cho‘lga yetgan ekan. Qayoqqa borishini bilmasdan, bir joyga borsa, suvi yo‘q eski tegirmon ko‘rinib qolgan ekan. Tegirmonning ichiga kirib yotay desa, uning ichi chang-tuproq ekan. U yoqda yotsam chang bo‘laman, bu yoqda yotsam gard bo‘laman, undan ko‘ra, do‘lning[1] ichiga kirib yotayin deb, do‘lning ichiga kirib yotib qolgan ekan. Bu joy ayiq-maymunlarning kirib yotadigan joyi ekan.

Hademay, tegirmon ichiga ayiq-maymunlar kirib kelaveribdi, ichi zich to‘libdi. Hammadan keyin yo‘lbars kirib kelib, do‘lning ichiga kirib yotay deb turganda, oyog‘i do‘lda yotgan childirmaga tegibdi. Childirma „darang“ etib qattiq ovoz chiqaribdi. Yo‘lbars qo‘rqqanidan o‘zini yerga otibdi. Sakkiz maymun, to‘qqiz ayiq: „Kattakonimiz muncha qo‘rqdi,

---

[1] **Do‘l** — tegirmon toshi ostiga o‘rnatilgan konus shaklidagi idish, xampa. Tegirmon toshi aylanganida un shu idishga tushadi.

buning ichida bir balo bor shekilli", deb o'zlarini ochilgan eshikka urgan ekan, eshik juft bo'lib yopilib qolibdi. Shu shovqinda yigit uyg'onib qolibdi. U eshikni ochib chiqib ketay desam, ayiq-maymunlar o'zimni yeb qo'yadi. Ayiq-maymunlar o'z bilgicha eshikni ocholmaydilar, tashqariga qocha olmaydilar. Indamay tursam, bular meni yeb qo'yadi, deb childirmani olib chalaveribdi. Ayiq-maymunlar qo'rqqanidan o'zlarini goh u yoqqa, goh bu yoqqa urib sarosimada qolibdi. U bo'lsa, hadeb childirmani chalaveribdi. Shu bilan tong otib qolibdi.

Tong vaqtida, bir savdogar qirq tuya moli va xizmatkorlari bilan o'tayotib, childirmaning tovushini eshitib qolibdi. Savdogar tuyalarini to'xtatib, xizmatchilariga: „Sizlar tuyani boqib o'tlatib turinglar, men tegirmonga kirib chiqay, u yerda bazm bo'layotganga o'xshaydi", deb kelib tegirmonning eshigini ochib yuborgan ekan, tegirmonga qamalib, chiqolmay turgan jonivorlarning hammasi o'zini eshikka urib, kattalari savdogarning boshidan sakrab, kichiklari oyoqlari orasidan o'tib qochib ketibdi. Buni ko'rgan savdogar qo'rqqanidan rangida qon qolmay, anqayib qolibdi. Childirmaning egasi tashqariga chiqsa, eshik yonida birov turgan ekan. Yigit childirmani yerga urib savdogarning yoqasidan bo'g'ib qolibdi. Savdogar:

— Nega mening yoqamdan bo'g'asan? — deb so'rabdi.

U:

— Eshikni ochib, ayiq-maymunlarni sen qochirib yubording, bu yoqqa yur, — debdi.

Savdogar:

— Meni qayoqqa olib borasan? — debdi.

Childirmachi:

— Meni xon chaqirtirib olib, „Sen childirma chalishga usta ekansan, shu ayiq-maymunlarni o'rgatib berasan", deb menga shu ayiq-maymunlarni yig'ib bergan edi, men ularni shu yerga qamab, mashq berib, o'yin o'rgatib turgan edim. Xon „Qirq kunda qirq xil o'yin o'rgatasan", degan edi. Men bularga yigirma besh kun ichida yigirma besh xil o'yinni mashq berib, o'rgatib qo'yib edim. Endi o'n besh kuni qolganda, eshikni ochib, hammasini qochirib yubording. Bularni sen qaydan topib berasan. Agar topib berolsang topib bergin, topib berolmaydigan bo'lsang, men seni xonning oldiga boshlab boraman, — deb do'q qilibdi. Savdogar uning bu gapiga:

— O‘rtoq, men bilmay qolibman, anavi turgan qirq tuya mol meniki, shundan yigirma tuyasini moli bilan ol. Meni bu g‘alvadan qutqar, —degan ekan, childirmachi:

— Bekor aytibsan, bu hazil ish emas, yur bu yoqqa, — debdi. Savdogar yalinib:

— O‘ttiz tuyasini oling, bizni qo‘yvoring, — degan ekan. U yana:

— Men bularni o‘rgatganimga xon menga ko‘p in’om bermoqchi edi. Buning ustiga yana javobgarligi bor, xonning oldiga yur! — degan ekan, savdogar:

— Bo‘lmasa, shu qirq tuya molimning barchasini olaqol, indamay qo‘yaqol, — debdi.

Childirmachi:

— Bu bilan bo‘lmaydi. Gapni ko‘paytirma, bu yoqqa yur! — degan ekan. Savdogar shoshganidan:

— Bo‘lmasa, endi, shu tagimdagi otimni ham olaqol, meni shu ishdan qutqaraqol, — debdi. Shunda childirmachi:

— Bu mollarni xonga o‘zim topshiraman, siz bu yoq bilan keta qoling, — debdi.

Shuning bilan savdogar qirq tuyasi bilan molidan ajrab, bir yoqqa ketib qolibdi, butun mol va tuyalarini olib, childirmachi ikkinchi yoqqa ketib qolgan ekan, uyiga yetib qolgan ekan.

Uning aka-ukasi ko‘rib, „Buncha molni qaydan olding?“ deb so‘ragan ekan. U:

— Musofirchilik yaxshi bo‘lar ekan. Shuncha molni topib keldim, — degan ekan. Buni ko‘rib uchta ko‘r eshak tekkan birodari:

— Musofirchilik bunday yaxshi bo‘lar ekan, men ham mol topib kelay, — debdi. U eshakni minib, laq-u luq ilib olib, katta yo‘lni bilib olib, ikkita eshakni oldiga solib haydab ketgan ekan. Shunday qilib, yo‘l yurib ketgan ekan, uzoq joyga yetgan ekan. Bir vaqt eshaklari och qolib, yotsa turolmaydigan, yo‘lga yurolmaydigan bo‘lib qolibdi. Nariroqqa borsa, bir sichqon ko‘rinibdi. U sichqonga qarab:

— Sichqonboy, — debdi. Sichqonboy:

— Ha, nima deysiz, hoy, — debdi.

— Mana bu eshagim yotib turolmaydi, yo‘liga yurolmaydi, shuni sen olgin. Bir kuni bo‘lmasa, bir kuni foydang tegib qolar, — debdi.

Sichqon:

— Foydam tegsa tegib qolar, ha, qoldirsang qoldirib qo‘ya qol, — debdi. Shu so‘z bilan u bir eshagini sichqonga berib ketib qolsa, nariroqqa yetib qolsa, bir qo‘ng‘iz otning tezagini yumalatib kelayotgan ekan. U qo‘ng‘izga qarab:

— Qo‘ng‘izboy, — debdi, — mana shu eshagim yurolmay qoldi, u menga katta dardisar bo‘ldi. Shuni olsang bir kun bo‘lmasa bir kuni foydang tegib qolar, — debdi. Qo‘ng‘iz:

— Ha, foydam tegsa tegib qolar, tashlab keta qol, — debdi.

Qolgan eshagini minib jo‘nab qolibdi. Bir muncha joyga yetib qolibdi, eshagining oyog‘i loyga botib qolibdi. O‘zi yotib qolibdi. U hayron bo‘lib tursa, ro‘parasidan uyqu paydo bo‘libdi. U uyquga qarab:

— Uyqu, eshagim yo‘lda yurolmay, menga katta dardisar bo‘lib qoldi. Shuni o‘zing olaqol, bir kuni foydang tegib qolar, — debdi. Uyqu:

— Odamning ko‘ziga yaqin borolmay, uxlatolmay hayron bo‘lib yurib edim. Mayli, tashlab ketaqol, — debdi.

Merosxo‘r qolgan eshagini uyquga berib, ketib qolsa, bir shaharga yetib borsa, bir baqqolni ko‘rib qolibdi. Baqqolning yoniga borib non tilagani uyalib, ro‘parasiga o‘tirib olibdi. Baqqol:

— Sen bu yerda nima qilib o‘tiribsan? — deb undan gap so‘rabdi.

Bola:

— Otam o‘lgan, onam o‘lgan yetim, uyalmagan betim, o‘g‘li yo‘qqa o‘g‘il, qizi yo‘qqa qiz bo‘laman, deb yuribman, — debdi.

Baqqol:

— Bo‘lmasa menga o‘g‘il bo‘l, mening o‘g‘il-qizim yo‘q edi, — debdi. Bola uning bu taklifiga ko‘nibdi. Keyin baqqol uni uyiga boshlab boribdi, ko‘rpachaga o‘tqazibdi, non-pon yegizibdi, shuning bilan bola boqqolnikida yotib qolibdi.

Ertasiga bolaga ob-u ovqat yegizib, unday-bunday degizib, oltita molni olib, oldiga solib, „Mana shu molni haydab ketasan, bir chaqirimcha joyga yetasan, u yog‘ida cho‘l bor, bu yog‘ida ko‘l bor, ehtiyot bo‘l, mollar cho‘kib-netib ketmasin“, deb tayinlab bolani yuborgan ekan.

U shaharning xoni katta bir bog‘ning darvozasiga bir nog‘ora ildirib qo‘ygan ekan. Har kim uni chalsa, qirq yolg‘onni aytishga majbur qilingan ekan. Yolg‘onning uddasidan chiqqan kishi xonning qizini olar ekan. Uddasidan chiqmagan o‘ldirilar ekan. Bu to‘g‘rida podsho jarchi chaqirtirib qo‘ygan ekan. Bu gapni baqqol bolaga tayinlamagan ekan. Bola mollarini haydab ketayotgan vaqtda, nog‘orani ko‘rib qolgan ekan. U „Akam

nog‘ora chalganidan bir kechadayoq boyib qolgan edi, men nimaga chalmayman“, deb nog‘orani chalib yuborgan ekan. Buni eshitgan bir sipohi kelib: „Qani, bu yoqqa yur“, deb uni haydab xonning oldiga keltiribdi. Xon bolaga qarab:

— Qirq yolg‘onni to‘qiysan, to‘xtatmasdan o‘qiysan, agar biri kam qirq bo‘lsa ham, o‘ldirib yuboraman, — degan ekan.

Bola biroz o‘ylab turib, shunday deb so‘z boshlabdi:

— Bor ekan, yo‘q ekan, bir katta to‘qay bor ekan. Bu to‘qayning ichida na cho‘p, na giyohdan asar bor ekan. U to‘qayning ichida uchta mergan topganini har kimga bergan, to‘kilib qolsa tergan, qulochini kergan, birining oti Abdusamad akaning o‘g‘li Erali Ergan, birining oti Mirsayid akaning o‘g‘li Sherali Shergan va birining oti Nurmat akaning o‘g‘li Nurali Nurgan, gapni har yoqqa burgan ekan. Uchalasi hech nimasi yo‘q to‘qayga borishib, ov ovlashib, hech kimni topolmay, nechta ovni otolmay yurgan ekanlar. Qimorboz ekanlar, oshiq tashlashib dovlashib, suvi yo‘q ariqdan baliq ovlashib, o‘t yoqmasdan baliqni pishirishib, uni yemasdan ilgari lunjini shishirishib, shuning bilan to‘yishib, maslahatni bir joyga qo‘yishib yurgan ekanlar. Biroz fursat o‘tgandan keyin ular: „Uchovimiz bir joyda yurib, bir nima ko‘rinib qolsa, uchovimiz baravar o‘q otib, qaysimizning o‘qimiz tekkanini bilmasdan, bir-birimiz bilan janjallashib o‘tirishimiz yaxshi emas, uchovimiz uch yoqqa yuraylik, nimani topsak o‘rtaga solishib, baravar bo‘lishib, indamay qolishib ketaveraylik; hammamiz ekilmagan katta tolning tagida topishaylik“, deb maslahat qilishib, uchovi uch tomonga ketgan ekan. Bittasi nariroqqa borsa, katta gumbazga katta qush qo‘nib turgan ekan. U: „Bu qush chiroyli qush ekan, uni o‘ldirmay tiriklay ushlab olay“, deb kamonini tashlab, hunarini xushlab, asta-sekin borib, qushning oyog‘ini mahkam ushlab olgan ekan. Qush baquvvat — polvon qush ekan, uni ko‘tarib osmonga olib chiqib ketibdi. Juda yuqoriga yetibdi. Merganimiz qushning oyog‘ini qo‘yvorib o‘zini tashlavoray desa, o‘lishga aqli yetib qolibdi. U ko‘zlarini yumib ketaveribdi. Ketganda, qancha yerga yetganda, oyog‘i yerga tekkanday bo‘libdi. Ko‘zlarini ochib qarasa, qush bir xumga qo‘nib turibdi, uning oyog‘i yerga tegib turibdi. Mergan xumga qarasa, uning ichi liq to‘la tanga, hammasi manga, debdi, qo‘yniga, hamma yog‘iga solibdi, o‘zini o‘zi ko‘tarolmaydigan bo‘lib qolibdi. U qushning oyog‘ini tag‘in ushlab olib, „Quv!“ degan ekan, qush osmoni falakka ko‘tarilib uchib ketib qolibdi, boyagi gumbazga asta-

sekin yetib qolibdi. U qushdan ajraganidan keyin kamonini olibdi, yelkasiga solibdi. Shuning bilan mergan ketib qolibdi, ekmagan katta tolning soyasiga yetib qolibdi. U yerda dam olib o'tirgan ekan, haligi merganlar ikkita yo'q quyonni ushlashib, bir-biri bilan mushtlashib, kelib qolibdi. Ular bunga qarab: „Qani, nima topib kelding?" debdilar. U qo'ynidan, belidan tangalarni olib o'rtaga tashlabdi. Ular ikkovi buncha tangalarni sanab, hisobidan qanday chiqamiz, undan ko'ra hovuchlamasdan qismlab bo'lib olaqolaylik", deb, yigirma qismdan oltmish qismni bo'lishib olib, cho'ntakka solibdilar. Ikkala mergan tangalarni joylashtirganlaridan keyin, „Buni qaydan olding?" deb tanga keltirgan merganni qisti-bastiga olibdilar. Ularning bu savoliga tanga keltirgan: „To'qayning narigi chetiga borsam, bir gumbazning tepasida bir katta qush turgan ekan. Men qushni ushlab olay desam, qush meni ushlab olib, osmonga ko'tarib ketdi. Men indamay ketaverib edim, bir joyda oyog'im yerga tegib qoldi. Ko'zlarimni ochib qarasam, qush bir xumga qo'nib turibdi. Qarasam, uning ichi to'la tanga ekan. Tangani qo'ynimga va cho'ntaklarimga solib, qushning oyoqlarini tag'in ushlab oldim. Shu qush meni haligi gumbazga keltirib qo'ydi, keyin bu yerga kelib sizlarni topdim. Endi indamay ketaveringlar", debdi. Ikkala mergan: „Xumda yana qoldimi?" debdilar.

— Anchasi qolgan, — debdi kenja mergan. Bittasi:

— Bo'lmasa, ertaga men olib kelaman, — debdi. Unisi turib:

— Men olib kelaman, — debdi. Tanga keltirgani:

— Janjal qilmanglar, ertaga uchovimiz ham boraylig-u, ko'targancha olaylig-u, bir-birimizga indamay qolaylik, — debdi. Ovchidan biri:

— U qush uchovimizni ham ko'tara oladimi? — debdi. Borib kelgan:

— Ha, ko'taradi, u polvon qush, — debdi.

Shu gap bilan uchovi ketgan ekan, bular qarasalar, qush o'sha gumbazda turgan ekan. Ilgari borib kelgan:

— Men borib qushning oyog'ini ushlagan vaqtimda, biring mening orqamdan borib oyog'imdan ushla, undan keyin biring keyingingning oyog'ini ushla! — debdi.

Shunday qilib, bular qushning va bir-birining oyoqlariga tirmashgan ekan, qush bularni bay-baylatib, hay-haylatib, osmonga ko'tarib ketgan ekan. Bular juda baland ko'tarilganda, eng pastdagi mergan yerga qarasa, yer ko'rinmabdi. Eng pastdagi ovchi qushning oyog'ini ushlagan yuqoridagi ovchiga qarab:

— Sening gaping bilan biz bunchalik ovora bo‘lib ketayotibmiz. Xumning kattaligi qanday bor, — deb so‘ragan ekan, qushning oyog‘ini ushlagan ovchi, „xumning kattaligini ko‘rsataman, deb qulochini kerganda qushning oyog‘ini qo‘yib yuboribdi. Bular aylanib-aylanib tushib, biri shaftolining shoxiga, biri o‘rikning shoxiga, biri olmaning shoxiga ilinib qolgan ekan.

— Shu gapning birorta rostini topib bering, men obketay, etakka solib ketay, — deb xonga ta’zim qilgan ekan. Xon:

— Sen qirq yolg‘on so‘rasam, ming yolg‘onga o‘xshatib gapirding, — deb kuyov qilmoqchi bo‘lgan ekan. O‘n kecha-kunduzli to‘y-tomosha bo‘lib turgan vaqtda, bir vazirning o‘g‘li xonning qizini olishga harakat qilib yurgan ekan, lekin o‘zi nog‘ora chalolmay, qirq yolg‘onni udda qilolmay, qizni ololmay yurgan ekan. Vazirning o‘g‘li bu to‘yni eshitib qolib, bir kampirning oldiga borib, yig‘lab „Qizni bu musofirdan ajratib menga olib berishning yo‘li bormi?“ deb, yo‘l qidirib maslahat solgan ekan. Kampir vazirning o‘g‘liga qarab:

— Bolam, sen buni hazil fahmlaysanmi, sen menga bosh-oyoq sarpo, yuz tilla pul bersang, qo‘lini tekkizmasdan olib beraman, — degan ekan. Vazirning o‘g‘li:

— Yuz tilla pul bilan bosh-oyoq sarpo sizdan aylansin, — deb ularni kampirga yetkazib bergan ekan.

To‘yning sakkiz kuni o‘tganda, kampir shu pul va kiyimlarni olib, paranji-chimmatini yopinib ketgan ekan, to‘yxonaga yetgan ekan. U bitta xizmatchisining oldiga borib:

— Aylanay bolam, siz kuyov yigitni chaqirib bering, bitta opangiz, qulluq bo‘lsinga keldi, deb ayting, — debdi. U xizmatchi kuyovning oldiga borib:

— Anov yerda sizni bir opangiz yo‘qlab turibdi, — debdi. Shu gapga kuyov chiqib:

— Nima deysiz, opajon? —debdi. Kampir:

— Bu yoqqa keling, bolam, bu yoqqa keling, — deb orqasidan ergashtirib, odam yo‘q joyga kelgizib, „O‘tiring, bolam“, deb o‘tqazib:

— Xonbachchadan uylanibsiz, qulluq bo‘lsin, aylanayin jon bolam, — debdi.

Kuyov:

— Qulluq, — debdi.

— Aylanay bolam, xonbachcha bilan hamgap bo‘lishning taomilini bilasizmi? —deb so‘rabdi.

Kuyov:

— Yo‘q, men bilmayman, — debdi.

Kampir:

— Bilmasangiz o‘rgatib qo‘yay, yosh ekansiz, bekorga o‘lib ketmang, shuni o‘rgatgani keldim, jon bolam, — debdi.

Kuyov:

— Voy, aylanay, jon onam, o‘rgatib qo‘ying bo‘lmasa, — debdi.

Kampir:

— Taomili shuki, xonning qizini nikoh qilib, siz qiz bilan bo‘lganda qirq kungacha teskari qarab yotasiz, uyga kirganingizda yerga qarab kirasiz, chiqqaningizda ham yerga qarab chiqasiz. Shu qirq kun ichida xonning qiziga hech qaramaysiz. Tomoq yesangiz ham teskari qarab o‘tirib yeng. Taom yeb bo‘lgandan keyingina bet-qo‘lingizni yuvasiz, — deb gapni burro qilib buriltirib, qulog‘iga uriltirib, chiqib ketgan ekan, ikki kun o‘tgan ekan. Shuning bilan xon qizini u yigitga nikoh qilib bergan ekan.

Kuyov kirib qizning yonida teskari qarab yota beribdi. Kampirning aytganini bajarib, uyga kirgandan ko‘chaga chiqquncha yerga qarab, ovqatdan keyin bet-qo‘llarini yuvib yuraveribdi. Besh-to‘rt kun o‘tganda, qiz qo‘ni-qo‘shninikiga chiqib yurganda, ular qizdan kuyovning ahvolini so‘rabdilar. Qiz xafa bo‘lib: „Kuyov bo‘lmay, axir omon bo‘lsin, menga sira aylanib qaramaydi, erta bilan o‘rnidan turganda, bet-qo‘lini yuvib, soqolini taramaydi. Shundan bilamanki, u otamning buyurgan ishiga ham yaramaydi“, degan ekan. Bu gap qo‘shnidan-qo‘shniga, quloqdan-quloqqa tarqab, xonga ham eshitilibdi. Bu gapni eshitgan xon darg‘azab bo‘lib, kuyovni oldiga chaqiribdi. Xon bu haqda vazirlariga qarab:

— Kuyovimiz hech yoqqa qaramas emish, uch kun-to‘rt kunda betini zo‘rg‘a yuvib, soqolini taramas emish. Uni kuyov qilganimga pushaymonim bor. Shu ishni nima qilsak bo‘lar ekan. Sizlar nima deysizlar, — degan ekan. Vazirlar „O‘zingiz bilasiz“, degan ekanlar. Xon:

— Agar o‘zim bilaturgan bo‘lsam, shuni hukmikushga buyursammikin deb, o‘ylayapman, — debdi. Vazirlardan bittasi turib:

— „Falon xon kuyovini o‘ldiribdi“, degan isnod gapning xalq o‘rtasida tarqalishi yaxshi emas. Undan ko‘ra, o‘ziga o‘n tuya molni berib yigirma tuya qilib kelsang kelgin, bo‘lmasa o‘sha yoqda yegin, deymiz. Shuning bilan o‘sha yoqda qolib ketar. Keyin boshqani kuyov qilib olarmiz, — deb maslahat bergan ekan.

Shu maslahat bilan bolaga o‘n tuya mol berib, ketkizib yuborgan ekan. Bola jo‘nab ketgandan keyin, oradan ikki oy o‘tgan ekan. Kunlardan bir kun vazirning o‘g‘li xonning qizini olishga sovchi yuboribdi. Xon vazirning o‘g‘liga qizini bermoqchi bo‘libdi. Vazirning o‘g‘li to‘y-tomosha qildirib, qizni olgan ekan.

Ilgarigi kuyov uch eshagini sichqonga, qo‘ng‘izga, uyquga bergan edi. Ular shum kampirning hiylasidan xabardor bo‘lib, eshaklarning haqini bo‘ynidan soqit qilish to‘g‘risida maslahat qilishibdi. Nikoh kechasi ular uyga kelishibdi. „Kuyovni uxlatish bizdan bo‘lsin“, deb uyqu kuyov kirishi bilanoq, uni qotirib uxlatib qo‘yibdi. Sichqon bo‘lsa, uning butun badanlarini tishlab, ko‘kartirib qo‘yibdi. Qo‘ng‘iz ham jim turmay, kuyovning ichiga kirib olib, uni behuzur qilgan ekan. Erta bilan vazirning o‘g‘li ketib, kelmay qolgan ekan.

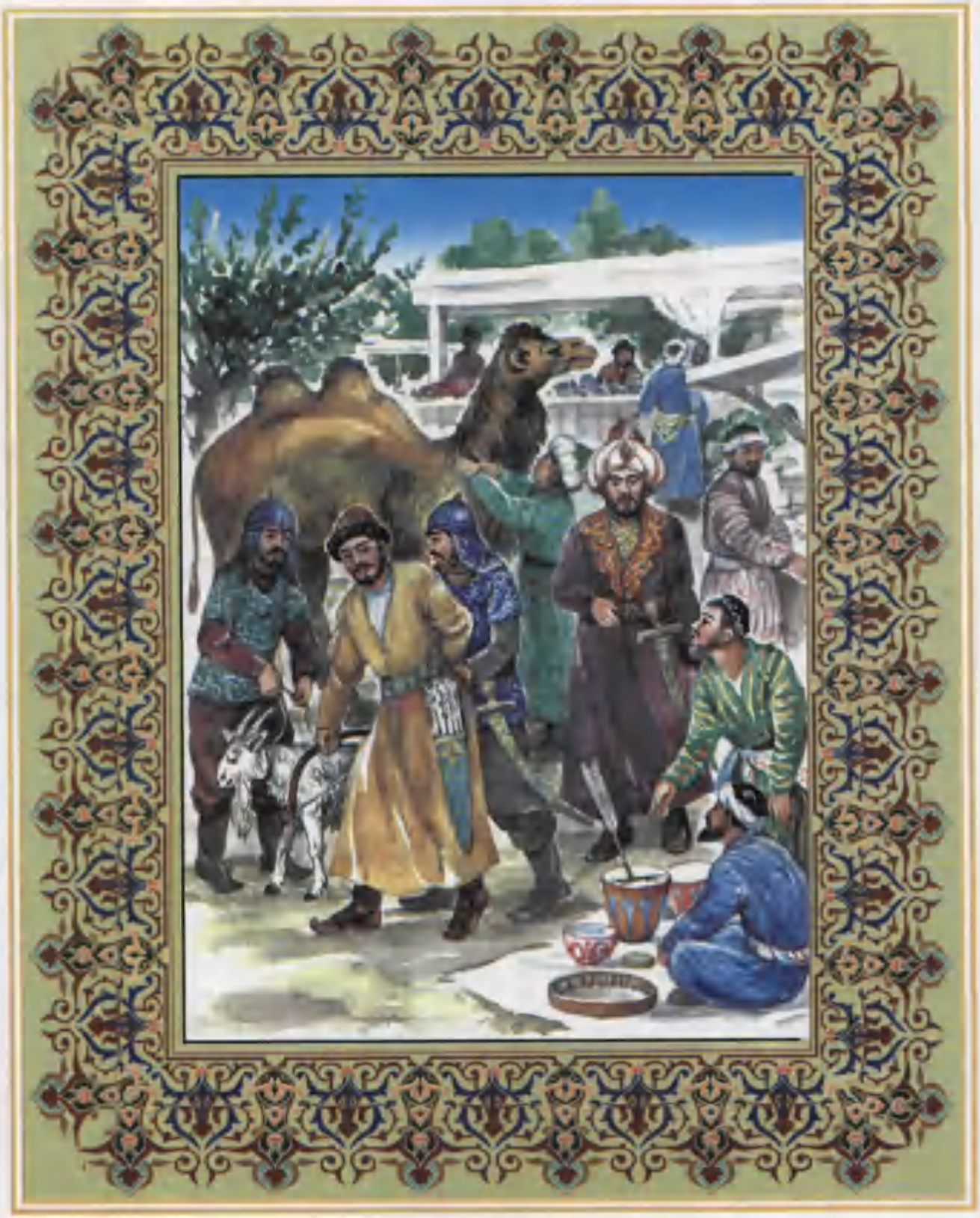
Oradan uch-to‘rt kun o‘tgandan keyin birov tasira-tusir ot choptirib kelib, xonning oldiga kirib:

— Taqsir, suyunchi bering, — debdi. Xon:

— Nima suyunchilik gap topib kelding, gapir, — debdi. U odam:

— O‘n tuya mol berib, yigirma tuya mol bilan kelgin degan kuyovingiz yigirma tuya mol qilib kelibdi, — debdi. Xon unga qancha suyunchi berib ketkizib, nariroqqa yetkazib, uning istiqboliga odam chiqartiribdi. Shuning bilan birga, „Kimki podshoning qizi kuyovga tegib chiqqan“, degan gapni gapirsa, boshi o‘limda, moli talonda, deb shaharga jarchi qo‘yibdi.

Kuyov kelgandan keyin, xon qaytadan to‘y-tomosha qildirib, qizini ilgarigi kuyoviga bergan ekan. Shuning bilan u kuyov bo‘lib indamay qolgan ekan.

«Donishmand cho'pon» ertagiga ishlangan rasm

Garang

Bor ekan, yo‘q ekan, Qo‘qon tomonda Yangi qishloq bilan Toshkent guzari o‘rtasida Tojik qishloq degan joy bor ekan. U Tojik qishloqda Boymat degan bir boy bor ekan. U boyning yuzta qo‘yi bor ekan. Boy qulog‘i eshitmaydigan kar ekan.

Bir kuni boy qo‘ychivonini „Qo‘yni tuzuk boqmaysan“, deb so‘kib, kaltak bilan urib, tumshug‘ini burib, nariroqqa ketkizvorgan ekan.

„Qo‘yim och qolmasin“, deb haligi garang boyning o‘zi qo‘yini olib, oldiga solib, haydab ketkizib, dalaga yetkizib, qo‘yni yayratib yoyib, o‘zidan koyib, bir tolning tagida uxlab qolgan ekan.

Uyg‘onib, o‘rnidan turib, aqqa-baqqa qarasa, qo‘yi ko‘rinmas emish. „Bu qo‘yni qanday qilib topaman“, deb ko‘p xafa bo‘lib aqqa-baqqa qarasa, uzoqdan bir odam kelayotgan ekan.

U kelayotgan ham garang ekan. U garangga bu garang: „Ho‘... o‘rtoq, o‘sha yoqda qo‘y-po‘y ko‘rdingmi?“ deb so‘rabdi. „Qayerdan kelayotibsan?“ deb so‘radi shekilli, deb qo‘lini ishora qilib „Men, xo‘... Achavotdan kelyapman“, deb qo‘lini siltabdi ikkinchisi.

Garang boy „Qo‘y shu yoqda bo‘lsa kerak“, deb nariroqqa borib, qo‘yni ko‘rib qolibdi.

Qo‘ylarning bir chuqurda o‘tlab yurganini ko‘rib, xursand bo‘lib, haligi garangni yetaklab, qo‘ylari oldiga olib boribdi. Garang boy unga: „Siz mening qo‘ylarimni mana bu yerda yurganini ko‘rsatib qo‘ymaganingizda, men boshqa yoqni izlab ketardim. Qo‘ylarni ko‘rsatib qo‘yganingiz uchun mana bu cho‘loq qo‘yni sizga berdim, olib borib, bola-chaqangiz bilan meni duo qilib, so‘yib yeng“, debdi.

Garang kishi bu so‘zlarni eshitmay: „Men sening qo‘yingga tosh otganim yo‘q. O‘zi cho‘log‘-u, nega menga tovonini to‘lagin, deb aytasan“, debdi.

Garang boy:

— Mening qo‘yimni „Ho‘, atta“, deb ko‘rsatganing uchun shu cho‘loq qo‘yni beraman. Semizini bermayman, — deb ikkovi surishib, bir-birovi bilan urishib turganida bir odam shu yerdan eshak minib o‘tib ketayotgan ekan. U ham garang ekan.

— Aka, mana bu kishiga „Ho‘ ana u yerda qo‘ying yotibdi“, deganiga shu cho‘loq qo‘yni bersam, semizini berasan, deb janjal qilib o‘tiribdi, shu degani tuzukmi? Shu cho‘loq qo‘yni olsa, indamay qolsa bo‘lmaydimi? — debdi.

Garang kishi esa:

— Tosh otganim yo‘q, o‘zi asli cho‘loq bo‘lgan qo‘yning tovonini bergin, deb meni ushlab, jag‘imga mushtlab o‘tiribdi. Shu qilgani durustmi? — debdi.

— Bu eshagimni uch tillaga sotib olganimni mahalladagilarning hammasi biladi, — deb eshak mingan garang ikki garangning gapini eshitmasdan, eshakdan tushib bular bilan mushtlashib, bir-birini ushlashib, nariroqqa borsa, bir paxsakash paxsa urayotgan ekan, sherigi arazlab ketib qolgan ekan, paxsakash ham garang ekan. Uchalasi unga arz qilibdi.

Garang boy:

— Qo‘yni „Hu ana shu yerda“ deb ko‘rsatganiga cho‘loq qo‘yni bersam, olmasdan, semizini ber, deb meni qistab o‘tiribdi, — debdi.

Ikkinchi garang esa, „Men tosh otganim yo‘q, cho‘loq bo‘lgan qo‘yning tovonini to‘lab ber, deb turibdi“, debdi.

Eshak mingan garang: „Shu eshakni uch tillaga sotib olganimni mahallada hamma biladi, eshak o‘zimniki, mana bu meniki, deb olmoqchi-yu, eshak meniki deb bunisi mendan eshakni shunga olib bermoqchi-yu, men piyoda qolmoqchi. Shuni siz ajrim qilib bersangiz“ desa, bularning gapini paxsakash garang eshitmasdan: „Egasi o‘lchab bergan, ellik yetti quloch devor, egasi kelib „barakalla“, deb ketadi. Sen loyini pishirmabsan, qiyshiq-qing‘ir uribsan, deysan“, deb belkuragi bilan uchovini

urib, boshini yorib, to‘rttovi bir-biri bilan mushtlashib, bir-birini ushlashib, qozining oldiga borgan ekan.

Borishsa, qozi ham garang ekan. Qoziga to‘rtovi enkayib ta’zim qilibdi. Qozi:

— Arzlaring bo‘lsa, aytinglar! — debdi.

Eng oldin qo‘ylik boy arz qilibdi: „Men dalada qo‘y boqib yurib o‘nta qo‘yni yo‘qotib qo‘ygan edim. Qo‘yimni yo‘qotib aqqa-baqqa qarab tursam, ko‘zimga bu kishi ko‘rinib qoldi. Ushog‘da qo‘y-po‘y ko‘rdingmi desam, „Qo‘ying hu... anitta yuribdi“, dedi. Borib qo‘yni ko‘rib, xursand bo‘lib, cho‘loq qo‘yni bersam, olmaydi „Semizini berasan“, deydi. Shu degani tuzuk bo‘ladimi, taqsir? Shu cho‘loq qo‘yni olsa, tinch qolsa bo‘lmaydimi?“ debdi.

Qozi bularning gapini eshitmasa ham, lablarini qimirlatayotganini ko‘rib, kallasini likillatib, garangligini bildirmay, bularni nariroqqa jildirmay turganida, ikkinchisi arz qilib ketibdi:

— Taqsir, shu insofdanmi, men indamay o‘tib ketayotuvdim, mening etagimdan ushlab cho‘loq qo‘yni ko‘rsatib, sen shu qo‘yga tosh otib cho‘loq qilgansan, deb menga shu qo‘yning tovonini berasan, deb ushlab, boshimga mushtlab, tuhmat qilib o‘tiribdi! Shunga nima deysiz? — debdi.

Eshak mingan garang arz qilib ketibdi:

— Taqsir, mening uch tillaga sotib olganimni butun mahalla biladi. Eshakni mana bular olmoqchi, meni piyoda qo‘ymoqchi, shu tuzukmi? — debdi.

To‘rtovining so‘zini eshitmasdan, qozi bularning arziga javoban:

— To‘rtoving kelgan bo‘lsalaring, bu gaplaringning mazmunidan men shuni bildimki, ikkitalaring yangi oy ko‘rgan bo‘lsalaring kerak, ikkitalaring guvohlikka o‘tgani kelganga o‘xshaysizlar. Bo‘lmasa, asliga qaraganda arafa ertaga bo‘lishi kerak edi. Endi ikkitalaring yangi oy ko‘rib kelgan bo‘lsalaring, ikkitalaring guvoh bo‘lib kelgan bo‘lsalaring, o‘zlaring borib karnaychilarga xabar beringlar. Qozi ruxsat berdilar, bugun arafa bo‘lsin, deb aytinglar. Boringlar, karnaychilarni xabardor qilinglar, — debdi.

Shu to‘rt garangning gapi bilan, qozining garangligidan o‘sha yili ro‘zaning yigirma sakkizida arafa, yigirma to‘qqizida hayit bo‘lib qolgan ekan.

Donishmand cho‘pon

O‘tgan zamonda bir podsho bo‘lgan ekan. U hamma narsadan ham otni yaxshi ko‘rar ekan. Kunlardan bir kun podsho otxonaga kirib qarasa, otlari ancha oriqlab qolgan emish. Podsho otboqarini chaqirib:

— Otlar nima uchun oriqlab qoldi? — deb so‘rabdi. Otboqar podshoning g‘azabidan qo‘rqib:

— E, janobi oliylari, otlaringiz bir necha kundan buyon yem-beda yemay, zo‘r berib kishnaydilar. Shahardan chetroqda boshqa otlar bo‘lsa kerak. O‘sha otlarning ovoziga bular beda yemasdan qo‘ygan bo‘lsalar kerak, deb o‘ylayman, — debdi.

Podsho o‘ng qo‘l vazirini chaqirib:

— E, dono vazir, navkarlar bilan shahar tashqarisiga chiq, boshqa otlarni kishnab otlarimning tinchligini buzmaydigan qilib kel, — debdi. Vazir podshoga ta’zim qilib:

— E, podshohim, farmoningiz bekam-u ko‘st o‘z yerida qaror topgay, — deb navkarlari bilan shahardan tashqariga chiqib ketibdi, yurib-yurib, shahardan yigirma-o‘ttiz chaqirim narida bo‘lgan bir tog‘ga yetibdi.

Tog‘ga chiqib ko‘rsalar, bir cho‘pon yilqilarini o‘tloqqa qo‘yib, o‘zi bir katta xarsang toshning ustida cho‘zilib yotgan emish. Vazir cho‘ponning oldiga borib:

— E, ahmoq cho‘pon, hamma yilqilaringni o‘tloqqa qo‘yib yuborib, kishnatib, ularning ovoziga mast bo‘lib yotibsan. Shaharda bo‘lsa, sening otlaringning kishnashini eshitib, podshoning otlari beda yemay ozib qolmoqda. Men senga tezda otlaringning og‘izlarini bog‘lab qo‘yishni buyuraman. Agarda buyrug‘imdan bo‘yin tovlar ekansan, o‘zingni jallodga, otlaringni podshoga tortiq qilaman, — debdi.

Cho‘pon hayron bo‘lib, noiloj vazirning aytganlarini qilishga majbur bo‘libdi, yilqilarning og‘izlarini latta bilan bog‘labdi. Keyin otlarini bu falokatdan qutqazish yo‘lini o‘ylab, bir qarorga kelibdi. Yaylovda yurgan bir katta tuyani va soqoli ikki qarich keladigan bir takani ushlab kelib, dadasidan qolgan bir eski kamon bilan o‘qlarini olib, shaharga qarab ravona bo‘libdi. Cho‘pon shahar qal’asidan ichkariga kirib rastaga boribdi. Rastada nog‘ora chalib o‘tirganlarning nog‘orasini otib yora beribdi. Nog‘orachilar cho‘ponning bu ishidan sarosimaga tushibdilar, o‘rdaga borib cho‘ponning ustidan arz qilibdilar. Podsho o‘z yonidagi vaziriga cho‘ponni ushlab, huzuriga keltirishni buyuribdi. Vazir navkarlar bilan shahar bozoriga borib qarasa, tuyaga minib, bir takani o‘ngarib olgan bir cho‘pon yigit duch kelgan nog‘orani kamon bilan otib, yorayotgan emish. Vazir navkarlariga:

— Bu beboshni ushlanglar! — deb buyuribdi. Navkarlar cho‘ponni tuyadan tushirib, qo‘lini orqasiga bog‘lab, tuyasi bilan takasini yetaklab podsho huzuriga olib kelibdilar.

Podsho cho‘pondan:

— Sen kimsan, nima uchun shahar nog‘orachilarining nog‘oralarini kamon otib, yorib tashlayapsan? — deb so‘rabdi.

Cho‘pon:

— Men shahar yaqinidagi tog‘da yashovchi xalqdan elchi bo‘lib keldim, —debdi.

Podsho cho‘ponning ustidagi eski choponiga, oyog‘idagi yirtiq chorig‘iga tikilib, elchiligiga ishonmabdi:

— Elchilik qilishga sendan boshqa tuzukroq odam yo‘q ekanmi? — debdi. Cho‘pon hayron bo‘lib, podshodan so‘rabdi:

— Sizga qanday tuzukroq odam kerak? Men ham oyoq-qo‘lli odamman-ku, —debdi. Podsho g‘azablanib:

— Men sendan kiyimi yangiroq, bo‘yi balandroq, soqoli uzunroq odam yo‘q edimi, deb so‘rayapman, — debdi. Cho‘pon javob berib:

— Sizga bo‘yi baland, kiyimi yangiroq kerak bo‘lsa, mana mening tuyam, u yaqinda tullagan, bo‘yi ham baland. Agarda soqoli uzunrog‘i kerak bo‘lsa, mana mening takam, naq soqoli ikki qarich. Agar sizga

aqlliroq odam kerak bo‘lsa, mana mening o‘zim. Menga har qancha savolingiz bo‘lsa beravering, — debdi.

Podsho cho‘ponning bu javobidan keyin:

— Hay, mayli, bo‘lmasa sen elchi ekansan, nima uchun shahardagi nog‘oralarni yorib tashlading? —deb so‘rabdi.

Cho‘pon:

— Shahringizda har kuni nog‘ora chalinadi. Nog‘ora ovoziga bizning yaylovdagi yilqilarimiz hurkib, tek turmay qo‘ydilar. Nog‘oralarning ovozini o‘chirsam, zora yilqilarim tek tursalar, deb ko‘ringan nog‘oralarni yora berdim, — debdi. Podsho cho‘ponning javobidan kulib:

— Shahardan yigirma-o‘ttiz chaqirim uzoqda bo‘lgan otlarning nog‘ora ovoziga tek turmasliklari hech aqlga to‘g‘ri keladimi? Bu bo‘lmagan gap, — debdi. Cho‘pon ham podshodan:

— Shahardan yigirma-o‘ttiz chaqirim narida bo‘lgan otlarning kishnashiga shahardagi otlarning beda yemasdan oriqlashlari hech aqlga to‘g‘ri keladimi? — debdi. Podshoning o‘ng qo‘l vaziriga bergan buyrug‘i esiga tushibdi. Bu cho‘ponni so‘z bilan yenga olmasligiga aqli yetib, cho‘ponga:

— Tila tilagingni! — debdi. Cho‘pon:

— Agar loyiq ko‘rsangiz, meni cho‘ponlikka oling, otlaringizni yaxshi boqaman — debdi. Podsho dangasa cho‘ponni haydab, o‘rniga shu mehnatsevar cho‘ponni ishga olibdi.

Ahmoq jo‘ralar

Bor ekan-u yo‘q ekan, qirq kal bor ekan. Kallardan biri juda rashkchi ekan. Uning oti Yuz Muhammad kal ekan. Kalning o‘rtoqlari uni shu nom bilan chaqirar ekanlar. U bir kun o‘rtoqlariga: „Agarda mening otimni o‘zgartirsalaring men bir sigirimni dangona qilib beraman“, debdi. O‘rtoqlari: „Otingni o‘zgartiramiz“, deb kalning nomini Yuz Mahamat qo‘yibdilar. Kal darrov sigirini so‘yib dangona qilib beribdi. O‘rtoqlari dangonani yeb bo‘lishgach, yana kalning ilgarigi ismi bilan Yuz Muhammad kal, deb chaqiraveribdilar. Shunda kalning achchig‘i kelib, so‘ygan molining terisidan tirkish qilib olibdi. Eshagiga minib bir qishloqqa boribdi.

— Tirkish keldi-yo, tirkish keldi-yo, — deb tursa, bir dehqon uning oldiga kelibdi. Dehqon qo‘sh haydayotganda tirkishi uzilib ketgan ekan. Dehqon kalga:

— Ho‘, yigit, bitta tirkishingdan ber, — debdi-da, belbog‘ini yechib kalga uzatib:

— Hu, anavi hovli mening uyim, shu belbog‘ni qo‘shchi berdi, desang senga xotinim g‘alla beradi, — debdi.

Kal:

— Xo‘p, — deb belbog‘ni olib, hovliga qarab ketibdi. Hovliga borib:

— Mana bu belbog'ni qo'shchi bobom berib yubordilar, mendan tirkish oldilar, haqiga g'alla berar ekansiz, — debdi. Dehqonning xotini bir g'alvir g'allani olib chiqib, kalning belbog'iga ag'darayotganida, uning ko'zi oshxonada bir erkak turganini ko'ribdi. Kal darrov, „Bu qo'shchi bobomning xotinining xushtori bo'lsa kerak", deb o'ylab, belbog'ining bir chetini qo'yib yuboribdi. Belbog'idagi g'alla yerga to'kilib ketibdi. Kal o'tirib, bir chekkadan teraveribdi. Xotin qo'rqib:

— Yana g'alla beray, — debdi. Kal:

—Boshqa g'allaning keragi yo'q, shuning o'zi yetadi, men rizqimni terib olib ketaman, — deb kechgacha g'alla terish bilan ovora bo'libdi. Kal oshxonadan hech ko'zini uzmabdi. Ayol esa, haligi erkakni bir xumga solib, ustiga qopqog'ini yopib qo'yibdi. Shu payt qo'shchi ishdan qaytib kelibdi. Qarasa, haligi yigit hali ham g'alla terayotgan emish. Qo'shchi xotinini qattiq koyibdi.

— Sen g'alladan ko'proq bermadingmi? Bechoraga juda azob beribsan-ku. Endi oshxonaga joy solib ber. Kech bo'ldi. Shu joyda yotib qola qolsin, — debdi. Xotini „Xo'p", deb, oshxonaga joy qilib beribdi.

O'zi esa, qo'shchiga choy, non keltirib beribdi. Charchab horigan qo'shchi darrov uxlab qolibdi. Haligi kal voqeani anglash uchun bu oqshom uxlamabdi. Ko'zini yumib uxlagansimon bo'lib yotibdi. Bir vaqt haligi ayol o'rnidan turib xum tepasiga kelib, uni ochib:

— Ovqat yeysizmi? — deb so'rabdi. Xumda turib haligi erkak:

— Yeyman, — debdi. Ayol darrov oshxonaga borib tuxum quymoq qilib, uni tovoqqa solibdi. Shu payt qo'shchi uyg'onibdi. Xotin yugurib qo'shchining oldiga boribdi. Kal darrov o'rnidan turib quymoqni paqqos yeb qo'yibdi. Xotin qo'shchini uxlatib oshxonaga boribdi, qarasa, tovoqda quymoq yo'q emish.

— Bu savil qolgur ola pishak quymoqni yeb qo'yibdi-ku, — deb uni urib quvibdi. Yana qozonga yog' solib, o'choqqa olov yoqibdi.

Yog' qiziganida qo'shchi yana uyg'onibdi.

Xotin yana qo'shchiga yuguribdi. Kal o'rnidan turibdi-da, qozonga qarabdi. Yog' qizib yotgan emish. Kal darrov xumning qopqog'ini ochib, qozondagi yog'ni haligi odamning ustidan ag'daribdi. Qopqog'ini yana yopib, o'z joyiga yotib, bahuzur uxlayveribdi.

Tong otibdi, xotin qo'shchini nonushta qildirib, qo'shga jo'natibdi. Kelib xumni ochib qarasa, haligi erkak kishi osmonga qarab o'lib yotgan emish. Xotin qo'rqib kalni uyg'otibdi. Kalga bo'lgan voqeani aytibdi va:

— Xumdagi o'lgan odamni go'ristonga olib borib ko'mib kel! Bir qop bug'doy beraman, — debdi.

Bu gap kalga yoqmabdi, bir yog'iga ag'darilib yotaveribdi. Yana xotin kelib:

— Ko'mib kel, baraka topkur, — deb yalinibdi. Kal:

— Bir sanoch tilla bersang, ko'mib kelaman, — debdi. Xotin bir sanoch tilla berishga rozi bo'libdi. Kal bir sanoch tillani olib, o'likni xumdan tortib olib orqasiga ko'taribdi. Kal o'likni darvozaga olib chiqib, belini bog'lab, qo'liga tayoq berib ketibdi. Kal o'z qishlog'iga borsa, jo'ralari uni o'rab olishibdi.

— Ey, jo'ralar, — debdi kal, — sizlar menga juda yaxshi ish qildinglar. Dunyoda tirkish pul ekan. Molimning terisini mana shuncha tillaga sotdim, — debdi. Haligi jo'ralari tillani ko'rib, o'lguday alam qilib, hammasi uyiga borib, molini so'yibdi, terisini tirkish qilib olibdi. Qishloqqa borib:

— Tirkish keldi-yo, tirkish keldi-yo, — deb yuraveribdilar. Qishloq odamlari ularni ko'rib ermak qilibdi. Ular bitta ham tirkish sotolmabdilar. Hammasining achchig'i chiqib, endi uning kapasini kuydirib tashlaymiz, u bizni aldagan ekan, deb kalning kapasiga o't qo'yibdilar. Kal Yuz Muhammad darrov kapasining kulini qopga solib, eshagiga minib ketaveribdi. Kal uzoq yo'l yuribdi. Bir joyga borsa, yo'lda bir boyning xotini charchab qolib, dam olib o'tirgan ekan. Kal uni ko'ribdi. Boyning xotini kalga:

— Ey, kal, bizni kira qil, — debdi. Kal shunda:

— Mening eshagimga ortilgan narsa nozik narsa, xotin kishi minsa, kul bo'lib qoladi, —debdi. Boyning xotini:

— Agarda kul bo'lib qolsa, nozik narsangga narsa beraman, — debdi. Kal ko'nibdi. Kal eshagiga boy xotinini mindirib uyiga olib borib qo'yibdi. Kal darrov xotinni eshakdan tushirib:

— Shoshmang, qopni ochib ko'ray-chi, — debdi. Qopning og'zini ochib qarasa, bir qop kul emish:

— Minma, dedim, minding. Bir qop tillam kulga aylanibdi, — debdi. Boy xabardor bo'lib:

— Nima bo'ldi, nima bo'ldi, — deb yugurib chiqibdi. Boobro' boy ekan, „Odamlar bilsa uyatga qolaman", deb bir qop kulning o'rniga bir qop tanga beribdi.

Kal tangani eshagiga ortib, yana qishlog'iga jo'nabdi. Jo'ralari yana kalni o'rab olishibdi. Kal:

— Yana yaxshi ish qildinglar, dunyoda kul pul ekan. Bir qop kulimni bir qop tangaga sotdim, —debdi. Jo'ralari bir qop tangani ko'rib, o'lguday izza bo'lib, hammasi kapasini kuydiribdi. Qishloqma-qishloq yurib:

— Kul keldi-yo, kul keldi-yo, — deb yuraverishibdi. Qishloq xalqlari:

— Kulni kultepaga to‘k-da, — deb ermak qilishibdi. Ularning juda achchiqlari chiqib, „Endi kal Yuz Muhammadni o‘ldiramiz,“ deyishibdi. Bu ish kalga oldindan ma’lum ekan. Ularni ko‘rgach, bir cho‘lga qarab qochibdi. Yo‘lda unga bir podachi uchrabdi. Podachi kaldan:

— Nimaga buncha qochasan? — deb so‘rabdi.

— Meni qozi qilmoqchilar. Men xohlamay, qochib kelayotibman, — debdi kal. Podachi:

— Sen mening suruvimni boqib tur, men qozi bo‘laqolay, — debdi. Kal darrov ust-boshini yechib, podachining kiyimlarini kiyib olibdi. Podachiga:

— Qochaver, — debdi. Podachi qochaveribdi. Jo‘ralari yetib kelib podachini ushlab kal Yuz Muhammad shu, deb daryoga oqizishibdi. Hammasi endi bu kaldan qutuldik deb, bazm-ziyofat qilishibdi. Oradan bir necha kun o‘tgach, haligi kal bir qo‘ton qo‘y-echkini haydab o‘z hovlisiga kirib kelibdi. Jo‘ralari hayron bo‘lib, „Bu qurg‘ur daryodan ham tirik chiqibdi-ya“, deb turishganda kal jo‘ralariga shunday debdi:

— Meni tashlagan daryoning tagida qo‘y-echkining koni bor ekan. O‘zim yakkalik qilib ozgina haydab chiqdim. Agarda ko‘pchilik bo‘lsak, ko‘p qo‘y haydab chiqar edik, — desa, jo‘ralari ishonib:

— Bizlarni ham o‘sha joyga olib bor, — deyishibdi.

Kal qo‘y-echkiga suv bermay, qantaribdi. Ularni daryoga qarab haydabdi. Jo‘ralari ham uning ketidan borishibdi. Suv ichmagan qo‘y, qo‘zi, echkilar o‘zini birdan suvga uribdi. Tiniq bo‘lib oqayotgan suv ichidan qo‘y, echkilar ko‘rinibdi. Birdan bir kam qirq kal o‘zini oldinma-ketin qo‘y-echki olaman, deb daryoga otibdi. Hammasi suvga botib ketibdi. Yuz Muhammad sog‘ qolib, murod-maqsadiga yetibdi.

Chol bilan kampir

O‘tgan zamonda bir chol bilan kampir bor ekan. Bularning tirikchiligi o‘tin sotib kun kechirish ekan. Kampir har kuni ko‘moch qilib berar ekan. Chol har kun o‘tin terib kelar ekan.

Bir kuni chol o‘tin tergani borib, buloqning bo‘yida uxlab qolibdi. Tushida birov „Tur, ana uni ol!“ debdi. Qarasa, buloqning ichida bir supra aylanib turibdi.

— Uni nima qilaman? — debdi chol.

—„Ochil, supram!“ deb aytgin, — debdi haligi odam.

Chol „Ochil, supram“ desa, noz-u ne’matlar paydo bo‘libdi. Chol „Ochil, supram“ni bir o‘rtog‘inikiga olib borib:

— „Ochil, supram!“ deb aytmagin. Uyingga kiritib qo‘y, hali olib ketaman, — debdi. Haligi o‘rtog‘i tagiga, o‘tirishga hech narsa olib chiqib bermabdi. Uyga kirib suprani ochiltirib olibdi. Chol:

— „Ochil, supram“ni olib chiqib ber!— debdi. O‘rtog‘i almashtirib boshqa supra beribdi. Chol uyiga borib, kampirga maqtanibdi. „Ochil, supram!“ desa hech balo chiqmabdi. Cholning jahli chiqib:

— E, kampir, tag‘in ko‘moch qilib ber! — debdi.

Ko‘mochni beliga solib ketibdi. Chol yana buloq bo‘yida uxlab qolibdi. Tushida birov: „Tur, ana uni ol!“ debdi. Qarasa, bir gaz aylanib turganmish.

— Nima qilaman? — debdi.

— Olib, „Gazla, gazim!“ desang, shoyi, atlas gazlab tashlaydi.

Uni olib o‘rtog‘inikiga boribdi. O‘rtog‘i mehmon qilibdi. Chol gazni berib, „Gazla, gazim!“ deb aytmagin, debdi. O‘rtog‘i uyida toza gazlatibdi va uyini mollarga to‘ldirib olibdi. Chol o‘rnidan turib, „Gazni ber!“— debdi. O‘rniga boshqa gaz beribdi. Kampirning oldiga kelib „Gazla, gazim!“ desa, hech narsa gazlamabdi. Chol g‘azablanib:

— Yana ko‘moch qilib ber! — debdi.

Ko‘mochni beliga solib, buloq bo‘yiga qarab jo‘nabdi. Buloq bo‘yida yana uxlab qolibdi. Tushida birov: „Tur, ana uni ol!“ debdi. Qarasa, bir tovoq aylanib turganmish.

— Quruq tovoqni nima qilaman? — desa:

— „Pishdi palov“, deb aytgin, — deb o‘rgatibdi.

Olib chiqib „Pishdi palov“ desa, ustida go‘shti bilan osh pishibdi. Chol palovni yeb, qornini to‘yg‘azib, o‘rtog‘inikiga jo‘nabdi. O‘rtog‘i suyunib, katta ziyofat qilibdi. Chol:

— „Pishdi palov“ demagin, — debdi. O‘rtog‘i tovoqni uyga olib kirib ketibdi. Bola-chaqasini toza to‘yg‘azibdi. Erta bilan turib chol:

— Tovog‘imni olib chiqib ber! — desa boshqa tovoq olib chiqib beribdi. Chol kampirning oldiga boribdi. Tovoqqa „Pishdi palov“ desa, hech narsa chiqmabdi. Chol g‘azablanibdi. Kampir ikkisi urishibdi.

Kampir:

— Bir to‘p o‘tin keltirganingda, ovqatimiz pishardi. Har kuni quruq kelaverasanmi? —deb qarg‘abdi.

— E, kampir, bugun sirni bilaman, — debdi.

Kampir ko‘moch qilib beribdi. Chol buloq boshiga borib uxlab qolibdi. Tushida birov: „Tur, ana uni ol!“ debdi. Qarasa, bir qovoq aylanib turibdi. „Quruq qovoqni nima qilaman?“ desa, „Chiq qovoqdan!“ deb aytgin, debdi. Chol „Chiq qovoqdan!“ desa, bir narsa chiqib haligi cholni urib, hamma yog‘ini yoribdi. „Kir qovoqqa!“ degandan keyin qovoqqa kiribdi. Chol qovoqni qo‘ltiqlab o‘rtog‘inikiga boribdi. O‘rtog‘i juda quyuq ziyofat qilibdi. Mazasiga tushunib qolgan ekan.

Chol:

—„Chiq qovoqdan!“ deb aytmagin,— debdi. Chol uxlab qolibdi. O‘rtog‘i uyiga olib kirib bolalari bilan o‘rtaga qo‘yib, „Chiq qovoqdan!“ deb yuboribdi. Qovoqdan yalang boshli kuchli narsalar chiqib, ularning yelkasiga minib olib, uraveribdi. O‘rtog‘ining boshi yorilib, ko‘zi chiqibdi.

— Chol, ajratib olgin! Hamma narsangni topib beraman, — debdi.

Chol „Kir qovoqqa!“ debdi. Kiribdi. Cholga o‘rtog‘i supra, tovoq, qovoq, gazlarini topshiribdi.

Chol kampirning oldiga og‘zi qulog‘ida qaytib kelibdi. Kampirning oyog‘i oltita, qo‘li yetita bo‘lib, suyunib ketibdi.

Chol podshoni ziyofatga chaqiribdi. Podsho:

— O‘zini eplayolmagan chol qanday qilib bizni mehmon qilsin, — debdi. Vazir:

— Ey, dono podsho, sizni mehmon qilishga chaqirgan kishi qo‘lidan kelgancha ziyofat qiladi-da, — debdi.

Podsho vazir, yigitlari bilan ziyofatga boribdi. Chol har ot boshiga shoyilardan to‘rva qilibdi. Ularning ichiga yem solibdi.

Shoyilardan ko‘rpachalar solib podshoni o‘tqazibdi. Podshoning oldiga mevalarni to‘kib tashlabdi. Podsho:

— Bu taomlar qaydan chiqadi, shuni borib bilib kelgin! — deb vaziriga buyuribdi.

Vazir borib quloq solib tursa. „Pishdi palov“, „Ochil, supra“, „Gazla, gazim!“ deb aytib turganmish. Vazir podshoga kelib buni aytibdi. Podsho ichida tuginib qo‘yibdi. Ziyofatdan so‘ng:

— Ertaga biznikiga ziyofatga, — debdi.

— Ha, xo‘p, — deb chol javob beribdi.

Ertasiga podshodan xabar kelibdi. Cholga o‘nta askarni yuboribdi. Chol „Bormayman“, deb javob qaytaribdi.

Podsho odam yuborib, yana chaqiribdi, chol rad etibdi. Podsho yana lashkar yuborib, po‘pisa qilibdi. Shunda cholning jahli chiqib, qovoqqa qarab:

— „Chiq qovoqdan!“ — debdi. Qovoqdagilar chiqib askarlarning boshini yorib, ko‘zini chiqaribdi. Ikkitasi zo‘rg‘a tirik qolib podshoga boribdi. Podsho g‘azablanib, lashkaridan elliktasini yuboribdi.

Bularni ham urib jo‘natibdi. So‘ngra butun askari bilan o‘zi chiqibdi. Bularni ham yengibdi. Podshoning o‘rniga cholning o‘zi podsho bo‘lib qolibdi.

Qozining makri

Bir podsho bor ekan. Odamlar orasida xasislik bilan nom chiqargan ekan. Uning bir o‘g‘li bor ekan. U otasiga qaraganda birmuncha saxovatli ekan. Bir kun shahzoda bir bechora odamga ozroq oltin hadya qilibdi. Buni podsho bilib qolib, o‘g‘lini tergabdi:

— E, o‘g‘lim, xalqdan pul yig‘ish o‘rniga pul berasanmi? Bunday qila bersang dunyo qayerdan to‘planadi? Sen odamlardan pul yig‘ishni o‘rgan, — debdi. Shahzoda otasining bu so‘zini ma’qul, deb podsho huzuridan chiqibdi. Keyin odamlarning hojatini chiqarib yura beribdi. Podsho bir kun o‘g‘lini yoniga chaqirib:

— E, o‘g‘lim, nega sen mening maslahatimni quloqqa olmading? — debdi.

O‘g‘li:

— Otajon, gapingizni jon-dilim bilan quloqqa olaman-ku, lekin muhtoj odamlar uchragandan keyin rahmim keladi, — deb javob beribdi.

Podsho:

— Sen mening maslahatimni qulog‘ingga olmasang, senday o‘g‘il menga kerak emas, — deb o‘g‘lini shahardan haydab yuboribdi, yigit bechora qayerga borishini bilmay, tog‘ma-tog‘, cho‘lma-cho‘l yurib, bir

shaharga kelibdi. Ertadan kechgacha yurib och qolibdi. Ovqat yeyay desa puli yo‘q ekan. Mardikorlik ham qilolmay, gadoychilik qilishga majbur bo‘libdi. Ko‘chama-ko‘cha aylanib qaysi eshikka borsa, tilanchilik qilolmay, gadoylarga xos bo‘lgan so‘zlarni aytolmay qaytar ekan.

Shom yaqinlashibdi. „Tavakkal“ deb bir darvozani taqillatibdi. Eshikning orqasidan bir qizning: „Kimsiz?“ degan tovushi kelibdi. Yigit: „Men“ deb javob beribdi. Qiz eshikni ochib qarabdi. Yigit qizni ko‘rib o‘zidan ketib qolibdi. Yigit bir zamon o‘ziga kelib qarasa, vayronada yotgan emish, belida yangi belbog‘ emish. Uni yechib qarasa, uch-to‘rtta non, uch-to‘rtta tilla bor emish. Buni ko‘rib hayron bo‘libdi. Non bilan tillani o‘sha qiz bergan bo‘lsa kerak, deb o‘ylabdi. Bu vayrona qizning uyiga yaqin bo‘lgani uchun yana qizni ko‘rib qolarman, deb ketmasdan yota beribdi.

Yarim kechada shahar qozisi mehmondorchilikdan qaytib kelayotganda qulog‘iga bir ovoz eshitilibdi. Qozi bu yerda nima bor ekan, odam desam odamga o‘xshamaydi, bu yerdan o‘tishim qiyinga o‘xshab qoldi, deb hayron bo‘libdi. Qo‘rqib sekin-sekin oldinga qarab qadam bosibdi. Keyin duo o‘qib, yana dadillik bilan qadamini tezlatibdi. Qozi ko‘chaning chetida bir qora narsani ko‘rib, esi chiqib ketibdi. Kayfi uchib ketganidan o‘qib turgan duolari ham yodidan chiqib qolibdi. Tong g‘ira-shira yorishgach, atrofga qarasa, hech narsa ko‘rinmabdi. So‘ngra bir amallab uyiga yetib olibdi. Uyida o‘tirganida ham haligi maydonda eshitgan ovoz qulog‘ida jaranglar emish. Haqiqatni bilmoqchi bo‘lib, bir xizmatkori bilan vayrona bo‘lib yotgan maydonga borib qarasa, unda sochlari o‘sgan, devonasifat bir yigit o‘tirgan emish. Qozi yigitdan:

— Bolam, qayerliksan, bu yerda nima qilib o‘tiribsan? —deb so‘rabdi. Yigit uni eshik ochgan qizning otasi deb gumon qilib odob bilan:

— Men musofirman, bu shaharda hech kimim yo‘q, shu yerda yotibman, — debdi. Qozi:

— Bo‘lmasa, menga xizmatkor bo‘lib yurasanmi, ovqating ham bemalol bo‘ladi, vaqti kelsa uylantirib ham qo‘yaman, — debdi.

Yigitning es-hushi eshik ochgan qizda ekan-u: „Uylantirib qo‘ymasang ham o‘sha qiz sening qizing bo‘lsa, uzoqdan ko‘rib yursam mayli“ deb, qoziga:

— Xo‘p, sizga xizmatkor bo‘lsam yaxshi bo‘ladi, — debdi. Qozining uyida yurib, kunduzi ishlasa, kechasi uxlamay tong ottirib chiqibdi.

Qozi: „Bu yigitda qanday sir bor ekan“, deb o‘ylabdi. Yigitdan:

— O‘g‘lim, nega kechasi uxlamay tong otguncha yurib chiqasan? — deb so‘rabdi.

Yigit gadoylik qilib yurganda eshik ochgan bir qizga oshiq bo‘lib qolganini, o‘shaning xayolida uxlay olmasligini aytib beribdi. Qozi yigitga:

— O‘g‘lim, hech tashvish tortma. Men bir hiyla bilan senga qizni olib beraman, o‘n kun sabr qil, — debdi. O‘n kun o‘tibdi. Qozi yigitni bir uyga olib kirib, yangi tikilgan sarpolarni kiygizib bo‘lgach, yigitga aytibdi:

— O‘g‘lim, endi tayyorlab qo‘yilgan otni min, mana bu xatni qo‘lingga ol. Bu xat podsho nomidan sen sevgan qizning otasiga yozilgan. Podsho boshqa shaharda turadi. Hozir seni shahar darvozasidan chiqarib qo‘yaman. Men bugun qizning otasinikida bo‘laman. Sen shoshilib otni yugurtirib kelasan. Meni tanimagan kishi bo‘lib, xatni qo‘limga berasan, u yog‘ini o‘zim bilaman, — debdi.

Qozi yigitni shahar darvozasidan chiqarib qo‘yibdi. Yigit peshin paytida shaharga kirib, dastlabki kelgan kunlarida gadoylik qilib borib, behush bo‘lib yiqilgan eshikni taqillatibdi. Qizning otasi yigitning savlatini ko‘rib, kayfi uchib ketibdi, darrov uni uyiga olib kiribdi. Qozi yigitni ko‘rishi bilanoq:

— Ey, keling, shahzoda, qayerdan shamol uchirdi? — deb yigitni yoniga o‘tqizibdi. Yigit qozining qo‘liga xatni beribdi. Qozi xatni o‘qib:

— Qulluq, shahzoda, qulluq, — debdi, xatni qizning otasiga uzatibdi. Qizning otasi xatni hurmat bilan olib o‘qibdi. Darrov shaharga osh berib, to‘y-tomosha qilibdi, qizni yigitga nikoh qilib beribdi. Yigit qizning yoniga kirish oldida qozi unga:

— Siz mehmonxonada o‘tirib turing, men uyga borib, sizga yaxshi sarpolar olib kelaman, ularni kiyganingizdan keyin, o‘zim fotiha beraman, — deb chiqib ketibdi.

Yigit qozining qilgan ishiga hayron qolib: „Dunyoda bunday yaxshi odamlar bor ekan, qozining bu yaxshiligini sira esdan chiqarmayman, o‘la-o‘lgunimcha xizmatini qilaman“, deb, uni kutib o‘tiribdi. Yarim kechada qozi bir bo‘xcha sarpo olib kelib:

— Mana bu dam solingan sarpolarni kiyib qizning oldiga kiring, — debdi. Yigit shoshib-pishib ustidagi yaxshi kiyimlarini yechib qoziga

«Ikki o‘rtoq» ertagiga ishlangan rasm

beribdi. Qozi: „Qo‘sha qaringlar!“ deb kiyimlarni olib chiqib jo‘nabdi. Yigit sarponi kiyay deb bo‘xchani ochib qarasa, o‘zining dalvay-dalvay bo‘lib ketgan kiyimlari emish.

Yigit badanidan muzdek ter chiqib, mazasi qochibdi. „Nahotki, qozi menga shunday yomonlik qilsa, men qoziga nima qilgan edim“, deb noiloj o‘z kiyimlarini kiyib olibdi.

Qiz uyiga non tilab kelgan gadoy yigitni ko‘rib, hayron qolibdi.

— Siz bu yerga qanday qilib kirdingiz? — deb so‘rabdi. Yigit qizga boshidan o‘tganlarni, qozining qilgan ishlarini so‘zlab beribdi.

Qiz ham yigitni birinchi ko‘rgandayoq yaxshi ko‘rib qolganini aytib, uning kelganiga suyunibdi.

— Parvo qilmang, men sizni qanday qilib topsam ekan? — deb o‘ylab yurgan edim, baxtimga o‘zingiz yetib keldingiz, — debdi. Darrov yigitga yaxshi kiyimlar kiygizibdi. Ikkisi xursand bo‘lib so‘zlashib o‘tirishibdi. Qiz bu sirni hech kimga bildirmabdi. Qizning otasi ham kuyovni juda hurmat qilibdi.

Kunlardan bir kun qiz yigitga aytibdi: „Men qozini bir laqillatib, kulgi qilib kelay, boshqa odamlar gaplashib kulishib yurar“ debdi.

Qiz juda yasanib, pardoz-andoz qilib, paranjisini qiyshiq yopinib, qozining uyiga boribdi. Qozi mehmonxonada o‘tirgan ekan. Kavushini g‘irchillatib, uning oldidan ichkari hovliga o‘tib ketibdi. Qozi: „Yopiray, buning yurishi shunday bo‘lsa, o‘zi qanday ekan?“ deb o‘ylabdi. Shunda qiz ichkaridan qaytib chiqib:

— Assalomu alaykum, qozi pochcha! Men yanglishib ichkari hovliga o‘tib ketibman, —debdi. Qozi shoshilib, hovliqib:

— Vaalaykum assalom, menda nima ishingiz bor, qizim. Qani, beriroq keling, — deb chaqiribdi.

— Qozi pochcha, mening sizga arz-dodim bor edi, — debdi qiz.

— Ayting, bolam, ayta bering, — debdi qozi.

— Men usta Oloviddin yog‘chining qizlari bo‘laman. Otam bilan onam meni juda yaxshi ko‘rishadi. Shuning uchun menga ko‘p yerdan sovchi kelsa, onam yoki otam: „Qizimning boshi kal, ko‘zi ko‘r, qulog‘i kar, oyog‘i shol, qo‘li tutmaydi, ishi bitmaydi“, deb meni erga bermaydilar. Sovchi: „Bunday qiz bizga kerak emas“, deb qaytib ketadi. Onam menga hazillashib: „Qizim, seni boshimga yostiq qilaman“, deydilar. Sirtimdan kulsam ham ichimda kuyaman, amakimning bir kal o‘g‘li

bor, o‘zi yalqov, irkit, bilishimcha, meni shunga berishmoqchiga o‘xshaydi. Shuning uchun sizga arzga keldim, — debdi.

— Yoshingiz nechada, qizim? —deb so‘rabdi qozi.

— Yoshim o‘n sakkizda, qozi pochcha.

— Bay, bay, bay, men o‘zim otangiz bilan gaplashaman, — debdi qozi.

Qiz:

— Gaplashsangiz gaplashing, taqsir, siz guvoh bo‘ling, mana ko‘zim, yuzim, qo‘limni ko‘ring, — deb chachvonini ko‘tarib, yuzini qoziga ko‘rsatibdi.

Qozi qizning oppoq qo‘llarini, oydek yuzlarini ko‘rib, og‘zi ochilib qolibdi, shoshilib, titrab, qaqshab:

— Qizim, sizning otangiz bilan gaplashmasam bo‘lmaydi, albatta gaplashaman, lekin mening ham sizga bir arzim bor, qabul qilsangiz, — debdi.

— Qanday arzingiz bor? — deb so‘rabdi qiz. Qozi aytibdi:

— Men sizning xizmatingizda bo‘lsam, qabul qilsangiz.

— Qabul qilaman, lekin uchta shartim bor, — debdi qiz: — birinchi shartim, xotiningizni qo‘yasiz, men kundoshlikni yomon ko‘raman, ikkinchidan, uy-joylaringizni hozirgi xotiningizga xat qilib berasiz, uchinchidan, menga atab yaxshi hovli olasiz.

Qozi qizning qo‘ygan shartlarini bajarishga rozi bo‘lib, qasam ichibdi. Qiz, „Xayr“ deb eshikka chiqib ketaturib to‘xtabdi, qayrilib qoziga:

— Tag‘in otamning gapiga uchib, aynib qolmang, — deb kulib qo‘yibdi. Qozi:

— Agar yer yuzining odami guvohlikka o‘tsa ham ishonmayman, hamma aytganlaringizni qilaman, — debdi.

Qozi ichkariga kirishi bilan xotini tagiga ko‘rpacha solish uchun o‘rnidan turibdi. Qozi:

— Xotin, xotin, seni qo‘ydim, — debdi. Xotini:

— Voy o‘lay, u nima deganingiz? — debdi.

O‘g‘li ham:

— Ota, sizga nima bo‘ldi? — debdi. Qozi:

— Onangni qo‘ydim, sen ham uqib ol! — debdi.

Shu paytda uydan chiqib ketib, ikkita domlani boshlab kiribdi. Xotinini qo‘ygani haqida taloq xatni yozdiribdi. Hovli-joyini xotiniga xat qilib

beribdi. Ikkita odam yuborib, usta Oloviddin yog'chini olib keltiribdi. Usta Oloviddin, „Qozi meni nimaga chaqirdi ekan, qarzga bergan pulini qistasa kerak", deb qo'rqib, xayol surib kelibdi. Qozi uni juda izzat qilib, qalin og'aynidek kutib olibdi. Oldiga turli mevalar, taomlar qo'yibdi. Dasturxondan keyin qozi sekin so'z boshlabdi.

— Usta, mening sizga bir arzim bor, — debdi,

Usta: „Qozi bergan qarzini so'rab qoladimi?" deb xavotirlanib:

— Taqsir, — debdi, — nima arzingiz bo'lsa bajon-u dil qabul qilaman.

Qozi:

— Meni kuyovlikka qabul qilsangiz, — debdi. Usta hayron qolib:

— Taqsir, meni mazax qilayotibsizmi? Mening qizimni birov maqtagandir. Bunday gapni menga gapirmang. Qizimning boshi kal, oyog'i shol, ko'zi ko'r, qo'li tutmaydi, ishi bitmaydi, bir dardi bedavo, xudoning maxluqi, — debdi.

Qozining jahli chiqib: „Nima bo'lsa ham olaman, qizingni bersang berding, bo'lmasa, pulimni ijarasi bilan berasan", — debdi. Usta rozi bo'lib:

— Taqsir, keyin mendan xafa bo'lmaysiz, — debdi. Qozi juda xursand bo'lib:

— Ish degan bunday bo'ladi, mana bu to'y pulingiz, — debdi. Ustaga besh yuz tilla pul beribdi. Usta qozidan bergan pulini qaytib olmaslik uchun so'z olibdi. Usta uyiga borib:

— Xotin-xotin, qizimizning taxti bo'lmasa ham baxti bor ekan. Qozi bizga kuyov bo'ldi, mana bu qalin puli, — debdi. Besh yuz tillani xotiniga ko'rsatib, bo'lgan voqeani xotiniga aytib beribdi.

Bir necha kundan keyin qozi yurtga osh berib, to'y qilibdi. Nikoh kechasi qizni ikki kishi zambilda olib kirib qozining ro'parasiga qo'yibdi. Qozi nima ekanini bilmay hayron bo'lib tursa, zambilda bir narsa qimirlabdi. Qozi o'rnidan turib: „Bu nima ekan", deb ochib qarasa, bir majruh qiz yotgan emish, qosh-ko'zi ham bilinmas emish. Qozining kayfi uchib, uydan qochib chiqibdi, ustani chaqirib keltiribdi. „Qizingni olib ket!" debdi. Usta:

— Ha, xushtorlik shundaqami? Men butun aybini aytib berganman. Endi nima qilsangiz qilavering! —debdi. Qozi yalinib-yolvoribdi, olib ketishini so'rab yana besh yuz tilla berib, qizni uyidan jo'natibdi. Bu

xabar butun shaharga tarqalibdi. Bu voqeani uddaburon qizning otasi eshitib, uyiga kelib hikoya qilib beribdi.

— Qozini bir qiz aldabdi-ya, xo'p qiziq bo'libdi, — deb so'zini tugatibdi u. Qiz otasiga:

— Qozining bizda xusumati bor edimi, ota? —deb so'rabdi.

Otasi:

— Seni bir so'ratganda bermagan edim, shundan beri menga yomon ko'z bilan qarab kelar edi. Ajab bo'ldi, yurt ichida ikki pullik obro'si qolmadi, — debdi.

Qiz bu yigitning musofirligi, bu shaharga kelishining sababi, ikkovi bir-birini sevib qolganligi, qozining qilgan makr-u hiylasi, qozining qilmishiga qarshi o'zining qilgan ishlarini otasiga gapirib beribdi. Otasi:

— Mayli, bolam, seni bersak shunday yigitga berar edik-da, qo'sha qaringlar, — debdi.

Yigit qiz bilan murod-maqsadiga yetibdi.

Ikki o‘rtoq

Bir mergan yo‘ldan o‘tib borayotgan ekan. Merganning qo‘lida g‘ozi bor ekan. Yo‘lda qorni ochib kelayotgan ikki o‘rtoq:

— Shu merganning g‘ozini yeb bo‘lmasmikan? — debdi. Ikkisi maslahatlashib, merganni chaqirishibdi. Mergan kelibdi. Mergandan g‘ozini so‘rashibdi. Mergan:

— Yaxshi, ola qoling, birga yeysiz, — deb g‘ozni beribdi.

Ikki o‘rtoq g‘ozni qozonga solib pishirishibdi. Keyin:

— Endi uxlaymiz, kim yaxshi tush ko‘rsa, g‘ozni o‘sha yeydi, — deyishibdi. Mergan ham rozi bo‘libdi.

Uchovi uxlashga yotibdi. Ikki o‘rtoq uxlab qolibdi. Mergan uxlamay yotgan ekan. Pishgan g‘ozni yeb qo‘yibdi. Ikki o‘rtoq uyqudan uyg‘onishibdi. O‘rtoqlarning biri ikkinchisidan:

— Sen nima tush ko‘rding? — deb so‘rabdi.

Ikkinchisi:

— Men osmonda uchib ketayotgan emishman, sen-chi? — debdi.

— Men dengizda suzib ketayotgan emishman, — debdi.

So‘ng ular mergandan so‘rashibdi:

— Sen nima tush ko‘rding?

Mergan aytibdi:

— Men biringizning osmonda uchib ketayotganingizni, ikkinchingizning esa, dengizda suzib ketayotganingizni ko‘rdim. Ikki o‘rtada g‘oz qolib ketmasin deb, yeb qo‘ya qoldim.

Yamoqchi bilan Shog‘arib

Bor ekan-da yo‘q ekan, och ekan-da to‘q ekan. Bir zamonda Valixon degan bir podsho bor ekan. Uning shahrida Xoldor degan yamoqchi ham bor ekan.

Podsho: „Men mamlakatda adolat o‘rnatayin, yurt-elni kezayin, fuqarolarning gap-so‘zini eshitayin. Qani, ular nimalarni orzu qilar ekan, shunga qarab ish ko‘rayin“, — debdi. Podsho kech bo‘lganda eski-tuski kiyimlarini kiyib, boshiga yirtiq sallani o‘rab, faqir kishiga o‘xshab chiqib ketar ekan, odamlarning gap-so‘zlarini eshitib qaytar ekan.

Podsho bir kuni kechasi bir mahallada aylanib yursa, bir do‘kondan ashula tovushi eshitilibdi. Sekin borib quloq solsa, o‘choqqa osilgan qozonda shaqirlab ovqat qaynayapti, bir odam uning ovoziga o‘yinga tushib:

Sabzing bilan go‘shtingga,
Qayna, palovim, qayna!
Qurbon bo‘lay o‘zingga,
Qayna, palovim, qayna!

Biqir-biqir ovozing,
Qayna, palovim, qayna!
Mast bo'laman men o'zim,
Qayna, palovim, qayna!..

deb qo'shiq aytyapti. Podsho bu odamning ishidan ta'sirlanib: „Bilayinchi, bu odam nimaga bunday qilar ekan?" deb do'konning eshigini taqillatibdi. Ichkaridan:

— Kim u taqillatayotgan? — degan ovoz eshitilibdi. Podsho:

— Men, Shog'aribman. Oching eshigingizni! — debdi.

Do'konning eshigi ochilibdi, podsho ichkariga kiribdi. Qarasa, yamoqchining do'koni ekan. Yamoqchi bilan so'rashib:

— O'zingizdan o'zingiz nimalar deyapsiz? — degan ekan. Yamoqchi:

— E, Shog'arib! Bola-chaqa yo'q! So'qqa boshman, har kuni bitta palovning puliga loyiq ish qilaman. Xarajat qilib kelib, qozonni qaynataman. Palovxon to'raning qaynagan ovoziga xursand bo'lib, o'yinga tushaman. Valixon podshoning davrida bizga bundan boshqa nima xursandchilik qoldi?! — debdi.

Bu gaplarni eshitib, podsho hayron bo'libdi. Undan:

— Ko'proq ishlab ko'proq pul topsangiz bo'lmaydimi? — deb so'rabdi. Yamoqchi aytibdi:

— Shu zamonda nima og'ir? Valixon podshoning oliq-solig'i og'ir! Ko'p ishlasang, oliq-solig'i ham ko'p bo'ladi. Menga bitta palovga loyig'i yetadi! — debdi. Podsho:

— Shukr qilsangiz-chi! Agar Valixon podsho yamoqchilikni taqiq qilib qo'ysa, qanday kun ko'rasiz? — debdi. Yamoqchi:

— Agar Valixon podshoga bizning hunarimiz ko'p ko'rinib, taqiqlab qo'ysa, u holda qul o'lmas, rizqi qurimas. Bir tirikchilik o'tar. Uning g'amini yemang, o'tiring, oshni birga yeymiz, — debdi. Shog'aribni ko'rpachaga o'tqazib, qo'liga suv quyibdi. Ikkalasi oshni yeyishibdi. Choyni ichishibdi. Shundan keyin Shog'arib: „Rahmat! Biz ketdik endi", deb o'rnidan turib, chiqib ketibdi. Yamoqchi esa: „Xudoga shukr! Bugungi oshni Shog'arib bilan birga yedim!" deb xursand bo'lib qolaveribdi. Podsho ham o'rdasiga qaytib borib yotibdi.

Podsho erta bilan turib, o‘ylanibdi: „Yamoqchi ko‘p ishlashning nima hojati bor? Kunim o‘tsa bo‘ldi, dedi-ya! Qani, yamoqchilikni taqiqlab qo‘yay-chi! Kuni qanday o‘tar ekan?!“ debdi. Vazirini chaqirib kelib, fuqaroga buyruq chiqarishni buyurib:

— Mening shahrimda hamma yangi oyoq kiyim kiysin. Eskisini kiymasin. Hech kim yamoqchilik qilmasin. Agar kimki yamoqchilik qilsa, uyi talonda, o‘zi zindonda! — debdi.

Vazir buyruqni yozibdi. Podsho qo‘l qo‘yib, muhrini bosibdi. Vazir jarchiga buyuribdi. Jarchi shaharda qichqirib yurib, buyruqni hammaga eshittiribdi.

Podshoning buyrug‘ini Xoldor yamoqchi eshitib: „Podsho yamoqchilikni taqiq qilib qo‘ygan bo‘lsa, buguncha sabr qilay. Sabr tubi sariq oltin deganlar. Xudo bir yo‘lga boshlar!“ deb ko‘rpani to‘rt qavat solib, yotib, kechgacha uxlabdi. Asrdan keyin o‘rnidan turib: „Endi birorta choy qaynatib, qotgan-qutgan non bo‘lsa yeb, bu kechani o‘tkazay!“ deb, qo‘shnisining hovlisiga o‘t so‘rab chiqibdi. Qo‘shnisining eshigini ochib kirsa, qo‘shnisining xotini bir begona yigit bilan turgan ekan. Yamoqchini ko‘rib qo‘rqib ketibdi:

— Jon tog‘a! Birovga aytmang, — deb haligi yigit cho‘ntagidan bir so‘m chiqarib berib, o‘zi chiqib ketibdi.

Yamoqchi pulni olib, suyunib: „Xudo yetkazdi!“ deb, bu pulga palovga loyiq go‘sht, yog‘, guruch, sabzi-piyoz va ikkita non olib kelibdi. Go‘sht, sabzi-piyozni to‘g‘rabdi. Qozonni osib, oshni boshlabdi.

Valixon podsho kechqurun: „Qani, yana boray-chi! Bugun yamoqchining holi nima bo‘ldi ekan!“ deb borib quloq solsa, do‘konda yana palov biqirlab qaynayapti, yamoqchi esa, uning ovoziga qo‘shiq aytib, o‘yinga tushyapti. Podsho taajjublanib, eshikni taqillatibdi. Yamoqchi:

— Ha, o‘yinimni buzding-a! Kimsan o‘zing! — debdi. Podsho:

— Shog‘aribman! — debdi. Yamoqchi eshikni ochib:

— E, Shog‘arib! Keling!— deb ichkariga kirgizibdi. Podsho kirib gap boshlabdi:

— Nimalar qilyapsiz?

— He, oshimning shaqirlab qaynaganiga xursand bo‘lib o‘yinga tushayotuvdim. O‘yinni ham buzdingiz, — debdi. Shog‘arib:

— Podsho yamoqchilikni taqiqlab qo‘ydi. Bari yamoqchilar „dod!“ deyishyapti. Siz pulni qaydan topdingiz? — debdi. Xoldor yamoqchi:

— Ha, kecha siz, agar Valixon podsho yamoqchilikni taqiqlab qo‘ysa, nima qilasan, degan edingiz. Men bir tirikchilik bo‘lsa, o‘tib ketar degan edim. Yamoqchilikning taqiqlanganini eshitib, kechgacha uxlab yotdim. Kechqurun o‘rnimdan turib, qo‘shnimnikiga o‘t so‘rab chiqsam, qo‘shnimning xotini bir begona yigit bilan turgan ekan. Ustiga kirib qolibman. Meni ko‘rib qo‘rqib ketdi. „Birovga aytmang!“ deb yalinib, qo‘limga bir so‘m pul berdi. „Xudo yetkazdi!“ deb, bozorga chiqib xarajat qilib keldim. Qo‘shnimning xotini u yigit bilan gaplashmasa, bu palov qayerda edi? — debdi.

Shog‘arib aytibdi:

— Agar sizning u yigitdan pora olib, qozon qaynatganingiz podshoning qulog‘iga yetib qolsa, podsho sizni chaqirib so‘roq qilsa, nima javob qilasiz? — debdi. Xoldor yamoqchi:

— Bu gapni sizdan boshqa hech kimga aytganim yo‘q. Agar siz borib aytib qo‘ymasangiz, kim aytar edi? — debdi. Shunda Shog‘arib:

— E, bizdek g‘aribga podsho bilan gaplashish yo‘l bo‘lsin! Men uning ko‘chasidan ham o‘tolmayman. Hamma yoq podshoning qulog‘i, devoringizning kesagi ham podshoning qulog‘i, — debdi.

Osh pishibdi. Har ikkovlari birlikda choyni ichishibdi. So‘ng Shog‘arib rahmat aytib, xayrlashib chiqib ketibdi.

Namoz vaqti bo‘lsa ham yamoqchi hali uyqudan turgani yo‘q ekan. Eshigi taqillab qolibdi. Yamoqchi uyg‘onib turib eshikni ochsa, shomurtini shopday qilib, podshoning mirg‘azablari turibdi. Ular:

— Seni podsho chaqirtirdi. Tez oldimizga tush! — deyishibdi. Yamoqchining kayfi uchib, iliklari qaltirab ketibdi:

— Mening hech gunohim yo‘q-ku! Meni olib bormanglar, —deb yalinibdi. Mirg‘azablar: „Hozir yurasan!“ deb do‘q qilib haydab olib ketishibdi va Valixon podshoga to‘g‘ri qilishibdi. Yamoqchi podshoga qo‘l qovushtirib turibdi. Podsho so‘rabdi:

— Qanaqa xiyonat qilding?

Yamoqchi:

– Taqsir, men xiyonat qilganim yo‘q? – debdi.

Podsho aytibdi:

— Sen xiyonatkor bo'lmasang, podsholik ishiga aralashib, birovlardan pora olib yermiding?

Yamoqchi juda qo'rqibdi:

— E, podshohim! Men poraxo'rlik qilganim yo'q! — debdi.

Podsho:

— Poraxo'rlik qilmasang, bu kecha palovni qayerdan topding? — debdi. Yamoqchi:

— Siz yamoqchilikni taqiqlab qo'ygan ekansiz. Kechgacha ish qilmay yotdim. Kechqurun choy damlab, qotgan-qutgan non bo'lsa yeb yotay deb, qo'shnimnikiga o't so'rab chiqsam, xotini bir begona yigit bilan turgan ekan. Meni ko'rib qo'rqib ketdi-da: „Birovga aytmang", deb haligi yigit bir so'm berdi. Shu pulga palov qilib yegan edim, — debdi. Podsho aytibdi:

— Bunaqa buzuqchilikni taqiqlash podsholikning ishi bo'ladi.

Sen bu ishni podsholikka bildirmay, porani o'zing yeb ketibsan, gunohkorsan! — deb g'azab qilibdi. Yamoqchi qo'rqib: „Podsho endi meni o'ldirar ekan-da!" deb o'ylabdi.

Podsho aytibdi:

— Sen shu qilgan gunohing uchun eshigimning tagida bir yil qorovullik qilib berasan!

Xoldor yamoqchi: „O'lmay qolganimga shukr! Qorovullik qilsam, qilib beray!" deb o'ylab:

— Xo'p, taqsir! — debdi. Podsho yamoqchining qo'liga bitta qilich beribdi va:

— Bor! Sen hov anavi darvozaning yonida poyloqchi bo'lib tur! O'g'ri kelsa, chopasan! — debdi. Yamoqchi borib, kechgacha poyloqchilik qilibdi. O'g'ri kelmabdi. Kechgacha podsho unga ovqat bermabdi. Yamoqchining qorni ochibdi. Kechqurun uni podsho yana huzuriga chaqirtiribdi.

Yamoqchiga katta bir otni ko'rsatibdi va:

— Shu otni uyingga oborib, chaksa yem, uch bog' beda berib, boqib, erta bilan olib kel, — deb buyuribdi. Yamoqchi otni minib, chiqib ketibdi. Yo'lda: „Podshoning poyloqchisi shunaqa och ahvolda ishlaydimi? Qorning ochib, o'lar holga kelganing yetmay, endi mana bu otni boqib kelasan, degani ortiq bo'ldi-ku. Men bunga chaksa yem bilan uch bog' bedani qayerdan topdim", deb xafa bo'lib keta beribdi.

Yo‘lda ketayotsa, bir g‘alvirfurush do‘konda ish qilib o‘tirgan ekan. Unga podsho bergan qilichni ikki so‘mga garovga qo‘yibdi. Puliga palovga yetkudek xarajat qilibdi, ikki bog‘ beda, yuz paysa yem olib uyiga kelibdi. Otga yemni yedirib, go‘sht-yog‘ni to‘g‘rab, palovni boshlab yuboribdi.

Valixon podsho: „Yamoqchini kun bo‘yi och qo‘ydim. Boz ustiga boqib kelasan, deb otimni ham berib yubordim. Qani, borib ko‘rayinchi, yamoqchi bugun nima qilar ekan?“ deb kechasi yamoqchining do‘koniga borib, quloq solibdi. Quloq solsa, do‘konda yana palov qaynayapti-yu, yamoqchining vaqti chog‘:

Qozonimni qaynatgan,
Qayna, palovim, qayna!
Podsholikning qilichi.
Qayna, palovim, qayna!..

— deb o‘yinga tushyapti. Podsho yamoqchining bu ishidan zavqlanib, kulibdi va eshikni taqillatibdi:

— Kimsan?

— Shog‘aribman!

Yamoqchi eshikni ochibdi. Shog‘arib kiribdi. Yamoqchi u bilan so‘rashib, ko‘rpachaga o‘tqazibdi. Shog‘arib undan hol-ahvol so‘rabdi. Yamoqchi:

— E, Shog‘arib! Bugun bir o‘limdan qoldim, erta bilan podshoning mirg‘azablari podshoning oldiga haydab bordi. Podsho: „Sen pora olibsan!“ deb o‘ldirib qo‘yishiga bir baxya qoldi. Yana o‘ziga insof berdimi, o‘ldirmay eshigiga poyloqchi qilib qo‘ydi. Kechgacha poyloqchilik qildim. Biror odam kelib: „Nima qilib o‘tiribsan, qorning ochmadimi?“ deb so‘ramadi. Juda och qoldim. Kechqurun podsho otini berdi. Shu otni oborib, chaksa yem, uch bog‘ beda bilan boqib kelasan, dedi. Nima qilay! Uyda hech narsam yo‘q. Qilichni g‘alvirfurushga garovga qo‘yib, oshga xarajat qildim, podshoning otiga yem, beda olib keldim, — debdi.

Shog‘arib:

— Xo‘p, qilichni garovga qo‘yibsiz. Ertaga borib, yana poyloqchilik qilasiz. Shunda o‘g‘ri kelib qolsa, podsho sizga: „Chop o‘g‘rini!“ desa, u holda nima qilasiz? — debdi.

Yamoqchi aytibdi:

— Ha, uning g'amini yemang! Keling, oshni yeylik! Oshdan keyin yog'ochdan qilich yasab, qiniga solib qo'yaman! — debdi. Osh yeyilibdi, choy ichilibdi, Shog'arib xayrlashib chiqib ketibdi.

Erta bilan yamoqchi podshoning otini qashlab, egarlab, yuganlab, ustiga minib, yog'och qilichni taqinib, o'rdaga yetib boribdi. Otni podshoga to'g'ri qilib, ta'zim qilib turaveribdi. Podsho:

— Bor, kechagi joyingga! O'g'ri kelsa, chopasan!— debdi. Yamoqchi kechagi joyiga borib: „Xudoyo sharmanda qilmagin!" deb, yuragi po'killab tura beribdi.

Bir vaqt podshoning odamlari: „O'g'ri tutdik!" deb ikkita odamning qo'lini orqasiga bog'lab olib kelishibdi. Podsho aytibdi.

— Hov anavi yangi yigitni chaqiringlar! Kelib, bu o'g'rilarni chopsin!

Yamoqchini chaqirib kelishibdi. Podsho yamoqchiga:

— Chop, o'g'rilarni! — deb buyruq beribdi. Yamoqchi qo'rqib turib qolibdi. Yana:

— Chop, — deb buyuribdilar. Yamoqchi: „Bor, endi o'ldim!" deb yog'och qilichni qinidan chiqarib, o'g'riiig yelkasiga bir solibdi. Yog'och qilich sinib ketibdi. Bu ahvolni ko'rib podsho „qah-qah" urib, kulib yuboribdi, shu yerda turganlarning hammasi qotib-qotib kulishibdi, o'g'rilar ham kulib yuborishibdi. Bechora yamoqchi: „Men endi o'ldim. Podsho bu o'g'rilarga: „O'zini chop!" deb buyuradi. O'g'rilar meni chopadi!" deb titrab turibdi. Shunda podsho kulgidan to'xtab:

— Yasha, yamoqchi! O'lma, sening ishlaringga qoyilman! Ol! Ot ham seniki, qilich ham seniki! Bor, ketaver endi!— deb otni mindirib, o'rdadan chiqartirib yuboribdi.

Yamoqchi o'lmay qolganiga yuz shukrlar qilib xursand bo'lib, uyiga yetib kelibdi. Otni bog'labdi. Bozorga chiqib, g'alvirfurushga qilichni birato'la pullabdi. Ortgan puliga otga yem, beda, palovning xarajatlarini olib qaytib kelayotsa, jarchi bozorni aylanib:

— Podshohi a'zamdan ruxsat bo'ldi, yamoqchilar yamoqchiligini qila bersin! — deb chaqirib yurganmish. Yamoqchi: „Eh, xayriyat!" deb, uyiga yetib kelib, otini boqa beribdi.

Podsho kechasi yana kelibdi. Quloq solsa, qozonda palov qaynayapti-yu, yamoqchi uning ovoziga suyunib, qo'shiq aytib, o'ynayapti. Podsho eshikni taqillatibdi. Yamoqchi:

— Kimsan? —debdi.

— Shog‘aribman! — debdi podsho.

Yamoqchi borib eshikni ochibdi. Shog‘arib kirib o‘tiribdi va:

— Usta Xoldor! Bugun juda ham vaqtingiz chog‘! — debdi.

Yamoqchi:

— He, asti so‘ramang! Bugun juda qiziq ishlar bo‘ldi, — deb podshonikida bo‘lgan ishning hammasini Shog‘aribga aytib beribdi va: — „Qul o‘lmas, rizqi qurimas“, degan ekanlar. Mana bugun ham qozonim qaynayapti, — debdi. Osh pishibdi, oshni ikkalasi birga yeyishibdi.

Shog‘arib:

— Endi men ketaman! Siz bir dono kishidan so‘rab ko‘ring! Siz tantimi, podsho tantimi! — deb chiqib ketibdi.

Mulla Tappak

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, bir chol bilan kampir bor ekan. Ularning turmushi juda ham xarob ekan. Bir vaqtga kelib chol bilan kampir uch kun och qolibdi. Kampir ochligiga chidolmay, qo‘shnisinikiga chiqib, qornini to‘yg‘azib, eri esiga tushib, bir burda non olib chiqibdi. Nonni eriga beraturib shunday debdi:

— Endi, siz ishlamasangiz, men ishlamasam, nima qilishimizni ham bilmay qoldim.

Kampir o‘ylanib turib:

— Siz o‘qimagan bo‘lsangiz ham, men sizni domla qilaman, bugundan boshlab boshingizga salla, qo‘lingizga uzun tasbeh va bitta g‘ishtni chorsiga o‘rab, sizni sandalga o‘tqazib qo‘yaman, siz bo‘lsangiz sandalda o‘tirib, tasbehni qo‘lingizga olib, og‘zingizni pichirlatib o‘tira bering, — debdi.

Kunlarning birida qo‘shnisining bolasi og‘rib qolibdi va bolasini ko‘tarib, qo‘shnisinikiga chiqibdi. U joyda, sandalda bir odam boshiga oppoq sallani o‘rab, qo‘liga tasbehni olib, hadeb pichirlab o‘tirgan emish. Bolasini ko‘targan xotin cholni ko‘rib qolibdi-da, uning xotinidan so‘rabdi:

— Qo‘shni, pochcham domlami? — debdi. Xotin esa:

— Voy, endi bildingizmi, mening erim juda ham katta domla-yu, uning domlachiligini hech kim bilmay yurar edi, — debdi. Shunda qo‘shnisi turib:

— Bo‘lmasa, aytib ko‘ring-chi, mening bolamga dam solib qo‘ymasmikinlar? — debdi. Haligi o‘tirgan domla bolani olib dam solibdi.

Shu payt yig‘lab turgan bola tinchib qolibdi, bolaning onasi juda ham xursand bo‘lib, domlaga pul berib, chiqib ketibdi. Ertasiga bu gap butun qishloqqa tarqalibdi. Shu kundan boshlab dam solgan cholga „Mulla Tappak“ deb nom qo‘yishibdi.

Er-xotin juda ham yaxshi turmush kechira boshlashibdi.

Kunlardan bir kun podsho qo‘lidagi uzugini yo‘qotib, vazirini chaqirtirib: „Mening yo‘qolgan uzugimni qanday bo‘lmasin topib berasan, bo‘lmasa boshing o‘limda“, — debdi. Shundan so‘ng vazir nima qilishini bilmay, butun domlalarni chaqirtirib, podshoning uzugi yo‘qolganini va uni qanday topish yo‘lini so‘rabdi, lekin hech kim uzukni topolmabdi. Shunda podsho shaharda bu domlalardan boshqa domla qolmadimikan, deb vazirdan so‘rabdi. Shunda vazir turib: Bitta „Mulla Tappak“ degan domla qoldi, undan boshqa hech kim qolgani yo‘q“, — debdi. Buni eshitgan podsho „Mulla Tappak“ domlani chaqirtirib, o‘zining yo‘qolgan uzugi to‘g‘risida aytib: „Agar shu uzukni topmasang, seni o‘ldiraman, buni topish uchun senga uch kun muhlat beraman, topsang ham topasan, topmasang ham topasan“, debdi. Shunda „Mulla Tappak“ domla nima qilishini bilmay, „Bo‘lmasa meni bitta uyga olib kiringlar va uch kun mening oldimga hech kim kirmasin“, debdi. Shunday qilib „Mulla Tappak“ domla, shu uyda ikki kun o‘tiribdi. Uchinchi kuni domla juda ham xayol surib: „Baribir meni podsho o‘ldiradi“, deb o‘ylanib o‘tirgan, vazir bo‘lsa, shu vaqtda „Qani domla, nima qilyapti ekan“, deb poylab yurgan ekan.

Domla nima qilishini bilmay, o‘rnidan turib, ikki qo‘lini ko‘kragiga qo‘yib: „Voy jon, voy jon, endi sen tutilding“, deyapganmish. Vazir uni ko‘rib, qo‘rqib ketibdi va: „Endi uzukning mendaligini va otimni ham topdi, agarda men uning oldiga kirib aytmasam, podsho bilib, meni o‘ldiradi“, deb o‘ylab shoshilib domlaning oldiga kirib o‘zini tanitibdi. Vazirning ismi „Voyjon“ ekan. Voyjon butun voqeani aytib, uzukni „Mulla Tappak“ domlaning qo‘liga berib:

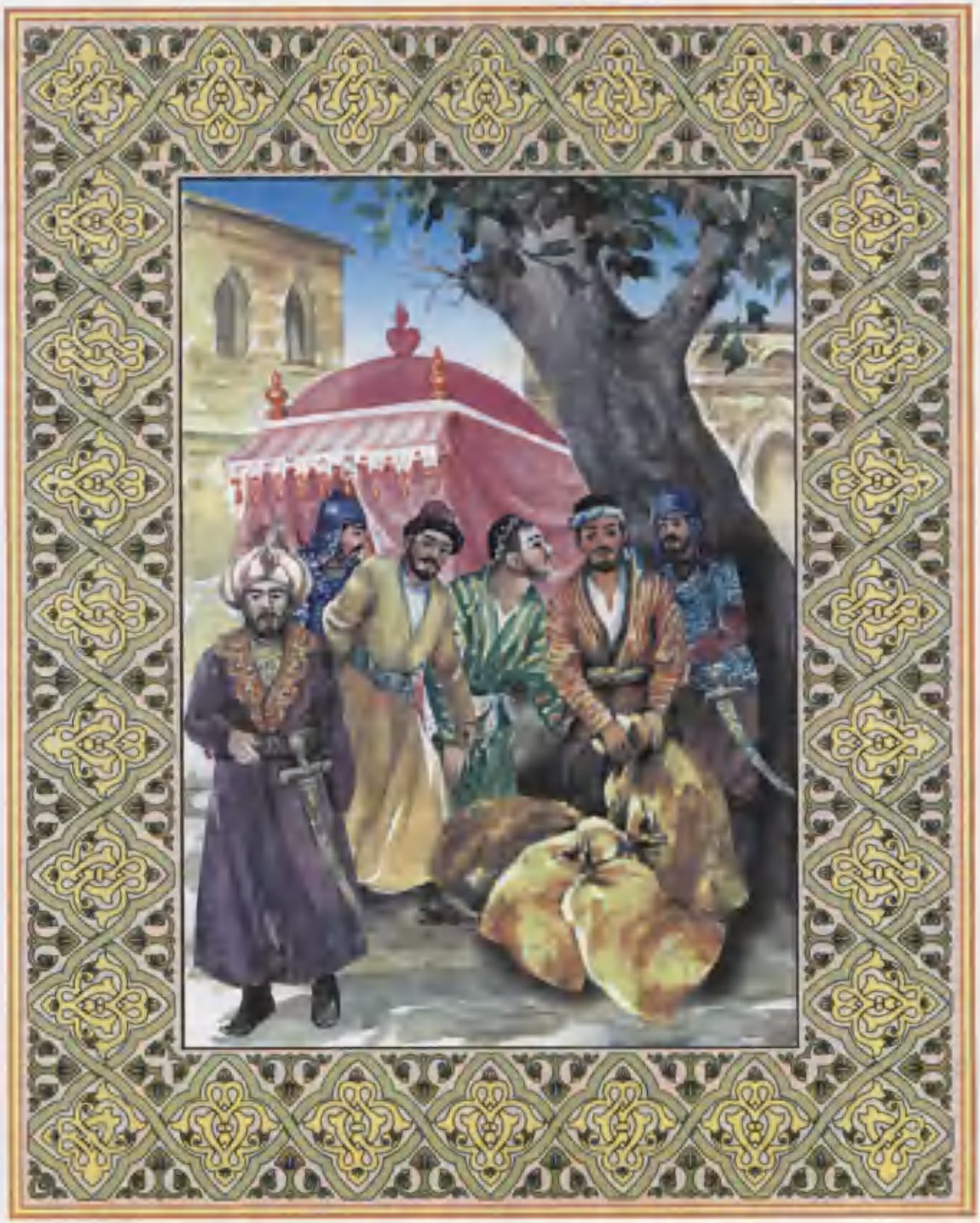
— Endi nima qildik, qanday qilib uzukni podshoning qo‘liga beramiz, — deb maslahat so‘rab turganda, domla xursand bo‘lganidan nima qilishini bilmay:

— Podshoning tovuqlari bormi? Siz menga bir belgili tovuqni olib kelib bering, o‘zim to‘g‘rilayman, — debdi.

Vazir bir tovuqni olib kelib, „Mulla Tappak“ domlaning qo‘liga topshiribdi. Domla uzukni nonning ichiga o‘rab tovuqqa berib, tovuqni boshqa tovuqlarning ichiga qo‘shib yuboribdi. Ertasiga podsho domlani chaqirtirib, uzukni so‘rabdi. Shunda domla:

— Uzugingiz parrandalar suratida o‘tyapti, agarda mumkin bo‘lsa, siz butun parrandalaringizni ko‘z oldimdan o‘tkazsangiz, — debdi.

Podsho butun parrandalarini domlaning oldidan o‘tkazibdi, shunda belgilangan tovuq kelganda, domla „Xuddi shu tovuqni ushlanglar“, deb tovuqni so‘yishga buyuribdi. Tovuqni so‘yib, jig‘ildonini yorib, qarashsaki, podshoning uzugi chiqibdi. Podsho uzugini ko‘rib, ko‘p xursand bo‘lib, „Mulla Tappak“ domlaga ko‘p pul berib, uyiga jo‘natibdi. Shu bilan „Mulla Tappak“ domla xotini bilan boy bo‘lib, yaxshi turmush kechira boshlabdi.

«Eralixon va uch o'g'ri» ertagiga ishlangan rasm

Botmon daxsar[1]

Qadim zamonda bir laqma odam o‘tgan ekan. Bir kun unga xotini bir xumcha berib: „Botmon daxsar“, yog‘ olib keling“, deb buyuribdi. Laqma botmon daxsar esimdan chiqmasin, deb yo‘lda keta-ketguncha „botmon daxsar, botmon daxsar“ deb keta beribdi. Dalada xirmon qilayotgan bir kishi laqmaning „botmon daxsar, botmon daxsar“, deb ketayotganini eshitib:

— Nimaga „botmon daxsar“ deysan, shuncha sepilgan bug‘doydan atigi botmon daxsar bug‘doy oladi, deb o‘ylaysanmi, nafasing qursin. „Xirmonga baraka“ degin, — deb laqmani tutib ura beribdi.

Laqma qo‘rqqanidan „botmon daxsar“ degan gapni esidan chiqarib qo‘yib, „xirmonga baraka“, „xirmonga baraka“ deb ketibdi. Yo‘lda bit boqib o‘tirgan bir xotinga uchrabdi. Xotin laqmaning „xirmonga baraka“ deb kelayotganini eshitib:

— O‘zim bitimdan qutulolmayotibman-ku, nega sen „xirmonga baraka“ deysan? — deb laqmaning boshiga kosov bilan tushiribdi.

Laqma:

— Nima dey axir? — deb so‘rabdi.

---

[1] **Botmon daxsar** — miqdor o‘lchovi.

Xotin:

— Baring o'l, biring qolma, de, — debdi. Laqma yo'lda „baring o'l, biring qolma", „baring o'l, biring qolma" deb ketayotgan ekan, tobut ko'tarib ketayotgan kishilarga uchrab qolibdi. Ulardan biri laqmani tutib, ura boshlabdi.

— Shu haftada mahalladan yetti o'lik chiqdi-ku, sen tag'in „baring o'l, biring qolma" deb aytasanmi, undan ko'ra „bandalik-da" deb ketgin, — debdi.

Laqma bir qancha yo'l yurib, bir to'y bo'layotgan mahallaga borib qolibdi. Undan: „bandalik-da" deb o'tib ketayotsa, bir kishi kelib laqmaning yoqasidan tutibdi:

— Bu mahallada katta to'y bo'layotibdi-ku, sen nima uchun bunday so'zni aytasan, undan ko'ra „xarala-tarala" deb ayt, — debdi.

Laqma „xarala-tarala" deb keta beribdi. Bir to'qayzorga „xarala-tarala" deb kirgan ekan, bir merganning poylab turgan qushini uchirib yuboribdi. Mergan laqmani so'kib:

— Yurganda oyog'ingni sudrab bos, sekin yur, — debdi. Laqma ham merganning aytganidek oyog'ini sudrab ketayotgan ekan, yo'lda bir bo'zchining tandasiga oyog'i ilinib, uni sudrab ketibdi. Bo'zchining jig'ibiyroni chiqib:

— Yursang sakrab-sakrab yur, — deb laqmani urishibdi. Chol bir ko'prikka kelib bir sakrabdi. Ko'prik taqir-tuqur etib ketibdi. Laqma „suvga birov tushib ketdi shekilli" deb, ariqqa tushib qidira beribdi. Yo'lda ketayotgan bir yo'lovchi suvdan narsa qidirayotgan laqmaga hayron bo'lib:

—Hoy birodar, suvga nimang tushib ketdi? — deb so'rabdi.

Laqma:

— Juda qimmatbaho narsam tushib ketdi. Qidirishvor, — debdi, yo'lovchi ham qidirib-qidirib hech narsa topolmay suvdan chiqibdi. Yo'lovchi oyog'iga qarab:

— Voy-bo'y oyog'imga botmon daxsar loy ilashib chiqibdi-ku, — deb kulibdi. Laqma suvdan sakrab chiqibdi, yog' esiga tushib „botmon daxsar", „botmon daxsar" deb keta beribdi. Yo'lovchi laqmaning orqasidan hayron bo'lib qarab qolibdi.

Andijonlikning hikoyasi

Men o‘zim andijonlikman. Yoshim o‘n yettiga yetganda otam: „Yoshing yetib, beling qotdi, o‘g‘lim, ovqatingni o‘zing topishga qodirsan“, deb meni shu shahardagi bir boyga xizmatga berdi. Taqdirga tan berib, boyning eshigida ertadan kechgacha tinmay xizmat qila boshladim. Bir kun kechasi uyg‘onib qarasam, men yotgan boloxona tutunga to‘lib ketibdi. „Yopiray, nima bo‘ldi“ deb tanchaga qarasam, atlas ko‘rpaning bir uchi tanchaga tushib sasib yotibdi. Tura solib yonib yotgan ko‘rpadagi olovni o‘chirdim. „Obbo, endi boyga nima javob beraman“, deb o‘ylab qoldim. Ertalab turib boyga bo‘lgan voqeani aytgan edim, boy: „Hech nima qilmaydi, uch oylik xizmatingning haqidan kechasan“, deb qo‘ydi. Men ham tupugimni qult etib yutib qo‘ydim.

O‘rtadan bir qancha oylar o‘tdi. Bir kun saharlab meni uyg‘otdi. „Nima kerak, boy aka!“ deb cho‘chib uyg‘onib o‘rnimdan turgan edim, boy:

— O‘g‘lim, bu kun men tulki oviga chiqmoqchiman. Sen ham men bilan borasan, — dedi. „Xo‘p bo‘ladi“, dedim. Choydan keyin otlarga mindik. Men ham qo‘limga bir burgut oldim. Ikki tozi itni oldimizga solib, dala tomonga qarab otlarni yeldirib ketdik. Tush vaqtida bir dashtga

borib yetgan edik, boy akamning iti bir tulkini quvlab ketdi. Boy ham itning ketidan quvlab ketdi. Dashtda yakka o'zim qoldim. Bir soatlardan keyin mening itim ham bir tulkining ketidan quvib ketdi. Men ham otga bir qamchi urib, itimning ketidan ketdim. Bir qancha vaqtdan keyin itim tulkini yo'qotib, qaytib keldi. Otni to'xtatib, qo'limga qarasam, qo'limdagi burgut o'lib yotibdi. Nima balo bo'ldi, deb o'ylab qarasam, burgutni qamchi deb, ikki oyog'idan ushlab otga ura beribman, ov kishini mast qilib qo'yadi-da! Shu mahalda xo'jayinim ko'rinib qoldi. Bo'lgan voqeani aytgan edim: „Hech nima qilmaydi, keyin hisoblashamiz", deb qo'ydi.

Yarim soatchadan keyin yana mening itim bir tulkini quvib ketdi. Otim nihoyat darajada tez chopib kelayotganda, bir ariqqa qoqilib yiqilib qoldi. „Hayt-hayt" deb, chiqargunimcha ot o'lib qoldi. Otdan egar-to'qimini olib, egarni itga urdim. O'zim charchaganim uchun egarlarni ko'tara olmas edim. Bir mahalda itim bir quyonni ko'rib quvlab ketdi. O'n besh qadam bosmasdan itning bo'yniga uzangi o'ralib qoldi. Men yugurib borgunimcha it ham bo'g'ilib o'lib qoldi.

Xafa bo'lib, sovuq terga tushib ketdim. O'zimni mahkam tutib, egar bilan to'qimni o'z orqamga ortib, bir tayoqni hassa qilib, „hayt", deb yo'lga tushdim. Oz yurib, ko'p yurib bir sadaning soyasiga borib yetdim. Charchaganligimdan biroz ko'zim ilingan ekan. Bir odam meni turtdi. Cho'chib uyg'onib qarasam, qarshimda boy turibdi.

— Ishing qalay, ot qani, nima uchun egarlarni olib yuribsan, nima bo'ldi, padaringga la'nat?! — deb baqira boshladi. Bo'lgan voqealarni aytib berdim. Boyning rangi o'chib, qoni qochib, keyin qizardi:

„O'zing umr bo'yi ishlasang ham qilgan ziyoningni to'lay olmaysan", deb ming'illab qo'ydi. Bir umr boyga bog'lanib qolishdan qo'rqib, qochmoqchi bo'ldim. Boy dam olishga yotdi, biroz ko'zi ilingan edi, men tiraqaylab qochdim. Ikki yuz qadamcha chopib borganimdan keyin boy uyg'onib, orqamdan quvlay boshladi. Men qochdim, u quvladi, men qochdim, u quvladi. Kechga yaqinlashib qolganda meni ushlay olmasligiga ko'zi yetib, orqasiga qaytdi. Men to'xtamasdan keta berdim, keta berdim. Dasht demasdan, cho'l demasdan keta berdim. Yurib-yurib, bir qishloqqa borib yetdim. Bir eshikni sekin taqillata boshladim. Ichkaridan:

— Eshikni kim taqillatyapti? — degan bir xotinning tovushi eshitildi.

— Yanga, eshikni oching, — dedim. Xotin eshikni ochdi.— Mening hech kimim yo‘q, yanga, kechasi yotib qolishga joy bering, — deb yalindim. Xotin uyiga olib kirdi. Ovqatlandim. Keyin yotishga joy solib berdi. Ertalab turib ketmoqchi bo‘ldim.

— Shu uyda qolaqol, bizning hunarga yordam ber, — deb kampir bilan qizi yalinib meni olib qolishdi. Men ham shu uyning o‘g‘li bo‘lib qolmoqchi bo‘ldim. Keyin ularning hunarini surishtirib qarasam, hunarlari kafanchilik ekan. Kechasi mozorga borib yangi ko‘milgan go‘rlarni ochib, kafanlarini olib sotishar ekan.

Ertagi kuni kechasi kampir meni uyg‘otdi. Qo‘limga fonus berib:

— Yur men bilan birga, — dedi. Mozorga borib yetgandan so‘ng, kampir menga yangi bir go‘rni qazishni buyurdi. Men „Qazimayman“, deb tixirlik qilsam ham bo‘lmadi, bir balodan qutulib, ikkinchi baloga yo‘liqqanligimni angladim, kampir go‘rga tushganda, men qochdim. U orqamdan quvladi, men qochdim. Mozorma-mozor, tomma-tom qochmoqqa boshladim. Chopib ketayotganimda tap etib o‘raga tushib ketdim. O‘raning ichi keng va qorong‘i ekan. Juda qo‘rqib ketdim. Bir qo‘rqinchli tovush shivirlab, „sen kimsan?“ deb so‘radi. Men ham titragan holimda: „Sen kimsan?“ deb so‘radim. U javob bermadi. Bir soatcha o‘raning bir chetiga bekinib o‘tirdim. Keyin qorong‘iga ko‘zim o‘rganib, bir odamni ko‘rdim: o‘zimning kim ekanligimni, qanday qilib bu yerga tushib qolganligimni noma’lum kishiga hikoya qildim. U ham gapira boshladi:

— Bu yer o‘ra emas, tegirmon. Men ham tuynukdan tushib ketdim. Bu yerdan chiqib ketish qiyin emas, mana bu qopdagi unlarni taxlab zinapoya qilamiz, keyin chiqamiz, — dedi. Qoplardan tuynukka zinapoya qildik. Zinapoya bitgandan so‘ng, „Men oldin chiqaman“, deb u aytdi, „Men oldin chiqaman“, deb men aytdim. Yarim soatcha janjallashgandan so‘ng, uning oldin chiqishiga rozi bo‘ldim. U zinapoyadan chiqib ketishi bilan, zinapoya buzilib ketdi, tegirmonda yolg‘iz o‘zim qoldim. Tegirmonning bir chetiga biqinib o‘tirdim, shu mahalda tegirmonning eshigi „g‘iyt“ etib ochildi. Eshikdan ikki ayiq kirib keldi. Men juda qo‘rqib ketib, devorda turgan childirmani olib „dapir-dupur“ qilib chala boshladim. Ayiqlar qo‘rqib, u yoq-

dan-bu yoqqa yugura boshladilar. Men azongacha childirma chalib, ayiqlarni o‘ynatib chiqdim. Bir mahalda eshik yana „g‘iyt“ etib ochilishi bilan ayiqlar eshikdan chiqib qochib ketishdi. Eshikni ochgan kishi bir boy ekan. O‘n arava bug‘doy olib kelib, tegirmonda tortmoqchi ekan.

Men boyni bir qiziq holga solay, deb yugurib borib boyning yoqasidan ushladim-da, baqira boshladim:

— Men ayiqlarni o‘rgatayotgan edim, nima uchun mening ayiqlarimni qochirib yubording. Menga qancha ziyon qilding. Men xonga arz qilaman, — dedim. Boy qo‘rqib ketib:

— Bir arava bug‘doy beraman, — dedi. Ko‘nmadim. Ikki arava bug‘doy bermoqchi bo‘ldi, ko‘nmadim. O‘n arava bug‘doy bermoqchi bo‘ldi, „Xo‘p“ dedim. Yer oldim, uylandim, bug‘doylarni yerga sepdim, yaxshi dehqon bo‘ldim.

Eralixon va uch o‘g‘ri

Xivada Eralixon degan podsho o‘tgan ekan. U kechasi eski liboslar kiyib, shahar ko‘chalarini aylanar ekan. Bir kecha uch nafar o‘g‘riga uchrabdi. U o‘g‘rilarga o‘zining ham „o‘g‘rilik qilish“ maqsadida yurganini bildiribdi. O‘g‘rilarning har qaysisi o‘z san’atini bayon qilibdi. Birinchisi hayvon tilini biladigan; ikkinchisi qirq tomning tepasida yurib, qaysi birida oltin borligini biladigan; uchinchisi bir ko‘rgan kishini qirq yildan keyin ham taniydigan ekan. Bular Eralixonning hunarini so‘rabdilar. Eralixon:

— Mo‘ylovimni burab ishora qilsam, dorga osilayotgan kishi ozod bo‘ladi, — debdi.

To‘rtovi maslahatlashibdi. Eralixon podsho xazinasini teshish uchun maslahat beribdi.

To‘rtovi o‘rdaning tomiga chiqib, oltin tekshiruvchining ishorati bilan tomni teshibdilar. Shunda it hura boshlabdi. Sheriklaridan biri hayvon tilini biladigandan: „It nima deyapti?“ deb so‘rabdi.

— It „to‘rtovingdan biring Eralixon“, deyapti, — debdi u.

Ular e'tibor qilmay, xazina teshib to'rt yaxdon[1] oltinni ko'tarib, qabristonga borib eski go'rga joylabdilar.

Ularni qo'yib, Eralixon saroyga jo'nabdi. Saharda podsho xazinasiga kirib, olti yaxdon oltin o'g'irlanganini ko'ribdi.

Xazinachi ikki yaxdon oltinni o'ziga olib, olti yaxdon o'g'irlanganini Eralixonga xabar beribdi...

Eralixon tekshirib, o'sha kuni qabristondagi mazkur o'g'rilarni to'rt yaxdon oltin bilan o'rdaga keltirib dorga osishga hukm qilibdi. Shunda tanuvchi o'g'ri Eralixonga tikilib turib:

— Qani mo'ylovingizni burab, bir ishora qiling! — deganda, Eralixon kulib uchovini bo'shatib yuboribdi. Xazinachini esa dorga ostiribdi.

[1] **Yaxdon** — charmdan yasalgan sandiq.

Qaysi yerda chivin yo‘q

Burungi zamonda Husayn Boyqaro degan podsho yashagan ekan. Vaziri Sheraliga: „Qaysi yerda chivin bo‘lmaydi?“ deb savol beribdi. Sherali o‘ylanmasdan:

— Odam yo‘q yerda chivin bo‘lmaydi, — deb javob beribdi.

Shunday qilib, bular ikkisi otga minib, odam yo‘q yerlarni qidirib ketishibdi. Yo‘l yurib, yo‘l yursalar ham mo‘l yurib, bir sahroga chiqishibdi. Shu yerda biroz dam olmoqchi bo‘lib o‘tirishibdi.

Sherali choy qaynatibdi, ikkisi choy ichib o‘tirgan vaqtida bir chivin „viz“ etib Husayn Boyqaroning piyolasi yonidan o‘tib, etagiga qo‘nibdi. Husayn Boyqaro aytibdi:

— Sherali, odam yo‘q yerda chivin bo‘lmaydi degan eding, mana bu yerda chivin uchib yuribdi-ku, — debdi. Sherali:

— Ha, siz bilan biz odam emasmizmi? — deb javob beribdi.

Husayn Boyqaro Sheraliga kissasidan ming tilla chiqarib beribdi.

— Barakalla, rost aytding, — debdi.

Bajarib bo‘lmaydigan buyruq

Bir podsho xizmatchisiga bir imorat qilib berishni buyuribdi:

— Imorat shunday bo‘lsinki, tepasi osmonga, tagi yerga tegmasin, — debdi. Xizmatkor javob berib:

— Xo‘p, mayli, men buni bajaraman. Siz ham mening ishlaydigan joyimga suyuq ovqat olib borish uchun bir savat to‘qitib bering, — debdi. Podsho o‘ylanib qolibdi. Xizmatkor:

— Ha, nimaga o‘ylanib qoldingiz? — debdi. Podsho:

— Savatda suyuq ovqat turadimi, ahmoq? — deb urishibdi. Xizmatkor:

— Ey, podshohim, bo‘lmasa, havoga imorat qurib bo‘ladimi? — deb javob bergan ekan.

Lofchining qizi

Toshkentda bir lofchi bor ekan. U o‘zini birdan-bir lofchi deb bilar ekan. U bir kuni Qo‘qonda ham bir katta lofchi borligini eshitibdi. Uni mot qilib kelish uchun Qo‘qonga jo‘nabdi.

Qo‘qonga borgach, lofchining uyini qidirib topibdi. Eshikni taqillatibdi. Lofchi uyida yo‘q ekan. Ichkaridan bir qiz chiqib:

— Dadam uyda yo‘q, nima ishingiz bor edi? — deb so‘rabdi.

— Ha, men Toshkentdan otangizni ziyorat qilish uchun keldim. Otangizga sovg‘a qilib bir guldor gilam ham olib kelgan edim. Shu gilamning bir uchi Toshkentda, bir uchi shu yergacha yetadi. Shuni qabul qilib oling, — debdi. Qiz:

— Ha, juda yaxshi, mayli, keltira qoling. Bizning ham bir gilamimiz bor edi. Yaqinda cho‘g‘ tushib kuyib qoldi. Shunga yamoq bo‘lar, — debdi.

Buni eshitgan Toshkentlik lofchi:

— Hali qizi shunday lofchi bo‘lsa, otasini ko‘rib nima ham qildim, — deb o‘z shahriga qaytib ketgan ekan.

O‘g‘ri va podshoh

Bor ekan, yo‘q ekan, avvalgi zamonda bir podsho bo‘lgan ekan. Podshoning xazinasiga bir o‘g‘ri kiribdi va qo‘lga tushib qolibdi. Podsho o‘g‘rini shahar chekkasidagi bir daryo bo‘yiga olib borib, qopga solib, avval toza urishni, so‘ng daryoga tashlab yuborishni buyuribdi. Podshoning buyrug‘iga binoan, o‘g‘rini daryo bo‘yiga olib borishibdi. Lekin uni urgani kaltak topisha olmabdi. Qopning og‘zini bo‘g‘ib qo‘yib, kaltak qidirib ketishibdi.

Shu vaqtda ikkinchi bir shaharning podshosi o‘zining vazirlari bilan ovga chiqib qaytayotgan ekan, daryo bo‘yidagi qopning ichida birovning hadeb: „Men dengizlar podshosi bo‘lmayman“, degan ovozini eshitib qolibdi. Buni eshitgan podsho yaqin kelib, voqeani aniqlamoqchi bo‘libdi va qopdagi odamdan nima uchun uni qopga solganlarini so‘rabdi. O‘g‘ri: „Meni dengizlar podshosi bo‘lasan, degan edilar, unamadim, shundan so‘ng meni qopga solib, daryoga tashlaymiz, deb bu yerga olib keldilar“, debdi. Podsho:

— Bo‘lmasa sen qopdan chiqqin, men sening o‘rningga qopga tushay, yer yuzida podsho bo‘ldim, endi dengizga ham o‘zim podsho bo‘lay, —

debdi. Podsho vazirlarini shaharga jo‘natib, o‘zi qolib qopga tushibdi. O‘g‘ri qutulganiga xursand bo‘lib, qocha boshlabdi.

Kaltak qidirib ketgan odamlar kelib, qopdagi podshoni urib-urib, dengizga tashlabdilar.

O‘g‘ri qochib ketayotib juda ko‘p qo‘y boqib yurgan cho‘ponga duch kelibdi. Cho‘ponlar qo‘ylarni boqish uchun yana bir odam istab yurgan ekanlar. O‘g‘ri shunga to‘g‘ri kelibdi va cho‘pon bo‘lib, ular bilan qo‘y boqa boshlabdi. Bir necha kun o‘tibdi. Bir kun sahar paytida, hamma uxlayotgan vaqtda bir o‘zi qo‘ylarni haydab shaharga kirib boribdi. Buni ko‘rgan vazir hayron qolib, undan:

— Seni podsho o‘limga buyurgan edi. Sen bo‘lsang shuncha qo‘yli bo‘lib qolibsan, bu ish qanday bo‘ldi? — deb so‘rabdilar. O‘g‘ri:

— Meni qopga solib daryoga tashlagan edilar, daryo tagiga tushsam juda ko‘p qo‘ylar yurgan ekan, zo‘rg‘a shularni haydab chiqardim, qolganlari esa, daryo ichida qoldi, — debdi.

Qolgan qo‘ylarni olib chiqish maqsadida podsho bilan vazir o‘zlarini daryoga tashlabdilar.

Zulm va qasos

Bor ekan, yo‘q ekan, bir podsho bor ekan. Uning bitta-yu bitta qizi bor ekan. Kunlarning birida podshoning xotini vafot etibdi. Undan bitta tilla kavush qolibdi. Podsho mamlakatga jar soldiribdi: „Ushbu tilla kavush kimga to‘g‘ri kelsa, podsho o‘shani xotinlikka oladi“, debdi.

Sovchi ayollar tilla kavushni ko‘tarib eshikma-eshik yurib, butun mamlakatdagi qizlarga kiygizib chiqibdi, kavush hech kimning oyog‘iga to‘g‘ri kelmabdi.

Sovchilar podsho huzuriga kelib: „Hurmatli podshohim! Biz kirmagan eshik, u kavushni kiymagan qiz qolmadi, endi nima qilamiz“, debdilar. Shunda podsho:

— Rost aytinglar, hech kim qolmadimi? Nahotki mening mamlakatimda shu kavush to‘g‘ri keladigan qiz topilmasa,— debdi.

Sovchi xotinlardan biri:

— Hurmatli podshohim! Faqat o‘zingizning qizingiz qoldi, xolos, — debdi.

Podsho:

— Boringlar, kavushni qizimga kiydirib ko‘ringlar, agar oyog‘iga to‘g‘ri kelsa, qizim bo‘lsa ham olaman, — debdi.

Xotinlar saroyga kirib, kavushni qizga kiydiribdilar. Kavush qizga to‘g‘ri kelibdi. Shundan keyin podsho o‘z qizini olish uchun qirq kecha-yu qirq kunduz to‘y qilishga buyruq beribdi. Podsho to‘y-tomoshada kayf-safo surib tursin. Endi gapni qiz bechoradan eshiting:

Qiz nima qilishini bilmay kecha-kunduz yig‘labdi. Oxiri o‘zicha bir fikrga kelibdi. Qiz turgan saroyga yaqin joyda kigiz bosuvchi usta bor ekan. Qiz otasining xazinasiga kirib, ikki yengiga tilla to‘ldirib chiqibdi va kigizchi kishining uyiga boribdi. Unga boshidan o‘tgan voqeani yig‘lab aytibdi. Keyin u kishidan: „Menga bitta odam qiyofasida kigiz to‘qib bering. Men uni kiyib shahardan tashqariga chiqib ketaman. Bu ishni faqat siz biling-u, men bilay. Kigiz qirq kungacha bitsin“, deb iltimos qilib, ikki yengidagi tillani usta oldiga to‘kibdi. Usta ham qizning ko‘z yoshlariga rahm qilib, rozi bo‘libdi.

Kunlardan kun o‘tib, bir kam qirq kunda kigiz tayyor bo‘libdi. Qiz kigizni kiygach, odamga ham, maxluqqa ham o‘xshamay qolibdi. Qiz kechasi hech kimga bildirmay kigizni kiyib, shahardan chiqib ketibdi. Bechora qiz cho‘l kezib, tog‘lar oshib, daryolar kechib, uzoq tun va kunlar horib-charchab yo‘l yuribdi. Yo‘l yursa ham mo‘l yurib, boshqa bir mamlakatga kirib boribdi. U mamlakatning bir yosh shahzodasi bo‘lar ekan. U qush uchirib, shu qush kimning boshiga qo‘nsa, shuni olaman, degan ekan. Kigiz kiygan qiz bir qishloqqa yaqin yerda charchab dam olib o‘tirgan ekan. Shu payt shahzodaning qushi kelib kigiz ustiga qo‘nibdi. Shahzoda bir necha yigitlar bilan qushning orqasidan quvib kelsa, qush bir narsa ustiga qo‘nib turgan emish. U na odamga, na maxluqqa o‘xshar emish. Shahzoda hayron bo‘lib, achchiqlanib, qushni boshqatdan uchiribdi, qush yana kelib kigiz ustiga qo‘nibdi. Yigit qushni yana boshqatdan uchiribdi. Qush aylanib yana o‘sha kigiz ustiga qo‘nibdi. Oxiri shahzoda kigizga: „Ey, sen kimsan? Odam desam hamma joying yung, hayvon desam odam shaklidasan, ins-jins desam g‘oyib bo‘lmaysan? O‘zing nimasan?“ deb so‘rabdi. Shunda kigiz: „Xudo meni shunday tusda yaratgan, men shunday qo‘rqinchli bo‘lganim bilan kishiga zarar yetkazmayman. Agar iloji bo‘lsa meni hovlingizga olib ketsangiz, xizmatingizni qilib yuraman“, debdi.

Shahzoda uyiga kelib bo‘lgan voqeani onasiga aytibdi. Onasi:

— Mayli, bolam, u ham xudoning maxluqi, olib kelaqol; suv tashib, o‘tin yorib yurar, — debdi. Shahzoda kigiz qizni uyga olib kelibdi.

Qiz bechora kechgacha tinmay xizmat qilib yura beribdi. Uni hech kim nazar-pisand qilmabdi, u ham ko‘pchilikka aralasha olmabdi, uni ko‘rgan odam qo‘rqar ekan. Agar shahzodaning uyiga biror odam kelsa yo qo‘shnilardan biri chiqib qolsa, „kigizlaringni ushlab turinglar“, der ekan.

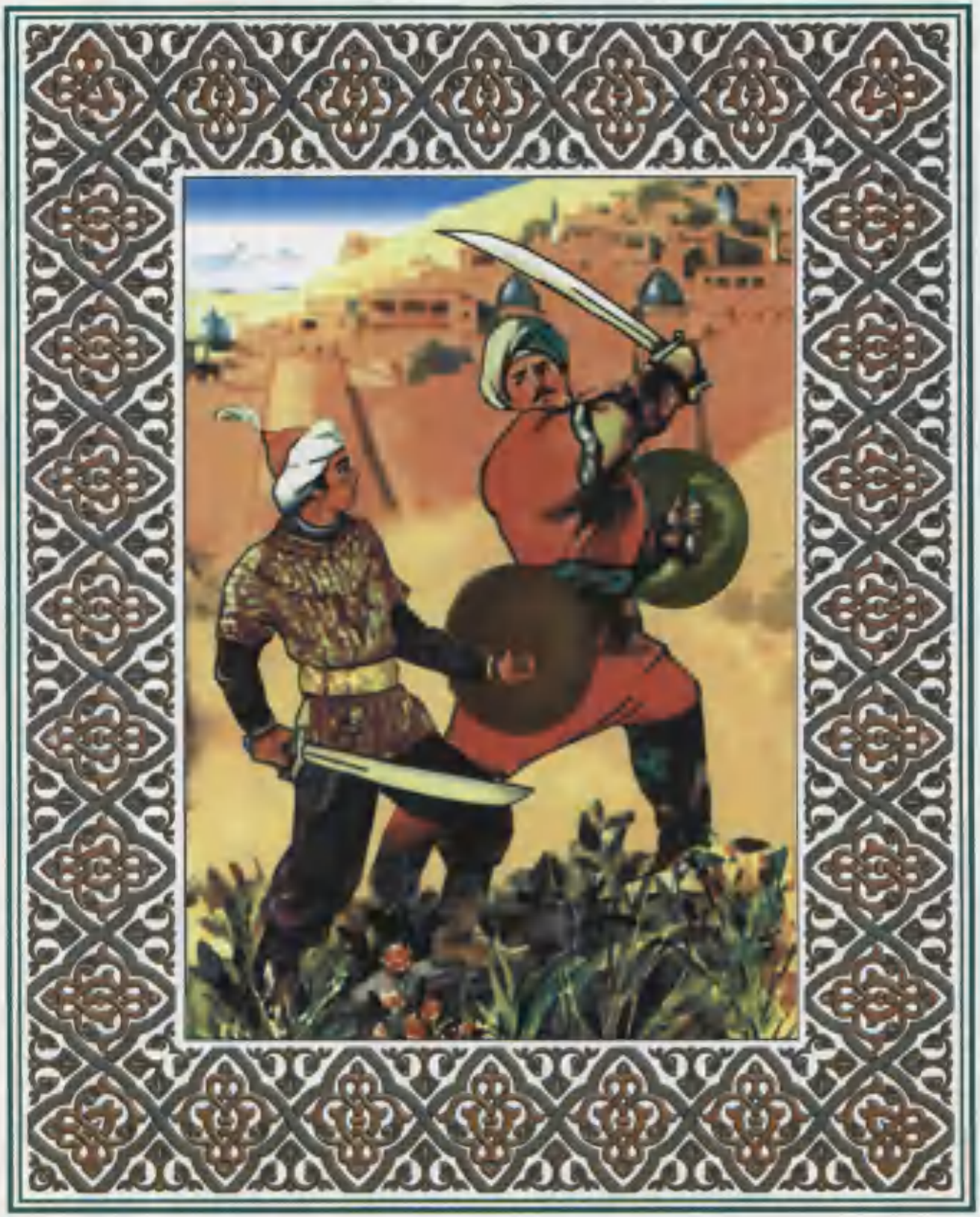
Shahzoda: „Men qush uchirsam-u, kigizga qo‘nsa, demak, mening baxtim yo‘q ekan. Men endi dunyodan shunday o‘taman“, deb o‘z podsholigini qila beribdi.

Kunlarning birida boshqa bir mamlakatning podshosi shahzodani to‘yga taklif qilibdi. Shahzoda kigiz qizga uy poylatib, onasi va ukalari bilan to‘yga ketibdi. Ular jo‘nagandan keyin, qiz ham darrov kigizni yechib, ular orqasidan o‘zini ko‘rsatmay keta beribdi. To‘yxonada shahzodani juda izzat-hurmat bilan kutib olishibdi. Ularning orqasidan qiz ham kirib boribdi.

Qizni shahzodadan ham ortiq hurmat bilan kutib olishibdi. To‘yda o‘tirgan yigitlar qizning qaysi mamlakatdan kelganini bilishga sho-shilibdilar. Qizni olib kirib eng yuqori joyga o‘tqazibdilar. Uning oldiga turli xil noz-ne’matlar va taomlar qo‘yibdilar. Butun uy ichidagilarning ko‘zi qizda bo‘libdi. Qiz o‘tirgan uyda shahzoda va uning onasi ham o‘tirgan ekanlar. Lekin ular qizni tanimabdilar. Shahzoda esa qizni sevib qolibdi. Qiz bilan so‘zlashib, unga bitta uzugini beribdi. To‘y tugamay turib, qiz ketishga ruxsat so‘rabdi. Lekin unga javob berishmabdi. Qiz: „Vaqtli ketmasam bo‘lmaydi“, deb turib olibdi. Ular: „Birontamiz olib borib qo‘yaylik“, desalar ham ko‘nmabdi. Nihoyat, qiz o‘rnidan turib, to‘ydagilar bilan xayrlashib uyga qaytibdi. Qizning chiqib ketishi bilanoq, „Go‘zal qizdan ortib qolgan taomlar tabarruk“ deb, bir uy xotin dasturxondagi taom va mevalarni bo‘lishib olibdi. Qiz uyga kelib darrov kigizni kiyib olib, hech narsa ko‘rmaganday uy ishlari bilan shug‘ullanib o‘tiribdi. Kech bo‘lgach, shahzoda bilan onasi ham to‘ydan qaytishibdi. Shahzoda bilan onasi to‘yxonada ko‘rgan go‘zal qizni bir-biriga maqtashibdi. Shahzoda: „Men o‘sha qizni qayerdan bo‘lsa ham topib kelaman“, degan qarorga kelibdi. Shahzodaning onasi:

— Kigiz, mana bu dasturxon ichida senga har xil taomlar olib keldim. To‘yga bir chiroyli qiz keldiki, uning go‘zalligi hech kimda yo‘q. Qani o‘shanday kelinim bo‘lsa. Undan qolgan ovqatlar senga tabarruk, deb olib keldim, dasturxonni ochib, olib yegin, — debdi.

Ertasiga ertalab shahzoda qizni axtarib ketmoqchi bo‘lib, yo‘l uchun non buyuribdi. Shahzodaning onasi non yasayotganda, kigiz:

«Rustam» ertagiga ishlangan rasm

— Jon buvi, men ham non yasay, — debdi. Shunda buvisi:

— Qo'y, sen non yasama! Sening qo'lingda yasalgan nonni kim yeydi! — debdi. Kigiz ko'nmabdi: „Hech kim yemasa, mayli, o'zim yeyman", debdi-da, bitta non yasab, uning ichiga qo'lidagi uzugini solib qo'yibdi. Shahzoda safarga tayyorlanibdi. Uning jo'nashi oldidan kigiz:

— Aka! Nonning ichida bitta men yasagan non bor, o'shani yemasdan teng ikkiga bo'lib suvga tashlang, — debdi.

Shundan keyin shahzoda ona va ukalari bilan xayrlashib safarga jo'nabdi. U yo'l yurib, yo'l yursa ham mo'l yurib, yetti kun deganda bir tog'ga yetib boribdi. Nihoyatda charchab, qorni ochgan ekan. Bir yerga o'ltirib, biroz ovqatlangisi kelibdi. Xurjunidan non olmoqchi bo'lib qo'lini solgan ekan, qo'liga yung aralashgan non chiqib qolibdi. Shahzoda nonni teng ikkiga bo'lsa, o'rtasidan uzuk chiqibdi. Shahzoda uzukni tanibdi. Sevinib orqasiga qaytibdi. Yetti kun deganda uyiga qaytib kelibdi. Safardan tez qaytgan shahzodani ko'rgan onasi hayron bo'libdi. Safardan tez qaytish sababini onasi so'ramabdi. Shahzoda ham sirni onasiga aytmabdi. Ertasiga ertalab taxtga chiqish oldidan:

— Ona, mastava qiling-da, kigiz qizdan chiqarib yuboring, — debdi.

— Voy, bolam, uning qo'lidan qanday ovqat ichasan, o'zim olib chiqib beraman yoki o'z ukang olib chiqib berar, — debdi. Shahzoda:

— Yo'q, ona, aytganimni qiling, — debdi-da, taxtga chiqib ketibdi.

Shahzodaning onasi mastavani tayyorlab, kosaga quyib, kigizga olib chiqib berishni buyuribdi, kigiz ko'nmabdi. Onasi: „Men aytgandan keyin olib chiqib ber!" debdi. Oxirida qiz shahzodaga ovqat olib chiqishga majbur bo'libdi. Zinadan chiqayotganida ataylab oshni to'kib yuboribdi va uyga qaytib kiribdi. Kampir kosaga yana osh quyib beribdi. Kigiz qiz bu safar ovqatni to'kmay taxtga olib chiqib shahzodaga beribdi. Shahzoda qizdan kigizni yechishni so'rabdi. Qiz ko'nmabdi. Shahzoda yana qayta-qayta iltimos qilibdi. Oxiri qiz yechinishga majbur bo'libdi. Shunda shahzoda ko'rsa, to'yda ko'rishgan o'sha chiroyli qiz. Shunda sevinib ketibdi. O'z baxtidan xursand bo'lib, qiz bilan ancha vaqtgacha suhbatlashib o'tiribdi. Kigizning kechikkanidan xavotirlangan ona kichik o'g'lini uning orqasidan chiqaribdi. Bola eshik tirqishidan qarasa, akasi to'yda bo'lgan chiroyli qiz bilan mastava ichib o'tirgan emish. Bola darrov

orqasiga qaytib, onasiga xabar beribdi. Buni eshitgan ona quvonib tashqariga chiqib, taxtga qarasa, o‘sha chiroyli qizni ko‘ribdi. Ona qiz bilan quchoqlashib ko‘rishibdi. Qiz boshidan o‘tgan voqealarni avvalidan oxirigacha so‘zlab beribdi. Shahzoda qirq kecha-yu qirq kunduz to‘y qilib, qizga uylanibdi.

Shunday qilib, ular shod-xurram hayot kechirib tursinlar, endi ikki og‘iz gapni qizning otasi — podshodan eshiting.

Qirq kecha-yu qirq kunduz to‘y-tomoshadan keyin podsho qarasa, qiz yo‘q. Butun shaharga jar soldirib, qizni qidirtirib, uni hech qayerdan topolmabdi.

Qizni qidirib, qirq yigiti bilan shahardan chiqib ketibdi. Ular yo‘l yursa ham mo‘l yurib, kunlarning birida, oziq-ovqatlari tugab, o‘zlari nihoyatda charchab qolibdilar. Podsho qirq yigiti bilan qirq o‘g‘riga duchor bo‘libdi. Podsho yigitlari o‘g‘rilar bilan urisha boshlabdi. Shunda podsho qochib qolibdi. O‘g‘rilar esa podshoning yigitlarini qirib tashlabdi.

Podsho qalandar sifatida shaharma-shahar kezib, kunlardan bir kun qizining shahriga borib qolibdi. U shaharda qalandarlik naqshini aytib yura beribdi. Bir kun qiz qalandarning dong‘ini eshitibdi. Shahzodadan qalandarni o‘z saroyiga keltirishni iltimos qilibdi. Shahzoda qalandarni chaqirtiribdi. Qiz qalandarni ko‘rishi bilanoq o‘z otasi ekanini bilibdi-da, darhol jazolashni buyuribdi. Shahzoda ko‘nmabdi. Lekin qiz otasining o‘z qiziga qattiq zulm qilganini yana qayta gapirib beribdi-da, uni jazolashga buyuribdi.

Shunday qilib, qiz shahzoda bilan umr kechirib, murod-maqsadiga yetibdi.

Uch yolg‘onda qirq yolg‘on

Bor ekan, yo‘q ekan, och ekan, to‘q ekan, bo‘ri bakovul ekan, tulki yasovul ekan, g‘oz karnaychi ekan, o‘rdak surnaychi ekan, qarg‘a qaqimchi ekan, chumchuq chaqimchi ekan...

Qadim zamonda bir podsho bor ekan, uning bo‘yi yetgan qizi bor ekan. Podsho qizini erga bermoqchi bo‘libdi. Har yurtdan shahzodalar, bekzodalar talabgor bo‘lib kelibdi. Qiz rozi bo‘lmabdi. Podsho qizini chaqirib so‘rabdi:

— Ey, nuri diydam, ko‘zimning oq-u qorasi, ham o‘g‘lim, ham qizim sensan. Hamma podsholarga xabar berdim. Ixtiyoringni o‘zingga qo‘ydim. Nima sababdan kelgan shahzodalarning hech birini xohlamading.

Qiz aytibdi:

— Ey, padari buzrukvorim, sizning davlatingizda yeyish-ichishdan kamligim yo‘q, mening bir shartim bor, kim shu shartimni bajarsa, o‘shanga bering.

— Sharting nima?

— Shartim shuki, har kim uchta yolg‘on topsin, har qaysisida qirqta yolg‘on bo‘lsin, mana shuni kim do‘ndirib aytsa, meni o‘shanga bering.

Podsho taxtga chiqib, vazir-vuzarolarini yig'ib: „Har kim uch yolg'on topsa, har qaysisida qirq yolg'on bo'lsa, qizimni o'shanga beraman. Xaloyiqqa jarchi qo'yinglar", debdi.

Vaziri a'zam podshoga qulluq qilib. Eron-u Turonga, Farang-u Afg'onga jarchi jo'natibdi. Buni eshitib, „Yolg'onni biz boplaymiz" deb, har yoqdan shahzoda va bekzodalar kelaveribdilar. Podsho jami ulamo, fuzalolarini yig'ib: „Kimki uch yolg'onda qirq yolg'onni topib kelsa, yolg'on bo'lsa, yolg'on deysizlar, rost bo'lsa, rost deysizlar, agar rostini yolg'on desangizlar boshingizni kesib, molingizni talataman", debdi.

Manaman degan yigitlar topib kelgan yolg'onni aytibdi, gapining burdi bo'lmabdi. Podsho ulamolaridan: „Yolg'onmi, rostmi", deb so'rasa, ulamolar:

— Taqsir, bu gap dunyoda bor, — der ekanlar.

Necha-necha podsholar, shahzodalar kelib qaytib ketibdi. Shu shaharda bir kampirning bir o'g'li bor ekan. Har kimning eshigida xizmat qilib yurar ekan. Shu kunlari tog'ga o'tinga chiqib ketgan ekan, kelib qolibdi. Kampirdan qizning shartini eshitib:

— Voy, la'natilar, shu ham gap bo'ldimi, men borib, gapni do'ndirib, podshoning qizini ko'ndirib olmasam, yigit emasman, — deb podshonikiga qarab, jo'nab qolibdi. Onasi esa:

— Hoy bolam, onang o'rgilsin, borma! Aziz boshingni bir baloga solma. Jon bolam, qayt! — deb orqasidan baqirib qolibdi.

— Qo'rqmang, men darrov qaytaman, — deb yigitcha shattak olib jo'nab ketibdi. Arkning tagiga yetibdi.

— Ha, nimaga kelding? — deb darvozada turganlar do'q qilib uni kirgizmabdilar. Yigit aytibdi:

— Podshoga arzim bor.

— Nima arzing bor, yo sen ham yolg'onni topdim, deb keldingmi? Ketaver, yo'lingdan qolma! Bekorga o'lib ketasan.

— Podshoning qizini havas qilmay o'l, — deb yasovullar quvlab solibdi.

Yigit:

— Bizning xo'jayinning podshoga to'laydigan ikki yuzta qo'yi bor ekan, shuni aytgani keldim, — deb qo'l qovushtirib turibdi. Bir mahram yugurib kirib:

— Taqsir, bir yigit keldi, „Xo'jayinimning podshoga to'laydigan ikki yuzga yaqin qo'yi bor, shuni aytgani keldim", deydi, — debdi.

— Chaqir, bu yoqqa! — debdi podshoh.

— Kimsan, xo'jayining kim?

Yigitcha cho'kka tushib gap boshlabdi:

— Taqsir, men kambag'al, yetimman. Otadan bitta edim, o'la-o'la uchta qoldik. Uchala og'a-ini birov-birovimizni bilmas ekanmiz. Bir kun topishib, so'rashib qoldik. Bunday qarasam, birimizning yoqamiz yo'q, birimizning yengimiz yo'q, birimizning etagimiz yo'q. „Ko'r ko'rni qorong'ida topar", deb uchalamiz topishib, bir ulfat bo'lib, yo'ldan yurmay, chetga chiqmay, ketaverdik. Bunday qarasak, bir yerda uchta tanga yotibdi. Ikkitasi siyqa-siyqa bo'lib ketgan, bittasining muhri yo'q. Muhri yo'g'ini etagi yo'qning bariga solib ketaverdik. Yo'l yurdik, yo'l yursak ham mo'l yurdik, borib-borib bir soyga tushdik. Soyga qarasak, uchta baliq ko'rindi, ikkitasi o'lik, bittasining joni yo'q. Joni yo'g'ini olib, etagi yo'qning bariga soldik. Soydan chiqib yo'lga tushdik, ketaverdik-ketaverdik. Oldimizdan uchta uy chiqdi: ikkitasining tomi yo'q. Bittasi yap-yalang'och. Yap-yalang'ochiga kirib borsak, uchta qozon turibdi, ikkitasi ilma-teshik, bittasining tagi yo'q. Tagi yo'g'iga etagi yo'qning baridagi joni yo'q baliqni solib pishirmoqchi bo'ldik. Changalzorni axtarib bir bog' o'tin topolmay, o't yoqmasdan baliqni pishirdik, o'tinni ayamay yoqa beribmiz, yoqa beribmiz, suyaklari hil-hil bo'lib ketibdi, go'shtiga issiq o'tmabdi. Uch og'ayni yeyaveribmiz, yeyaveribmiz, qornimiz to'yib ketibdi. Ketamiz deb eshikdan sig'may, teshikdan chiqib jo'nab qoldik. Yo'l yurdik, yo'l yursak ham mo'l yurdik. Bir cho'lga chiqib qoldik. Bir joyda bitmagan o'tning tagida tug'magan quyonning bolasi yotgan ekan. Ekilmagan tolning kesilmagan poyasidan bir ho'l govronni yasab, sob qildik, uch dumalab yiqildi, ushlab so'yvordik, olti botmon yog' qildi, olti botmon go'sht, go'shtini pishirmay, qotirmay uchalamiz yeb bo'ldik. Ikkitamiz to'ymadik, bittamiz och qoldik, ikkita akam xafa bo'lib, arazlab ketib qoldi, „yog' o'zimga qoldi" deb choriqni yechib, olti botmon yog' bilan choriqni moyladim, bittasiga yetdi, bittasiga yetmadi. Charchagan ekanman, uxlab qolibman. Bir vaqt g'ovur-g'uvur to'polon paydo bo'ldi. Sakrab o'rnimdan tursam, moylangan chorig'im bilan moylanmagan chorig'im mushtlashib, solishyapti. Ikkovining jag'iga bir tarsakidan urib, tag'in yotib uxladim. Bir vaqt uyg'onib qarasam, moylangan chorig'im mening choponimni ustimdan tortib olib, o'zining ustiga oy-qora qilib yopinib, uxlab qolibdi, moylanmagan chorig'im arazlab ketib qolibdi.

Moylangan chorig'imni uyg'otib kiyib oldim, etagi yo'q choponni bar urib uyga keldim. Men ketayotganda uyda kampir onam bilan bir xo'rozim qolib edi. Borsam na choriq bor, na kampir bor, na xo'roz bor. „Bu qanday mushkul ish bo'ldi, endi, bularni qayoqdan topdim", deb dargohingizga arz qilgani kelgan edim. Darvozada turgan amaldorlaringiz kirgizmadi, — deb boshini solib turibdi.

Podsho ulamo-fuzalolariga qarabdi. Ular o'rnidan turib podshoga qulluq qilib:

— Taqsir, bu yigitning hamma gapi yolg'on. Lekin bu yigit qo'yni ham yo'qotdimga chiqaradi, — debdi. Yigit gap boshlab ketibdi:

— Yo'q, taqsir. Amaldorlar dargohingizga kirgizmagandan keyin ko'nglim buzilib, kampir bilan xo'rozni, bir poy choriqni izlab ketib qoldim. Yo'l yurdim, yo'l yursam ham mo'l yurdim, bir qishloqqa yetdim.

Axtarib, surishtirib yurib, xo'rozni topib oldim. Bir boynikida dehqonchilik qilib yurgan ekan. Ko'rishib, omonlashib, hol-ahvol so'rasam, olti oy ishlagan haqi bitta juvoldiz bo'libdi, uni ham xo'jayini nasiya qilibdi. Xo'jayini bilan urishib, janjallashib, juvoldizni undirib oldim, xo'rozga: „Yur, ketamiz", desam, „Tag'in olti oyga yurganman, uch oy o'tdi, qolgan uch oyini bitirib, haqimni olib, o'zim boraman", dedi. Juvoldizni olib, xo'roz bilan xayrlashib uyga kelsam, uy ham yo'q. Toza diqqat bo'lib, uyni, kampirni, bir poy choriqni izlab chiqib ketdim. Tepaga chiqib qaradim, ko'rinmadi, qirga chiqib qaradim. Tog'ga chiqib qaradim, ko'rinmadi. Qaytib bir soyga tushdim. Juvoldizni yerga sanchib, ustiga chiqib qarasam, Sirdaryoning bo'yida kir yuvib o'tiribdi. Juvoldizni olib necha tog', necha qir, necha yo'l oshib, oldiga bordim. Meni yo'qotib qo'yib, onam birovnikida cho'rilik qilib yurgan ekan. „Yuring ketamiz", desam, „Haqimni olmay ketmayman", dedi. Uch yilda ishlagan haqi uch oylik rizqi bo'libdi. „Sen ketaver, yana uch oy xizmat qilib, o'zim boraman", dedi.

Etagi yo'q choponimni bar urib, peshonamga bir chertib, kampirning oldidan burilib, daryoning ko'prigiga qarab yo'l oldim. Borsam, daryo toshib, ko'prikni suv olib ketibdi. Saratonning kuni terlab, tashna bo'lib qolibman. Suv ichay desam, daryo muzlab yotibdi, toshloqda bitta kesak ham topolmay kalla bilan muzni urdim, muz yorildi, kallamni muzga tiqib suvdan ichib jo'nadim. Bir vaqt ketaturib, juvoldizim esimga tushib qoldi. Daryodan suv ichganimda o'sha yerda qolaveribdi. Qaytib daryoning bo'yiga keldim, qarasam, juvoldiz yo'q. „Endi bundan ham ajraldik",

deb kampirning oldiga bordim. Borsam kampirning uch oyi bitgan ekan. Xo'jayinidan haqini talab qilsa, xo'jayini: „Senga ham haqmi?" deb, kampirni urib, o'ldirib qo'yibdi. Dod-faryod qilib: „Qanday mushkul kunga qoldim", deb dargohingizga arz qilgani keldim. Darvozada turganlar kirgizmadi, — deb boshini solib turibdi. Podsho ulamolariga qarabdi, ulamolari yigitga qarabdi. Yigit podshoga qarabdi. Ulamolardan biri turib, podshoga qulluq qilib:

— Taqsir, bu yigitning gapiga ishonmang, qo'yni so'rang, shu yigit bo'ladigan bo'lsa, sal turib qo'yni ham „yo'qoldi", „o'lib qoldi"ga chiqaradi, — deb turibdi. Yigit gapga kirib:

— Yo'q, taqsir, — debdi, — dargohingizga kirgizmagandan keyin, o'zim borib chatoqlik qilib ko'rayin, deb kampirni o'ldirgan xo'jayinning oldiga bordim. „Kampirning haqini ber, o'ligining xunini ber", deb yoqasidan sudrab xalqning oldiga olib chiqdim. Ko'pchilik o'rtaga tushib bazo'r bir eshak undirib berdi. Eshakni minib qaytib kelayotsam, yo'ldan qirq karvon o'taverdi. Karvonboshi menga qarab: „Huv yigit, eshaging yag'ir bo'lib qolibdi. Tushib to'qimini boshqatdan yaxshilab urib ol", dedi. Tushib qarasam, yelkasi o'yilib ketibdi.

„Ho'v aka, bunga nima dori", desam, u „Yong'oq dori, mana shu yong'oqni kuydirib, yag'iriga qo'ysang, tuzaladi", deb qo'limga bitta yong'oq berdi. Yong'oqni kuydirib, eshakning yag'iriga qo'ydim, to'qimni urayin deb tursam, yag'irdan yong'oq ko'karib chiqib kelyapti. Hash-pash deguncha ko'tarilib ketib, gullab tuga boshladi. Bunday qarasam, pishib qolibdi. „Ustiga chiqib qoqsam, eshakning beli mayib bo'lar, buni kesak bilan urib qoqib olayin", deb eshakni bir shudgorga olib keldim. Kesak ko'p, bilakni shimarib olib, shu kesakni otaman... na otgan kesagimning bittasi qaytib tushadi, na bitta yong'oq tushadi. Men ham charchamay otaverdim. Bir vaqt shudgorda kesak qolmadi, endi o'zim chiqmasam bo'lmadi", deb yong'oqning ustiga chiqsam, uch botmon shudgor bo'b qolibdi, bir chekkasida shildirab suv oqib turibdi. „Zap tarvuz ekadigan yer bo'libdi", deb tarvuz ekib qo'ydim. Har tarvuzlar bo'ldi deng, quchoqqa sig'maydi. Suvning bo'yiga o'tirib, tarvuzning bittasini so'ymoqchi bo'ldim. Pichoq bilan ozgina chaqmoqlab, chaqmoqlaganimni pichoqning uchi bilan turtib olaman degan edim, o'yilib pichoq tarvuzning ichiga tushib ketdi. Engashib olmoqchi edim, o'zim ham tushib ketdim. Pichoqni izlab yursam bir odam yo'liqdi: „Aka, yo'l-po'lda bitta pichoq ko'rinmadimi", desam, „Hali bitta pichoqni

qidirib yuribsanmi, biz qirqta karvon edik, har birimizning qirqtadan tuyamiz bor edi. Yo‘qotib topolmay yuribmiz“, dedi.

Bu mushkulni yechish uchun ham dargohingizga arz qilib keldim, — deb boshini solib turibdi. Podsho o‘ylab qolibdi. Ulamolardan bittasi turib, podshoga qulluq qilib:

— Taqsir, bu yigitning yo‘qolgan narsalarini xazinangizdan berib jo‘natvoring, — debdi.

Podshoning qizi eshikning orqasidan quloq solib turgan ekan. Qiz otasining oldiga chiqib:

— Mening uch shartimni shu yigit bajardi, shunga tegaman, — debdi.

Shunda yigit irg‘ib o‘rnidan turib, podshoga ta’zim qilib:

— Taqsir, falon tog‘da falonchi boyning qo‘yini boqdim, o‘zimning hisobimda haqim ikki yuz qo‘y bo‘ldi. Xo‘jayinim shu qo‘yni bermay, meni haydab yubordi. Podshohim, siz undirib olasiz, shu ikki yuz qo‘yni to‘yonaga qo‘shdim, — debdi.

Podsho to‘y-tomosha qilib, qizini yigitga beribdi. Bular murod-maqsadiga yetibdi.

Rustam

Zabiliston mamlakatida Kayoniy avlodidan bo‘lgan Somi Narimon degan podsho o‘tgan ekan. O‘n yetti xotin olsa ham bola ko‘rmagan ekan. Ko‘hiqofdan Malika ismli yana bir xotin olibdi. Xotini homilador bo‘libdi. Kanizak Somi oldiga borib:

— Ey, podsho, shu vaqtgacha o‘g‘il ko‘rganingiz yo‘q. Agar xotiningiz o‘g‘il tug‘sa qirq kun chillasi chiqquncha sizga ko‘rsatmaymiz, — debdi.

Somi Narimon:

— O‘g‘il tug‘sa, bir yilgacha ko‘rsatmasangiz ham mayli, — debdi.

Vaqt-soati yetib, Malika bir o‘g‘il tug‘ibdi. Kanizak bolani qo‘liga olib qarasa, kuchuk bolasiga o‘xshaydi. Kanizak bilan Malika: „Somi ko‘rsa ikkalamizni ham nimta barobar qilib o‘ldiradi“, deb qo‘rqishibdi. Tong otibdi. Kanizak Somidan suyunchi olibdi. Somi Narimon:

— Va’dam va’da, qirq kungacha bolani ko‘rmayman, — debdi. Malika bilan kanizak mahramni chaqirib:

— Ey, mahram, kimning xotini o‘g‘il tug‘gan bo‘lsa olib keling, — deb bir hovuch tilla beribdi. Mahram novvoylar oqsoqolining xotini tug‘ganligini bilib, borib bolani so‘rabdi... Xotin: „Oldin tillani olib

keling, keyin bolani beraman", debdi. Mahram kanizakdan bir tuynok[1] tilla olib kelib, novvoyning oqsoqoliga beribdi. Mahram bolani olib kelib kanizakka topshiribdi. Kanizak yaxshi, xushsalobat bolani Malikaning qo'yniga solibdi. Malika o'z o'g'li bechora Zolni yetimcha qilib bag'ridan olib yerga tashlabdi. Kanizak Zolni „Daryoyi Nilga tashlab yuboring", deb mahramga beribdi, Malika bilan kanizak tashvishdan xoli bo'libdi.

Mahram go'dak Zolni qo'yniga solib, yo'lda ketayotganda rahmi kelib „Qaysi qo'lim bilan daryoga tashlayman", deb daryo bo'yidagi changalzorga tashlabdi. Yosh go'dak-chaqaloqning kimsasiz changalzorda yig'lashi shu atrofda o'tlab yurgan yosh ona kiyikka eshitilibdi. Kiyik kelib chaqaloqni o'z bag'riga bosibdi, uni ertalabgacha emizibdi.

Ko'hiqofda yashaydigan Semurg' kunlarning birida parilar podshosining majlisida o'tirgan ekan. Zol uning esiga tushib qolibdi. Chunki bu qush dunyoda bo'ladigan voqealarni bilar ekan. Zolning tug'ilish muddati, uning olamdagi voqealarni o'n yil ilgari biladigan hukamo bo'lishi va ming yil yashashi Semurg'ga ma'lum ekan. Semurg' hisoblab ko'rsa, Zolning tug'ilganiga yetti kun bo'libdi. Tajriba qilib ko'rsa, Zol Malikaning yonida yo'q emish, bolani bir changalzorda kiyik emizib yotgan emish. Semurg' tezda to'qayga yetib kelib, bolani topibdi. Uyiga olib kelib, kiyik va echki suti bilan boqib, Zolni katta qilibdi. Zol o'n to'rtga kirganda ilm o'rganibdi. Qirq yil o'qigan kishilar bilan baravar bo'lib olibdi. Somi Narimon uyidagi novvoydan olib kelingan bola ham o'n to'rt yoshga kiribdi.

Bir kuni Somi Narimon majlis chaqiribdi. Majlisga Semurg' ham kelibdi. Majlisda o'tirgan Semurg' Somi Narimonga qarab:

— Bu o'tirgan bola sizning o'g'lingiz emas, novvoyning o'g'li, — debdi. Bu gapga majlisda o'tirgan kishilar qarshi turibdi. Somining achchig'i kelibdi. Semurg' podshoga:

— Shu bolaning qo'liga bir tovoq bilan non berib, „Uyga olib kir", deb ayting. Agar bola tovoq bilan nonni qo'lida olib ketsa, sizning bolangiz, tovoqni boshiga qo'yib olib ketsa, novvoyning bolasi bo'ladi, — debdi. Somi bolani chaqirib bir tovoq bilan non berib: „Shu tovoq bilan nonni uyga olib kir", debdi. Bola nonni qo'liga olib uyning yarmiga borganda tovoqni boshiga qo'yibdi.

---

[1] **Tuynok** — *tuguncha* ma'nosida.

— Novvoyning o‘g‘li ekanligiga endi ishondingizmi? Sizning o‘g‘lingiz Zol mening qo‘limda. Hozir o‘n to‘rt yoshga kirdi. Ishonmasangiz, kirib Malikadan so‘rang. „Rostini aytsang o‘ldirmayman“, desangiz aytadi, — debdi Semurg‘. Somi Malika yoniga kirib:

— Ikkovingizdan bir savol so‘rayman, rostini aytmasangiz chopib tashlayman, shu bola kimniki? — debdi. Malika bilan kanizak „Rostini aytmasak bizni chopib tashlaydi“, deb qo‘rqib, ikkovi baravar ta’zim qilib turishibdi. Kanizak turib:

— Ey, taqsir, bu Malika bir kuchuk bola tug‘gan edi. Uni daryoyi Nilga tashlang, deb mahramga bergan edik, tirikmi-o‘likmi bilmaymiz. O‘rniga novvoyning o‘g‘lini tilla berib, olib kelgan edik,— debdi. Somi chiqib Semurg‘ning gapi to‘g‘ri ekanligini aytibdi. Semurg‘ uchib Zolning oldiga borib:

— Ey, Zol, tur! Dadangning oldiga olib boraman, — debdi. Zol esa otasini bilmas ekan. Semurg‘ Zolni otasi oldiga, majlisga olib kelibdi. Odam ko‘rmay vahshiyga o‘xshab katta bo‘lgan Zol kishilardan qo‘rqibdi, xalq esa undan qo‘rqibdi. Shunday qilib, Zol otasi oldida yurib, yigirma yoshga kiribdi. Malika o‘g‘li Zolga yadilardan[1] xotin olib beribdi. Xotini homilador bo‘lib yetti oylik bo‘lganda bolaning og‘irligidan xotinning oyog‘i bir enlik yerga kiribdi, sakkiz oylik bo‘lganda besh enlik yerga kiribdi. Malika yura olmay qolibdi. Zol xotinining yura olmaganini ko‘rib, to‘rt g‘ildirakli aravaga ot qo‘shib, Malikani olib yuribdi. Vaqt-soati yetibdi. Semurg‘ boshliq qirq hukamo jam bo‘lib bolani yorib olishibdi. Rustam dunyoga kelibdi. Semurg‘ boshliq qirq hukamo Malikaning ro‘dasini[2] kiyik suti bilan yuvib tikibdi. Semurg‘ qanotidan bir misqol qon oldirib Malikaning dimog‘iga hidlatib, hushiga keltiribdi. Rustamni govmishning suti bilan boqibdi.

Somi Narimon dunyodan o‘tibdi. O‘rniga amakivachchasi Kaykovus podsho bo‘libdi. Zol hukamolik ishida qolibdi. Rustam katta bo‘lib, Kaykovusga xizmat qilib yuribdi, kunlardan bir kun, Rustam Kaykovusdan bir oyga javob olib ovga chiqibdi.

Mozandaron degan joyda, daryo bo‘yida bir qari chol yashar ekan. Uning o‘n to‘qqiz yoshli xushsurat, sohibjamol qizi bor ekan. Chol namozgar vaqtida qizini chaqirib:

---

[1] **Yadi** — otasi dev, onasi pari.

[2] **Ro‘da** — ichak.

— Bir choynak choy olib chiq, qizim, — debdi. Qizi otasining oldiga bir choynak choyni qo‘yib, qaytibdi. Chol qizining katta bo‘lib qolganini ko‘rib: „Tandir ham issig‘ida oladi, vaqtida qizimni erga bersam bo‘ladi“, deb o‘ylabdi.

Shu payt Rustam ov qilib yurib, daryoyi Nildan o‘tib Changali Mozandaronga kiribdi. Ro‘parasidan bir kiyik chiqibdi. O‘q otsa tegmabdi. Achchig‘idan kiyikni quvib, qaytara olmay, adashib, boshqa diyorga o‘tib, bir to‘qayga kirib ketibdi. Qilgan ovlarini otiga ortib to‘qaydan chiqibdi.

Qarasa, makoni uzoqda qolibdi. Uzoqdan bir qishloq ko‘rinibdi: „Xayr, bir kecha musofirga qo‘noq berar“, deb qishloqqa qarab yuribdi. Chol daryoning yonida o‘tirgan ekan. Rustam cholga yaqin kelib, salom beribdi. Chol o‘rnidan turib:

— Keling, pahlavon mehmon, — debdi. Rustam:

— Otajon, men ovga chiqqan edim. Diyorim uzoqda qoldi, bir kecha musofirga qo‘noq bersangiz, — debdi. Chol:

— Xo‘p, mayli, o‘g‘lim. Qaysi avloddansan? — debdi. Rustam:

— Men Kayon avlodidan, Zolning o‘g‘li, Somining nevarasi, Rustam bo‘laman, — debdi. Chol:

— Xo‘p, polvon o‘g‘lim, juda yaxshi, — deb mehmonni uyiga taklif qilibdi. Otini otxonaga olib kirib, o‘z biyasi yoniga bog‘labdi. Bir qo‘y so‘yib, mahalla odamlarini chaqirib, Rustamni ziyofat qilibdi.

Chol Rustamga qarab:

— O‘g‘lim, senga bir arzim bor, — debdi. Rustam:

— Ayting, ota, — debdi.

— Bir qizim bor. Shu qizimni senga bersam, seni o‘g‘illikka qabul qilsam, —debdi. Rustam o‘rnidan turib qulluq qilibdi. Chol yana:

— O‘g‘lim, qizimning bir aybi bor. Ikkita ko‘zi yo‘q, ikkita qo‘li yo‘q, ikkita oyog‘i ham yo‘q, — debdi. Rustam:

— Shunday bo‘lsa ham qabul etdim, — debdi. Rustam cholning qizi Gulchehrani nikohlab olibdi. Rustam qizni ko‘rib, hayron qolibdi. „Yetti iqlimda bunday chiroyli qiz yo‘qdir, chol aksini gapirib, meni aldabdi“, deb ko‘nglida o‘ylabdi. Qirq kun qalliq o‘ynabdi. Podshodan bir oyga olgan javob vaqti tamom bo‘lib, choldan ketishga ijozat so‘rabdi. Rustam cho‘ntagidan bir tumor chiqarib cholga beribdi:

— Ey, otajon, xotinim qiz tug‘sa, shu tamg‘ani chekkasiga bosib chap beliga bog‘lab qo‘ying, agar o‘g‘il tug‘sa, o‘ng yelkasiga bosib,

o‘ng beliga bog‘lab qo‘ying. Bizning avlodimizda shu tamg‘a yuradi. Shundan bir-birimizni topib olamiz, — debdi. Chol bilan xo‘shlashib, otiga minib jo‘nabdi. Gulchehra bechora ko‘z yoshini to‘kib qolibdi. Oylardan oy o‘tib, Gulchehra bir o‘g‘il tug‘ibdi. Gulchehraning otasi bolaning otini Suhrob qo‘yibdi. O‘sha kuni biya ham tug‘ibdi. Suhrob o‘n to‘rt yoshga kiribdi. Bir kuni u maktabdan kelayotib bolalar bilan urishib, bir bolaning oyog‘ini chiqaribdi. Bolalar: „Yetimcha, otasi yo‘q“, deb uni haqorat qilib, yig‘latishibdi. Suhrob yig‘lab uyiga kiribdi.

Chol:

— Yig‘lama, o‘g‘lim, yaqinda otang kelib qoladi, — deb bolani yupatibdi. Suhrob yana bir kuni maktabdan kelayotib tosh o‘ynabdi. Toshi borib oftobda charx yigirib o‘tirgan bir kampirning charxiga tegib sindiribdi. Kampir qo‘liga tayoq olib kelib bolalardan:

— Kim tosh otdi? —debdi. Bolalar:

— Suhrob otdi, — deb bolani ko‘rsatishibdi. Kampir yugurganicha kelib, Suhrobning boshiga besh-olti tayoq urib: „Sening otangning tayini yo‘q“, deb haqoratlabdi. Suhrob yana yig‘lab uyiga kirib, onasini mahkam ushlab:

— Otamni topib bering!— debdi. Gulchehra o‘g‘liga:

— O‘g‘lim, otang Kayon avlodidan, Somining nevarasi, Zolning o‘g‘li Rustam. Uni Zabiliston bilan Gulistondan topasan, — debdi.

Suhrob onasidan bu gapni eshitib, otasini qidirib bormoqchi bo‘libdi. Gulchehra o‘g‘li Suhrobga o‘zi bilan bir kunda tug‘ilgan Raxsh degan otni egarlab beribdi. Suhrob onasi va bobosi bilan xayrlashib, otasini qidirib Zabilistonga qarab ketibdi. Yoshlik qilib yo‘lni bilmay adashib, O‘kuz daryosidan o‘tib, Buxoro tomonga ketibdi. Yo‘l yurib, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, echki-qo‘y boqadigan qozoqlarning yeriga kelib qolibdi. Qarasa, bir barno qiz quduqdan suv olib, qo‘y-echkilarni sug‘orib turganmish. Suhrob Raxsh otini o‘ynatib qiz yoniga kelib:

— Ey, singlim, bir oyoq suv bering, — debdi. Qiz Suhrobni ko‘rib, unga muhabbati tushib qolibdi. Quduqdan tortayotgan suvini qaytarib:

— Ey, mard yigit, suvni o‘zing tortib olib ich, birovdan tilab ichasanmi, — debdi. Suhrobning achchig‘i kelibdi. Raxsh otiga qattiq bir qamchi urib, quduq yoniga kelibdi. Quduqdan suvni bir qo‘li bilan tortmoqchi bo‘libdi, torta olmabdi, ikki qo‘llab tortib, yana torta olmabdi. Hatto uzangidan oyog‘ini chiqarib ko‘rib tortsa ham bo‘lmabdi. Qizning

oldida o‘sal bo‘libdi. Otidan tushib, bazo‘r mashaqqat bilan tortib suv olib ichibdi. Suhrob qiz bilan hazillashib:

— Menga tegasanmi? — debdi. Qizning ismi Zavvora ekan.

Zavvora:

— Ey, mard yigit, agar to‘shimni yerga tekkiza olsangiz, men sizga tegaman, — debdi. Suhrob ham rozi bo‘lib, ikkovi olishmoqchi bo‘lishibdi. Qiz beliga kamar bog‘lab maydonga tushibdi. Suhrob ham tushib bel olishibdi. Qiz Suhrobni shoshirib qo‘yibdi. Qiz Suhrobdan yiqilmay, o‘z ixtiyori bilan yiqilibdi.

— Ey, mard yigit, o‘zimni Sizga bag‘ishladim, — debdi.

Zavvora onasiga xabar beribdi. Ota-onasi kuyov qilibdi. Suhrob qirq kun qalliq o‘ynabdi. Qizga otasini qidirib ketayotganligini, yana qaytib kelib topishini aytibdi. Qizning otasiga cho‘ntagidan bir tumor olib berib:

— Xotinim qiz tug‘sa, chap yelkasiga, o‘g‘il tug‘sa, o‘ng yelkasiga bosing, — deb beribdi. Chol va xotini bilan xayrlashib ketibdi. Yo‘l yurib, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, Xonbaliq[1] degan joyga boribdi. Shu vaqtda Xoqoni Chindan Afrosiyob Kaykovusga qarshi urushga ketayotgan ekan. Daryo bo‘yidan ketayotgan bir yigitni ko‘rib, xizmatkorlaridan birini shu yigitning kim ekanini bilib kelish uchun yuboribdi. Elchi yigitning oldiga kelib:

— Ey, yigit, bu yerlar Turon mulki, Chinga qaraydi. Nima uchun beijozat daryodan o‘tding, kimning o‘g‘lisan? —debdi. Suhrob:

— Men Changali Mozandarondan bo‘laman. Otam Rustamni axtarib Zabilistonga boraman, — debdi.

Elchi yigitning qayerdan kelganligini, kimligini Afrosiyobga borib xabar beribdi. Afrosiyob: „Bu bola Zabilistonga borib otasini topsa, bizdan Turon mulkini olib qo‘yar edi. Yaxshiki adashib o‘zi kelib qoldi. Bundan keyin ishim oldinga yuradi“, deb o‘ylabdi. Yana elchini yuborib, Suhrobni keltiribdi. Ziyofat qilib, Suhrobni qo‘lga tushiribdi. Suhrobni olti oy juda yaxshi boqibdi. Yettinchi oyda Zabilistonga, Kaykovusga qarshi yurish qilibdi. Suhrobni o‘zi bilan birga olib, urush maydoniga kiribdi. Zabiliston tomonidan Rustam urush maydoniga kiribdi. Rustam o‘z oldida bir go‘dak bola turganini ko‘rib achchig‘i kelibdi. Suhrob otasi Rustam bilan kurashib, uning tizzasini yerga tekkizibdi. Bog‘lab olay deganda, qari sipohigar

---

[1] **Xonbaliq** — *xon shahri* degani.

ekan, deb, rahmi kelib qo'yib yuboribdi. Rustam: „Onadan tug'ilib bir musht yeganim yo'q edi. Nima uchun meni bir go'dak yiqitdi. Ertaga yana maydonga kirib bu bolaning qonini ichmasam, dunyoda o'zimni Rustam atamayman", debdi. Ertasi yana urush bo'libdi. Rustam Suhrobning oyog'iga bir urib yiqitibdi. Shunda Suhrob Rustamga qarab:

— Ey, nomard chol, men seni hurmat qilib, kecha bog'lab olib chiqib ketmasdan, yechib qo'ydim. Bugun sen nimaga nomardning ishini qilasan? — debdi. Rustam achchiqlanib xanjarini sug'urib olib bolaning ko'kragiga bir uribdi, qoni yerga to'kilibdi. Suhrob:

— Ey, nomard, g'uncham so'lgani yo'q, o'n gulimdan bir gulim ochilgani yo'q. Yosh umrimni xazon qilib juvonmarg qilding. Mening otam Kayon avlodidan Zolning o'g'li Rustam. Agar otam eshitsa, sendan bir qatra qonimga ming qatra qon talab qiladi, — debdi. Rustam:

— Rustamning o'g'li ekanligingga biror hujjating bormi, farzand, — debdi. Suhrob:

— Men Changali Mozandarondagi ko'hna cholning qizi Gulchehradan bo'lgan Suhrob bo'laman, — debdi.

— Ey, farzand, unday bo'lsa biror nishoning bormi, ko'rsat, — debdi. Suhrob:

— O'ng yelkamda tamg'am bor, o'ng bilagimda bozubandim bor, — deb ko'rsatibdi. Rustam tamg'ani ko'rib, qilgan ishiga pushaymon bo'lib, dod-faryod qilibdi. Rustamning dodini Semurg' eshitib, Kayon avlodi Zol bilan birga Suhrobning yoniga kelibdi. Semurg' Rustamga:

— Qanotimga xanjar ur: yetti misqol qonimdan olib Suhrobning og'ziga quy, — debdi. Rustam Semurg'dan qon olib Suhrobning og'ziga quyibdi. Suhrob o'lmay qolibdi. Yarasini yuvib, qornini bog'lashibdi.

Hukamolar: „Xazinadan nushdori olib kelib yarasiga surkalsa, o'lmay qoladi", deyishibdi. Doriga odam yuborishibdi. Yuborgan odamlar Kaykovusga borib dorini so'rabdilar. Kaykovus: „Agar Suhrob tirilsa, Zol podsho bo'ladi, Semurg' hukamolik qiladi. Undan keyin yetti iqlim Suhrob bilan Rustamning changalida qoladi", deb o'ylab, kelgan elchiga nushdorini bermay qaytaribdi. Elchi kelib nushdorini bermaganligini aytibdi. Rustam Raxsh otiga minib, tezlik bilan borib, xazinani sindirib kirib, nushdorini olib kelibdi. Suhrob yoniga yetti qadam qolganda jon beribdi. Rustam bu holni ko'rib, o'zini yerga urib, jinni bo'libdi. Rustamning qo'l-oyog'ini bog'lab tashlashibdi.

Semurg‘ boshliq hukamolar Suhrobni tiriltirish harakatiga tushibdilar. Hech kim tiriltirish chorasini topa olmaganidan keyin Semurg‘ turib aytibdi:

— Ko‘hiqofning narigi tomonida Quyisarandif degan joyda bir tobuti sokina bor. Shu tobuti sokinani olib kelib Suhrobni yuvib-tarab shunga solamiz. Tobutni Rustamning boshiga qo‘yib, o‘ng qo‘lini tobutga bog‘laymiz, chap qo‘lini beliga bog‘lab qo‘yib yuboramiz. Rustam: „Yo, Suhrob!“ deb yig‘lab qirq kun tobutni boshida ko‘tarib yuradi. Qirq kundan keyin bola tirilib yerga tushadi, — debdi.

Hukamolar bu gapni ma’qul topishibdi. Semurg‘ borib tobutni olib kelibdi. Suhrobning jasadini tobutga solib, Rustamning boshiga qo‘yishibdi. Rustam „Yo, Suhrob!“ deb qirq kun faryod uribdi. Dushmanlari Suhrobning tirilishiga bir kun qolganini bilib, bir jodugar kampirga mol-u dunyo va’da qilib, Rustamning oldiga chiqarishibdi. Jodugar kampir suv bo‘yiga borib, qozon osib, qora kigizni yuva beribdi. Rustam: „Yo, Suhrob!“ deb yig‘lab tobutni ko‘tarib kelib qolibdi.

Rustam kampirning qora kigizni hadeb yuvib o‘tirganini ko‘rib:

— Ey, kampir, qora kigizni yuvgan bilan oqaradimi? — debdi.

Kampir:

— Ey, Rustam, dunyo bunyod bo‘lgandan beri o‘lgan odam tirilganmi? Tobutni ko‘tarib yurganingga qirq bir kun bo‘ldi, vaqtidan o‘tdi. Suhrobga azob berma, tobutni daxmayi Shohonga qo‘y, — debdi. Rustam: „Kampir rost aytadi, bugun ko‘tarib yurganimga qirq bir kun bo‘ldi. Tirilmadi“, deb tobutni yerga qo‘yishi bilan Semurg‘ yetib kelib, kampirni daryoga tashlabdi. Suhrobni daxmayi Shohonga dafn qilibdi. Rustamning bo‘ynida „O‘g‘lini o‘ldirdi“ degan nom qolibdi.

Suhrobning o‘lganini Changali Mozandaronda onasi Gulchehra eshitib, zor-zor yig‘lab, o‘g‘lini axtarib Turon mulkiga qarab ketibdi.

Suhrobning xotini Zavvoradan tug‘ilgan Barzo yetti yoshga kiribdi. Zavvora eski kasbini qilib, quduqdan suv tortib, mollarini sug‘orib, kunini ko‘rar ekan, Gulchehra ham Suhrob adashgan joyga kelib adashib, Zavvora oldiga kelib qolibdi. Qarasa, bir ayol quduqdan suv tortyapti, yonida bir bola. Gulchehra xachirining boshini tortib, ayoldan bir piyola suv tilabdi. Zavvora „Musofir xotin ekan“, deb darrov bir piyola suv olib, Gulchehraga beribdi. Gulchehra Barzoni ko‘rganda o‘g‘li Suhrobni ko‘rganday bo‘lib, bir oh tortibdi. Zavvora:

«Shoxli Iskandar» ertagiga ishlangan rasm

— Ey, onajon, nimaga oh tortdingiz? —debdi.

— Suhrob degan o‘g‘lim bor edi. Badbaxt Afrosiyob otasi Rustamga to‘g‘ri qilib, o‘ldirtiribdi. Suhrobning siyoqini sening o‘g‘lingda ko‘rib, oh tortdim, — debdi Gulchehra.

— E, onajon, mening otim Zavvora, Suhrobning xotini bo‘laman. Barzo uning o‘g‘li, keling, otdan tushing, — deb Gulchehrani quchoqlab yig‘labdi. Bular ona-bola bo‘lib, Barzoni tarbiya qilib, shu yerda yashay boshlashibdi. Barzo o‘n olti yoshga kiribdi. Bir kuni Gulchehra Zavvoraga:

— Ey, Zavvora, sipohigarchilik qursin. Endi biz bolani dehqonchilikka o‘rgataylik. Otasining dog‘ini ko‘rdik, bolasining dog‘ini ko‘rmaylik. Molimizga ovqat, tovug‘imizga don, o‘zimizga ham ovqat bo‘lar, yerga qovun ekaylik, — debdi. Shunday qilib, bir-ikki yil qovun ekib, Barzoga dehqonchilikni o‘rgatishibdi. Shu yerlik xalqlar bulardan qovun olib yurarkan. Shu sababdan bu joyni Qovunchi deb atabdilar.

Barzo ekkan qovuniga suv ololmay ko‘p odamlar bilan mushtlashib, xafa bo‘lib onasi oldiga kiribdi. Shunda Gulchehra:

— Ey, bolam, xafa bo‘lma. Bu yerlar sen qovun ekib Qovunchi atalib qoldi. Endi sen Toshkentga borib Kayusolar chiqargan suvdan olib kel, — debdi. Barzo Toshkentga borib suvboshilarga uchrabdi. Suvboshi yuz hissa suvdan bir hissa suv beribdi. Barzo o‘zi ariq kovlab keltiribdi. Shu bilan qovun ekib yota beribdi.

Bir qancha vaqtdan keyin Afrosiyob Rustam bilan urush boshlabdi. Askarlari otlari bilan Barzoning qovuniga kiribdi. Barzoning achchig‘i kelib bir askarini tayoq bilan urib o‘ldiribdi. Qovun tepasida qattiq jang boshlanibdi. Barzo o‘lgan askarning qilichini olib yigirmata askarni o‘ldiribdi. Askarlar Afrosiyobga borib arz qilibdilar. Afrosiyobning achchig‘i kelib:

— Turon mulkida mendan boshqa kuchli hech kim yo‘q. U qanday odam ekan, menga qarshilik qiladigan, — deb, o‘zi Gulchehra bilan Zavvora oldiga ot choptirib kelib:

— E, ona, bolangizni qaytaring, — debdi. Gulchehra bilan Zavvora Barzoni yetaklab olib kelishibdi. Afrosiyob:

— Bu bolani bizga bering, sipohigarchilikka o‘rgatamiz, — debdi. Gulchehra:

— Bolani faqat o‘zimiz bilan birga yurish sharti bilan beramiz, — debdi. Afrosiyob rozi bo‘libdi. Barzoni onalari bilan birga daryoyi

Omudning bo‘yida Suhrobni boqqan joyga olib borib olti oy boqibdi. Yettinchi oyida Rustamga qarshi urush boshlabdi. Zabuldan Rustam kelib, jang boshlanibdi. Gulchehra Zavvoraga:

— Biz hozir Afrosiyobdan ham, Rustamdan ham o‘chimizni olamiz, — debdi. Afrosiyob Barzoni Rustamga qarshi maydonga solibdi. Rustam Barzoni ko‘rib, yana achchig‘i kelibdi.

— Ey, Afrosiyob, bu qanday masxarabozlik, o‘tgan urushda bir go‘dakni olib kelding. o‘ldirib qo‘ydim, o‘zimning o‘g‘lim chiqib, la’natlarga yo‘liqdim. Bu gal ham bir go‘dak, qozoq bolani topib kelding, — debdi. Barzoning achchig‘i chiqib, Rustamni bir urib yetti qadam orqaga suribdi. Rustamning ham g‘azabi kelib bel tutishibdi. Rustam Barzoning oyog‘iga urib bo‘g‘izlashga harakat qila boshlabdi. Shunda chodirdan irg‘ib chiqqan Gulchehra Rustamning xanjar ushlagan qo‘lidan mahkam tutib, og‘ziga bir shapaloq tortibdi. Rustam:

— E, zaifa, mardlar maydonida nima beodobchilik? — debdi. Gulchehra:

— Ko‘r bo‘lgur, otasini o‘ldirding, endi bolasini o‘ldirasanmi, nomard! — debdi. Rustam:

— Ey, xotin, sen kimsan, o‘zingni tez tanit, — debdi. Gulchehra yuzidan pardasini ko‘tarib:

— Changali Mozandarondagi ko‘hna cholning qizi Gulchehraman, ko‘zingni kattaroq och! Bu bola Suhrobning o‘g‘li Barzoyi Dajam — dehqon, — debdi. Barzo onasiga:

— Ey, onajon, nimaga ilgari Afrosiyob olib ketgan vaqtda menga aytmadingiz, — deb Afrosiyobga qarshi borib, askarlarini kaptar to‘zitganday to‘zitib, Xoqoni Chin tomonga haydab yuboribdi. Shundan keyin hammalari topishib, Qovunchida yashay boshlashibdi. Qovunchi shahar bo‘libdi, uni o‘zlariga poytaxt qilishibdi.

Doro va Iskandarbek

Bir vaqtda Doro degan katta podsho o‘tgan ekan. U bir podshoning qiziga uylangan ekan. U qizga Doroning bir vaziri ham oshiq bo‘lib qolibdi. Doro podsho namoz o‘qiyotganida, vazir u ayolni yo‘q qilish payiga tushibdi-yu, bir xat yozib Doro podsho kavushining ichiga solib ketibdi. Doro podsho buni bilmay qolibdi, namoz o‘qib bo‘lgach, kavushini kiygani kelibdi. Doro qarasa, kavishining ichida bir xat yotganmish. U xat yerdan keldimi, osmondan tushdimi, bilolmabdi. Xatni o‘qib ko‘rsa, shunday so‘zlar yozilgan emish: „Ayolingizni tezda yo‘qoting, podsholikda nopok ayol turmasin!“

Xotini homilador ekan. Podsho surishtirmay bir qancha buyum-aslahalar berib, xotinini haydab yuboribdi. Xotin bir chordevorga borib o‘g‘il tug‘ibdi. O‘g‘lining otini Iskandarbek qo‘yibdi. Bir xatga bolaning nomini hamda: „Kimki shu bolani topsa, shu buyumlarni olib, bolani boqsin“, deb yozib, chaqaloqning boshiga bir qancha qimmatli buyumlar qo‘yib, otasi podsholik qiladigan mamlakatga ketibdi. Bir podachi echkilarini shu yerga olib kelib qolibdi. Uning echkilaridan biri kelib Iskandarbekni emizib ketibdi. Podachi buni bilmabdi. U bir momoning echkisi ekan. Podachi kechqurun uyga qaytganda, momo ko‘radiki,

echkisining suti yo‘q. U podachidan: „Echkining suti qani?“ deb so‘rabdi. Podachi: „Echkining sutini men qaydan bilay“, deganda, kampir uni koyibdi. Ertasi ham podachi echkilarni shu yerga o‘tlatgani olib kelibdi. Yana echki chaqaloqni emizibdi. Podachi buni bilmay qolibdi. Kun kech bo‘libdi. Podachi podalarni uylariga qaytarib, „oshhalolga“[1] boribdi. Momo echkisini sog‘ay desa, bugun ham suti yo‘q. Bugun kechagidan ko‘ra qattiqroq urishibdi. Ertasiga podachi bilan birga o‘zi chiqib echkisini boqib kelmoqchi bo‘libdi.

Bir vaqt echki birdan chordevorga kirib ketibdi. Podachi bilan momo bunday kelib qarasa, echki bir bolani emizayotgan emish. Momo dimog‘i chog‘ bo‘lib, u bolani o‘g‘il qilib olibdi. Momoning qo‘lida bola tarbiya topib, yildan-yilga ulg‘aya boribdi.

Olti-yetti yoshlarga kiribdi. Bola hunarga ko‘p qiziqibdi, ustaxonalarga borib, duradgorlik, miltiq yasash, qilich yasash ishlarini o‘rganibdi. U bir kun qilich yasayotgan ustada bir katta qilichni ko‘rib, uni qo‘liga olishga ruxsat so‘rabdi. Usta:

— Bu bahodirlarning qilichi, uni ko‘tarish sening qo‘lingdan kelmaydi! — debdi. Bola qilichni bir ko‘rib beraman, deb qistay bergach, ustalardan biri „Qilichni bering, bolaning ko‘ngli qolmasin!“ debdi. Iskandarbek qilichni qo‘liga olib bir silkib ko‘rishi bilan, qilich uch-to‘rt bo‘lak bo‘lib ketibdi. Ustalar bu bola momoning o‘g‘li ekanini bilib, qilich haqini to‘lattirib olibdilar. Momo bolani koyibdi. Shunda bu voqeadan bir vazir ham xabardor bo‘lib turgan ekan, qilichning pulini to‘lab, momodan bolani so‘rab olib ketibdi. Vazirning shu qatori bir o‘g‘li bor ekan. Iskandarbekni olib borib unga qo‘shib qo‘yibdi, ular ikkovi o‘ynab yurisha beribdi.

Shu vazir podshosining bir go‘zal qizi bo‘lib, uning qirqta kanizi bor ekan. Podshoning qizi bir yigit bilan gaplashib yurar ekan. Yigitni qiz kiyimida saqlar ekan. Bu sirni hech kim bilmas ekan. Ular bir kun daryo labiga cho‘milgani boribdilar. Shunda daryodan bir katta baliq chiqib qarab turgan ekan, u qiz baliqni nomahram, deb qocha boshlabdi. Baliq qah-qah urib kulibdi. Qiz bunga hayron bo‘lib, qayrilib baliqqa qarabdi va uning nima sababdan kulayotganini so‘rabdi. Shunda baliq tilga kirib: „Sen gaplashib yurgan begona yigit nomahram bo‘lmay, men bir

---

[1] **Oshhalol** — podachining xonadonlardan yig‘ib oladigan oshi.

baliq nomahram bo‘laymi? Gapingga kulmay bo‘ladimi“, debdi. Shunda baliqning gapiga qiz hayron bo‘lib, otasining oldiga boribdi. Qiz otasiga shunday deb talab qilibdi: „Ota, kecha men daryo labiga borgan edim, unda bir baliqni ko‘rdim. Meni ko‘rishi bilan qah-qah urib kulib yubordi. Buning nima sababdan kulganini men bilolmadim. Shuning sababi nima ekan, bilib bersangiz“. Otasi darrov vazirni chaqirib qizi aytgan masalani o‘rtaga qo‘yibdi va buni uch kun ichida bilib berishni buyuribdi. „Agar uch kun ichida bilib kelmas ekansan, kallangdan umidvor bo‘lma!“ deb do‘q qilibdi.

Oradan ikki kun o‘tibdi, vazir sirni bilolmabdi. Vazir qo‘rqqanidan o‘z o‘g‘li bilan Iskandarbekni har tomonga qochirib yuboribdi. Vazirning o‘g‘li bir mamlakatga borib qolibdi. Uning hayron bo‘lib yurganini bir momo sezib: „O‘g‘lim, qayerdan kelgansan, nima uchun bunday qilib yuribsan?“ deb so‘roqlabdi.

Vazirning o‘g‘li otasining kimligini va uning boshiga tushgan mushkul ishni, otasi qo‘rqib bolalarini har tomonga qochirib yuborganini aytibdi. Shunda kampir o‘ylab turib: „Bu sirni bilish oson, g‘am yema, bolam, bunga men chora topaman“, debdi. Kampir darhol vazirning o‘g‘li bilan vazirni qidirib boribdi. Vazir kampirni podsho huzuriga olib borib baliqning ne sababdan kulganini shu kampir biladi, deb podshoga uqtiribdi.

Momo bir xoli uy toptirib podsho bilan vazirni boshlab kiribdi, podshoga: „Qizingizni va uning dugonasini chaqiring“, debdi. Podsho qizi bilan dugonasini chaqirtirib kelibdi. Kampir:

— Bir qoshiq qonimdan kechsangiz sirni aytaman, — debdi. Podsho bir qoshiq qonidan kechibdi. Shunda kampir qizning dugonasini yechintirib ko‘rishni so‘rabdi. Yechintirib ko‘rsalar, u qizlar kiyimini kiygan yigit ekan. Podsho g‘azab bilan darhol o‘z qizining va yigitning kallasini uzibdi.

Endi gapni Iskandarbekdan eshiting: Iskandarbek tilanchilik qilib, o‘z onasining oldiga borib qolibdi. Onasi qarab bolani o‘ziga o‘xshatibdi. Keyin ko‘ngli buzilib ketibdi: „Attang, men chordevorga tashlab ketgan bolam o‘lmagan bo‘lsa, shunday tilanchi bo‘lsa ham dunyoda yurgan bo‘lar edi“, deb o‘ylabdi. Shu mahal onaning esiga bolaning nomini so‘rash tushibdi. So‘ragan ekan „Iskandarbek“ degan so‘zni eshitibdi. Ona o‘z bolasi ekanligini tanib, u bilan quchoqlashib ko‘rishibdi, bolani

bag'riga olib, ancha vaqt yig'labdi. O'g'lini podsho buvasiga ko'rsatmay, bir yashirin xonada saqlab parvarish qilibdi.

Podsho buva bir kun bir tush ko'ribdi, tushida hovlisida bir oy paydo bo'lib, butun olamni yoritib yuborganmish. Podshoning bir qari piri bor ekan, u o'z tushini shu piriga aytibdi. Piri shunday deb ta'bir beribdi: „Sening avlodingdan Iskandarbek degan bir bola paydo bo'ladi. U butun yer yuziga podsho bo'ladi". Bir kun bu tushning ta'birini podsho o'z qiziga aytgan ekan, qizi shodligini otasidan yashirolmabdi. „Ota, bir qoshiq qonimdan kechsangiz, bir sir bor, aytaman", debdi. Otasi „Bir qoshiq qoningdan kechdim, qizim, ayt!" debdi.

Shunda qizi: „E, ota, mening erim tuhmatga uchib, besabab bir qancha mol-anjomlar bilan qo'yib yuborganda, men homilador edim, yo'lda ko'zim yoridi. Bolani nima qilishni bilmay, noiloj bir chordevorga yotqizdim, boshiga qimmatli mol-anjomlarni qo'ydim va nomini Iskandarbek qo'yib, bir xatga: „Bolaning nomi Iskandarbek, shu bolani kim boqsa, shu qimmatli mollar o'shaniki bo'ladi", deb yozdim. Mendan keyin bolani bir echki kelib emizibdi. U echki bir momoning echkisi ekan. Momo echkisi nima sababdan kam sut berayotganini bilish uchun echkini poylabdi, ko'rsalarki, echki podalar ichidan ajralib, bir chordevorga kirib ketibdi. Keyin ular Iskandarbekni topibdilar", deb Iskandarbekning tarixini gapirib beribdi. Buvasi Iskandarbekni o'qitib uni o'z askarlariga lashkarboshi qilib qo'yibdi.

Endigi gapni Iskandarbekning o'z otasi — Doro podshodan so'-rang.

Doro katta podsho ekan. U kamida besh-oltita boshqa podsholarga soliq solar ekan. Doro podshoga Iskandarbekning buvasi ham qaram ekan. U ham bu yil katta soliq to'lashi kerak ekan. Doro podsho soliq to'lashni qistayveribdi. Iskandarbekning otasi yosh pahlavon lash-karboshiga ishonib soliq to'lashdan bosh tortibdi. Shu orada Doro podsho vafot etibdi. Uning o'rniga katta xotinidan bo'lgan katta akasi o'tiribdi. Katta akasi Iskandarbekning buvasidan o'ch olmoqchi bo'libdi. Chunki u Doro podsho o'lganda fotiha o'qishga ham kelmagan ekan. Doroning katta o'g'li qo'shin to'plab, Iskandarbekka urush e'lon qilibdi. Iskandarbek ham o'z qo'shinlarini to'plab, o'gay akasiga qarshi yurish qilibdi. Iskandarbekning buvasi o'z nabirasining kuchini sinab ko'rish uchun,

uning o‘z akasiga qarshi borayotganini bildirmabdi. Iskandarbek qo‘shinlari shiddatli jang qilib, o‘z akasining qo‘shinlarini yengay debdi. Shunda akasining munofiq vazirlaridan biri uxlab yotganida o‘z podshosining kallasiga qilich solib, buni Iskandarbekka ma’lum qilibdi. Buvasi bundan xabardor bo‘lib, sirni Iskandarbekka aytibdi. „Bu podsho sening o‘z akang, men kuchingni va g‘ayratingni sinash niyatida sening urush ochishingga qarshi turmagan edim“, debdi. Shunda Iskandarbek akasiga qilich solgan munofiq vazirga „Podshoning yotgan joyiga meni olib bor!“ debdi. Vazir olib borganda akasining joni hali chiqmagan ekan. Iskandarbekni tanigach, akasi vazirning munofiqligini, uning niyati taxtga chiqish ekanligini uqtiribdi, keyinchalik bu vazir Iskandarbekka ham shunday xiyonat qilishini aytibdi. Iskandarbekka: „Podsholik senga qoldi, podsholikda falon joyga bekitib boqiladigan bir ot bor va falon joyda saqlanib qo‘yilgan bir go‘zal qiz bor, shularni birinchi navbatda o‘z himoyangga ol!“ deb vasiyat qilib, jon beribdi. Iskandarbek akasi aytganlarini qilibdi, munofiq vazirni o‘ldiribdi, butun mamlakatga o‘zini podsho deb e’lon qilibdi.

Shoxli Iskandar

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, qadim zamonda bir Iskandar degan podsho o‘tgan ekan. Iskandarning sochini olgan har bir sartaroshni u o‘limga buyurar ekan. Buning sababini hech kim bilmas ekan. Nihoyat, podshoning sochini olishga sartarosh topilmay qolibdi.

Qidirib-qidirib bir chol sartaroshni topib, podsho saroyiga keltiribdilar.

Iskandar sochini oldirib bo‘lib, chol sartorshni ham o‘limga buyuribdi. Shunda chol ko‘z yoshi qilib podshoga yolvoribdi:

— Shohim, rahm qiling, yetim nabiralarimning rizqini qiymang!

Iskandar: „Bu sirni hech kimga aytmaysan!“ deb cholga qasam ichiribdi. Sir shu ekanki, Iskandarning boshida shoxi bor ekan. Podshoning shoxi borligini chol hech kimga aytmay, yuragida bir dardday saqlab yuraveribdi. Axiri hech toqat qilolmay, bu sirni biror kishiga aytib, yuragini bo‘shatgisi kelibdi. Lekin aytsa, boshi kesiladi, noiloj, boshi oqqan tomonga qarab ketibdi. Yurib-yurib bir tog‘ga yaqinlashibdi va tog‘ etagida qurib qolgan bir quduqqa duch kelibdi, quduq yaqinida damini olib o‘tiribdi. Atrofga qarab hech kim yo‘qligiga ishonib, quduq tepasiga kelibdi-da, quduqqa boshini suqib:

— Iskandarning boshida ikkita shoxi bor! — debdi. Shu bilan yuragini qisib yotgan haligi sirdan qutulib, yengil tortib, uyiga qaytibdi.

Bir necha kundan keyin sartarosh sir aytib qo'ygan quduqdan uzun bir qamish o'sib chiqibdi.

Tog' tagida qo'y boqib yurgan yigit qamishni kesib, undan nay yasabdi. O'zi yaxshi ko'rgan kuyini chalmoqchi bo'lib nayni puflasa, kuy o'rniga: „Iskandarning boshida ikkita shoxi bor", degan ovoz chiqaveribdi.

Cho'pon ko'ngil qo'yib yasagan nayini tashlagisi kelmay, chalib yuraveribdi. Iskandarning ikkita shoxi borligi elga tarqalaveribdi.

Bu voqea Iskandarning qulog'iga yetibdi. Podsho darhol chol sartaroshni tuttirib keltiribdi. Podsho ayg'oqchilari cho'ponni ham tutib kelibdilar.

Cho'pon bilan chol ikkisi podsho oldida qaltirab turishib, bo'lgan voqeani aytib bir qoshiq qonlaridan kechishni so'rabdilar.

Ammo podsho sartarosh bilan cho'ponning boshlarini kestiribdi va nayni sindirib tashlabdi. Lekin podshoning shoxli ekanligi el orasiga tarqalib, uzoq zamonlargacha og'izdan og'izga ko'chib yuribdi.

Luqmoni hakim

Bor ekan, yo‘q ekan, och ekan, to‘q ekan, bir zamonda Iskandar degan podsho o‘tgan ekan.

Iskandar Yamandan Yasargacha (kun chiqishdan kun botishgacha) joyni so‘ragan ekan. Podshoning gapdon bir vaziri bor ekan. Podsho bir kun vazirlari bilan o‘tirganda:

— Bir so‘zim bor, sizlarga aytaman. Aytgan so‘zimni uddasidan chiqasizlarmi? —debdi. Shunda vazirlar:

— Gapiring, gapiring, biz eshitaylik, — deb ta’zim qilib turishibdi.

Podsho:

— Men yer yuzini so‘rayman, bu sizlarga ma’lum, endi sizlar mening vazirim bo‘lsalaring, osmonning ustida, yerning ostida odamzod bo‘lar emish, degan gaplar bor. Osmonning ustidagi odamlarni yerga tushirish, yer tagidagi odamlarni yuqoriga chiqarib, shularning ham ixtiyorlarini menga qaratishlaringizni so‘rayman. Ularning so‘zlarini menga olib bersalaringiz. Agarda mening topshirgan topshirig‘imni bajarsalaringiz chin vazirlik o‘rinlaringizda qoldiraman, — debdi. Vazirlar:

— Jonimiz sizga tasadduq bo'lsin. Bu gapni endi gapirdingiz bizga, endi sizga gapimiz, qiladigan nafimiz shu, topshirgan vazifangizga bizdan javob eshiting. Bu gap, yo'q gap — osmon uzoq, yer qattiq, ilojimiz yo'q, sizga beradigan xirojimiz yo'q. Har qanday topshiriq topshirgan vaqtingizda biz bajargan edik. Lekin bu topshiriqni bajara olmaymiz, — deyishibdi.

Podsho vazirlarining javobiga nima deyishini bilmay turganda, vazirlari ichidan gapga usta Toyirjon degan vazir chiqib shunday debdi:

— Taqsir, siz bu topshiriqni topshirish bilan qanday fikrni o'ladingiz? Lekin men sizning topshirgan vazifangizni bajarish uchun bir misol aytaman.

Podsho:

— Qani ayt-chi, eshitay! — debdi.

Toyirjon:

— Daryolarning ichida kattakon daryo bor, uni sho'r daryo deyishadi. Sho'r daryo bo'lsa ham juda kattakon zo'r daryo! Men bul daryoning tagida, suv ichida odami obi, odami lobi, odami sobi degan odamlar bor deb eshitganman. Endi shu daryoning tagida odam borligini bilaylik, ularni qo'lga olishning ilojini qilaylik, — debdi. Podsho:

— Qanday qilib ilojini topsalaring, qilinglar! — debdi. Vazir Toyirjon:

— Bir shishadan uy yasaymiz, necha botmon temirdan zanjir yasaymiz, shishaga zanjirni bog'laymiz. Zindondan bir odamni olib chiqib shishali uyga nafasi qaytmaydigan qilib joylab, suvga tosh tashlaganday tashlaymiz. Zindondan olib chiqilgan odamga aytamizki, shu daryoning tagiga tushasan, daryo tagida odam borligini bilib chiqasan, bilib chiqsang, har qanday jinoyat qilgan bo'lsang ham seni zindondan ozod qilamiz, deymiz, — debdi.

Bu so'zlar podshoga ma'qul tushibdi. Podsho vaziriga:

— Bu so'zlaring ma'qul, barakalla. Har qanday yo'l bilan bo'lsa-da, bilishimiz kerak, — deb shishadan bir uy yasatibdi-da, zanjirni tayyor qilib, zindonda umrbod yotadigan odamni olib chiqib: — Shu daryoga tushib odam bor-yo'qligini bilib chiq. Keyin seni bo'shataman, — debdi.

Shunday qilib, zindondan olib chiqilgan odamni shisha uyga solib, zanjir bilan bog‘lab, tosh tashlaganday qilib daryoga tashlab yuboribdilar. Daryoga tashlangan odam daryoning eng tagiga yetganda, daryo tubidagi odami obi, odami lobi, odami sobilar shishaning ichidagi odamni ko‘rib, darg‘azab bo‘lib:

— Senday maxluq bizning ichimizda yo‘q. Sen o‘zingni bizga ma’lum qil, bizga kim ekanligingni ayt, aytmasang har narsa qilishga kuchimiz yetadi, — deyishibdi.

Shisha ichidagi odam ularga:

— Men sizlarga yuqoridan tushgan elchiman, yuqoridagi podsho meni sizlarga elchilik maqsadida tushirdi. Shu daryoning tagida odamlar yasharmikin yoki yashamasmikin? Agarda odamlar yashasalar, podsholari bo‘lmasa, arzlarini menga aytsalar, degan maqsadda meni tushirdilar. Sizlar nima deysizlar? — debdi.

Shunda daryoning tagidagi odamlar bu xabarni eshitib:

— Yuqoridagi, yer yuzidagi podsho yer yuzini so‘rayotgan esalar, nahot bizlarni ham o‘zlariga qaratmoq maqsadida bo‘ladilar, — deb hayron bo‘lishib, shishadagi odamga:

— Mayli bo‘lmasa, siz elchi ekansiz. Sizga biz shu narsani beramiz, podshohingizga olib chiqib bering. Shu kosadagi unni non qilib — o‘zlari yesin, so‘ng kosaning ichiga tanga yoki tillani to‘lg‘izsin, agar yer yuzida shu kosani tanga yoki tillaga to‘ldirsa, biz bu yerda bilamiz, so‘ngra arzimizni aytamiz, agar to‘ldira olmasa ovora bo‘lmasin, biz arzga bormaymiz, — deb so‘zlarini tamom qilishibdi.

Bu so‘zlarni eshitib haligi odam bir kosa unni olib daryo tagidan chiqibdi.

— Qani, nima xabar topib chiqding, — deyishganda, mana shu nishona, mana shu kosa, mana shu gap. Mana shu kosa ichidagi unni olib non qilib yoptirib yer ekansiz, so‘ngra kosani tangaga yoki tillaga to‘lg‘azar ekansiz. Agar kosani tangaga yoki tillaga to‘lg‘azsangiz, sizga arziholga chiqar ekanlar, bo‘lmasa siz bu yerda, ular u yerda qola berar ekanlar, — debdi daryo tagiga tushirilgan kishi.

Podsho bu kosani ko‘rib, daryoning tagida tanga, tilla yo‘q ekan-da, deb ko‘ngliga keltirib: „Bir hovuch tanga solsa, to‘ladi-yu“, deb o‘ylabdi. Unda Toyirjon vaziri:

— Daryoning tagida tanga va tilla yo‘q emasdir, bordir, ammo bu kosaning bir hikmati bordir, — debdi. Podsho:

— Qanday hikmati bo‘lar ekan? —deb so‘rabdi.

Toyirjon:

— Unni olsak, bir to‘ppi tangani olib kosaga solsak, nima hikmati borligini bilamiz-qo‘yamiz, — debdi.

Podsho:

— Bo‘lmasa shunday qilib ko‘raylik, — deb kosani o‘rtaga qo‘yishib, g‘aznachini chaqirib, „Bir etak tanga olib kel, menga“, debdi. G‘aznachi tangani olib, etagiga solib kelib:

— Nima qilay? — debdi.

— Kosaga bir hovuch tilla sol! — debdi. Ular bir etak tangani kosaga solib tamomlashibdi. Kosaning ichidagi tanga ko‘rinmay qolibdi. Podsho:

— Men, bas, demaguncha olib chiqib tangani kosaga sola beringlar! — debdi. Podsho bas demabdi, g‘aznachi etak-etak tanga olib chiqib kosaga solaveribdi. Kosada tanga ko‘rinmay qola beribdi. Podshoning jahli chiqib, folchi va qurandozlarini chaqirtiribdi.

Qurandozlar ta’zim bilan:

— Chaqirtirgan ekansiz, xizmatingizga keldik, — debdilar.

Podsho:

— O‘tiringlar, men sizlarni chaqirtirganimning boisi shuki, sho‘r daryoning tagiga bir elchi tushirgan edim. Shularni ham so‘rasam degan edim. Tushirgan elchimning qo‘liga bir kosa berishibdi. Shul kosani tanga yoki tillaga to‘lg‘azsalar, bizni so‘rasalar mayli, o‘zimiz chiqib arzimizni aytamiz. Agar kosani to‘ldirmas ekanlar, biz arzimizni chiqib aytmaymiz, deyishibdi. Biz kosaga ko‘p tanga soldik, kosani to‘ldira olmadik. Shuning ma’nosi nima, bilib beringlar!— debdi.

Folchi va qurandozlar:

— Biz shashqol tashlaymiz. Tashlangan shashqolning me’yoriga qarab gapiramiz, — deyishibdi. Podsho:

— Ishqilib nima ma’nosi bor ekanini aytsangizlar, bas, — debdi.

Folchilar va qurandozlar shashqol tashlab podshoga ta’zim qilib, bul kosani sizga tajribaga bergan ekanlar. Ya’ni yer yuzini so‘rayotgan podsho endi bizni ham so‘rayman, degan bo‘lsalar, bu kosa, ya’ni to‘lmagan kosa tuproqqa to‘lmasa, boshqa narsaga to‘lmaydi. Biz bilan ishlari bo‘lmasin, degan ma’noda ekan. Ya’ni kosaga tuproq solsa,

kosaga solingan tuproqda tanga ko‘rinib qolsa, ko‘rinib qolgan tangani g‘aznalariga solsalar, ul kishi u yoqda qolsalar, biz bu yoqda qolsak. Biz bilan ishlari bo‘lmasa, degan ekan, — deb podshoga bul gapni bayon qilibdilar.

Podsho shu qurandozlarning so‘zi bilan kosaga tuproq solgan vaqtda tanga kosaning atrofida ko‘rinib qolibdi. Podsho tangani olib, g‘aznaga solib indamasdan qolibdi, shunda o‘ylab-o‘ylab bu kosadan ko‘rgan ish bu bo‘ldi, endi undan nima chiqar ekan deb, unni olib xotiniga berib non qilib yopib berishni buyuribdi. Podshoning xotini xamir qilib tandirga yopaman desa, hadeb oqib keta beribdi. Podshoning xotini hayron bo‘lib, boshqa undan xamir qilib non yopib chiqarib beribdi.

Podsho nonni yeb „Hech asorat, foydali narsa yo‘q“, debdi. Endi podsho u yoqda qola bersin, gapni boshqa tomondan eshiting.

Shul vaqt podshoning eshigiga bir devona tilanib kelibdi. Podshoning xotini haligi tandirning tepasida yopilmay qolgan nonni xayr qilib berib yuboribdi. Devona nonni olib, xurjunga solib, ketib qolib, bir ariqning yonidagi tolning salqiniga yetib qolib, nonni ariqdagi suvga ivitib yeb o‘tirganda, tol egilib:

— Ey, devona, mendan gap so‘rab ket! — debdi. Devona hayron bo‘lib bu toldan nechuk ovoz chiqdi, deb:

— Gapir, nima gaping bor! — debdi.

Tol aytibdiki:

— Men shundaymanki, kimki sil kasaliga yo‘liqqan bo‘lsa, mening salqinimda o‘tirsa, shuning dardini ketkizishga quvvatim keladi.

Devona „Ha, ha“, deb keta turib, yo‘lda tut daraxtini uchratibdi. Tut:

— Ey, devona, bir so‘zim bor... — debdi.

— Ha, nima so‘zing bor, — debdi devona.

Tut:

—Jami daraxtlar ichida mening davoyim beqadr. Lekin mening po‘stlog‘imni shilib olib qozonga solib, qaynatib suviga cho‘milgan odamga yara chiqartirmayman, — debdi.

Devona „Ha-ha“, deb kulib ketib qolibdi.

Nariroqqa yetib borsa, devonaga ajriq o‘t uchrabdi.

— Mening ham so‘zim bor, — debdi ajriq.

— Nima so‘zing bor, — debdi devona.

— Meni kovlab olib tomirimni oftobda quritib, talqon qilib yegan odamning ichidagi butun illatini yo‘qotishga quvvatim keladi, — debdi. Xullas, butun yer yuzidagi giyohlar o‘zlarining nimaga davo ekanliklarini bu kishiga birma-bir bayon qilib aytgan ekanlar.

Ko‘kargan giyohlarning so‘zi bilan bu kishi har qaysisidan ozgina-ozgina yig‘ib olib devonalikni tashlab, tabibchilik qilgan ekan.

Bu kishining tabibchilik hunaridan ko‘p odamlar shifo topib kelganliklari uchun unga, „Luqmon-devona“, „Luqmon hakim“ deb nom qo‘yishgan ekan. Lekin u odam devonalik qilib yurgan vaqtlarida bopandalik[1] ham qilgan ekan. U yildan bu yilga shu podsho Iskandarning kiyadigan kiyimlarini to‘qib berishning kafilini olgan ekan. Hech bir bopanda ish to‘qib, u kishidek podshoga ma’qul qila olmagan ekan. Shunday bo‘lsa-da, podshoning bergan in’omi bu kishini ta’minlamagandan, devonalik ham qilib yurar ekan.

Bir kun podsho Luqmon hakimga: „Mana bu in’omni oling, jo‘nab qoling, endigi kelishingizda o‘g‘limga va menga yetarli kiyimlik to‘qib keling!“ deb topshiriq beribdi. Luqmon hakim, „Xo‘p“, deb chiqib ketibdi.

Luqmon hakimning ham podsho o‘g‘lidek o‘g‘li bor ekan.

Luqmon hakim o‘ylab „Podshoning o‘g‘li kiyadi-yu, mening o‘g‘lim kiymaydimi?“ deb havas qilib uch kiyimlik to‘qib o‘g‘liga loyiq qilib olib qolib, podshoning o‘ziga va o‘g‘liga yetarli kiyimlik olib borib beribdi. Podsho har vaqtdagidek Luqmon hakimga in’om berib jo‘natib yuboribdi.

Podsho bir kuni vazirlarini chaqirib:

— Ovga chiqib biror narsa ovlab kelaylik, — deb ovga chiqibdi.

Podsho ovini ovlab, dovini dovlab qaytib Luqmon hakimning mahallasidan o‘tib ketayotganda Luqmon hakimning o‘g‘lini ko‘rib qolibdi. Luqmon hakimning o‘g‘li podshoning o‘g‘li kabi kiyinib, ko‘chada varrak uchirib yurgan ekan. Podsho uni o‘z o‘g‘li deb o‘ylabdi. Vazirlaridan so‘rasa, ular:

— U sizning o‘g‘lingiz emas, bu bola Luqmon hakimning o‘g‘li, — deyishibdi. Podsho:

---

[1] **Bopanda** — to‘quvchi.

— Mening kiygan kiyimim bilan o'g'limning kiygan kiyimi nusxasidan o'g'liga kiygizib, mening yuz-xotirimni qilmagani uchun men unga jazo tayin qilaman, — debdi. Vazirlar:

— Nima desangiz o'zingiz bilasiz, — debdilar. Podsho:

— Bunga beriladigan jazo shuki, o'g'li bilan o'zining qo'l-oyog'ini bog'lab, Oqtepa degan cho'lga tashlaysizlar. Cho'l o'rtasiga terak bo'yi chuqur kovlab, ota-bolani tiriklayin shu chuqurga tashlaysizlar! Ustini yog'och va tuproq bilan to'ldirasizlar. So'ngra bir oy poylab, ikki oygacha tuproq joylab, tuproq ustini loylab, so'ngra oldimga borasizlar, — deb uyiga ketibdi.

Vazirlar Luqmon hakim bilan o'g'lini olishib, Oqtepa cho'liga ketgan ekanlar. Shu bilan Luqmon hakimni ketkizib, Oqtepa biyobon cho'liga yetkazib, terak bo'yi kovlashib, ikki arava terakni keltirishib, Luqmon hakim bilan o'g'lini chuqurga tashlashib, hunarlarini xushlashib, ustini bekitib, tuproq to'kishib, vazirlar xayol surishib turganlarida, bir odam xo'tik bilan o'tin terib yurganini ko'rishibdi. Uni chaqirib olib, gapga solib:

— Shu yerga ikki oygacha tuproq to'kish kerak. Shu xizmating uchun qancha so'raysan? —deyishibdi.

Gaplashib bo'lishganidan keyin ikki oygacha tuproq to'ktirib, atrofini joylashib, ustini loylashib, bir oy poylashib, podshoning oldiga borishib:

— Buyurilgan topshiriqni o'rniga qo'yib keldik, — deb ta'zim qilib turishibdi. Podsho:

— Barakalla! — debdi.

Oradan o'n-o'n besh yil o'tgan. Iskandar podsho o'lgan. Podshoni ko'mishgan. Podshoning o'g'lini xalq podsho qilib ko'targan.

Shundan so'ng xalqning xohishi bilan podshoning o'g'li uylangan. Bir yildan so'ng bir o'g'il ko'rgan. O'g'li yetti yoshga to'lgan. Bir kun podsho ovqat yeb turganda, bir suyak uning halqumiga tiqilib dasturxonga yiqilgan, o'g'li bilan xotini tashqariga chiqib:

— Podsho ovqat yeb turib, tomoqlariga suyak tiqilib, yiqilib qoldilar, — deb xabar berib, — tabib keltiringlar! — degan.

Tashqaridagilar darrov besh-oltita tabibni olib kelishib podshoning oldiga yetkizishibdi. Podshoning bu holini ko'rib, tabiblar:

— Biz bu kasalning ilojini qila olmaymiz, — deyishibdi. Vazirlardan biri:

— Luqmon hakimning qadrlari o‘tdi-ku, — deganda, podsho:

— Luqmon hakimning ma’nisi nima? — deb so‘rabdi.

Vazir turib:

— Otangizning davrida o‘tgan bir hakim edi. Uning o‘lgan odamni ham tiriltirib olishlikka quvvati yetar edi. Otangiz bir zulm bilan Oqtepa cho‘liga ko‘mdirib yuborgan, — debdi.

Vazirlardan biri aytibdi.

— Agar chindan ham Luqmon hakim bo‘lsalar, tirikdurlar. Biz borib qaraylik, — deb necha kishi biyobon cho‘lga borib qarasalar, bu kishining tepasiga to‘kilgan tuproqni shamol uchirib har tarafga to‘zg‘itib yuborgan ekan. Izlashib topolmay, hayron qolishibdi. Vazirlardan biri turib:

— Luqmon hakimning ustiga Abdurayim o‘tinchi eshagi bilan ikki oy tuproq tashigan. Shuning uchun biz Abdurayim o‘tinchini topaylik. Eshagini so‘rab olamiz-da, ustiga bir qop tuproq ortamiz, qayerga borib to‘xtasa, o‘sha joyni kovlaymiz va Luqmon hakimni topamiz, — deb eshakni izlashga kirishibdilar. Abdurayim o‘tinchini topib eshagini so‘rab olishibdi. Biyobon cho‘lga yetkizishib, ozgina tuproq olib, qopga solib eshakning ustiga ortishib, eshakni haydab boraverishibdi. Eshak bir joyga borib taqqa to‘xtabdi, yetaklasalar ham yurmabdi. Eshak to‘xtagan yeridan uch-to‘rt ketmon kovlashsa, bir yerdan teshik ochilibdi. Ichkaridan ovoz chiqibdi:

— Kimsan! Menga shabada kirgizma! Suvning ko‘pigidek ilvillab yotibman. Menga zarar yetkazma!

Bular:

— Sizga bizni podsho yubordi. Podshoning tomog‘iga suyak tiqilib qoldi. Shuning dorisi nima? — deb so‘rashibdi.

— Bu kasalga men o‘zim bormasam bo‘lmaydi, — degan ovoz chiqibdi. Ular:

— O‘zingiz boraman deysiz, suvning ko‘pigidek ilvillab qolganman deysiz, unday bo‘lsa qanday borasiz! — deyishibdi.

Luqmon hakim:

— Agar meni olib borish uchun kuchlaringiz yetsa, bu teshikni bekitib ketinglar. Qirq qadoq yog‘, qirq qadoq go‘sht, qirq qadoq piyoz, qirq qadoq tuz, qirq pog‘onali shoti va qirqta qiz olib kelasizlar. Olib kelgan pog‘onali shotini qo‘lim yetarli joyga tushirasizlar, olib kelgan qizlarni har pog‘onaga o‘tqazib qo‘yasiz, shunda men

u qizlarning qo'llaridan ushlab yuqoriga chiqaman. Ovqat yeyolmayman. Piyozdog'isi dimog'imga kirsa, ovqat yegan hisobda o'taman va kuchga kiraman, podsho oldiga yetaman, — debdi.

Ular bu gaplarni xiyol o'tmay, podshoga yetkazishibdi. Bu gaplarni eshitgan podsho buyruq beribdi. Usta shotini tayyor qilguncha, ko'chama-ko'cha, guzarma-guzar, mahallama-mahalla yurib bo'yi yetgan qizlarni to'plashibdi. Shu bilan shoti ham, qirq qiz ham, boshqa aytgan narsalari ham tayyor bo'libdi. Bularning hammasini aravaga joylab, Luqmon hakim yotgan joyga yetkazishibdi. Shotini tushirib har pog'onaga bittadan qizni o'tqazib qo'yishibdi. So'ngra Luqmon hakim qizlarning qo'llarini ushlab quvvat topib, qizlar bequvvat bo'lib, sap-sariq za'faronday bo'lib, pog'onadan yiqilib tusha beribdilar. Chuqurdan Luqmon hakim chiqibdi. Lekin o'g'li chuqurda qolibdi. Piyozdog'ni qovurib turganda isi Luqmon hakimning dimog'iga urib, shundan bahra olib, podshoning oldiga yetibdi.

Luqmon hakim podshodan hol so'rab:

— O'g'lim, nima dardingiz bor! Ayting! — debdi. Podsho:

— Shoshilib ovqat yeb turganimda tomog'imga suyak tiqildi.

Shuning iloji qanday? — debdi. Luqmon hakim:

— Buning iloji, o'g'lingizni so'yib qonini ichkazaman, shu dori bo'ladi. Boshqa dori hech tuzata olmaydi, — debdi. Podsho bu gapga, unamabdi. O'lsam o'zim o'lay, lekin o'g'limning so'yilishiga noroziman, — debdi. Shunda Luqmon hakim vazirlariga gap o'rgatib:

— Bir o'g'ilning bahridan o'ting, tag'in boshqa o'g'il ko'rasiz, deb podshoni ko'ndiringlar! — debdi.

Vazirlar shu so'zlar bilan podshoni ko'ndiribdilar. So'ngra bolaning ust-boshini yechishib, otasining oldiga yotqizib, bo'g'izlashga tayyorlab qo'yganlar. Keyin bolani podsho oldidan olib chiqib, unga ko'rsatmay nariroqqa yotqizib, uning o'rniga bir echkining bolasini keltirib, uning tomog'iga pichoq tortibdilar, shunda echki „ba, ba" deyishi bilan podsho „Voy bolam, voy bolam", deb qichqirib yuboribdi. Shu mahal uning tomog'iga tiqilib qolgan suyak og'zidan otilib chiqib ketibdi.

Podsho „Voy bolam, voy bolam", deb esini yo'qotib turgan vaqtida, bolasi o'ynab yurganini ko'rib qolibdi. Podsho Luqmon hakimga do'q qilib:

— Nega meni shuncha qiynading?! — desa, Luqmon hakim:

— Boshqa ilojim yo'q edi. Mana endi bolang va o'zing ham omon bo'lgin, mening tabibligim shu, — debdi, Podsho:

— Murod-maqsadimga yetdim. Tilang, tilagingizni beray, — debdi. Luqmon hakim:

— Gapni gapga urishtirib, so'zni so'zga solishtirib, haqni yoki no-haqni tekshirib ish qilsang, menga shu yetarli. Boshqa tilagim yo'q, — debdi. Podsho:

— Otam siz bilan o'g'lingizni shunday yomon jazoga buyurgan ekanlar. O'g'lingiz qani? — deb so'rabdi. Luqmon hakim:

— Barakalla, bu gaping ma'qul gap bo'ldi. Bir devorning kavagida kaptar bola ochgan ekan. O'g'lim yoshlik qilib shu kaptarning bolasini olaman desa, qo'li yetmabdi, shunda do'ppisini kavakka tiqib, shotiga ketgan ekan. Kelguncha kaptarning bolasi o'lib qolibdi. Shuning jabriga qoldi, — deb podshoning so'roviga javob berib, uyiga ketgan ekan, o'g'li bilan qirq qizni olib, davolab murodiga yetgan ekan.

Luqmon hakim uyiga kelganini butun oshna-og'ayni, qavm-qarindoshlari eshitib, ko'rgani kelib, o'rtaga olishib gapirtirib o'tirishibdi. Kelgan oshna-og'aynilardan biri:

— Luqmon hakim, bir ko'rgan-kechirganingizni gapirib bersangiz, — debdi. Luqmon hakim „Xo'p" deb so'z boshlabdi:

Hasratim daftarga sig'mas bitolmayman, uka,
Og'zimdagi bor narsani chaynab yutolmayman, uka,
Ko'rganimda ko'z yoshimni to'xtatolmayman, uka.
Ko'rmayin bosdim tikanni tortib keldim dardini,
Ko'rsam edim, bosmas edim, tortmas edim dardini,
Xor-zorlik torta-torta tanda toqat qolmadi.
Keldim kulbam aro, ko'rdim sizlarni,
Yurakda armon qolmadi.

Shu bilan Luqmon hakim o'z tabibligini davom ettirib, ko'p vaqtlar yashab yurgan chog'larida o'zlaridan o'zlari notob, betob bo'lib yotib qolgan ekanlar. Oshna-og'aynilar, qavm-qarindoshlar va bu kishidan davolanganlar Luqmon hakimning betob bo'lib qolganini eshitib ko'rgani kelibdilar. Ular Luqmon hakimdan:

— Siz bizga hayron qolarli foydalanadigan so‘zlardan gapirib bersangiz, — deb so‘rashibdi. Luqmon hakim:

— Qish chillasida oqib turgan sovuq suvga cho‘milgan kishining ariq labida o‘lib qolmaganiga hayron qoldim. Issiq suv bilan o‘lgan o‘likni yuvgan vaqtda tirilib ketmaganiga hayron qoldim. Tobi yo‘q odam hammomga tushib, hammomdan chiqqan vaqtda uchib ketmaganiga hayron qoldim. Har qanday odam yalpizning tomirini kovlab olib, suvga solib, yuvib, oftobda quritib, sutga solib, shuni qaynatib ichsa odamning ichida toshi bo‘lsa, shul toshni eritib yuboradi. Ikkinchi halilayi zangi degan giyoh bo‘ladi, uni olib, kuvachaga solib, tuyib, talqon qilib, kap otib yursa, har qanday odamni quvvatli, kuchli qiladi. Har qanday odam yo‘tal bo‘lsa, shunday dardga behi olsa, behining ichidagi urug‘ini olib, urug‘ o‘rniga dumba yog‘ solsa, so‘ng pishirib yesa, yo‘tal bo‘lgan odam tuzaladi, yana har qanday odam har haftada hammomga tushib tursa, sog‘lom-baquvvat bo‘lib yuradi. Sizlarga gapim, qilgan nafim shu, — deb so‘zini tamom qilgan.

Kelgan oshna-og‘aynilar, qavm-qarindoshlar bu so‘zlarni eshitib, o‘z uylariga ketgan ekanlar, Luqmon hakim bir-ikki kundan so‘ng o‘z ajali bilan o‘lgan ekan.

Kimyogar

O'tgan zamonlarda Buxoroning Devonbegi hovuzi yonida, havoning issiq kunlarida ellik yoshlarga kirgan bir chol sopol ko'zachada o'tgan-ketganlarga suv berib o'tirar ekan. Yo'lovchilar uning suvini ichgach, pul bermoqchi bo'lganlarida, uzatilgan pullarni o'z qo'li bilan qaytarib: „Rahmat, pulingiz kerak emas, ikki og'iz so'zingiz kerak, xolos", der ekan. Buni eshitgan ayrim kishilar qiziqib: „Nima deb aytaylik?" deganlarida chol: „Abu Ali ibn Sinoning padariga la'nat", desangiz bo'ladi, der ekan.

Kunlarning birida bir yosh mullavachcha suv ichgach, cholning bu so'zini eshitib, hayron qolibdi, yo'l bo'yi o'ylanib ketibdi. Mullavachcha vatani Xorazmga borgach, o'qiyotgan madrasasining mudarrisiga ko'rgan va eshitganlarini so'zlab beribdi. Bu gap mudarrisni ham qiziqtiribdi. Mudarris bir kuni Buxoroga kelsa, mullavachcha aytgan chol hamon suv berib, kishilarni Abu Ali ibn Sino nomiga la'nat o'qishlariga undab o'tirar ekan. Mudarris suv ichib, cholga oltin tashlabdi, chol oltinni olmabdi. Kechga yaqin mudarris yana kelib suv ichgach, oltin berib,

choldan bir kecha mehmon bo'lishni so'rabdi. Suv sotuvchi chol musofirga rahmi kelib uyiga boshlab boribdi. Kechki ovqatdan so'ng mudarris gap boshlab, uning Ibn Sino nomiga la'nat ayttirishining sababini so'rabdi, chol ko'p qarshilik ko'rsatsa hamki oxiri aytishga majbur bo'libdi.

Chol o'z sarguzashtini boshlab, shunday debdi:

— Bundan bir necha yil oldin rahmatlik otam o'limi oldidan meni oldiga chaqirtirib, behad ko'p qo'y, echki, sigir, ot, dang'illama hovlilarni meros qoldirdi va umrbod ota kasbi — savdogarchilik qilishimni vasiyat qildi. Men ham turli shaharlarga borib, davlat orttira boshladim. Kunlardan birida Balx shahrida mollarimni pullagach, kechki bozorda, bir kitob savdosi ustidan chiqib qoldim. Kishilardan: „Bu qanaqa kitob?" deb so'rasam, ular: „Bu kitobni o'qib tushungan kishi tuproqdan oltin qilarmish", deyishdi. „Men yonimdagi bor pulimni berib, o'sha la'nati kitobni oldim, uni o'qidim. Buxoroga kelib kitobda ko'rsatilgan jamiki kimyoviy dorilarni topdim, bu dorilarga butun davlatimni sarfladim. Oxiri bir kuni shu dorilarni kitobda ko'rsatilgandek bir-biriga qo'shib, idish ostiga qo'ydim-da, o't yoqdim, yetti kun kutdim, keyin ochib ichida oltin bitgandir desam, oltin emas, bir hovuch kul turibdi. Mana shu kitob tufayli bor davlatimdan, hovli-joyimdan ajraldim. Ana shundan beri shu kitobni yozib, meni o'tday kuydirgan Abu Ali ibn Sinoga la'nat o'qish bilan o'zimni ovutib yuribman.

Mudarris bu gaplarni eshitgach, choldan biroz sut, guruch va boshqa narsalarni olib kelishni so'raydi, so'ngra shu keltirilgan narsalardan shirin ovqat tayyorlab sotishni aytadi va o'zi qaytib Xorazmga ketadi.

Bu lazzatli ovqatni birinchi marta ko'rgan Buxoro xalqi talab ketadi, chol bu ovqatning keltirgan foydasini ko'rib, kuniga ikki-uch martalab pishiradigan bo'ladi.

Oradan ko'p vaqt o'tmay mudarris Xorazmdan chiqib: „Chol yana Abu Ali ibn Sinoga la'nat o'qiyotganmikin yoki bas qildimikin", deb Buxoroga keladi. Buxoroga kelib o'zi ko'rsatgan ovqatni har bir ko'chada ko'radi, so'ngra cholning oldiga keladi, chol esa ovqatlarni hamma kishilar pishirayotganligini va oqibatda qadri ketib zarar ko'rayotganligini aytadi. Mudarris cholga yana pul berib, bundan bir

necha yil oldin Balx shahrida olgan kitobda ko'rsatilgan giyohlardan olib kelishni so'raydi. Mudarris kitobda ko'rsatilganidek qilib ularni idishga solib uch kun qizdirgan ekan, uchinchi kuni oltin paydo bo'libdi. Shunda mudarris bir butun oltinni cholga uzatayotib: „Mana bu oltinni sizning kuli ko'kka sovurilgan davlatingiz evaziga beraman. Siz bu oltinga har qancha davlat topishingiz mumkin. Siz oddiy lazzatli ovqat sirini uddalay olmasdan, hammaga tarqatdingiz. Agarda oltinning sirini bilganingizda uni tuproq bilan teng qilar ekansiz. Oltinning siri siz pul berib olgan kitobda emas, ilmda, mansabni pulga olish mumkin, lekin ilmni sotib olib bo'lmaydi. Bu kitobni yozgan kishi o'ttiz-qirq yillik ilmiy tajribaga asoslanib yozgan. Mana shu kitobni yozgan Abu Ali ibn Sino men bo'laman, bundan keyin mening nomimga la'nat aytishni to'xtatarsiz, deb umid qilaman", deb chiqib ketgan ekan.

Ayoz

O‘tgan zamonda Xundarxon degan bir podsho o‘tgan ekan. Uning Malikaxon degan xotini bor ekan. Podsho bu xotinidan to‘qqiz qiz ko‘rgandan keyin, xotini yana homilador bo‘libdi. Bir kun podsho xotiniga:

— Men sen bilan shuncha yil umr qilib, oh-voh bilan o‘tdim. Har safar homilador bo‘lganingda, bu gal o‘g‘il tug‘ar deb yuraman, lekin qiz tug‘asan. Bu safar ham qiz tug‘sang, jahl ustida seni o‘ldirib qo‘ymayin deb, ovga chiqib ketyapman. O‘g‘il tug‘sang, mening orqamdan xabar yubor, bordi-yu, qiz tug‘sang, kelgunimcha uyni bo‘shatib qo‘y, — deb otiga minib jo‘nabdi.

Shu kuni yarim kechada podshoning xotini yana qiz tug‘ibdi. Malika momo xotinga:

— Otasi: „Qiz tug‘sang, kelgunimcha uyni bo‘shatib qo‘y“, degan edi. Menga bolani yo‘rgaklab bering, men boshim oqqan tomonga ketayin, — debdi.

Kampir:

— Ey, jon bolam, shunday saltanat-dabdabani tashlab, ikki ko‘zingni yoshlab, qayoqqa borasan? Sen mening gapimga kirgin-da, o‘n besh tilla

pul bilan qizingni menga ber. Shu atrofda besh-oltita homilador xotin: „Momo, bizdan xabar olib turing“, deb aytgan edi. Shulardan birontasi o‘g‘il tug‘gan bo‘lsa, o‘n besh tillani berib, qizingni alishtirib kelaman, — debdi.

Malika suyunib o‘n besh tilla berib:

— Ilohim, toleimga birortasi o‘g‘il tug‘gan bo‘lsin, — deb kampirni jo‘natibdi.

Kampir bola bilan o‘n besh tilla pulni olib, bir eshik yonida to‘xtab uni taqillatibdi. Uydan bir bola chiqib:

— Ey, ena, nimaga chaqirdingiz? — deb so‘rabdi.

— Sening onang ikkiqat edi, „Mendan xabar olib turing“, degan edi. Onangdan xabar olgani keldim, — debdi. Bola:

— Dadam bir yoqqa ketgan edi, onam inqillab yotibdi, yaxshi kelibsiz, ichkariga kiring, — debdi.

Kampir ichkariga kiribdi, homilador xotin qiynalib yotgan ekan, unga qarashibdi. Keyin xotin bir o‘g‘il tug‘ibdi. Kampir unga:

— Ey bolam, sen o‘g‘il tug‘ding. Mana bu qiz podshoning qizi edi. Sen o‘n besh tillani ol, o‘g‘lingni menga ber. Ering kelsa, qiz tug‘dim deysan-qo‘yasan. Men o‘g‘lingni podshoning xotiniga olib borib beraman, — debdi.

U xotin ham to‘rtta o‘g‘il tug‘gan ekan. Eri: „Bitta ham qiz tug‘mading“, deb yurar ekan. Xotin xursand bo‘libdi, o‘n besh tilla bilan qizni olib, o‘g‘lini kampirga berib yuboribdi. Kampir o‘g‘ilni olib, qo‘yniga solib, malikaning yoniga boribdi. Podshoning xotini bolani qo‘liga olib quvonibdi, podshoga chopar yuboribdi.

Podsho malikaning tug‘ganini eshitib, borgan kishiga ko‘p suyunchi beribdi, ovdan qaytib: „Men ham o‘g‘il ko‘rar ekanman“, deb xursand bo‘lib, qirq kecha-yu qirq kunduz to‘y qilib beribdi. Bola uch yashar bo‘lganda, podsho xatna to‘yi qilibdi.

Bola olti yashar bo‘lganda podsho katta dasturxon qilib, bolani qo‘lidan yetaklab maktabga olib boribdi. Domlaga: „Eti sizniki, suyagi bizniki, yaxshi o‘qiting“, deb tayinlabdi.

Domla, „Bolani urib-so‘ksam, ko‘ngliga ozor bersam, borib otasiga aytadi, podsho meni hukmikushga buyursa, hech kim meni ajratib ola olmaydi“, deb o‘ylabdi. Bolani yetti qavat ko‘rpachaning ustiga o‘tqazib, ko‘p izzat-ikrom bilan o‘qitib yuribdi.

Oradan bir oy o‘tgandan keyin podsho o‘g‘lidan:

— O‘g‘lim, domlangiz qalay? —deb so‘rabdi. O‘g‘li:

— Ey, ota, domlam meni yaxshi ko‘radilar, yetti qavat ko‘rpachaga o‘tqazib o‘qitadilar, — debdi. Podsho bolaning gapiga razm solib:

— O‘g‘lim, endi domlaning oldiga sira bormang. U sizni o‘qita olmas ekan, — debdi. Ertasigayoq o‘g‘lini boshqa maktabga olib boribdi.

Podshoning o‘g‘li maktabga borib yuribdi. Oradan besh-olti kun o‘tgandan keyin podsho o‘g‘lidan:

— O‘g‘lim, u domlangiz qalay? — deb so‘ragan ekan. Bola:

— Bu domlam u domladan ham yaxshi ekan, — debdi. Podsho:

— Bo‘lmasa endi bu domlangiznikiga ham bormang, — debdi.

Oradan uch-to‘rt kun o‘tgandan keyin podsho dasturxon qildirib, bir piyola tanga olib, yana bir domlaning darsxonasiga olib boribdi.

Domla podshoga:

— Fuqaroingizning bolalarini qanday o‘qitsam, sizning o‘g‘lingizni ham shunday o‘qitaman. Ilm degan narsa qiyinchilik bilan egallanadi. Shunga rozi bo‘lib, qo‘lingizdan qog‘oz bersangiz o‘qitaman, bo‘lmasa yo‘q, — debdi.

Podsho rozi bo‘libdi, o‘g‘lini maktabga berib ketibdi. Bola maktabga bormay desa, otasidan qo‘rqadi, maktabga borsa, domla zax yerga o‘tqazib qo‘yib, „Tez-tez o‘qi“, deb qistaydi.

Shu ahvolda bola olti yil o‘qib, o‘n ikki yoshga kiribdi. Bir kuni bola otasiga domladan shikoyat qilib:

— Domlaning qiynog‘idan zerikdim, men endi o‘qib bo‘ldim, shu ilm ham menga yetadi, — debdi.

Podsho:

— E, o‘g‘lim, hali yoshsiz, ko‘p o‘qishingiz kerak, — desa, o‘g‘li:

— Men o‘zim katta mulla bo‘lib qoldim, endi o‘lsam ham o‘qimayman, — debdi.

— Agar mulla bo‘lib qolgan bo‘lsangiz, maktabga borish, bormaslik sizning ixtiyoringizda. Dunyoda to‘rt yomon narsa bor, shu narsalarni aytib bersangiz, sizning mulla bo‘lib qolganingizni e’tiborga olaman, aytib bera olmasangiz, yana shu domlangizda o‘qiyverasiz, — debdi podsho.

Bola maktabga bormay: „Shu to‘rt yomon narsani bilib, otamga aytib bermasam, domladan qutulmas ekanman“, deb dalaga chiqib qo‘sh haydab yurgan bir dehqonning yoniga borib:

— Yur bu yoqqa! — debdi. Dehqon:

— Sen o‘zing kimsan, menga „Yur bu yoqqa“, deyishga nima haqqing bor!? — debdi.

— Meni bilmaysanmi? Men podshoning o‘g‘li bo‘laman! — debdi.

— Podshoning o‘g‘li bo‘lsang bo‘libsan-da, nega menga „Yur bu yoqqa“, deysan, — debdi.

— Otam „Dunyoda to‘rt yomon narsa bor, shuni bilib kelgin“, degan edi. Shuning bittasini topdim. Bu — sen. Agar yaxshi odam bo‘lsang, silliq yerning yuragini yorib, g‘adir-budir qilarmiding, yur bu yoqqa! — deb dag‘dag‘a qilibdi.

Shunda dehqon:

— Sen meni otangning oldiga olib bormagin. To‘rt yomon narsani o‘zim aytib beray. Ammo otang mening aytganimni bilmasin. Otang: „Topib keldingmi, qani ayt!“ desa, qushlarning ichida kalxat yomon, hayvonlarning ichida xachir yomon, to‘qayda to‘ng‘iz yomon, odamlar orasida laqmasi yomon, degin, otang xursand bo‘ladi, — debdi.

Bola bularni bilib ketgan ekan, otasining oldiga yetgan ekan.

— E, o‘g‘lim, nimaga kelding? — deb otasi so‘rabdi.

— Siz aytgan to‘rt yomonni topib keldim: qushlarning ichida kalxat yomon, hayvonlarning ichida xachir yomon, to‘qayda to‘ng‘iz yomon, odamning ichida laqmasi yomon, — debdi.

— O‘g‘lim, bu gapni o‘rgatganning o‘zi yomon. Kimki senga bu gapni o‘rgatgan bo‘lsa, yoningda turgan navkarni olib borib, o‘sha odamni ko‘rsat, bu yerga uni olib keladi, — deb o‘g‘lining yoniga bir odam qo‘shib yuboribdi. Bola navkarni dalaga olib chiqib qo‘sh haydab turgan odamni ko‘rsatibdi:

— Ana shu odam, — debdi. Podsho yuborgan odam dehqonning yoniga boribdi:

— Bu bolaga gap o‘rgatganingiz uchun podsho sizni chaqiryaptilar, yuring, — debdi, dehqon navkar bilan podshoning oldiga boribdi.

— Bizning o‘g‘ilga to‘rt og‘iz gapni siz o‘rgatdingizmi?

— O‘g‘lingiz so‘ragan edi, aytdim.

— Sizning otingiz nima?

— Mening otim Ayoz.

— Ey, Ayoz, o‘zingni bil, o‘zgani qo‘y. Men o‘qishdan qolmasin deb, undan hech kim bilmaydigan gapni talab qilgan edim. Sen shunday

gapni bilar ekansan. Sendan ancha maslahat chiqadiganga o'xshaydi. Mening o'nta vazirim bor, seni ham vazirlikka oldim, — deb o'ziga vazir qilib olibdi.

— O'g'lim, sizning birovdan o'rganib olgan gapingiz e'tiborga olinmaydi, endi siz maktabingizdan qolmang, — deb podsho o'g'lini yana maktabga jo'natibdi.

Ayoz podshoga vazir bo'lib qolgan ekan.

Oradan uch-to'rt kun o'tgandan keyin podshoning xizmatchisi uning otini sug'orish uchun yetaklab olib o'tib ketayotgan ekan, podsho ichida „Yangi vazirni bir sinab qo'yay", debdi-da:

— Ayoz, bu ot qalay, senga yoqadimi? — debdi. Ayoz:

— Otingiz otjon ekan-u, enasi moljon ekan-da, — debdi.

— Buni otjon deganing yaxshi, enasi moljon ekan, deganing nimasi? — debdi podsho. Shunda Ayoz:

— Taqsir, shu otni sizga kim olib kelgan bo'lsa, o'shandan so'rang. Bu otning enasi otmi, molmi ekanini keyin bilasiz, — debdi.

Podsho darrov otni tortiq qilgan odamni chaqirtirib kelib, undan so'rabdi:

— Bu otning enasi otmi yoki molmi?

Otning egasi aytibdi:

— Rostini aytsam, bu otning otasi ham ot, onasi ham ot. Ammo, onasi tug'gandan keyin, uch-to'rt kun o'tgach, o'ldi. Toy enasini emolmay qoldi. Shunda nima qilishimni bilmay, sigir suti berib boqdim. Katta bo'lgandan keyin, kambag'alchilik asar qilib, sotmoqchi bo'ldim.

Bozorga olib borib sotishga ko'zim qiymay, sizga tortiq qildim. Ozdir-ko'pdir in'om berdingiz, oldim, — debdi.

Podsho unga javob berib, Ayozdan so'rabdi:

— Bu otning sigir suti ichib katta bo'lganini qanday bilding?

— Xizmatchingiz otni ariqqa olib borib sug'ordi. Qarab tursam tumshug'ini bu yoqqa burib, keyingi oyog'ini ariqqa qarab silkidi. Ot bolasi bunday qilmas edi-ku, deb taxmin qildim, — debdi. Podsho bu javobdan qanoat hosil qilib:

— Xazinachi, xazinadagi ikkita gavhar shamchiroqni olib chiqib, Ayozning oldiga qo'y! — debdi.

Xazinachi shamchiroqni olib chiqib, Ayozning oldiga qo'yibdi. Podsho:

— Buni senga in'om qilib qo'yganim yo'q, buning qaysi biri toza, qaysi biri past ekanini aytib ber, — debdi.

Ayoz gavharga qarab turib, ular past deb yurganini toza, toza deb yurganlarini past degan ekan, podshoning achchig'i kelib:

— Ey, Ayoz, sen shunga qolganda ayniding. Qizil, sariq bo'lib tovlanadigan gavharni past deb, nega past gavharni toza deysan? — debdi.

— Ey, podsho, achchig'ingiz kelmasin. Buning tovlanishiga sabab, uning ichida qurti bor. Qurt u yoqqa-bu yoqqa ag'anaganda, gavhar tovlanganga o'xshab ko'rinadi, u gavhardan bu gavhar past, — debdi.

Podsho vazirlariga:

— Shu gavharning ichida qurti bor degani uchun sindiringlar, ko'raman, — debdi.

Vazirlar bir-birlariga qarab, sindirishga yuraklari betlay olmay turishganida, Ayoz bir toshni olib, gavharning o'rtasiga urib, ikki bo'libdi. Gavharning ichidan bir qurt chiqib, o'rmalab ketayotganini podsho ko'ribdi, lekin gavharning singaniga achinib:

— Gavharni nimaga sindirding?! — debdi.

— Gavharni men sindirganim yo'q, vazirlaringiz sindirdi, — debdi.

Shunda podsho.

— O'zing sindirib, men sindirganim yo'q, vazirlaringiz sindirdi, deganing nima deganing? — debdi.

Ayoz aytibdi.

— Taqsir, men sindirsam nihoyati bir dona gavharni sindiribman. Sizning so'zingizni sindirganim yo'q-ku, bular sindirdi.

Podsho uning so'zini e'tiborga olib:

— Kamol top, Ayoz!— debdi. Shunday qilib uch-to'rt kun o'tganda vazirlarning rashki kelib, Ayozni podshoga yomon ko'rsatish uchun:

— Kecha kelgan vaziringizni bizdan ortiq ko'rasiz, biz buning bilimdonligini sinaymiz, — deyishibdi. Podsho:

— Qanaqasiga sinab ko'rsalaring, ko'ringlar, — debdi.

Shunda vazirlar Ayoz o'tiradigan ko'rpachaning tagiga bir yupqa qog'ozni tashlab, askiya-safsata qilib o'tirishganda, Ayoz kelib, ko'rpachaga o'tiribdi. U sukutga ketibdi. Podsho buni ko'rib:

— Nega xayoling parishon? — deb so'ragan ekan, Ayoz:

— Bilmayman, yer piyozning po'stidek ko'tarildimi yoki osmon sal pastga tushdimi, deb o'ylayapman, — debdi.

Shunda vazirlar:

— Taqsir, endi sizning oldingizda Ayoz tursin, biz turmaymiz, — deyishibdi. Podsho:

— Mening ishim bir Ayoz bilan bitmaydi. Sizlar Ayozni g'ash ko'rsalaring, men ham Ayozning vazirligidan kechdim, — degan ekan.

Podsho vazirlarining ko'ngli uchun Ayozni zindonga solgan ekan.

Bir kun ertalab vazirlar podshoning oldiga salomga kirishganda podsho chalqancha yotgan ekan. U vazirlarga qaramay:

— Olib keling! — debdi.

Vazirlarning nimani olib kelishga aqllari yetmabdi. Uch kun o'ylashibdi. Oxiri to'g'ri Ayoz yotgan zindonga borib Ayozni chaqirishibdi. Ayoz zindonda turib:

— Kimsizlar, — debdi.

— Biz vazirlarmiz. Podsho bizga „Olib keling" dedi, ammo nimani olib kelishni aytmadi. Biz uch kundan beri nima olib borishni bilmay, uning ro'parasiga bora olmayapmiz. Podshoga nima olib borsak ekan, deb sizdan so'ragani keldik.

— Podsho yerga qarab „Olib keling" dedimi, osmonga qarab „Olib keling" dedimi? — deb so'rabdi Ayoz. Vazirlar:

— Chalqancha yotgan vaqtlarida, uyning atrofi, shipiga qarab ayt-dilar, — debdi.

Ayoz:

— Chalqancha yotib, uyning atrofi, shipiga qarab aytgan bo'lsa, bitta duradgor, bitta sirchi, bitta suvoqchi, sartarosh olib boringlar. Ammo men aytganimni bilmasin, — debdi.

Vazirlar Ayoz aytgan to'rtta ustani podshoning oldiga olib borishibdi. To'rt usta podshoga ta'zim qilibdi. Podsho:

— Sizlar kimsizlar? — deb so'ragan ekan.

Ulardan biri:

— Taqsir, vazirlaringiz olib keldi. Birimiz duradgor, birimiz sirchi, birimiz suvoqchi, birimiz sartarosh, — debdi.

Shunda podsho:

— Sen duradgor bo'lsang, anavi uyning to'rtta vassasi egri bo'lib qolgan, shu vassalarini olib tashla, o'rniga to'g'ri vassa qo'y. Sen sirchi bo'lsang, darrov o'shani sirla. Sen suvoqchi bo'lsang, anavi g'adir-budur bo'lib turgan joyni tekislab, u devor bilan bu devorni suvab qo'y. Sen

sartarosh bo‘lsang, shu uchovi ishni bitirguncha mening sochimni olib qo‘y, — debdi.

To‘rtta usta ishni bitirib ketganda, nariroqqa yetganda, podsho vazirlaridan so‘ragan ekan:

— Kimning aqli bilan mening oldimga bu to‘rtta ustani olib keldinglar, aniq aytinglar!

Vazirlar aytibdi:

— Taqsir, biz o‘z aqlimiz bilan ularni olib keldik.

Podsho:

— Rostini aytinglar, sizlardan bunday maslahat chiqishiga hali ko‘p qovun pishig‘i bor, — debdi, ularga ko‘p dashnom beribdi: — Buni sizlarga Ayoz o‘rgatgan, sizlardan bunday fikr chiqmaydi.

Vazirlar:

— To‘g‘ri, shohim, Ayoz aytdi. „Mening aytganimni podsho bilmasin“, degani uchun sizga aytmagan edik, — deyishibdi. Podsho:

— Unday bo‘lsa, Ayozni zindondan ozod qilinglar, u sizlarning yeydiganlaringni yeb, ichadiganlaringni ichib qo‘ygani yo‘q, — debdi.

Podsho Ayozni o‘sha topda oldirib kelib, yana o‘z o‘rniga vazir qilib qo‘ygan ekan.

Ayoz vazir bo‘lib yurganda, besh-olti kun turganda vazirlardan bittasi: „Ayoz ketadi, uyiga borib yotadi. Buni bir poylay-chi, uyida nima ish qilar ekan“, deb o‘ylab, Ayozni poylabdi.

Ayoz uyiga borgandan keyin, vazirlik libosini yechib, sandiqqa solib, sholi poxolga chalqancha yotibdi, qoziqqa ilib qo‘ygan eski chorig‘iga qarab naql o‘qibdi:

— Ey, Ayoz, vazir bo‘ldim deb, o‘tgan kuningni unutma, eski chorig‘ingni quritma.

Ayoz orqasidan poylab yurgan vazir uning bu naqlini eshitib olib, to‘g‘ri podshoning oldiga boribdi:

— Ey, taqsir: go‘shtning asli qartadir, asl zotiga tortadir. Vaziringiz Ayozning eshigini qo‘yib, teshigidan poylab qarab tursam, ishdan uyiga qaytgach, siz bergan kiyimlarni yechib, sandiqqa solib, tagiga bir bog‘ sholi poxolni solib, chalqancha yotgan joyida qoziqqa ilib qo‘ygan eski chorig‘iga qarab: „Ey, Ayoz, podshoga vazir bo‘ldim deb, o‘tgan kuningni unutma, eski chorig‘ingni quritma“, deb vaysab yotar ekan, — deb chaqibdi.

Ertasiga Ayoz podshoning oldiga ta'zimga kiribdi. Podsho:

— Ey, Ayoz, sen qo'sh haydab yurganingda kiyadigan chorig'ingni uyingning qozig'iga ilib qo'ygan ekansan, kechqurun o'rdadan uyingga borib, mening bergan kiyimlarimni bu yoqqa qo'yib, bir bog' poxolni tagingga solib, chorig'ingga qarab vaysaganing nimasi? Shu gap rostmi? —deb so'rabdi.

— Ha, taqsir, rost, — debdi Ayoz.

Podsho:

— Rost bo'lsa, senday vazirning menga keragi yo'q, bor ket! — debdi-da, vazirlik kiyimlarini ustidan yechtirib olib, eski choponini egniga solib jo'natib yuboribdi.

Ayoz yo'lda ketayotganida saksonga kirgan bir chol uchrab qolibdi. Cholning yonidan o'tib, uni qoldirib ketish odobdan emas, deb o'ylabdi. U chol bilan barobar ketayotib:

— Ota, yo'l bo'lsin? — debdi.

Chol:

— Nima bo'lsa pul bo'lsin, — debdi.

— Ota, uzoq yo'lni yaqin qilib ketaylik, — desa, chol indamabdi. Yana biroz yurib:

— Ota, ot bo'lmasa ham, toy minib ketaylik, — debdi. Cholning g'ashi kelib, indamabdi. Sal yo'l bosgach, chol eshikka kirib ketibdi. Ayoz yo'lida davom etibdi.

Cholning o'n sakkiz yashar bir qizi bor ekan, qiz otasidan:

— Ota, qayoqqa borib keldingiz? — deb so'rabdi. Otasi:

— Ko'chalarni aylanib, tomosha qilib keldim, — debdi. Qiz:

— Xo'sh, ko'chada nima gaplar bor? — deb so'rabdi.

— Hech gap yo'q. Yo'lda bir betamiz odam bilan hamroh bo'lib qolgan ekanman: „Uzoq yo'lni yaqin qilib ketaylik; ot bo'lmasa ham, toy minib ketaylik", deb, to uyga kelgunimcha gapirib keldi, — debdi.

Qizi aytibdi:

— Ey, ota, „Uzoq yo'lni yaqin qilib ketaylik", degani gapirishib ketaylik, degani. „Ot bo'lmasa ham, toy minib ketaylik", degani keksa ekansiz, bitta-yarimta yog'ochdan hassa qilib beray, degani. Siz o'sha yigitni taniysizmi?

— Uning aytgan gapiga g'ashim kelib, aftiga ham qaramabman, ko'rsam ham tanimayman.

«Hotam» ertagiga ishlangan rasm

— Bo'lmasa siz mana bu ikki pulni oling, bozorga boring, „Ikki pulga uch xil yeydigan ovqat bormi?" deb boqqolma-boqqol yuring.

O'sha yigit bozorda yurgan bo'lsa, ikki pulga uch xil yeydigan narsa olib beradi, olib keling. O'sha narsani olib bergan odamga: „Siz mana bu choyxonada turing", deb tayinlab keling, — debdi.

Chol ikki pulni olib, bozorga borib: „Ikki pulga uch xil yeydigan ovqat bormi?" deb so'rasa, odamlar cholga dashnom berib. „Nari bor, chol, ikki pulingga nima keladi", debdi. Shu vaqtda Ayoz kelib:

— Ota, menga bering. Sizning aytgan narsangizni men olib beray, — deb ikki pulga bitta handalak olib, cholga beribdi. — Ota, ikki pulga uch xil yeydigan ovqat mana shu.

Chol:

— Bu handalakni bir kishi yeydi, handalak bir xil narsa, yana ikki xili qani? — debdi.

Ayoz:

— Ey, ota, shu ikki pulga uch xil yeydigan narsa olib keling, degan odamga olib borsangiz! „Mening aytganim mana shu edi", deb etini o'zi yeydi, po'chog'ini echkiga beradi, urug'ini tovuqqa beradi, — debdi.

Chol:

— Xo'p, bolam, bo'lmasa, siz hech qayoqqa ketib qolmang, mana shu choyxonada turing, otingiz nima? — debdi. Yigit:

— Otim Ayoz, — debdi.

Chol handalakni olib uyga borgandan keyin qiz handalakni so'yibdi, otasi bilan yeb to'yibdi, po'chog'ini molga, urug'ini tovuqqa beribdi. Shu bilan darrov bir tandir patir bilan ancha chuchvara qilib pishirib, bir laganga tushirib, zich qilib terib, ustidan moy quyib, betiga patirni qoplab, dasturxonga o'rabdi. Bir kampir qo'shnisini chaqirib:

— Xolajon, mana shu dasturxonni olib, bozor boshiga borib, choyxonadan: „Shu yerda Ayoz degan yigit bormi?" deb so'rang. „Ha, men" desa, shuni bering. Qo'lingizdan dasturxonni olayotganda siz unga: „Havo qorong'i, yulduz zich, oy butun", deb qo'liga bering, deb tayinlabdi va kampirni jo'natibdi. Kampir yo'lda ketayotib o'z-o'zicha: „U u yoqda, bu bu yoqda, bilib o'tiribdimi", deb dasturxonni ochib, chuchvaradan yeb, siyraklatib, moyni ichib, patirning yarmini yeb boshqatdan dasturxonni o'rab choyxonaga boribdi. Ayozni so'rabdi:

— Ayoz degan yigit kim? — debdi.

— Ha, men, — debdi Ayoz. Kampir dasturxonni berayotib:

— Shu dasturxonni sizga birov berib yubordi. Havo qorong'i, yulduz zich, oy butun, — debdi. Ayoz ichkariga kirib, dasturxonni ochib qarasa, chuchvara juda siyrak, moyi yo'q, patir yarimta. Ayoz laganni bo'shatib, kampirning qo'liga berib aytibdi:

— Bu dasturxonni sizga kim bergan bo'lsa, unga borib ayting: „Havo yorug', yulduzlar siyrak, oy yarimta ekan", deng, — debdi.

Kampir laganni olib, qizning oldiga boribdi. Qiz: „Nima dedi?" deb so'rabdi. Kampir aytibdi:

— Yigit laganni bera turib: „Havo yorug', yulduz siyrak, oy yarimta", deng, dedi.

— Shu yuborgan narsamni yo'lda ochib, chetroq joyga qochib, yog'ini ichib, chuchvara, patirning yarmisini yebsiz. Shunday ham badnafslik bo'ladimi? — degan ekan. Kampir hayron bo'lib, uyalib uyiga chiqib ketibdi. Qiz Ayozni chaqirtiribdi, unga tegmoqchi bo'libdi, Ayoz olmoqchi bo'libdi.

Ayoz to'y qilib, cholga kuyov bo'lgan ekan. Cholning biroz yeri bor ekan, Ayoz yana eski chorig'ini kiyib, ekin ekib, dehqonchilik qilib yura bersin, indamay tura bersin. Endi ikki og'iz gapni podshodan eshiting.

Podsho otxonaga chiqib, otlariga qarab: „Olib kelinglar!" deb, dahshat bilan vazirlariga buyruq beribdi. Vazirlar nima olib kelishini bilmay, podshoning oldiga bora olmay qo'rqib yurishibdi. Shunda bir odam vazirlarga aytibdi:

— Ayozning oldiga borib maslahat qilinglar. U Iqon degan qishloqda dehqonchilik qilib yuribdi. Bu buyruqning tugunini hech kim yecha olmaydi, Ayoz yechib beradi, — debdi.

Vazirlar shoshilgancha qishloqqa borib, Ayozning hovlisini topib, eshigini qoqib chaqirishgan ekan, Ayoz chiqib:

— Xo'sh xizmat?! — debdi. Vazirlardan biri:

— Podsho bizga dahshat bilan „Olib kelinglar!" dedi. Nima olib borishimizni bilmay hayronmiz, shunga nima maslahat berasiz, so'ragani keldik, — debdi.

Ayoz:

— Podsho qayoqqa qarab turib „Olib kelinglar" dedi, — deb so'rabdi.

Vazirlar:

— Otxonadagi otlarga qarab aytdi.

— Gapingizga qaraganda podsho ovga chiqib kelgan. Shunda otning uzangisi, yo ayili, yoki yuganining biror joyi uzilgan. Endi sizlar bitta sarroj olib borsalaringiz bo'ladi, — debdi.

Bular podshoning oldiga bir sarrojni olib borishibdi.

— Mana, taqsir, bu kishi sarroj, — deyishibdi. Podsho:

— Xo'p bo'lmasa, uzangi uzilib, ayillar to'zib ketgan edi, ot abzalining butun kam-ko'stini tayyorlab qo'ying, — deb sarrojga tayinlabdi. Sarroj ketgandan keyin podsho vazirlarga qarab:

— Sizlar buni o'z aqllaring bilan olib kelganlaring yo'q. Ochig'ini aytinglar, buni sizga kim aytdi, — debdi.

Shunda vazirlar turib:

— Taqsir, rostini aytsak, ilgarigi vaziringiz Ayoz Iqon qishlog'iga ketib qolgan ekan. Daraklab uni topib, shuning aqli bilan olib keldik, — deyishibdi.

Podsho:

— Shu bir og'iz gapning mazmunini yecha olmay, sarson bo'lib, qishloqqa borib Ayozning gapi bilan ish qilibsizlar. U dedinglar, bu dedinglar, xullas, Ayozni mening oldimdan ketkazdinglar. Ko'pdan ko'p aql chiqadi, ozdan oz aql chiqadi. Hali ham bo'lsa, Ayozni oldirib kelishimiz kerak, — debdi.

Podsho Ayozni oldirib kelgandan keyin, vazirlar yana uni g'ash ko'rib, nima qilishlarini bilmay qolishibdi. Kunlardan bir kun vazirlar yig'ilib podshoga:

— Taqsir, sizga Ayozning o'zi vazir bo'lib tura qolsin. Bizga javob bering! — deyishibdi. Podsho:

— Bo'lmasa men Ayozga bir ish buyuraman. Ayoz u ishning uddasidan chiqmay, bu yerga kelmaydigan, hech narsa demaydigan bo'lib ketadi, — debdi.

Ertasi ertalab Ayoz podshoning oldiga ta'zimga kiribdi. Podsho:

— Men senga bir ish buyuraman, agar shu ishning uddasidan chiqa olmaydigan bo'lsang, bu yerga kelma, birov ish o'rgatgin desa, o'rgatma, — debdi. Ayoz:

— Xo'p, —debdi.

Podsho:

— Menga tepasi osmonga yetmaydigan, tagi yerga tegmaydigan qilib imorat soladigan usta topib kel, — debdi.

Ayoz podshoning qilgan ishiga, aytgan gapiga xafa bo'lib uyiga borganda, xotini:

— Muncha rangingiz olingan, qovog'ingiz solingan. Sizga nima bo'ldi? — deb so'ragan ekan, Ayoz aytibdi:

— Ey, xotin, chaqimchilar gap chaqishtirib, meni podshoning ko'ziga ko'p yomon ko'rsatib qo'yishdi. Podsho meni shuncha ovora qilib, yana „Tagi yerga tegmaydigan, tepasi osmonga yetmaydigan qilib imorat soladigan usta topib kel", — dedi.

Xotini:

— Bu gapga xafa bo'lsangiz ham bo'ladi, xafa bo'lmasangiz ham bo'ladi. Men sizga o'sha podsho aytgan ustani topib beraman. Siz bugun dalaga chiqib, ikkita jo'r to'rg'ayning bolasini topib keling. Men shuni o'n besh kunda usta qilib beraman, — debdi.

Ayoz hayron bo'lib: „Qani olib kela beraychi, nima qilar ekan", deb dalaga chiqib ikkita jo'r to'rg'ayning bolasini olib kelibdi. Xotini jo'r to'rg'ayni olib, qafasga solib, kecha-yu kunduz qafasning yoniga o'tirib: „loy, g'isht, loy, g'isht", deb jo'r to'rg'ayning qulog'iga ayta bergan ekan, jo'r to'rg'ay ham o'n besh kun ichida „loy, g'isht, loy, g'isht" deydigan bo'lib qolibdi. O'n besh kundan keyin xotini Ayozning qo'liga jo'r to'rg'ayni berib:

— Mana, qafas bilan podshoning oldiga boring, jo'r to'rg'ayning oyog'iga ip bog'lab uchiring, u yog'ini o'zingiz bilasiz, — debdi.

Ayoz xotinining so'zi bilan podshoning oldiga borib, ta'zim qilibdi. Podsho:

— Nimaga kelding? —deb so'rabdi.

Ayoz:

— Siz aytgan ustani topib keldim, — deb jo'r to'rg'ayning oyog'iga ip bog'labdi-da, qafasdan chiqarib yuboribdi. Jo'r to'rg'ay osmonga chiqib: „Loy, g'isht, loy, g'isht" deb sayray beribdi. Ayoz podshodan so'rabdi:

— Taqsir, bu nima deyapti?

— Loy, g'isht, loy, g'isht, — deyapti.

— Loy, g'isht deyayotgan bo'lsa, siz aytgan usta mana shu. Endi loy bilan g'isht yetkazib beradigan mardikorni topib bersangiz siz aytgan imoratni solib beradi, — debdi.

Podsho noiloj, nima qilishini bilmay, yana Ayozni o‘ziga vazir qilib olgan ekan.

Kunlardan bir kun podshoning tobi qochib, xalqni so‘rashga madori qolmay, o‘rniga kimni qo‘yishni bilmay: „Yosh bo‘lsa ham o‘g‘lim-da“, deb, o‘z o‘g‘li bilan Ayozni chaqiribdi:

— Ayoz, sen vazir, o‘g‘lim, sen podsho. Ikkoving men tuzalgunimcha xalqni so‘rab turasan, — debdi. Keyin o‘g‘lini yoniga chaqirib olib: — Ayoz juda bilgir odam, bitta-yarimta chaqimchining so‘ziga kirib, uni o‘ldirib yuborma. Agar juda g‘ashing keladigan bir gap gapiradigan bo‘lsa, shu gapni surishtirib, ma’nosini bilib, shunga qarab hukm chiqar, — deb tayinlabdi. Besh-olti kundan keyin podsho o‘libdi. Kun o‘tibdi, oy o‘tibdi. Bir kun shahzoda Ayozdan so‘rabdi:

— Mening zarbim qalay, xalqqa ozor beryapmanmi? — deganda Ayoz turib javob beribdi.

— Xalqni so‘rashingiz juda yaxshi. Bunga mening e’tirozim yo‘q, ammo zarshunosligim yo‘rig‘idan ko‘nglingizga qattiq olmasangiz bir so‘z aytaman.

— Otamning qilgan nasihati hurmati, har qanday gap gapirsang ham ko‘nglimga qattiq olmayman, — debdi shahzoda.

— Agar ko‘nglingizga olmaydigan bo‘lsangaz, siz podshoning o‘g‘liga o‘xshamaysiz, asli sizning otangiz novvoymikan, deb xayol qilaman, — debdi Ayoz. Ayozning bu gapiga shahzodaning g‘azabi kelibdi.

Ayozni o‘ldirmoqchi bo‘libdi. Shunda Ayoz:

— Taqsir, arzimni aytay, bu gapni aytishga aytdim-u, endi nima qilay. „Har qanday gap gapirsang ham ko‘nglimga qattiq olmayman“ deganingiz uchun aytgan edim. Siz ichkariga kirib, onangizdan so‘rab chiqing, onangiz nima der ekan. Undan keyin bilganingizni qiling, — debdi.

Shahzoda Ayozning bu gapi bilan onasining yoniga kiribdi. Ayoz bilan bo‘lgan voqeani aytib, haqiqatni so‘rabdi.

— Jon bolam, men otang bilan yigirma yil umr qilib, to‘qqizta qiz tug‘dim. O‘g‘il ko‘rmadim. Yana homilador bo‘lib oy-kunim yaqinlashganda, otang: „Sen menga o‘g‘il tug‘ib bermading. Bu safar ham o‘g‘il bo‘lmay qiz bo‘lsa, jahl ustida seni o‘ldirib qo‘ymayin, men ovga chiqmoqchiman, o‘g‘il tug‘sang mening orqamdan xabar yubor, bordi-

yu, qiz tug‘sang, kelgunimcha uyni bo‘shatib qo‘y“, degan edi. Mening oy-kunim yetib yana qiz tug‘dim. Men otang aytgan gapning yo‘rig‘idan bolani yo‘rgaklab, boshim oqqan tomonga ketmoqchi bo‘lganimda, momo-kampir meni qaytardi. Qo‘limdan o‘n besh tilla bilan bolani olib ketib, bir to‘lponday o‘g‘il bola olib kelib berdi. Momo-kampirdan so‘rasam, bu bola Abdusattor novvoyning bolasi ekan. Bolam, sen o‘sha Abdusattor novvoyning o‘g‘lisan, unda yurgan qiz mening qizim, — debdi onasi. Shahzoda onasining oldidan chiqib, Ayozni chaqirib:

— Zarshunosligingga balli, mening otam novvoy ekan. Sen buni qayoqdan bilding? — deb so‘rabdi.

— Siz o‘rningizdan turasiz, asta-sekin yurasiz, ko‘pincha, novvoyxonaga borasiz. Novvoyxonaga ko‘p kirganingiz uchun, otangiz novvoymikan, deb xayol qilib edim.

Shahzoda bu gapni eshitib:

— Bor, podsholigimni o‘zingga berdim, men novvoyxonada otamning kasbini qilaman, — deb podsholikni Ayozga tashlab ketgan ekan.

Shu bilan Ayoz o‘zi podsho bo‘lib, o‘zining donoligidan xalqni odillik bilan so‘rab, mamlakatda adolat o‘rnatgan ekan.

Hotam

O'tgan qadim zamonda, quyosh chiqar tomonda bir kambag'al odam yashagan ekan. Uning Hotam degan 14 yoshli o'g'li bor ekan. Kambag'al o'lgandan keyin uning xotini o'g'li Hotamni boqolmay Dadaboy degan kambag'alga topshiribdi. Dadaboy ham Hotamni boqolmay bozorga olib borib, Jalol degan boyga sotibdi. Jalolboy Hotamni uyiga olib borib ishlatib yura beribdi.

Oradan ikki-uch yil o'tibdi.

Jalolboy qirq tuyaga mol ortib karvonlarga qo'shilib, uzoq bir shaharga jo'nab ketibdi. Hotam yo'lda Jalolboyning xizmatini qilib yuribdi.

Karvon kecha-yu kunduz yo'l yurib, bir cho'l-u biyobonda ketayotgan ekan, qorong'i tushibdi. Cho'lda bir vayrona qo'rg'on bor ekan, Jalolboy karvonlarga, „Shu qo'rg'onda tunaylik", debdi.

Savdogarlar: „Bu cho'l-biyobon bo'lsa, o'g'rilar kelib tag'in bizga ziyon-zahmat yetkazmasin", deb qo'rqishibdi va yo'lga ravona bo'lishibdi.

Jalolboy o'z xizmatkorlari bilan shu qo'rg'onga qo'nibdi. Ovqat yeb bo'lgach, boy xizmatkorlari bilan bir hujraga kirib yotibdi. Hotam esa, otlar va mollar yonida qo'liga xanjar ushlab poyloqchilik qilibdi. Yarim

kechada bir katta qora dev qo'rg'onga kirib kelibdi-da, boy yotgan hujraga qarab yura boshlabdi. Hotam devni ko'rib turgan ekan. Sekin orqasidan borib xanjar bilan devning kallasini uzib tashlabdi.

Devning kallasini dast ko'tarib qo'rg'ondan chiqibdi va xandaqqa tashlabdi. Hotam yana otlar va tuyalar yoniga kelib yotibdi. U o'zicha o'ylabdi: „Men-ku buni o'ldirdim, lekin bu dev yolg'iz bo'lmasa kerak. Sheriklari ketidan qidirib kelishlari va bizga ziyon yetkazishlari mumkin. Men buning oldini olishim kerak, albatta".

Hotam bu sirni hech kimga bildirmasdan qo'rg'ondan tashqariga chiqib, u yoq-bu yoqqa qarabdi: „Dev shu tomondan kelgan bo'lsa kerak, deb tusmol bilan qarshisidagi tog'ga qarab jo'nabdi. Hotam yo'l yurib, yo'l yursa ham mo'l yurib, tog'ga yetibdi. Qarasa, tog'ning bag'rida bir g'or bor emish. Shu g'orning ichida bir sir yo'qmikan, deb g'orning ichiga kiribdi. Bir tomondan yorug'lik ko'rinibdi. O'zini bir chekkaga olib quloq solibdi. Ichkaridan: „Bizning sherigimiz shu vaqtgacha kelmadi. Nima bo'ldi ekan, hammamiz borib undan xabar olishimiz kerak", degan tovush eshitilibdi.

Hotam xanjarini yalang'ochlab mahkam ushlagan holda g'orning og'zida o'zini panaga olib turibdi. Devlar birin-ketin g'ordan chiqa boshlabdilar. Hotam g'ordan chiqqan birinchi devning kallasini uzib tashlabdi. Qolgan devlarning ham birma-bir kallasini olib tashlay beribdi.

Hotam devlarni saranjomlab bo'lgach, g'orning ichkarisiga kiribdi. U yoq-bu yoqqa qarasa bir eshik ko'rinibdi. Eshikni ochib ichkariga kirsa, bir chiroyli bog', unda gullar ochilgan, qushlar sayragan, shohona supalar yasatilgan, bir supada qip-qizil cho'g'day gilamlar, ko'rpachalar ustida to'rt chiroyli qiz uxlab yotibdi. Hotam qizlar uyg'onib ketmasin, deb sekin supaning bir chetiga borib o'tiribdi. Biroz vaqt o'tgach, qizlardan biri cho'chib uyg'onibdi. Hotamni ko'rib hayron bo'libdi:

— Ey, odamzod, bu joy to'rt devning makoni-ku, qanday qilib kelib qoldingiz, hozir devlar keladi, ular ko'rsa o'n joningizdan bir joningiz ham qolmaydi. Bu yerdan tezroq keting! — debdi.

Hotam qizga:

— To'rt devning ajali mening qo'limda edi. Bugun hammasini o'ldirdim. Sizlar kim bo'lasizlar, bu yerda nima qilib yuribsizlar? — deb so'rabdi.

Bularning so‘zidan uxlab yotgan qizlar ham uyg‘onib, o‘rinlaridan turib o‘tirishibdi. Qizlardan biri:

— Biz to‘rt podshoning qizimiz. Bizlarni devlar shu yerga olib qochib kelgan. Birimizning kelganimizga uch yil, ikkinchimizga ikki yil, uchinchimizga ikki yarim yil, to‘rtinchimizga to‘rt yil bo‘lgan, — debdi.

Qizlar Hotamga o‘z ahvollarini hikoya qilib berishibdi. Hotam ularni tashqariga olib chiqib, o‘ldirilgan devlarning jasadlarini ko‘rsatibdi. Qizlar Hotamning botirligiga qoyil qolib, minnatdorlik bildirishibdi.

— Bizni ham o‘zingiz bilan birga olib keting, — deb yalinishibdi.

— Men sizlarni hozir olib keta olmayman. Sizlar hozircha shu joyda yashab turinglar. Men ishimni bitirib qaytgach, sizni bu g‘ordan olib chiqib o‘z uylaringizga olib borib qo‘yaman, — deb javob beribdi Hotam. Qizlar xursand bo‘lishibdi.

Hotam g‘ordan chiqib, g‘orning og‘zini katta tosh bilan bekitib qo‘yibdi va qo‘rg‘onga qaytib kelibdi. Birozdan so‘ng, tong otibdi. Qo‘rg‘ondagilar turguncha choy qaynatib tayyor qilibdi. Jalolboy va uning xizmatkorlari erta bilan nonushta qilib yo‘lga tushibdilar. Hotam kechasi bo‘lib o‘tgan sirni hech kimga so‘zlamabdi. Karvon bir necha kun yo‘l yurib bir shaharga yetibdi, saroyga tushishibdi. Ertasi boy mollarini bozorga olib chiqibdi. Shahar suv quygandek jimjit, shodlik alomatlari ko‘rinmaydi. Odamlar xafa, hech kimning mol bilan ishi yo‘q. Jalolboy hayron bo‘lib bir odamdan:

— Bu shaharda nima voqea bo‘lgan, odamlar xafa, bir-biri bilan so‘zlashmaydi? — deb so‘rabdi. U odam esa:

— Shahrimiz podshosining Malika degan qizi bor edi, bundan uch yil ilgari uni devlar olib qochib ketgan. Yurtning azamatlari qizni shu vaqtgacha hech qayerdan topa olmaydi, shuning uchun shahar xalqining tinchligi buzilgan, — deb javob beribdi.

Jalolboy bozordan saroyga qaytib kelib eshitgan gaplarini Hotamga so‘zlab beribdi.

— Bu shaharda savdomiz yurishmadi, endi boshqa shaharga jo‘naymiz, — debdi Jalolboy va shu kunning ertasigayoq tong otishi bilan mollarini tuyalarga ortib boshqa shaharga jo‘nabdi. Karvon bir necha kun yo‘l yurgandan keyin, boshqa bir shaharga yetib boribdi. Karvonsaroyga tushib dam olishibdi. Ikkinchi kuni Jalolboy bozorga chiqibdi. U shahar xalqining

ham qovog'i soliq, barchasi qayg'uda ekan! Bu yerda ham savdoning mazasi bo'lmabdi.

Jalolboy odamlardan bu holning sababini surishtirib ko'rsa, shahar podshosining Huriniso degan qizi bor ekan. Uni ham devlar bundan ikki yil ilgari olib qochib ketgan ekan. Xafa bo'lgan podsho savdo-sotiq ishlarini to'xtatib qo'ygan ekan. Boy savdoning yurishmaganidan xafa bo'lib saroyga qaytib kelibdi. Shahardagi voqeani Hotamga aytib beribdi. Boy ikkinchi kuni mollarini tuyaga ortib bu shahardan ham jo'nab qolibdi.

Yo'l yuribdi, yo'l yursa ham mo'l yuribdi. Cho'l-biyobonlarni kezib karvon bir shaharga yetib, saroyga tushibdi.

Bu safar Jalolboy bozorga bormay, saroybondan shahar ahvolini so'rabdi.

Saroybon:

— Podshohimizning Poshshoxon degan bir qizi bor edi. Devlar olib ketganiga ikki yarim yil bo'ldi. Shahar xalqi qizni qidirish bilan ovora. Shu sababli do'konlar berk, savdo ishlari to'xtab qolgan, — debdi. Boy buni eshitib, juda xafa bo'libdi. Bozorga chiqmay, shu kunning o'zidayoq boshqa shaharga jo'nabdi.

Ko'p kunlar, oylar yo'l yuribdi. Bir shaharga bir kunlik yo'l qolganda, yuklarini tushirib, ot va tuyalarni xashakka qo'yibdi. Xizmatkorlariga tayinlab, o'zi shaharning ahvolini bilib kelish uchun Hotam bilan birga ot minib yo'lga chiqibdi. Shaharga borguncha kech kiribdi. Ikkisi shahar darvozasidan kirmay, chetdagi bir kambag'al kampirning uyiga kelib, bir kecha yotib ketish uchun joy so'rashibdi. Kampir rozi bo'libdi. Boy kampirning uyiga kirib o'tiribdi. Hotam esa, otlar yonida qolibdi. Jalolboy kampirdan shahar ahvolini so'ragan ekan. Kampir:

— E, bolam, shaharning ahvolini so'rab nima qilasiz? Podshohimizning oy desa og'zi bor, kun desa ko'zi bor juda chiroyli bir qizi bor edi. Uning oti Dilorom edi. Bundan to'rt yil burun Diloromni devlar olib qochib ketgan, uni yetti yoshdan yetmish yoshgacha bo'lgan odamlar kecha-yu kunduz qidiradi, hech qayerdan topolmaydi. Podsho, hatto shaharga kelgan yo'lovchilarni ham to'xtatib o'z qizini topib kelish uchun yuboradi. Buning uchun qancha yasovullar tayinlab qo'ygan. Shaharning ahvoli ana shunaqa, o'g'lim, — debdi. Shunday debdi-yu, Diloromning suratini Jalolboyga ko'rsatibdi. Jalolboy suratni ko'rishi bilanoq qizga oshiq-u beqaror bo'lib hushidan ketibdi.

Hotam uyga kirsa, Jalolboy yiqilib behush bo‘lib yotganmish. Kampir bo‘lgan voqeani so‘zlab, Diloromning suratini unga ko‘rsatibdi. Hotam suratni qo‘liga olib ko‘rishi bilanoq, g‘ordagi qizlardan biri shu Dilorom ekanligini bilibdi. Hotam Jalolboyga suv sepib hushiga keltirib, hol-ahvol so‘rabdi. Boy aytibdi:

— Men shu podsho qiziga oshiq bo‘lib qoldim. Nima bo‘lsa ham uni qidirib topishim kerak.

— Buni topish bir gap bo‘lar, siz avval podshoning saroyiga boring, agar qizni topsak, sizga beradimi, yo‘qmi, shuni biling. Agar qizini sizga beradigan bo‘lsa, uni men topaman-da, to‘g‘ri o‘z shahrimizga olib ketamiz, — debdi Hotam.

Jalolboy Hotamning bu so‘zidan xursand bo‘libdi. Ertasiga o‘rnidan turib podshoning o‘rdasiga boribdi. Podshoning huzuriga kirib, o‘zining kim ekanligini va nima uchun kelganligini aytibdi. Podsho qizi Diloromni topib kelgan kishiga bermoqchi ekanligini aytibdi. Boy qizni topib kelish uchun muhlat olib, kampirning uyiga qaytib kelibdi. Podsho bilan oralarida o‘tgan so‘zni Hotamga aytib beribdi.

Hotam bilan Jalolboy yo‘l yurib, yo‘l yursalar ham mo‘l yurib, podsho qizlari yashagan g‘orga kelishibdi, otlarini bog‘lab, g‘orning ichidagi gulzorga kirishibdi. Jalolboy qizlar orasida turgan Diloromni tanib, yana hushidan ketibdi. Hotam unga suv sepib o‘ziga keltiribdi.

Hotam Diloromga qarab:

— Singlim, endi sizni bu yerdan olib ketgani keldim. O‘z uyingizga, ota-onangizning yoniga borasiz. Tayyorlaning! — debdi. Dilorom xushvaqt bo‘lib ketishga hozirlanibdi.

Hotam boshqa qizlarga:

— Men Diloromni ota-onasiga olib borib topshiraman, sizlar shu yerda yashab turinglar, keyin sizlarni ham olib ketaman, — deb ularni tinchlantiribdi, so‘ngra Hotam, boy va Dilorom birga yo‘lga chiqibdilar. Yo‘l yurib, bir necha muddatdan so‘ng shaharga yaqinlashganda Hotam ulardan ilgari ot chopib, shaharga kiribdi. Podsho saroyiga borib Diloromning kelayotganidan xabar beribdi. Podsho qizining sog‘ va salomat kelganiga xursand bo‘lib kutib olibdi. Bir necha kun to‘y-tomosha qilibdi. Kunlardan bir kun podsho Diloromni yoniga chaqirib:

— Qizim, kim qizimni topib kelsa, o‘shani kuyov qilaman, deb ahd qilgan edim. Bu ahdimni butun xalq biladi. Seni Jalolboy degan

odam topib keldi. Endi men Jalolboyni o‘zimga kuyov qilaman, nima deysan? — debdi.

— E, ota, — debdi Dilorom, — meni devning qo‘lidan qutqargan odamga bersangiz roziman. Lekin meni qutqargan Jalolboy emas. Meni devdan qutqarib olib kelgan odam Hotamdir. Ahdingizga muvofiq, Hotamga tegishim kerak.

Podsho bu so‘zni eshitib hayron bo‘libdi, Jalolboy bilan Hotamning oldiga chiqib, Diloromning so‘zini aytibdi. Hotam o‘rnidan turib podshoga.

— Hurmatli hukmdor, men hali yoshman, hozir uylanadigan vaqtim emas. Diloromni devlar qo‘lidan men xalos qilgan bo‘lsam ham xo‘jamning istaklari yerda qolmasin. Shuning uchun meni ma’zur tutib qizingizni xo‘jamiz Jalolboyga bersangiz, — debdi.

Podshoga bu so‘z ma’qul tushibdi, qirq kecha-yu qirq kunduz to‘y-tomosha qilib, qizini Jalolboyga beribdi. Podsho o‘z vazir-vuzarolarini chaqirib, ularga:

— Men endi qarib qoldim, podsholigimni Jalolboyga berdim, — debdi va kuyovini podsho etib tayinlabdi.

Hotam podshoga:

— Endi menga ruxsat bersangiz, men ketay, — debdi.

— Hotam, siz ketmang, menga yaxshilik qildingiz, sizni ham uylantirib qo‘yay, — debdi Jalolboy. Hotam bu shahardan ketish uchun podshodan yana javob so‘rabdi. Oxiri podsho rozi bo‘libdi. Hotam shahardan chiqib, qizlar turgan g‘orga yo‘l olibdi. G‘orga bir kunlik yo‘l qolganda, bir suvning bo‘yida ust-boshlari yirtilgan, oyoqlari qavargan uch yosh yigitning uxlab yotganini ko‘ribdi. Hotam: „Men bu yigitlarning hol-ahvolini bilay, agar qo‘limdan kelsa yordam beray“, deb o‘ylabdi, uxlab yotgan yigitlarning yoniga kelibdi. Birozdan keyin yigitlar uyg‘onishibdi. O‘rinlaridan turib, Hotam bilan so‘rashishibdi. Hotam ulardan:

— Siz kim bo‘lasiz, bu cho‘l-biyobonlarda nima qilib yuribsiz? — deb so‘rabdi.

Yigitlardan biri:

— Biz Kan’on podshosining o‘g‘illari bo‘lamiz. Otamiz uch podshoning uch qizini bizga fotiha qilib unashtirib qo‘ygan edi. Bundan uch yil burun bir qizning otasidan, ikki yil burun ikkinchi qizning

otasidan, ikki yarim yil burun uchinchi qizning otasidan otamizga „Qizimni devlar olib ketdi, kelin kerak bo'lsa, o'g'lingiz qidirib, topib olsin", degan mazmunda xat keldi. Biz o'sha xabarni eshitgandan beri uch qizni qidirib yuribmiz. Bugun suv bo'yida yotganimizga ham uch kun bo'ldi. Qizlardan xabar topolmay, sarson-u sargardonmiz, — debdi.

Shunda Hotam yigitlarga qarab:

— Har biringiz o'z qallig'ingizning otasidan, qizni topib, devlardan qutqarsangiz, qizini sizga berishi haqidagi va'dani tasdiqlaydigan tilxat olib kelingiz, siz kelguningizcha men shu yerda turaman. Kelganingizdan keyin qizlarni topishga qo'limdan kelgancha yordam beraman, — debdi. Yigitlar „Xo'p-xo'p", deb har biri o'z qallig'ining yurtiga jo'nabdi.

Bir qancha kun o'tgandan keyin yigitlarning har biri uch podshodan rozilik xatini olib kelishibdi va Hotamga ko'rsatishibdi. Hotam uch yigitni boshlab qizlar yashab turgan g'orga olib boribdi. G'orga kirib yigitlarga qizlarni ko'rsatibdi. Yigitlar ularni ko'rib xursand bo'libdilar. Hotam qizlarga qarab:

— Ana, singillarim, sizlarning ham o'z yurtingiz, ota-onangiz oldiga borish vaqtingiz yetdi. Qani, tayyorlaninglar, — debdi.

Qizlar sevinishib, Hotamga minnatdorlik bildirib, kerakli narsalarni olib, yigitlar bilan g'ordan chiqibdilar. Ular yetti kishi bo'lib Malikaning shahriga borishibdi. Hotam Malikani otasi podshoga topshirib, uni devlardan qanday qilib qutqarganini birma-bir so'zlab beribdi. Podsho Hotamning botirligi va uddaburroligiga qoyil qolib, qimmatbaho in'omlar beribdi. Podsho qizi Malikani o'z va'dasiga binoan Kan'on podshosining o'g'liga qirq kecha-yu qirq kunduz to'y qilib beribdi. Shahzodani o'z o'rniga podsho qilib tayinlabdi.

Hotam Huriniso, Poshshoxonlarni ham o'z yurtlariga olib borib, ota-onalariga topshiribdi. Ular Hotamga minnatdorlik bildirib, izzat-hurmat qilibdilar. O'zlarining va'dalariga muvofiq ular ham to'y-tomoshalar qilib, qizlarini Kan'on podshosining ikki o'g'liga beribdilar. O'z podsholiklarini ham topshiribdilar. Shunday qilib, Dilorom, Malika, Huriniso, Poshshoxon o'z qo'shganlari bilan murod-maqsadlariga yetibdilar.

Oradan bir necha kun o'tgach, uch shahzoda yig'ilishib Hotamdan maslahat so'rabdilar. Katta shahzoda:

— Endi biz Kan'onga borib ota-onalarimizni ko'rib kelsak, nima maslahat berasiz? — debdi.

Hotam ajablanib:

— Podshoning vazifasi mamlakat ishlari bilan shug'ullanishdan iborat. Siz kechagina podsho bo'ldingiz, bugun esa ota-onamizni ko'rib kelamiz, deb o'tiribsiz. Avval davlat ishiga qaranglar. Sizlar xat yozib beringlar, men ota-onalaringizga olib borib, sizning sog'lig'ingizni, murod-maqsadga yetganingizni bildirayin, — debdi. Shahzodalar xat yozib, Hotamni uch kunlik yo'lgacha kuzatib qo'yibdilar. Hotam bir necha kun yo'l yurib bir tog'ning bag'rida otdan tushib buloq yonida dam olibdi. Shu payt buloq yonidagi chinorning shoxiga ikki kaptar kelib qo'nibdi. Kaptarlar o'zaro so'zlashibdilar.

Biri:

— Mana shu tog'ning orasidagi bir uyda bir shahzoda necha oydan beri behush bo'lib yotibdi. U parilar podshosining qiziga oshiq bo'lgan ekan. Shu sababli parilar uni jinni qilib qo'ygan, — debdi.

Ikkinchisi aytibdi:

— Ey, buning davosi juda oson. Mana shu chinordan yuz qadam narida bir buloq bor. Buloqning yonida ikkita chinor bor. Chinorning bargini qaynatib ichirilsa, shahzoda shu zamon o'ziga keladi.

Shu suhbatlardan so'ng kaptarlar uchib ketibdi.

Hotam o'tirgan yeridan yuz qadam olg'a qarab yuribdi, buloq bo'yidagi ikki katta chinorning barglaridan terib olib xurjunga solibdi, otni minib kaptar aytgan tog'ning orqasiga boribdi. Tog' bag'rida bir uy ko'ribdi. Uning yoniga borib otdan tushibdi, uyga kirib qarasa, o'n sakkiz yoshlarda bo'lgan, qaddi-qomati kelishgan bir yigit uxlaganday behush bo'lib yotgan emish. Uyda boshqa hech kim yo'q ekan. Uydan chiqib u yoq-bu yoqqa qarabdi. Hovlida boshqa bir uy bor ekan. Undan ikki xotin yugurib hovliga chiqibdi va Hotamning oldiga kelib salom beribdi.

Hotam xotinlardan:

— Bu bola nima uchun behush bo'lib yotibdi? — deb so'rabdi. Xotinlardan biri:

— Bu bola besh oydan beri behush bo'lib yotibdi, lekin sababini bilmaymiz, biz shu bolaning holidan xabar olib turamiz, — debdi. Hotam xotinlardan bir choydish so'rab, unga chinordan olib kelgan

barglarni solib qaynatibdi. So‘ngra uni bolaning og‘ziga tomizibdi. Birozdan keyin behush bo‘lib yotgan bola o‘ziga kelibdi, ko‘zini ochib, o‘rnidan turibdi. Bola yana chinor bargining suvidan ichibdi. Hotam bilan ko‘rishib, o‘z boshidan o‘tgan sirlarni aytib beribdi:

— Men Ibrohim degan shahzodaman. Kunlardan bir kun sayr qilib parilar podshosining bog‘iga borib qoldim. Bog‘da parilar podshosining qizini ko‘rib behush bo‘lib yiqilibman. Shundan boshqa hech narsani bilmayman, — debdi. Hotam shahzodaga:

— Endi seni otang oldiga olib borib qo‘yaman. O‘zim bir ish bilan Kan’on shahriga ketayotibman, ishni bitirgach, qaytib kelib senga parilar podshosining qizini topishga yordam qilaman, — debdi.

Hotam shahzodani olib borib ota-onasiga topshiribdi, o‘zi Kan’on shahriga qarab jo‘nabdi.

Bir necha kun yo‘l yurib, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, Kan’on shahriga yetibdi. Podsho saroyiga borib, shahzodalarning xatini shohga topshiribdi. Xatda shunday deyilgan ekan:

„Ota, biz sog‘-salomatmiz. Qizlarni topa olmay, necha vaqt sarson bo‘lib yurdik. Cho‘l-biyobonda azob-uqubatlar chekib yurganimizda shu xatni sizga olib boruvchi Hotam degan yigit bizga uchrab qoldi. Bizlarni murod-maqsadimizga yetkazdi. Siz Hotamni yoningizda olib qolsangiz juda yaxshi bo‘lar edi“.

Podsho xatni o‘qib bo‘lgach, Hotam bilan boshqatdan quchoqlashib ko‘rishibdi. Uni izzat-hurmat qilibdi. Oradan bir-ikki kun o‘tgach, Hotam podshodan ketishga ijozat so‘rabdi:

— Men sizga ijozat bermayman, — debdi podsho. — Sizni o‘z bolalarimday ko‘rib, yonimda olib qolaman. Uylantirib qo‘yaman. O‘zim endi qarib qoldim. Sizni o‘rnimga podsho qilaman. Ketmang, bolam!

— Hurmatli podshohim, hozir mening bir qancha ishlarim bor, shu ishlarni bitirganimdan keyin, uylanish to‘g‘risidagi fikringizga ko‘narman. Chala qolgan ishlarimni tugatib kelishga ijozat bering, — deb iltimos qilibdi Hotam.

Podsho Hotamni yonida olib qolish uchun ko‘p urinibdi. Oxiri nochor ruxsat beribdi. Bir necha kun yo‘l yurib, cho‘l-biyobonlar kezib, shahzoda Ibrohimning shahriga kelibdi. Podsho Hotamning kelganini eshitib yoniga chaqirib, ziyofat qilibdi. Bir qancha vaqt suhbat qilib o‘tirganlaridan so‘ng Hotam podshoga:

— Endi Ibrohim bilan menga javob bering, va'daga muvofiq, shahzodaning baxt qushini izlaylik, — debdi. Hotam bilan shahzoda Ibrohim podshodan javob olib, yo'lga ravona bo'libdi. Bir necha kun yo'l bosib, parilarning bog'iga yetishibdi. Hotam otdan tushib shahzodaga aytibdi:

— Siz shu joyda turing, men bir bog'dan xabar olib chiqay.

Shahzoda otlarni olib qolibdi.

Hotam bog'ga kirib gulzorlarni aylanib yuribdi. Yurib-yurib bir hovuz yoniga kelibdi. Hovuz yonida katta bir chinor bor ekan. Chinorning yonida yashirinib o'tiribdi. Bir necha vaqtdan keyin qo'liga chelak ushlagan bir kampir hovuzdan suv olib, Hotamni ko'rmay, yana ichkariga kirib ketibdi. Hotam sekin eshik yoniga borib quloq solibdi. Uyning ichida ikki ayolning so'zlashgani eshitilibdi. Bir kampir ikkinchisiga aytibdi:

— Esingizda bormi, bundan uch-to'rt oy ilgari men jodu qilgan shahzoda, o'sha tuzalib, bugun yana bog'ning eshigiga kelib turgan ekan. Hozir chiqib jodu qilib keldim. Endi tuzalishi mahol. Lekin dunyoda bir dori bor, o'sha bilan tuzatish mumkin: u ham bo'lsa, Hirot podshosining xazinasida. Uni podsho hech kimga bermaydi.

Ikkinchi kampir:

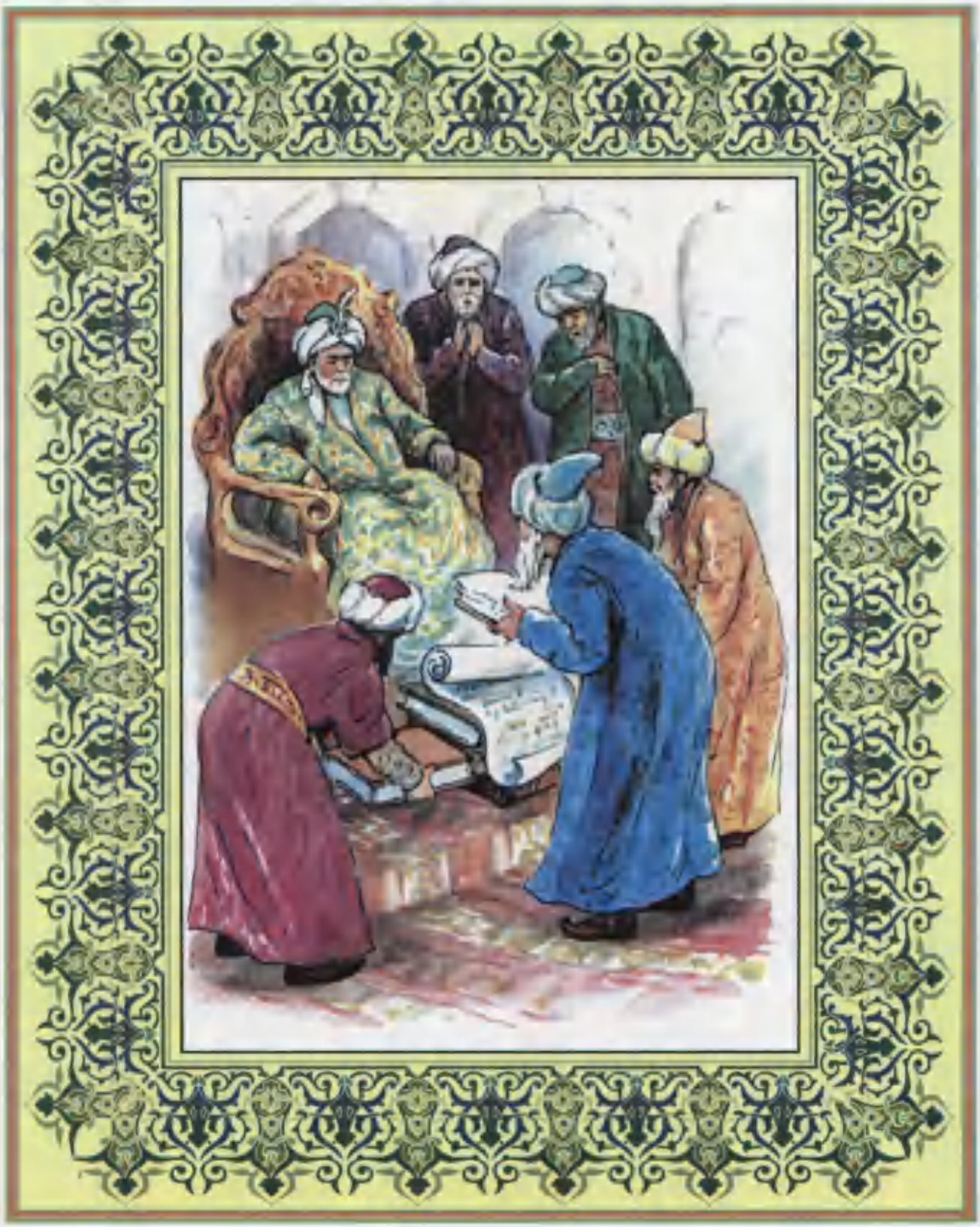
— Hirot shahrida bir ajdaho paydo bo'libdi. U kuniga bir odam bilan bir qoramolni yeydi. Yaqinda navbat podshoning qiziga keladi. Ajdahodan podsho qizini kim qutqarsa, dorini o'sha kishiga berishi mumkin. Lekin ajdahoni hech kim o'ldira olmaydi, — debdi.

Birinchi kampir aytibdi:

— Ajdahoni o'ldirish yo'li juda oson. Hirot shahrining bir chetida zaharlangan ikki chinor bor. O'sha chinorni g'o'la-g'o'la qilib kesib, maydalab talqon qilib, bir ho'kizning terisiga solib ajdahoning keladigan yo'liga qo'yadi. Ajdaho suvdan chiqib ho'kizni damiga tortadi. Shundan zaharlanib o'ladi, — debdi.

Ikki kampir ovqatlanishga o'tiribdi.

Hotam sekin bog'dan chiqib, shahzoda yoniga borsa, u og'zidan ko'pik sochib, bexush bo'lib yotgan emish. Ahvoli avvalgidan og'ir emish. Hotam shahzodani otga o'ngarib ilgarigi yotgan joyiga olib boribdi. Yigitni yotqizibdi, tashqariga chiqib bir cho'ponni ko'rib, uni oldiga chaqiribdi.

«Ayoz» ertagiga ishlangan rasm

— Ota, — debdi cho‘ponga Hotam, — bir yilga qanchadan ishlab yuribsiz?

— Bir yilga besh tilladan ishlab yuribman, — debdi cho‘pon.

Hotam aytibdi:

— Men sizga kuniga bir tilla beraman. Bir oylik xizmatim bor. Uyda bir yigit yotibdi, shunga qarab turasiz.

Cho‘pon rozi bo‘libdi.

Hotam cho‘ponga besh tilla berib, o‘zi Hirotga qarab jo‘nabdi. Yo‘l yurib, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, Hirot shahriga yetibdi. Hotam Hirot podshosining huzuriga kirib, salomdan so‘ng:

— Bir shahzoda behush bo‘lib yotibdi. Sizning xazinangizda joduni qaytaradigan dori bor ekan. Shu doridan bersangiz, olib borib shahzodani o‘ziga keltirsam, katta yordam qilgan bo‘lar edingiz, — debdi.

— Men dorimni hech kimga bermayman, — debdi podsho, — kimda-kim mening qizimni ajdahodan qutqarsa, o‘shanga dorini ham, qizimni ham beraman.

Hotam:

— Agar va’dangizda tursangiz, qo‘limdan kelgancha harakat qilib, qizingizni ajdahodan men qutqaraman, — debdi.

Podsho:

— Qancha-qancha polvonlar kelib, ajdahoni yenga olmagan, sen bir yosh bola bo‘lsang, qanday qilib uni yengasan? Senga rahmim keladi, qo‘y, baloga giriftor bo‘lib yurma, doridan picha beray, olib keta ber, — debdi.

Hotam:

— Mardning ishi muhtojlarga ko‘maklashish, nochorlarni og‘ir ahvoldan qutqarishdir. Men boshingizga tushgan bir falokatni eshitib turib, sizlarni ajdahodan qutqarmay, bu shahardan ketmayman. Menga ijozat bering, ajdahoni o‘ldirganimdan keyin xizmatlarim evaziga dorini olib ketaman, — debdi. Podsho Hotamning botirligiga qoyil qolib:

— Mayli, ijozat berdim, — debdi.

— Podshohim, — debdi Hotam, — menga beshta odam bering, — ular shahringizning bir chetidagi ikkita katta chinorni g‘o‘la-g‘o‘la qilib kesib, maydalab tolqon qilib bersinlar. Yana o‘nta mol so‘ydirib ularning terilarini butun holda bering! — debdi. Podsho rozi bo‘libdi.

Shu ondayoq beshta xizmatchisini chaqirib:

— Sizlar Hotamning aytganlarini bajaringlar, — debdi. Yana bir necha xizmatkorlarini chaqirib:

— Sizlar o'nta mol so'yib, terilarini butun holda Hotamga keltirib beringlar!— debdi. Hotam beshta odamni olib, to'g'ri shahar chetidagi ikki chinorning tagiga boribdi. Chinorlarni kestirib, g'o'la-g'o'la qilib, maydalab tolqon holida mollarning terisiga tiqib ho'kiz shakliga keltiribdi. Ularni ajdahoning suvdan chiqadigan joyiga olib borib qo'yibdi, Hotam bilan podshoning qizi tepalikda tomosha qilib turibdi. Birozdan keyin ajdaho daryodan chiqib, „ho'kiz"ni damiga tortibdi-yu, shu ondayoq zaharlanib o'libdi. Qiz o'zini o'limdan qutqazgan bahodir yigitga minnatdorchilik bildiribdi, qiz bilan Hotam sevinishib, podshoning oldiga borishibdi. Podsho ishonmay, ajdaho tomonga vazirlarini yuboribdi. Vazirlar borib haqiqatan, ajdahoning o'lganini ko'rib, podshoga xabar berishibdi. Podsho Hotamning qilgan ishiga qoyil qolib:

— Ey, botir, endi men senga qizimni beraman, seni bu shahardan hech qayerga yubormayman, — debdi.

Hotam:

— Ey, podshohim, men hali yoshman, uylanmayman, dorini bersangiz, kelgan izimga qaytaman, — debdi. Podsho ko'nmasdan:

— Seni hech qayerga yubormayman, — deb turib olibdi.

— Podshohim, — debdi Hotam, — bo'lmasa menga dorini bering, men olib borib o'rtog'imni hushiga keltirib, uni murod-maqsadiga yetkazib, keyin qaytib kelaman, uylanish masalasini esa bafurja maslahatlasharmiz. — Podsho bu so'zni ma'qul topib, odamni hushiga keltiradigan va behush qiladigan dorilarni Hotamga beribdi. Hotam bir necha kun yo'l bosib shahzodaning yotgan joyiga kelibdi. Unga dorini hidlatib hushiga keltiribdi. Shahzodaga turli ovqatlar berib, uni darmonga kirgizibdi. Bir-ikki kun dam olgandan keyin Hotam shahzodani parilar bog'iga olib boribdi. Bog'ning bir chetida otdan tushib:

— Shahzoda, siz shu yerda otlarga qarab turing, men bog'ga kirib chiqay, — debdi. Hotam bog'ga kirib, aylanib, kampirlar yashaydigan uyning eshigi yonida yashirinib quloq solibdi. Hech qanday tovush eshitilmagach, eshikni ochib ichkariga kiribdi. Ikki kampir uxlab yotgan ekan. Sekin kampirlarning yoniga borib, behush qiladigan dorini iskatibdi.

Ularning oyoq-qo‘llarini bog‘labdi. Kampirlarning birini hushiga keltirib:

— Sen kimsan, bu yerda nima qilib yuribsan? — debdi. Oyoq-qo‘li bog‘langan kampir:

— Sen meni bo‘shat, aytganingni bajo keltiraman, — debdi.

— Yo‘q, — debdi Hotam, — oyoq-qo‘llaringni yechmayman, avval kimligingni aytasan, bo‘lmasa, kallangni olaman.

Kampir yalinibdi, yolvoribdi, Hotam bo‘sh kelmabdi. Axiri kampir aytishga majbur bo‘libdi.

— Bu bog‘ parilar bog‘i. Parilar podshosining uch qizi va uning uch kanizagi bu yerga yilda bir marta kelib o‘ynab-kulib ketishadi. Biz ularga ovqat tayyorlab beradigan xizmatkorlari bo‘lamiz.

Hotam:

— Bu yerga kelgan odamlarni qanday qilib o‘ldirasizlar? — deb so‘rabdi.

— Jodu qilib o‘ldiramiz, — deb javob beribdi kampir.

Hotam cho‘ntagidan behush qiladigan dorini olib, kampirga iskatib, uni behush qilibdi. Endi ikkinchi kampirni hushiga keltiribdi.

— Sen ayt, parilar podshosi qanday qilib, qachon va qay vaqtda keladi? — deb so‘rabdi Hotam.

Kampir:

— Parilar podshosining to‘rtta qizi, qirqta kanizagini bir qancha devlar taxtda ko‘tarib keladilar.

Hotam devlarning kelish vaqtini bilib olgandan keyin yana kampirni behush qilib qo‘yibdi. Ularning ust kiyimlarini yechib olib uydan chiqibdi, bog‘dagi ikkinchi bir hujraga kirsa, uchta yosh yigit ilik qoqib o‘tirgan emish. Hotam ulardan:

— Siz kim bo‘lasiz, bu joyda nima qilib o‘tiribsiz? — deb so‘rabdi. Yigitlardan biri:

— Ey, aka, siz bu joyga qanday qilib kelib qoldingiz? Tezda chiqib keting! Bu yerda ikkita jodugar kampir bor. Sizni ham jodu qilib o‘ldiradi, — debdi. Hotam:

— Qo‘rqmang, kampirlarni behush qilib qo‘ydim, — debdi. Yigitlar sevinib Hotamga o‘z boshidan kechirgan voqealarni so‘zlab beribdilar. Ulardan biri:

— Men bir podshoning o‘g‘liman, bular vazirlarning o‘g‘illari. Biz tomosha qilib yurib shu bog‘ga kirib qoldik. Men parilar podshohining katta qiziga oshiqman, bular esa ikki o‘rtancha qiziga oshiq. Jodu bilan bizni xizmatkor qilib qo‘ydi. Biz har kuni ilik qoqib ikki shum kampirga palov qilib beramiz, — debdi. Hotam ularga:

— Xafa bo‘lmanglar, men sizlarni ham murod-maqsadingizga yetkazaman, — debdi. Hotam tashqariga chiqib, shahzoda Ibrohimni ham ilik qoqib o‘tirgan yigitlar oldiga olib kiribdi va ular bilan tanishtiribdi. Hotam va yigitlar birgalashib ichkaridagi boshqa bir hujraga kirishibdi. U yerda parilar podshosi qizlarining qirqta kanizagi bilan tushgan suratlarini ko‘ribdilar. Shahzoda Ibrohim sevgan qizining suratini ko‘rib behush bo‘lib yiqilibdi. Hotam uni hushiga keltiribdi. Ular bog‘ning ichkarisiga borishibdi. Gulzorlar orasidagi bir shohona supada ko‘rpachalar solig‘liq, dasturxonlar turli mevalar, xilma-xil ovqatlar bilan to‘la ekan. Ilik qoqib o‘tirgan shahzoda Hotamga aytibdi:

— Parilar podshosining qizlari qirq kanizagi bilan shu supada o‘tirib ovqatlanadilar, so‘ngra o‘yin-kulgi qilib qaytib ketadilar.

— Qani bo‘lmasa, — debdi Hotam, — Hammamiz dasturxondagi ovqatlardan yeb qorinlarimizni to‘yg‘azib, parilar kelishini kutamiz.

Yigitlar o‘tirib ovqatlanishibdi. Hotam ikki vazirning o‘g‘liga:

— Siz ikkingiz jodugar kampirning kiyimini kiying, kampirlarga o‘xshab, parilar xizmatini qilishga tayyorlaning, — debdi. Ikki vazir o‘g‘li kampir suratiga kiribdi, ikki shahzoda esa, ovqat pishirib tayyorlabdi. Hotamning o‘zi bir eshik orqasiga yashirinib qilichini yalang‘ochlab turibdi.

Parilar kela boshlabdi. Kampirlar suratidagi yigitlar peshvoz chiqib:

— Kelinglar, kelinglar, hamma yoq tinchlik, kichik eshikdan kira beringlar!— debdilar.

Parilar podshosining buyrug‘iga muvofiq, hamisha avval devlar kirar ekan, keyin podsho bilan qizlari, kanizlari kirar ekan. Devlar kichkina eshikdan birma-bir kira boshlabdi. Hotam eshikdan kirgan devning boshini birma-bir kesib tashlay beribdi. Shunday qilib Hotam hamma devni o‘ldiribdi. Peshvoz chiqqan yigitlardan biri parilar podshosiga:

— Podshohim, siz bu tarafdan kiring! — debdi. Podsho qizlari va qirq kanizi bilan boshqa eshikdan kiribdi. Ovqat tayyorlagan shahzodalar

ovqatni suzib, podshoning oldiga olib kelayotganlarida, yaxshi ko'rgan qizlarini ko'rib qolib hushlaridan ketib qolibdilar. Buni ko'rgan podsho: „Bu yerga chetdan odam kirib qolgan ekan-da", — deb qahri kelibdi: —Jallod! — deb qichqiribdi:

Hotam qilichini yalang'ochlab podshoning oldiga kelibdi.

— Ha, mana men jallod, sizning jallodlaringizni qirib tashlab, o'rniga o'zim qoldim, — debdi. Podsho hayron bo'lib:

— Bu nima deganing, qani, qayerda o'ldirding? — debdi. Hotam:

— Ko'rishni istasangiz, yuring! — deb podshoni boshlab olib borib, o'lib yotgan devlarni ko'rsatibdi. Podsho Hotamning botirligiga ajablanibdi. Birgalashib qizlarining oldiga boribdi. Hotam podshoga qarab, yigitlarni ko'rsatib:

— Mana bu shahzodalar sizning to'rtta qizingizga oshiq-u beqaror bo'lib, ularga yetishish umidida turli mashaqqatlarga uchrab, jodugar kampirlar qo'lida abgor bo'libdilar. Qizlaringizni shu shahzodalarga berasizmi, yo'qmi? — debdi. Podsho Hotamdan qo'rqqanidan katta qizini shahzoda Qosimga, ikki o'rtancha qizini ikki vazirning o'g'liga, kenja qizini esa shahzoda Ibrohimga nikohlab beribdi.

Hotam ikki shahzoda va ikki vazirning o'g'lini qalliqlari bilan o'z yurtlariga jo'natibdi. O'zi esa, Hirot shahriga ketibdi. Hirot podshosi Hotamni sevinib kutib olibdi. Ertasiga to'yni boshlamoqchi bo'lganida Hotam:

— Podshohim, — debdi, — men uylanishdan avval o'zimning ota-onamni topib kelay, ruxsat eting!

Podsho rozi bo'lib, Hotamni kuzatib qolibdi. Hotam Hirot shahridan chiqib, to'g'ri Jalolboy turgan shaharga boribdi. Jalolboy uni hurmat bilan kutib olibdi. Bir necha kundan keyin Hotam Jalolboydan:

— Mening ota-onam kim edi, ular qayerda? — deb so'rabdi.

— Men sizning otangizni tanimayman, — deb javob beribdi Jalolboy, — shahrimizda Dadaboy degan chol bor edi. Men sizni o'sha kishidan sotib olgan edim.

Hotam o'z shahriga qarab jo'nabdi. Bir necha kun yo'l yurib, o'z shahriga yetib kelibdi. Ertasiga bozorga borib bir kosib choldan:

— Ey, ota, bilasizmi, shu shaharda Dadaboy degan chol bormi? — deb so'rabdi. Kosib o'ylab turib:

— Ha, o'g'lim, bor, — debdi.

Hotam:

— Otajon, agar sizga malollik kelmasa, Dadaboy akaning uyiga borib chaqirib kelsangiz, — debdi. Kosibning xizmat haqiga besh tilla beribdi. Kosib tillani ko'rib xursand bo'lib, do'konini Hotamga qoldirib, shoshganicha Dadaboy akaning oldiga borib, uni olib kelibdi.

Hotam cholni mehmon qilibdi. So'zlashib o'tirib:

— Ota, siz bundan bir necha yil ilgari Hotam degan bolani shu shaharlik Jalolboyga sotgan ekansiz. Hotam sizga ko'pdan-ko'p salom aytdi. Ham biroz sovg'a berib yubordi, — deb yonidan o'n tilla chiqarib beribdi. — Shu Hotamning ota-onalari qayerda? — deb so'rabdi. Dadaboy sevinganidan yig'lab yuboribdi:

— O'g'lim, men uning otasini tanimayman. Lekin onasini bilaman. Onasi o'g'lini boqa olmaganidan menga bergan edi. U shahardan uzoq bo'lmagan qishloqda bir boyning qo'lida xizmat qiladi, deb eshitgan edim, — debdi-da, Dadaboy uyiga qaytibdi.

Hotam ertasiga onasi yashagan qishloqni axtarib ketibdi. Yo'lda so'rab-so'rab qishloqni topib, boyning uyiga boribdi. Boy Hotamni ko'rib: „Bir katta savdogar bo'lsa kerak", deb otini bog'lab, mehmonxonaga olib kiribdi. Hotam salomlashib, boyga:

— Sizning qo'lingizda Adolatxon degan bir kampir oqsoch bo'lib ishlar ekan, o'g'li biroz sovg'a berib yuborgan edi, shuni beray deb kelgan edim, — debdi. Boy kampirni chaqiribdi. Adolatxon yugurib mehmonxonaga kiribdi. Hotam o'rnidan turib:

— Ona, men sizning o'g'lingiz Hotamning oldidan keldim. Sizga biroz sovg'a berib yuborgan edi, — deb yonidan yigirma tilla chiqarib beribdi. Ona Hotamga tikilib:

— Bolam, siz Hotamning o'zi emasmisiz. Sizning ko'z-qoshlaringiz, qarashlaringiz Hotamnikiga o'xshaydi, — deb yig'lab yuboribdi.

Hotam ham o'zini tuta olmay yig'lab, onasini quchoqlab:

— Ona, men o'g'lingiz Hotam bo'laman, — debdi. Boy hayron bo'lib, turgan joyida qotib qolibdi. Hotamni mehmon qilibdi. Ona-bola o'sha kechasi gaplashib chiqishibdi. Ertasi ular shaharga qarab yo'l olishibdi.

Hotam shahardan bir hovli olib, onasi bilan yashay boshlabdi. Bir-ikki kun o'tgach, onasidan so'rabdi:

— Ona, mening otam kim edi? Hozir qayerda?

Onasi yig'lab yuboribdi:

— Ey, bolam, sening otang bir kambag'al Nishonboy degan polvon edi. Bir kun otang sayildan Misr podshosining Temurbek degan polvoni bilan kurashib, uni yenggan. Podsho o'z polvonining bir kambag'aldan yengilganiga g'azablanib, otangni dorga osib o'ldirgan, — debdi. Hotam buni eshitib juda xafa bo'libdi.

— Ona, — debdi Hotam, — otam gunohsiz o'lgan ekan, men bolasi bo'la turib uning o'chini olmasam, bu dunyoda tinch yashay olmayman.

— Jon bolam, — debdi onasi, — o'lganning orqasidan o'lib bo'lmaydi. Podshodan o'ch olaman, deb sen ham bir baloga duchor bo'lma, necha yillar sening dardingda qon yig'lab senga intizor bo'lib zo'rg'a yetishganimda, yana meni tashlab ketasanmi, qo'y bolam, — deb yolvoribdi.

Hotam:

— Yig'lamang, ona! Siz meni duo qilib, ijozat bering! — deb yalinibdi. Onasi yig'lab-yig'lab axiri oq fotiha beribdi. Hotam bir necha kun yo'l yurib, Misr shahriga kirib boribdi. Shaharning chetrog'idagi bir eshikni taqillatibdi. Hovlidan bir kampir chiqibdi. Hotam u kampirdan bir kecha qo'nib ketishni so'rabdi. Kampir:

— Bolam, biz juda kambag'almiz, otingizga cho'p solishga ham qurbimiz kelmaydi, — debdi. Hotam:

— Ona, undan g'am yemang, bir kecha qo'nishga ruxsat etsangiz bo'lgani, — debdi. Kampir ruxsat beribdi. Hotam hovliga otini bog'lab uyga kiribdi. Kampir choyga olov yoqibdi. Hotamning bergan puliga oziq-ovqat olib kelibdi. Kechqurun ovqat yeb o'tirishganda kampir birdan yig'lab yuboribdi.

— Ey, ona, nima uchun yig'laysiz? — deb so'rabdi Hotam.

— Eh, bolam, — debdi kampir, — mening ham senga o'xshagan Rahimjon degan o'g'lim bor, hozir zindonda yotibdi. Podsho uni dorga osmoqchi.

— Nima uchun dorga osadi? — deb so'rabdi Hotam. Kampir:

— Nimasini aytasan, bolam. Podsho ko'pkari choptirganda mening o'g'lim ham ot minib borib ko'pkari chopgan edi. Nima bo'libdi-yu falokat bosib podshoning bir ko'pkari chopgan odami

Rahimjonning oti ostida qolib o'libdi. Shunga podshoning qahr-g'azabi kelib zindonga solibdi. Endi uni o'ldirmoqchi, — deb o'ksib yig'labdi. Hotam:

— Xafa bo'lmang onajon, baxti bo'lsa qutular, — deb kampirni yupatibdi. Kecha o'tibdi. Ertalab nonushta qilib o'tirganida:

— Onajon, — debdi Hotam, — men sizga bir so'z aytaman, hozircha hech kimga bildirmang.

Kampir:

— Ayt bolam, ko'chaga gap tashiydigan odam emasman, — debdi.

Hotam:

— Men sizning o'g'lingizni zindondan qutqarishga harakat qilaman. Siz bozorga borib, menga qalandarlar jandasi hamda sapoyil sotib olib kelib bering! — debdi-da, pul beribdi. Kampir paranji yopinib bozordan Hotam aytgan narsalarni keltirib beribdi. Hotam qalandarlar jandasini kiyib, sapoyilni qo'lga olib, ko'chalarda maddohlik qilib yuribdi. Odamlardan yig'ilgan pullarni kambag'allar, gadoylarga ulashibdi. Hotamning aytib yurgan baytlari adolat, haqiqat to'g'risida ekan. Bu gaplar podsho qulog'iga yetibdi. Podsho „qalandar"ni olib kelib zindonga solibdi. Hotam zindonda Rahimjon bilan topishib, do'stlashibdi. Ikkisi maslahatlashib zindonda lahim kavlay boshlashibdi. Bir necha kundan keyin yer yuziga tuynuk ochilibdi. Hotam bilan Rahimjon va boshqalar zindondan ozod bo'libdilar. Hammasi maslahatlashib, qurollanib, kechasi podsho saroyiga hujum qilibdi.

Podshoni taxtdan ag'darib, o'ldirishibdi. Rahimjonni podsho qilib ko'tarishibdi. Hotam Rahimjonning onasi oldiga kelib bo'lgan voqealarni aytib beribdi. Kampir sevinib, Hotamni quchoqlab:

— Bolam, umringdan baraka top, murodingga yet! — debdi. O'z o'g'li Rahimjonni ko'rib quvonibdi. Hotam bu joydan ketmoqchi bo'lganini Rahimjonga aytibdi. Rahimjon Hotamga:

— Do'stim, agar siz ketsangiz, men ham ketaman. Menga podsholik kerak emas, — debdi.

— Yo'q, — debdi Hotam, — siz podsholikdan ketmang, men kelgunimcha, uyingiz yonidan bir imorat soldiring. Men onamni ko'chirib olib kelaman va shu shaharda yashayman.

Rahimjon juda xursand bo'libdi. Shu kunning o'zidayoq bir qancha ustalarni chaqirib imoratni boshlab yuboribdi.

Hotam yo‘lga chiqibdi. Yo‘l yuribdi, yo‘l yursa ham mo‘l yuribdi, oxiri Hirot shahriga yaqinlashib qolibdi. Yo‘lda ro‘parasidan kelayotgan yo‘lovchidan shahardagi ahvolni so‘rabdi. Yo‘lovchi:

— Shaharda katta urush bo‘layotir. Podsho qiziga bir podshodan sovchi kelgan ekan. Podsho „Qizimni unashtirib qo‘yganman“, deb sovchilarni qaytargan ekan. Sovchi qo‘ygan podsho lashkar to‘plab kelib jang qilayotibdi, — debdi. Hotam shaharga bostirib kelgan qo‘shinga qarshi jang qilayotganlarga qo‘shilibdi. Mardlik ko‘rsatib, o‘z yonidagi jangovar yigitlar bilan bosqinchi shoh lashkarini yengibdi. Qarorgohida o‘tirgan bosqinchi podshoni vazirlari bilan birga o‘ldirib, keyin Hirot shahriga kiribdi. Hirot podshosi Hotamning mardligiga qoyil qolib, uni xursand bo‘lib kutib olibdi. Qirq kecha-yu qirq kunduz to‘y qilib, qizini Hotamga beribdi. Hotam qizning shahrida bir oy turgandan keyin xotini bilan onasi yashagan shaharga boribdi. U yerda uch-to‘rt kun turgach, onasi va xotini bilan Misrga ko‘chib ketishibdi. Rahimjon Hotamni shod-xurramlik bilan kutib olibdi. Yangi imoratga joylashibdi. Hotam o‘z onasi va xotini bilan murod-maqsadiga yetibdi.

Arab laqqi

Qadim zamonlarda Buxoroning bir podshohi bo‘lib, uning mol-u dunyosi ko‘p ekan. Farzandlari ham ancha ekan. Podsho kayf-u safoni, o‘yin-kulgini yaxshi ko‘rar, uning saroyida ko‘p hofizlar, cholg‘uchilar, qiziqchilar ham bor ekan. U biror joyga borguday bo‘lib qolsa, ahli san’atni ham o‘zi bilan olib yurar ekan. San’atkorlar ichida keksa bir chol ham bor ekan. Bu cholni kishilar Arab laqqi deb atashar ekan. Arab laqqi ham boshqa san’atkorlar qatorida birga yurar va podsho so‘ragan vaqtda, bir-ikki kalima kulgili latifa aytib, o‘tirgan kishilarni kuldirib qo‘yar ekan, xolos. So‘ramasa, eshik yonidan nari ketolmay, podsho so‘zini kutib o‘tirar ekan. Arab laqqining kiyishga kiyimi, yeyishga ovqati ham bo‘lmagani uchun u borgan joylardagi „aziz“ mehmonlar oldidan ortgan oshni non orasiga qo‘yib, uyida kutib o‘tirgan kampiriga keltirar ekan. Chol bilan kampir nihoyatda kambag‘al va qashshoq holda yashar ekanlar. Ularni kishilar na to‘yga, na tomoshaga va na ma’rakaga aytar ekanlar. Buning ustiga farzandlari ham yo‘q ekan. Chol bilan kampir uyda o‘tirganlarida uzoqdan-uzoq hasratlashib dardlashar ekanlar.

Arab laqqi kunlarning birida podsho va uning mulozimlari bilan juda uzoq yuribdi, charchaganidan butun hayotiga la’natlar o‘qibdi. Uning hayotdan noroziligi to‘g‘risidagi xabar podshoga borib yetibdi. Maishat

kayfini surib o‘tirgan podsho cholni oldiga chaqirtirib, arzini so‘ramoqchi bo‘lganida, chol unga qulog‘ini tutibdi. Atrofda o‘tirgan o‘nlab kishilar chol bilan podsho o‘rtasida bo‘lib o‘tgan gapni eshitmay hayratda qolibdilar.

Oradan ko‘p o‘tmay chol bilan kampirning turmushlari yaxshilanibdi. Kampirni yon qo‘shnilardan tashqari, Buxoroning ko‘zga ko‘ringan boylari, amaldorlari to‘ylariga ayta boshlabdilar. Hayitlarda allaqanday noma’lum kishilar chol uyiga qimmatbaho sovg‘alar keltira boshlabdilar. Qisqa vaqt ichida Arab laqqining ombori g‘alla bilan to‘libdi, molxonasiga sigir, qo‘sh ho‘kiz, otlar bog‘lanibdi. Chol bilan kampirning kiyimi ham shoyi bo‘libdi, shunday qilib chol bilan kampir juda boyib ketibdilar. Kunlarning birida buning xabari podshoga yetibdi. Podsho cholni oldiga yana chaqirtirib, uning boyib ketish sababini so‘rabdi. Arab laqqi shunda podshoga qarab:

— Hazrati oliylari, men buning sabablarini oldin hech bilmagan edim, keyin-keyin tushuna boshladim. O‘zingizga ma’lumki, mening rahmatlik otam sizning rahmatlik otangiz davrida xizmatkor edi, men bo‘lsam yoshligimda hofizlik qilar edim, yoshim ulg‘aygach, kishilaringiz: „Tovushing buzilibdi, qaribsan“, degan gaplar bilan hofizlikdan chetlashtirdilar, oxiri kunim o‘tmagach, to‘pchiboshiga arz qildim, so‘ngra u meni yana davlatingiz soyasida hikoya aytib yurishga ijozat olib berdi. Ana shundan buyon yigirma yil o‘tdi. Bir marta arab hikoyasini aytganimda, „Arab hikoyalarini buzib aytadigan laqma“ deyishdi. Undan keyin nomim Arab laqqi bo‘ldi. Bir kuni charchab, holdan ketib, la’natlar aytganimni eshitib, sababini so‘ramoqchi bo‘lganingizda sizga qulog‘imni tutdim. Siz qulog‘imga shivirlab, qarg‘ishim sababini so‘radingiz, atrofdagi o‘tirgan kishilar bundan xavfsiradilar. Ana shu kundan boshlab qonunsiz ish qiluvchi qozingiz, hokimingizdan tortib oddiy soliqchingizgacha menga sovg‘a bera boshladilar. Ular ikkovimizni sirdosh deb o‘yladilar va o‘zlarining gunohlarini berkitish uchun meni rozi qilib turdilar. Bo‘lgan ish shu. Kim biladi, menga o‘xshaganlar juda ko‘p. Har bir kambag‘aldan siz kabi podshohlar hol so‘rab, qulog‘ini tutsa, ko‘p yaxshi kunlar kelar edi, — degan ekan.

Navoiy bilan yamoqchining o‘g‘li

O‘tgan zamonda bir yamoqchi bo‘lgan ekan. Uning yolg‘iz o‘g‘li bo‘lib, maktabga qatnar ekan. Bir kun maktabga ketayotib, yigit katta bir boloxonada o‘tirgan chiroyli qizni ko‘rib, unga oshiq-u beqaror bo‘lib qolibdi. Oradan bir necha kun o‘tgach, qiz ko‘rinmay qolibdi. Yigit sevganini bir ko‘rishga zor bo‘lib, ko‘p azoblanibdi. Bir kun yigit kechqurun maktabdan qaytib kelayotganida beixtiyor boyning darvozasidan kirib, tashqari hovlidan o‘tib, to‘g‘ri ichkari hovliga qarab yuribdi va birdan qizni ko‘rib yuragi o‘ynab ketibdi. Es-hushini yig‘ib: „Men qayerga kirib qoldim“, deb orqasiga qaytibdi. Shu payt tashqaridan boyning tovushi eshitilib qolibdi. Yigit nima qilishini bilmay, o‘zini boyning mehmonxonasiga uribdi. Boyning mehmonxonaga burilganini sezgan yigit tezlik bilan mehmonxonadagi gilamni yig‘ishtira boshlabdi. Boy hovliqib jahl bilan yigitga:

— Sen kimsan, nima qilyapsan? — debdi.

Yigit:

— Men o‘g‘riman, gilam o‘g‘irlash uchun kelgan edim, — debdi.

Boy g‘azablanib yigitning ikki qo‘lini bog‘lab qozixonaga olib boribdi. Shu payt qozining yonida Alisher Navoiy suhbatlashib o‘tirgan ekan.

Boy qoziga avval salom berib, keyin:

— Taqsir, sizning oldingizga o‘g‘ri tutib keldim. Mehmonxonaga kirsam, bu yigit gilamni yig‘ishtirib olib chiqib ketayotgan ekan. Ushlab olib huzuringizga keltirdim. Endi buni jazolasangiz, — debdi.

Qozi yigitdan:

— Ey, yigit, nimaga o‘g‘irlik qilding, ayt! — debdi.

Yigit:

— Men gilam o‘g‘irlash uchun kirib, gilamni ko‘tarib ketay deb turganimda, boy buva kelib qoldilar. Qo‘lga tushdim, — debdi.

Qozi yigitning qo‘lini kesishga buyuribdi. Navoiy so‘roq-javobni eshitib, razm solib turgan ekan, tikilib qarasa, yigit tanish ko‘rinibdi. Mahallasidagi Normat yamoqchining o‘g‘li. Buning qo‘lidan o‘g‘irlik kelmaydi. Navoiy o‘ylab, yigitning bu ishida boshqa sabab bo‘lsa kerak, debdi-da, qoziga:

— Taqsir, ijozat bersangiz, yigitdan bir og‘iz gap so‘rasam. Sizlar chiqib tursangizlar. So‘rab aniqlasam, — debdi.

Qozi bilan boy tashqariga chiqib ketgach, Navoiy yigitga qarab:

— O‘g‘lim, seni yaxshi taniyman, otang yamoqchi, sening qo‘lingdan o‘g‘rilik kelmaydi. To‘g‘risini ayt, nima bo‘ldi, balki senga yordam qilarman, — debdi.

Yigit avval uyalib, aytmabdi. Navoiy qistay bergach, aytishga majbur bo‘libdi.

— Ey, ota, men boyning qiziga oshiqman. Bundan boy ham, qizi ham xabarsiz. Bir necha kundan beri qizni ko‘ra olmay qiynaldim. Bugun bexosdan boyning uyiga kirib qolibman. Qizni ko‘rgach, o‘zimga kelib, ichkari hovlidan qaytib chiqib ketayotganimda, boyning tovushini eshitib qoldim. O‘zimni mehmonxonaga urib, gilamni yig‘ishtira boshladim. O‘zimni o‘g‘ri deb tanitdim, taqsir, mening bundan boshqa ilojim yo‘q edi. Aslida o‘zingiz bilgan kambag‘al Normat yamoqchining o‘g‘liman. Boy ming so‘raganimiz bilan qizini menga bermaydi. Nima qilay axir, ota! — deb yig‘labdi.

Shunda Navoiy:

— Bo‘ldi, o‘g‘lim, yig‘lama, otang o‘rniga ota bo‘lib boyning qizini olib berganim bo‘lsin! — debdi va qozi bilan boyni chaqiribdi.

— Taqsirlar, u yigitni va uning otasini men yaxshi bilaman. Bu yigitning qo‘lidan o‘g‘rilik kelmaydi. Bu yigit sizning qizingizga oshiq bo‘lib qolgan ekan, boy. Endi siz hozir uyingizga borib, to‘y harakatini qila bering. Men o‘z nomimdan qizingizga sovchilar yuboraman. Bu juma o‘tib kelasi juma to‘y bo‘ladi. Bu bola mening farzandim. Siz bilan biz quda bo‘ldik, boy bobo! — debdi. Boy ham, qozi ham hayron bo‘lib, turgan o‘rnida qotib qolibdi.

Shunday qilib, Navoiy yamoqchining o‘g‘liga boyning qizini olib beribdi. Yamoqchining o‘g‘li boyning qiziga uylanib, murod-maqsadiga yetibdi.

Navoiy bilan mardikor

Bir o‘spirin yigit mardikorchilik bilan kun kechirar ekan. U yurgan yo‘lida odamlar o‘rtasida bo‘lgan janjallarni bostirib, birovning aravasi loyga tiqilib qolsa, „ha-ha“lashib chiqarishib, xalqqa yordami tegib turar ekan. Bu yigitdagi xislatni ko‘rgan Alisher, uni hurmatlab, qachon ko‘rsa undan oldin salom berib o‘tar ekan. Yigit Alisherning bu hurmatiga ajablanib: „Men erta-yu kech odamlarning janjallarini bostirib, loyga botgan aravalarini chiqarishib yuraman, umrimda namoz o‘qimaganman, ro‘za tutmaganman, Alisher meni bunchalik hurmat qiladi. Bu yurishimdan foyda yo‘q. Bola-chaqam bo‘lmasa, menga dunyoning nima keragi bor“, deb pirga qo‘l beribdi. Xudojo‘y kishi bo‘lib, mardikorchiligini tashlab, bir masjidning jilovxonasida erta-yu kech hech kim bilan ishi bo‘lmay, toat-ibodat qilib o‘tiradigan bo‘libdi.

Bir kun yigit jilovxonada tasbeh o‘girib o‘tirgan ekan, Alisher bir yigit bilan gaplashib, jilovxona oldidan o‘tib qolibdi. Yigit ko‘nglida: „Alisher juda karomatli odam ekan, mening namozxon bo‘lib, toat-ibodat qilishimni avvaldan bilib, meni hurmat qilar ekan“, deb o‘rnidan turib, ta’zim bilan salom beribdi. Alisher salomiga alik olish

u yoqda tursin, aftiga ham qaramay o‘tib ketibdi. Yigit: „Alisher yonidagi yigitning gapiga berilib, meni payqamay qolgan bo‘lsalar kerak“, deb o‘ziga tasalli beribdi. Oradan uch-to‘rt kun o‘tar-o‘tmas, Alisher yana o‘sha yigit bilan gaplashib kelaveribdi. Yigit o‘rnidan turib salom beribdi. Alisher yana indamay o‘tib ketaveribdi, yigit hayron bo‘lib, Alisherdan:

— Taqsir, bir umr peshonam sajdaga tegmay, baqirib-chaqirib yurganimda salom berib o‘tar edingiz, endi men erta-yu kech toat-ibodat qilib o‘tirib, sizga salom bersam, alik olmaysiz. Buning sababi nima? —deb so‘rabdi. Shunda Alisher:

— Sen, o‘sha baqirib-chaqirib yurganingda xalqqa foydang tegib yurar eding, endi bo‘lsa ertalabki nonushtang bilan kechqurungi ovqatingning g‘amida ertadan kechgacha xalqqa ko‘z tikib o‘tirasan. Salomingga alik olmasligimning sababi shu! — debdi.

Navoiyning bu so‘zlari yigitga qattiq ta’sir etib, u o‘zining avvalgi ishini ham davom ettiradigan bo‘libdi.

«Ziyod botir» ertagiga ishlangan rasm

Navoiy bilan cho‘pon

Navoiyning yoshligida otasi o‘lib ketgan ekan. Otasi o‘lgandan so‘ng o‘z shahrida turolmay, Navoiy Samarqandga borib, madrasada o‘qibdi. Ko‘p qiyinchiliklar bilan o‘qishni tamomlab, yana o‘z shahriga qaytibdi. Ot-ulovsiz piyoda yurib, bir necha kun deganda bir tog‘ga kelibdi. Bu joyda bir mo‘ysafid cho‘pon bilan uchrashibdi.

Navoiy cho‘ponni darrov tanibdi. Cho‘pon o‘zini ko‘tarib katta qilgan, otasining qo‘yboqari ekan. Chol ham Navoiyni tanib: „Tushimmi, o‘ngimmi?“ deb ko‘rishibdi. Darrov belbog‘idan ikkita non chiqarib, Navoiyni sut bilan mehmon qilibdi. Navoiy cho‘pondan:

— Bu qo‘ylar kimniki? — deb so‘rabdi. Chol:

— Bolam, bu qo‘ylarning hammasi sizniki, siz u yoqdaligingizda otangizdan qolgan mollar har kimning qo‘lida qolib edi. Otangiz hayot vaqtida 200 qo‘yni sizga atab menga topshirgan edi. Bu qo‘ylar bolalab hozir 700 dan oshdi. Otangizning vasiyatini o‘z o‘rniga qo‘yganim uchun xursandman, bu qo‘ylarni endi sizga topshiraman, — debdi.

Navoiy bir kecha cho‘ponning uyida mehmon bo‘libdi. Ertasi qo‘ylardan ikki yuzini ajratib cholga beribdi:

— Ota, siz ham bola-chaqalik odamsiz, mana bu qo‘ylarni xizmat haqingiz uchun oling!

Cho‘pon Navoiydan juda xursand bo‘libdi. Shundan so‘ng Navoiy qolgan besh yuz qo‘yni haydab bozorga olib ketibdi. Bu qo‘ylar juda semiz bo‘lgani uchun atrofini xaridorlar o‘rab olibdilar. Odamlar Navoiydan:

— Qo‘yingiz necha pul? — deb so‘raganlarida, Navoiy:

—Men qo‘yimni nasiyaga sotaman. Shu shart bilanki, pulini podsho o‘lgan kuni berasizlar. Shu shartimga ko‘ngan kishi bittadan yetaklab olib ketaversin! — debdi.

Bozordagi odamlar darrov talashib, qo‘ylarni bittadan yetaklab olib ketibdilar. Shu kuni podshoning amaldorlari podshoga bu xabarni yetkazibdilar.

— Ey, podshohi olam, nima deysiz, bugun bozorga bir qalandarsifat yigit kelib besh yuz qo‘yni xalqqa nasiyaga tarqatib yubordi. Pulini podsho o‘lgan kuni berasizlar, deb sizga o‘lim tiladi, — debdilar. Shunda podsho g‘azablanib:

— Boringlar, o‘sha qalandarni mening huzurimga hozir qilinglar, — deb buyuribdi. Amaldorlar darrov bozorga borib Navoiyning qo‘lini orqasiga bog‘lab, podshoning qoshiga olib kelibdilar, podsho qarasa, yoshligida birga o‘qigan do‘sti Navoiy ekan. Podsho Navoiyga:

— Nima uchun shuncha qo‘yni xalqqa berib yubordingiz, mening o‘limimga shunaqa rozimisiz? — debdi. Shunda Navoiy:

— Ey, podshohim, men chakki ish qilganim yo‘q. Sizning podsho bo‘lganingizni eshitib, qo‘ylarni tarqatib yubordim. Shunday ham berib yuborishim mumkin edi. Biroq ba’zi bir odamlar tekin moldan hazar qilishadi. Shuning uchun qo‘yning pulini podsho o‘lgan kuni berasizlar, deb aytdim. Endi qo‘ylarni olib ketgan odamlar: „Ishqilib podshohimiz o‘lmasin. Podsho o‘lsa, Navoiy pulini qistaydi“, deb sizni duo qilib yurishadi, — debdi.

Navoiyning bu donoligiga podshoning zavqi kelib, uni o‘ziga vazir qilib olibdi.

Ibn Sino va jinni

Bir podshoning Alovuddin degan yaqin qarindoshi bor ekan. Alovuddin asab kasalligiga yo'liqib, jinni bo'lib qolibdi. Xayolida go'yo u ho'kiz bo'lib qolgan ekan. Kecha-kunduz u ho'kizdek mo'rar va:

— Men ho'kizman, men ho'kiz, — deb bo'kirar ekan.

Uni qancha tabiblar boqib, udda qilisha olmabdi. Kasali kundan kun zo'rayib ketaveribdi. Oxiri shu darajaga yetibdiki, u hech narsa yemay, ichmay:

— Men ho'kizman, qassobni chaqiringlar, meni so'ysin, — deb mo'rar ekan. Bir necha kun o'tib, o'lar holatga yetibdi. Qarindosh-urug'lari nima qilishni bilolmay dovdirab qolishibdi.

Oxiri ular podsho huzuriga borishibdi va Alovuddinni Ibn Sinoga ko'rsatishni iltimos qilishibdi. Podsho Abu Alini chaqirtiribdi.

Abu Ali kelib Alovuddinning qarindosh-urug'laridan uning qachon kasal bo'lganligi, kasallikning qanday kechishi haqida batafsil so'rab olibdi. So'ng ishning nimadaligini tushunibdi-da:

— Bemorga qassob keldi deb aytinglar, — debdi, — hozir kelib seni so'yadi, denglar.

Ertasiga Abu Ali katta bir pichoq va qayroq tosh olib kasal tepasiga kelibdi. Ibn Sinoni pichoq bilan ko'rgan jinni xursand bo'lib ketibdi:

— O, qassob, men ho‘kizman, meni darrov so‘ygin-da, mehmonlarga qovurma qilib ber, — debdi.

— Ha, men ham xuddi shunga keldim, hozir so‘yaman, — debdi Abu Ali toshga pichog‘ini qayrab.

— Buni bog‘ga olib chiqinglar, — debdi xizmatkorlarga, — arqon bilan bir jom ham olib chiqing.

Shunday qilishibdi.

Bog‘da Abu Ali arqon bilan kasalning oyoq-qo‘lini bog‘latibdi. Tomog‘i tagiga jomni qo‘yibdi va bo‘g‘ziga pichoqni qadab, o‘zi bir qo‘li bilan uning sonlarini silab turib birdan:

— E... bo‘lmas ekan, — debdi, — Sen juda ozg‘in ekansan-ku! Mana qara, quruq suyak bo‘lib qolibsan... Sendan hech nima go‘sht chiqmaydi, chiqqanini ham yeb bo‘lmaydi. Mehmonlar bunday qovurmani yeyishmaydi. Men seni so‘ymayman, yaxshisi borib semizroq mol topib so‘yaqolay, yechinglar buni! — debdi.

Bu so‘zlarni eshitgan telba hiqillab yig‘lay boshlabdi.

— Meni so‘ying, so‘yaqoling, — deb yalinibdi Abu Aliga.

— Sen semizroq bo‘lganingda so‘yardim, — debdi Abu Ali. — Quruq suyak mol kimga kerak? Bu ahvolda go‘shting kimga kerak. Agar sen biroz semirsang, shundagina men kelib so‘yishim mumkin, shundagina seni so‘yib go‘shtingni hammaga tarqataman.

— Xo‘p, xo‘p, — debdi kasal, — men semiraman.

— Sen o‘zing semirolmaysan, — debdi Abu Ali. — Men o‘zim seni boqib semirtiraman. Keyin so‘yaman. Buning uchun men nima bersam hammasini yeyishing va ichishing kerak bo‘ladi.

— Xo‘p-xo‘p, — debdi yana kasal.

Ibn Sino unga foydali ovqatlar buyuribdi. Ovqat bilan kerakli dori-darmonlar ham, davo o‘tlar ham beribdi.

Shunday qilib, Ibn Sino aytgan ovqatlarni yegan sayin kasalning asabi ham, sog‘ligi ham joyiga tushib, butunlay tuzalib ketibdi.

Johil podsho va Abu Ali

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, bir podsho bor ekan. Uning bir suyukli xotini va bir qizi bor ekan. Podshoning xotini bedavo dardga chalinib, qattiq kasal bo‘lib, yotib qolibdi.

Podsho mamlakatning barcha qishloq va shaharlaridan tabiblar chaqirtirib, xotini dardiga davo topishni buyuribdi. Ularning davolashlari ham, dori-darmonlari ham zoye ketibdi. Bemor hech tuzalmabdi. Uning ahvoli kundan kunga og‘irlashib, oxiri dunyodan ko‘z yumadigan bo‘libdi.

O‘lim haq ekanligini tushungan xotin erini chaqirib, unga oxirgi istagini bildiribdi.

— Taqdir ekan, mening hayotim quyoshi botmoqda, men olamdan o‘taman, — debdi xotin. — Siz boshqaga uylanasiz, faqat bir istagim bor: xushaxloq, rahmdil, bolajon va mehribon bir ayolga uylaning, toki u qizimning ko‘z yoshini oqizmasin.

Podsho va’da beribdi. Xotin dunyodan o‘tibdi. Oradan bir necha yillar o‘tib ketibdi. Bir kuni qizi podshoga:

— Otajon, nega uylanmaysiz? — debdi.

— Qo‘rqaman, qizim, — debdi podsho. — Uyimizga begona xotin kelib, seni xafa qilib qo‘ymasin, deb qo‘rqaman. Agar kelgan ayol sen bilan chiqisha olmasa, men onang ruhi oldida gunohkor bo‘laman.

Agarda sen mening uylanishimni juda-juda istasang, unda o‘zing bir xotin top, u sening didingga mos bo‘lsin va senga o‘z onangdek mehribon bo‘lsin.

— Xo‘p bo‘ladi, — debdi qiz va otasiga yoqadigan xotin izlab ketibdi. So‘roqlay-so‘roqlay bir juvonni topibdi-da, otasini uylantiribdi.

Darhaqiqat, juvon xuddi otasi aytgandek, bag‘rikeng, ko‘ngli saxiy, barchaga mehribon ayol ekan. Qizni o‘z farzandidek ko‘ribdi. Ular ona-boladek totuv yashab ketishibdi.

Ammo taqdirni qarangki, bu baxtli va osuda hayot ham uzoqqa cho‘zilmabdi. Oradan bir yil o‘tar-o‘tmas bu xotin ham kasalga chalinibdi. Uning o‘ng tomoni falaj bo‘lib qolibdi. Uning o‘ng qo‘l, o‘ng oyog‘i ishlamay qolibdi, o‘ng ko‘zi ko‘rmas, o‘ng qulog‘i eshitmas ekan.

Podsho bosh tabibni chaqirtiribdi. U barcha tabiblar va shogirdlari bilan maslahatlashib, dori-darmon qilibdi. Lekin hech nafi bo‘lmabdi. Podshoga xabar berishibdi. Podshoning g‘azabi qo‘zib ketibdi.

— Bu qalloblar xalqdan pul undirishni bilar ekanlar, xolos, — deb shovqin solibdi u, — xalqni shilib yeydilar-u, ularning muolajasidan hech kimga naf yo‘q. Ular faqat yarmi kasal bo‘lgan xotinimni ham tuzata olmabdilar. Bunday bilimsiz tabiblar kimga kerak?! Qirq kun muhlat beraman: yo xotinimni tuzatishadi, yo mamlakatdan hammasini quvib chiqaraman!

Buni eshitgan tabiblar oyog‘i kuygan tovuqday pitirlashib qolishibdi. Tabibboshi ularni yig‘ib maslahat boshlabdi:

— Bu podshoh bekor gapirmaydi, — deyishibdi ular. — U aytganini qiladi. Bir chora topmasak, bizlarni sarson-u sargardon, xalq oldida sharmandayi sharmisor qiladi. Keyin hech kim bizga kelmay qo‘yadi.

Maslahat janjalga aylanib, uzoq davom etibdi. Har biri o‘zining gapini ma’qullab, o‘zganikini rad etar ekan. Shunday qilib ular uzoq vaqt bir qarorga kelisha olmabdi. Oxiri ulardan biri:

— Falon joyda bir shahar bor. O‘sha yerda Abu Ali ibn Sino ismli yosh tabib yashaydi. U tibbiyot ilmini juda yaxshi bilar emish, biz bilmaydigan narsalarning ko‘pidan xabardor bo‘lsa kerak. O‘shanga odam yuborib, maktub bilan murojaat etsak, ajabmaski, holimizga achinib yordamga kelsa. U, albatta, bu dardning davosini topsa kerak.

— Juda yaxshi, — deyishibdi hammalari.

Shu zahotiyoq xat yozishibdi-da, oralaridan ikki kishini vakil saylab Abu Ali shahriga chopar qilib yuborishibdi.

Maktub borib yetishi bilan Ibn Sino ertasigayoq yo'lga chiqib, shaharga yetib kelibdi.

Tabiblar uni kutib olib, podsho saroyiga olib borishibdi. Ular podsho taxti oldida yer o'pib salom berishibdi va:

— Biz olampanoh zavjiyalarini muolaja etgali keldik, — debdi tabibboshi. — Bergan muhlatingiz qirq kun to'lmasdan burun ayolingizni sog'-salomat ko'rgaysiz, degan umid bilan keldik.

— Inshoolloh, — deyishibdi qolgan tabiblar.

— Anavi navqiron yigit kim? — debdi podsho bir chekkada indamay turgan Abu Aliga ishora qilib. Men uni birinchi ko'rishim.

— Bu buxorolik olim Husayn, — deyishibdi ular. — Xotiningiz dardining davosini shu yigit biladi.

— Xo'p, unday bo'lsa, sizlar nima qilib yuribsiz, barchangiz yo'qoling bundan. Abu Alining o'zi qolsin.

Hammalari chiqib ketishibdi. Podsho avval ham Abu Ali haqida eshitgan ekan. Endilikda esa, shunday donishmand olimning kelganiga o'zida yo'q sevinib ketibdi. Ibn Sinoga alohida uy ajratish, ikki xizmatkor va ikki joriya ajratish haqida buyruq beribdi. Ular Abu Alining aytganini darhol bajo keltirishar ekan.

Ikki kundan keyin podsho Abu Alini haramga olib kelibdi.

Ibn Sino bemor xotin bilan parda orqasidan suhbatlashib, uning kasali nimada ekanini bilib olibdi va podshoga yuzlanib:

— Xotinlar hammomini yoqishga buyuring, — debdi. — Hammom qizishi bilan bemorni olib kirib yotqizishsin va yolg'iz qoldirib chiqib ketishsin. So'ng nima qilish kerakligini aytaman.

Hammomni yoqib, bemorni issiqxonasiga olib kirib yotqizib chiqishibdi. Abu Ali esa cho'rilardan birini chaqiribdi. Uni erkakcha kiyintiribdi, mo'ylov yopishtiribdi va:

— Ana endi hammomga kigin-da, bemor xotinga yopish. U dodlab qochsa, qo'lidan mahkam ushlab o'zingga tort, — debdi.

Cho'ri xuddi shunday qilibdi. U hech kimga ko'rinmay bemor yoniga kiribdi. Podsho xotini „erkak" kishini ko'rib, cho'chib ketibdi va baqira boshlabdi. Bir qo'lini yerga tirab o'rnidan qo'zg'alibdi. Cho'ri esa uning qo'lidan mahkam ushlab bag'riga torta boshlabdi. Bemor undan qutulib qochishga intilibdi. Qattiq vahimadan ko'zlari ola-kula bo'lib, qandaydir kuch-quvvat paydo bo'libdi. Falaj qo'l-oyoqlari ham harakatga kelibdi.

Podsho bo‘lsa o‘zining qabulxonasida o‘tirar ekan. Bir mahal uning ko‘ngliga shubha tushibdi. „O‘z qo‘lim bilan jufti halolimni yalang‘ochlab hammomda qoldirishga buyruq berdim“, deb o‘ylabdi u, „sinalmagan bu tabib kirib uni yalang‘och ko‘rsa nima bo‘ladi?! Unda bu xotin menga harom bo‘ladi-ku!“ Podsho shunday xayollar bilan joyida ham tinch o‘tirolmay hammom tomon yo‘l olibdi. Hammom tomiga chiqib, gumbazdagi darchadan qarabdi. Ne ko‘z bilan ko‘rsinki, bir erkak kishi xotinini og‘ushiga tortayotgan emish. Xotini esa unga qarshi olishayotgan emish.

— Yo Allox, — deb tomdan sakrab tushibdi podsho. — Men nima qilib qo‘ydim?! Sharmanda bo‘ldim-ku! Endi bu isnodga qanday chidayman?!

Ammo xotinining begona erkakka qarshi olishyotganini o‘ylab biroz tinchlanibdi. Birozdan keyin yana o‘zini o‘zi koyiy boshlabdi: „Sharmandalik evaziga tuzalishining nima keragi bor?! Yo‘q, bo‘lmaydi, endi u menga harom! Boshqa erkak uni yalang‘och ko‘rsa-yu, men uni xotin qilsam? Yo‘q, endi unday xotin menga kerak emas! Men uni ham, Abu Alini ham o‘ldiraman. Har ikkisining ham boshini uzaman!..“

Podsho shunday o‘ylar bilan o‘z xonasiga kirib ketibdi. Devorda osig‘liq qilichini olib, hammomga yuguribdi. Jahl bilan hammom eshigini ochib ichkariga qadam tashlabdi.

Qilich ko‘tarib kirgan podshoning vajohatini ko‘rgan cho‘ri xotin ishning tagiga yetibdi va tezda mo‘ylovini yulib tashlab, boshidagi sallasini olib yerga uribdi. Soch o‘rimlari yelkasiga tushibdi.

Podsho hayron qolib qo‘lidagi qilichi tushib ketibdi. Bemor xotin ham hayratidan lol qolibdi. Uchalasi biror so‘z deyolmay bir-birlariga qarab turishibdi.

Podsho o‘ziga kelgach, tez-tez qadam tashlab hammomdan chiqib ketibdi. To‘ppa-to‘g‘ri taxtiga borib o‘ltiribdi-da, Ibn Sinoni chaqirtiribdi.

— Abu Ali, — debdi podsho, huzuriga tabib yetib kelgach, — Bu nima qilganing? Bu nayrangbozlikning siri nimada? O‘takamizni yording-ku!

— Shunday qilmasam bo‘lmasdi, shohim, — debdi Abu Ali. — Xotiningiz dardining davosi shul edi. U qattiq hayajon yo qo‘rquvga tushmasa, tuzalmas edi. Jufti halolingizni nomahram erkak yalang‘och ko‘rmasin, deb shunday hiyla ishlatdim. Cho‘ri xotinni erkakcha kiyintirib hammomga kiritdim. Mana, bemor xotiningiz shifo topdi.

Podsho o'zida yo'q suyunganidan Abu Aliga behad sovg'alar beribdi, ular orasida ikki g'ulom va ikki kanizak ham bor ekan.

— Yana nima istaysan? — debdi Abu Aliga. — Tila. Barcha istagingni bajo keltiraman.

— Olampanoh, — debdi Abu Ali, — Menga hech narsa kerak emas. Eshitishimga qaraganda, saroyingizda katta kutubxona bor emish. Unda „kimyo", „limyo", „simyo" fanlariga oid kitoblar bor emish. Bu kitoblarda sir ko'p. Arablar bu ilmlarni „Kulluhu sirrun", ya'ni dunyoning „hamma sirlari" deganlar. Menga ruxsat etsangiz, men kutubxonangizga kirib, shu kitoblarni o'rgansam.

Podsho kutubxona kalitini Abu Aliga tutib, debdi:

— Mana ol, borib hammasini o'qi, xohlagan joylarini yozib ol.

Abu Ali juda sevinib ketibdi. U uzoq vaqt kutubxonadan chiqmay, kitob mutolaa qilibdi, kerak joylarini ko'chirib, yozib olibdi. Oxiri u har biri ming sahifalik beshta kitobni ajratib olib, rosa yodlabdi va qo'shimchalar qilib, to'ldirib, qayta yozib chiqibdi. So'ngra u podsho huzuriga kelib:

— Shohim, men o'z shahrimga ketmoqchiman, onam menga intizor bo'lib kutib o'tirgandir, ijozat bersangiz u bilan diydor ko'rishsam, — debdi.

— Yo'q, — debdi podsho, — sen shu yerda qolib, doim mening yonimda, menga shifokor bo'lishing kerak.

Abu Ali indamay g'amgin uyiga yo'l olibdi.

Podshoning qizi bu gapdan xabar topib, otasi yoniga yetib kelibdi.

— Otajon, — debdi qiz, — agar siz Abu Alining bu yerda qolib ketishini istasangiz, uni o'zingizga kuyov qilib oling.

— Yo'q, — debdi podsho, — men unday qilolmayman. U sening tenging emas. Unday qilsam a'yonlar va boyonlar mendan kuladilar.

Podshoning bu gapi Abu Ali qulog'iga yetibdi va unga qattiq botibdi. U podsho huzuriga bir xizmatkorini yo'llab debdi:

— Bor, podshoga borib ayt, men bunda turolmayman. Ilm-u fanning qadriga yetmaydigan, nodon, johil amaldorlarni olimlardan yuqori qo'yadigan podsho qo'l ostida bir kun ham yashay olmayman!

Shu so'zlar bilan xizmatkorini jo'natib, o'zi kechasi shahardan chiqib ketibdi.

Abu Ali qochib ketaversin, endi so'zni podshodan eshiting.

Xizmatkor borib Abu Ali so'zlarini podshoga yetkazibdi. Uning g'azabi qo'zib:

— Boring, o‘sha tiliga kuchi yetmagan yaramasni mening huzurimga olib keling! — deb buyuribdi.

Navkarlar yugurib borishibdi. Ammo „Karvon o‘tib, manzil huvillab qoldi,“ deganlaridek, Abu Alidan nom-u nishon topisholmabdi.

— Abu Ali boshqa shaharga qochib ketibdi, — deyishibdi podshoga kelib.

— Nega endi uni qochirdinglar, kim qochirdi! — baqiribdi podsho. — Usiz endi men nima qilaman!

— Biz uning siz bilan achchiqlashib qolganidan bexabar qolibmiz, — deyishibdi mulozimlar. — Uning qochib ketishini xayolimizga ham keltirmabmiz. Agar bilganimizda ushlab qolardik.

Podsho Abu Alini tutish rejalarini o‘ylab o‘yiga yetolmabdi va qiziga:

— Endi nima qilamiz? — debdi.

— Hoziroq odam yuborib shahrimizdagi hamma naqqosh-musavvirlarni yig‘ing, — debdi qiz. — Ularga Abu Alining suratini qirq nusxa chizdiring. Keyin suratlarni sizning farmoningiz bilan qo‘shib barcha shahar hokimlariga jo‘natamiz. Ular rasmlarni shahar darvozalariga osib qo‘yishadi. Abu Ali paydo bo‘lsa, soqchilar uni tutib, shahar hokimiga topshirishadi. Hokim esa uning qo‘l-oyog‘ini bog‘lab sizga jo‘natadi.

— Barakala, qizim! — debdi podsho, — Juda yaxshi tadbir topding.

Podsho qizining aytganini bajo keltiribdi.

Ammo do‘stlari bu gaplarni Abu Aliga yetkazishibdi. U zudlik bilan podsho qo‘l ostidagi shaharlardan o‘tib ketibdi.

U qirq kecha-yu qirq kunduz yo‘l yurib, Alvand tog‘i etaklariga yetibdi. U yerga chodir tikibdi va barcha do‘stlari, shogirdlarini taklif qilibdi.

Ziyod botir

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, o‘tgan zamonda bir podsho bor ekan. Uning bir qizi bor ekan. Nihoyatda sohibjamol, go‘zallikda tengi yo‘q, aqlli, hushyor qiz ekan. Uni kim bir marta ko‘rsa, yana bir ko‘rsam, deb orzu qilar ekan. Oti ham o‘ziga yarashgan Qamarxon ekan. Podsho qizini o‘g‘lidan ortiq ko‘rar ekan. O‘q otish, nayza sanchish, qilich urishda bu qizga barobar keladigan kishi yo‘q ekan.

Qamarxonga oshiq bo‘lganlarning son-sanog‘i yo‘q ekan. Boshqa el-yurtlardan ham shahzodalar, bekzodalar oshiq bo‘lib sovchi yuborar ekanlar, ammo qiz ularni yoqtirmas ekan. Qizning beradigan javobi bitta: „Erga tegmayman“, der ekan.

Podshoning saroyida bir usta ishlar ekan. U hamma hunarni bilar ekan. Uning yasagan asboblari podshoga juda ma’qul bo‘lganidan podsho uni saroydagi barcha ustalarga boshliq qilib qo‘ygan ekan. Xalq orasida ustaning obro‘si juda baland ekan. Saroy xizmatidagilarning kattasidan kichigi uni hurmat qilar ekan. Ustaning yigirma yashar navqiron o‘g‘li bo‘lib, xushsurat, o‘qigan, aqlli, botir ekan. Bu bolaning oti Ziyod botir bo‘lib, bahodirlikda dong chiqargan ekan. Ziyod botir ham podshoning qizi Qamarxonga oshiq ekan. Otasi o‘g‘liga o‘z hunarini o‘rgatar ekan: „O‘g‘lim, sen mening hunarimni o‘rganib ol, bir kuningga yaraydi“, der ekan.

Otasi Ziyod botir Qamarxonni sevib qolganini bilmas ekan. Yigit kechalari malikaning ishqida yig'lab chiqar ekan. Ziyod botir ko'p o'tmay, otasining hunarini o'rganib olibdi.

Bir kuni malika ustaga yangi o'q-yoy buyuribdi. Usta malikaning didiga yoqadigan o'q-yoy qilish uchun bor hunarini ishga solibdi. Ziyod botirning otasi tez kunda bitta o'q-yoy tayyor qilibdi. O'g'li ham otasidan yashirincha o'q-yoy tayyorlagan ekan. Tayyorlangan o'q-yoyni otasiga ko'rsatibdi. Otasi uni ko'rib juda hayratda qolibdi. O'q-yoy otasi tayyorlagan o'q-yoydan ancha yaxshi ishlangan ekan. O'q-yoyning qabzasiga ajoyib baytlardan naqshinkor qilib yozib qo'yilgan ekan. O'q-yoy shunday chiroyli chiqibdiki, uni qo'lga olib ko'rgan kishi hayron qolar ekan. Otasi juda xursand bo'libdi va o'g'lining peshonasidan o'pib: „Balli, o'g'lim, mening hunarimni o'rganib olibsan, endi to umringning oxirigacha hech kishiga xor bo'lmaysan", debdi. So'ng o'zi tayyorlagan o'q-yoyni qoldiribdi-da, malikaga Ziyod botir ishlagan o'q-yoyni yuboribdi. Malika o'q-yoyni ko'rib qoyil qolibdi. O'q-yoy o'zining o'ylaganidan ham ziyoda bo'lgani uchun ustaga sovg'alar beribdi.

Usta ancha keksayib qolgan ekan. Bir kun qattiq kasal bo'libdi, hech qanday dori-darmon kor qilmabdi, oxiri vafot qilibdi. Usta o'lgandan so'ng podsho Ziyod botirni chaqirib olib, uni otasining o'rniga tayinlab, ustalarga boshliq qilib qo'yibdi. Ziyod botir bu yangi xizmatini qilib yuraveribdi.

Kunlarning birida podsho haramga kiribdi, qizining bir o'q-yoyiga ko'zi tushibdi. O'q-yoyni qo'liga olib, ishlanishini tomosha qilib hayron bo'libdi, birdan uning qabzasiga tikilib qolibdi va Ziyod botirning naqsh bilan mayda qilib yozib qo'ygan baytlarini o'qibdi. So'ngra bu yozilgan baytni qiziga o'qib beribdi. Qizi ham hayron bo'libdi. Keyin podsho g'azablanib, Ziyod botirni chaqirib:

— Buni kim yozgan? — deganida, Ziyod botir:

— Men yozdim, — debdi. Podsho:

— Hali sen shunday yaramas ishlarni ham qilasanmi, ko'rnamak! — deb jallod chaqirib, uni o'limga buyuribdi.

Shunda vazirlardan biri podshoning oyog'iga yiqilib, Ziyod botirning gunohini so'rabdi. Podsho vazirning so'zini yerga tashlamay, Ziyod botirni o'limdan ozod qilibdi, lekin, shahardan tashqariga haydab yuboribdi.

Ziyod botir yo'l yurib, yo'l yursa ham mo'l yurib, cho'l-biyobonlardan oshib, bir hafta deganda bir tog'ga yetibdi. Bu tog' ko'kalamzor, odamning ko'nglini ochadigan xushhavo joy ekan. Ziyod botir tog'da aylanib yurib nariroqqa borsa, bir mo'ysafid chol necha ming yilqi-qo'ylarni o'tlatib yurgan ekan. Ziyod botir cholga salom beribdi. Chol yigitning charchab kelganini bilib, bir kosa qimiz uzatibdi va:

— Qayerdan kelyapsan, o‘g‘lim? — deb so‘rabdi. Ziyod botir boshidan o‘tgan voqealarni birma-bir gapirib beribdi. Cholning rahmi kelib:

— O‘g‘lim, endi qayoqqa borasan? — deb so‘rabdi.

— E, ota, endi qayoqqa borar edim. O‘z yurtimdan judo bo‘lgan bir g‘arib-u musofirman. Hozir boshim og‘gan tomonga ketayotibman, — debdi Ziyod botir.

— Men shu tog‘ xalqining molini boqaman, — debdi chol, — ota-bobodan tortib hammamiz shu kasbni qilib kelamiz. Topganimga qanoat qilsang, menga o‘g‘il bo‘laqol.

Ziyod botirga bu gap ma’qul tushibdi:

— Otajon, agar siz shuni xohlasangiz, men jon-u dilim bilan qabul qilaman, — debdi.

Shunday qilib, Ziyod botir cho‘ponga o‘g‘il bo‘lib, qo‘ylar-yilqilarni boqib yura beribdi. Ziyod botir bu yerda palaxmonga tosh solib otishni juda yaxshi mashq qilibdi. Yirtqich hayvonlar mollarni talasa, bir tosh bilan urib o‘ldiraveribdi. Ziyod botirdan tutingan otasi ham xursand bo‘libdi. Har yili bir qancha mollarni yirtqich hayvonlar nobud qilar ekan. Ziyod botir borganidan so‘ng mollar tinchib qolibdi. Ziyod botirning ta’rifi butun tog‘ xalqiga yoyilib ketibdi. Odamlar Ziyod botirga „Sangdoz[1] botir“ deb nom beribdilar. Oradan ikki yil o‘tibdi. Ziyod botir shu yerda otasi bilan mol boqib yuraversin. Endi gapni podshoning qizi Qamarxondan eshiting.

Qamarxon Ziyod botirni sevib qolgan ekan, ichida: „Agar otam meni erga bersa, shunga bersa“, deb yurar ekan. Otasi Ziyod botirni shahardan haydab yuborgandan keyin yorug‘ dunyo Qamarxonning ko‘ziga qorong‘i bo‘lib, erta-yu kech Ziyod botirni yodlab, kechalari yig‘lab, tong ottirar ekan. Ammo dardini hech kimga aytmas ekan. Qamarning qirq kanizi bo‘lib, ularning boshlig‘i Humoyun degan bir qiz ekan. Qamarxon o‘z sirini axiri shunga aytibdi. Malika o‘z xafaligini tarqatish uchun tez-tez ovga chiqib turibdi. Bahor kunlarining birida otasidan ijozat olib, yigitlar kiyimini kiyib, qirq kaniz bilan ovga chiqibdi. Bir necha kun yurgandan so‘ng bir o‘rmonga yetibdi. Tustovuq va turli qushlarni ovlabdi, lekin tuzukroq ov uchramabdi. Qamarxon boshqa bir joyga borib qarasa, osmon bilan o‘pishgan baland bir tog‘ni ko‘ribdi. Qiz tog‘ga chiqib ketayotgan paytda oldidan bir bo‘ri chiqib qolibdi. Qamarxon bir o‘q bilan bo‘rini o‘ldirib, bitta qizning qo‘liga berib, oldinga qarab yurgan ekan, bir kiyikning o‘tlab yurganini ko‘ribdi. Kiyikning qulog‘iga tilla halqa osilgan, shoxiga tilladan muhr bosilgan, bo‘yniga har xil asl

---

[1] **Sangdoz** — tosh otar.

toshlar taqilgan ekan. Qamarxon kiyikni yaxshi ko‘rib qolibdi. Qizlarga „Shu kiyikni o‘rab olib, tiriklay tutinglar, kiyikni hech kim qochirmasin, agar kimki qochirsa, yuziga qora surtib, ovdan haydanglar“, debdi.

Qizlar Qamarxonning aytganini qilib qo‘llariga kamand olib, kiyikning atrofini o‘rabdilar. Humoyun o‘rtaga tushib kiyikka kamand tashlabdi. Kiyik chap berib, malikaning yonboshidan o‘tib ketibdi. Malika ketmaket uch marta kamand tashlabdi, kiyikni ilintirolmabdi. Qizlardan uyalib, achchig‘i kelib, kiyikning orqasidan quva ketibdi. Kiyik ham otgan o‘qday vizillab, uchar qushday pirillab keta beribdi. Malikaning mingan oti uchqur otlardan ekan. Shunday bo‘lsa ham kiyikka yetolmabdi, lekin kiyikning ketidan qolmabdi. Kiyik ham, ot ham nihoyatda charchabdi. Kiyik to‘ppa-to‘g‘ri bir g‘orga kirib ketibdi. „Ha, seni endi tutdim“, deb malika sevinib, g‘orga kirib qarasa, g‘or teshik ekan, kiyik undan chiqib ketibdi. Qiz yana otga minib, kiyikning orqasidan qorama-qora quvib ketaveribdi. Kiyik tog‘ yoqalab ketayotgan paytda Ziyod botirga duch kelib qolibdi. Ziyod botir shu tog‘da yilqilarini o‘tlatib yurgan ekan. Palaxmonga tosh solib, kiyikning shoxini mo‘ljallab uribdi. Tosh kiyikning bir shoxini uchirib yuboribdi. Jonivor kiyik til tortmay o‘libdi. Ketmaket malika ham quvib kelibdi, qarasa, kiyik o‘lib yotibdi. G‘azab bilan qilichini qinidan sug‘urib:

— Hoy, nomard cho‘pon! Mening maqsadim kiyikni tiriklayin tutmoq edi. Sen nega birovning ovini otding! — deb qilichni aylantirib, otining boshini Ziyod botir tomonga buribdi, otga bir-ikki qamchi berib, Ziyod botirni o‘ldirish uchun kelayotgan paytda tog‘ning bir chekkasidan bir yo‘lbars chiqib, qiz tomon yuguribdi. Malikaning oti yo‘lbarsni ko‘rishi bilan qo‘rqib orqasiga tislanibdi. Malika ot ustidan uchib ketibdi. Qilichi chap qo‘lining tirsagiga tegib, yerga yiqilibdi.

Ziyod botir yo‘lbars paydo bo‘lishi bilanoq palaxmonga tosh solib, mo‘ljallab turgan ekan. Yo‘lbars malikaga chovut solmoqchi bo‘lib sakraganda, Ziyod botirning otgan toshi yo‘lbarsning boshiga tegibdi va uni o‘ldiribdi. Ziyod botir malika yoniga kelib qarasa, yuziga niqob tutgan bir chiroyli yigit otdan yiqilib, behush bo‘lib yotgan emish. Qilichi qo‘lidan tushib, yerga sanchilib qolgan emish. Darrov ko‘ylagining yengini yirtib olib qizning yarasini bog‘lab qo‘yibdi. Yigit: „Insof yuzasidan ish qilishim kerak, bu bechora bekorga o‘lib ketmasin“, deb suv keltirib, uning yuziga sepibdi. Qiz shunda ham o‘ziga kelmabdi. Botir: „Uning yuzidan niqobini olib, ozgina suv ichirib ko‘ray-chi“, deb qarasa, qora sochlari jingalak-jingalak bo‘lib ketgan Qamarxon ekan. Yigit o‘zini yo‘qotib qo‘yibdi.

Birozdan so‘ng u o‘ziga kelib:

— E, pari, boshingni ko‘tar, turgil, meni kuydirmagil. Sen meni chopsang chop, ammo behush yotib o‘ldirmagil, — deb shuncha yalinsa

ham, qiz hushiga kelmabdi. Bir fursatdan keyin qiz o'ziga kelibdi. Qarasa, tepasida cho'pon ko'z yoshlarini to'kib turgan emish. Qiz tikilib yigitni tanibdi. Sevinganidan yana hushini yo'qotib qo'yibdi. Shu paytda Qamarning kanizaklari uni qidirib kelib qolibdilar. Qarasalar, bir yo'lbars o'lib yotgan emish. Malika behush, bir cho'pon tepasida dam-badam suv berib turgan emish. Qizlar darrov otlaridan tushibdilar. Humoyun yugurganicha kelib, malikaning boshini tizzasiga olib, ko'zidan yosh to'kib turgan paytda malika yana hushiga kelibdi.

Humoyun malikaning qo'lini yechib, yarasiga dori surib, uni yana bog'lab qo'yibdi. Malikani saroyga olib qaytishmoqchi bo'lganlarida u unamabdi:

— Men to tuzalgunimcha shu yurtdan ketmayman, — debdi. O'sha yerda bir buloq yonida ikki tup katta daraxt bor ekan, ikki botmon yerga soya berar ekan. Malikani o'sha yerga yotqizib qo'yishibdi. Malika „Ziyod botir meni tanirmikin", degandek qilib undan so'rabdi:

— Siz bu yerda qachondan beri cho'ponlik qilasiz?

Ziyod botir „Qamarxon meni tanimaganga o'xshaydi, rostini aytib qo'ya qolay", deb:

— Sizning otangiz haydab yuborgandan beri, — debdi. Malika Ziyod botirga kulimsirab qarabdi. Botir sevinganidan yuragi o'ynab ketibdi. Malika Ziyod botirdan uzr so'rab:

— Haqiqatan ayb menda, sizni otamdan so'rab, azobdan qutqarib qololmadim, — debdi.

— Ayb sizda emas, otangizda, — debdi yigit.

Ziyod botir terisiga sig'may, quvonib, cho'pon otasini chaqirib kelibdi. Otasi „Bu aziz mehmonlarni ziyofat qilishimiz kerak", deb qishloqdan bir katta qozon keltirib, bir necha qo'yni so'yib, qozonlarga olov yoqib yuboribdi. Cho'pon qizlarga:

— Chanqagandirsizlar? — deb choralarda[1] qimiz quyib berib turibdi. Oradan bir qancha kun o'tibdi. Malikaning yarasi ham tuzala boshlabdi.

Endi so'zni malikaning otasidan eshiting.

Malika ovga chiqib ketgandan keyin besh kun o'tibdi, malikadan darak bo'lmabdi. Otasi bir pahlavonni chaqirib, unga bunday debdi:

— Besh kun bo'ldi, haligacha malikadan darak yo'q, borib bir xabar olib kel-chi, qayerda ekan? Uni qayerda uchratsang ham olib kel.

Bu pahlavon malikani sevar ekan. Shuning uchun ham podshoga astoydil xizmat qilib yurar ekan. Podshoning so'zini eshitib pahlavon benihoyat xursand bo'libdi. U yigitlar bilan otlanib „Malikani qayerda yolg'iz topsak, u bilan suhbat quramiz", deb bir xum sharob olib,

---

[1] **Chora** — yog'och tog'oracha.

safarga chiqibdi. U besh kun deganda malikani topibdi. Qarasa, malika Ziyod botir bilan suhbat qilib o'tirgan emish. Buni ko'rib pahlavonning joni chiqib ketibdi. Bir narsa degani malikadan qo'rqib, otdan tushibdi, ular bilan so'rashib bo'lib malikaga:

— Otangiz sizdan xavotir olib, meni yubordilar, — debdi.

Shunda pishib turgan sho'rvani suzib, mehmonlarga tortishibdi. Pahlavon ham olib kelgan sharobini o'rtaga qo'yibdi. Qizlardan bir-ikkisi kosagul bo'lib sharobni quyib turibdi. Malika ham ko'pdan beri xumor ekan. Malika sharob ichganidan keyin Ziyod botir ham ichibdi. Pahlavon bir-ikki kosa sharob ichgandan so'ng boshi aylanib ko'zi qizaribdi, arzimagan narsadan bahona topib, Ziyod botirga do'q qilibdi.

„Mening so'zimni nega qaytarasan!" deb o'rnidan turib, Ziyod botirga bir musht uribdi. Ziyod botir achchiqlanib, pahlavonni bir urgan ekan, chakagi tushib, og'zidan ko'pik oqib, o'sha ondayoq o'libdi. Pahlavonning yigitlari Ziyod botirga yopisha ketibdilar. Ziyod botir jang qilib, ularni yengibdi. Jang tugagandan keyin malika: „Endi bu yerda turib bo'lmas, boshqa bir yurtga ketaylik" debdi, keyin qizlarga javob berib:

— Otam meni so'rasa, „Malika boshqa yurtga ketgan", deb aytinglar, — debdi.

Malika qizlar bilan xayrlashibdi, qizlar xafa bo'lib, shaharga qaytibdilar.

Ziyod botir va malika cho'pon otasi bilan xayrlashib, har ikkalasi ikki otga minib yo'lga ravona bo'libdi. Ular ov qila-qila bir necha kun deganda bir shaharga boribdilar. Bu shaharning nomi Hirot ekan. Ana shu yerda Sulton Husayn mirzo podsho ekan. Bular kelib bir saroyga tushibdilar. Bir necha kun o'tgandan keyin Ziyod botir qizni nikohlab olish uchun odam axtaribdi. Shu saroyga yaqin joyda bir shayx bor ekan. Botir shayxnikiga boribdi. Shayx uyda yo'q ekan. Uning o'g'li chiqibdi. Ziyod botirning so'zini eshitib. „Men o'zim nikohlab qo'ya qolay", debdi va Ziyod botir bilan saroyga kelibdi. Nikoh paytida ko'zi qizga tushib: „Attang, shunday chiroyli qizni nikohlab qo'ldan berib qo'ydim", deb afsuslanib, uyga qaytibdi.

Qiz dardida Ziyod botir bilan og'ayni bo'lib qolibdi.

Shayxning o'g'li:

— Musofirni siylamoq kerak, deganlar, — deb ularni tez-tez ko'rgani kelib turibdi. Ziyod botir qiz bilan maslahatlashib, bir temirchiga shogird tushibdi. Temirchiga uning xizmati yoqib qolibdi. Temirchi qarasaki, yigit o'zidan ham hunarmand usta, insofli odam ekan.

Uni o'ziga sherik qilib olibdi.

Bir kuni shayxning o'g'li Ziyod botirga qarab:

— Birodar, siz saroyda yotmang, men o'z mahallamdan bir hovli topib qo'ydim. Shuni sizga olib beraman, — debdi.

«To'lg'onoy» ertagiga ishlangan rasm

Ziyod botir hovlini ko‘rib yoqtiribdi. Ishlab orttirgan puli bor ekan, pulni naqd sanab berib, hovlini olibdi. Hovliga xotini bilan ko‘chib kelibdi. Keyin shayxning o‘g‘li Ziyod botirga:

— Xotiningiz yosh, siz ishga ketgan paytda u yolg‘iz qoladi. Biznikida bir yaxshi kampir bor, o‘zi befarzand. Shu kampirni siznikiga yuborsam qanday bo‘ladi? — deb so‘rabdi.

Ziyod botir undan xursand bo‘lib, rozilik beribdi.

Shayxning o‘g‘li bir makkor kampirni topib, unga bir qancha pul beribdi va „Ishqilib shu Qamarxonni yo‘ldan chiqaring“, deb uni Ziyod botirning uyiga oborib qo‘yibdi.

Kampir Qamar bilan ona-boladay bo‘lib ketibdi. Kampir erta-yu kech qo‘lida tasbeh, ibodat qilar ekan. Qamar eri ishga ketgandan keyin gilam to‘qir, zeriksa, ashula aytar ekan. Kampir asta-sekin qizning pinjiga kirib, shayxning o‘g‘lini maqtay boshlabdi. Qamar makkor kampirning harakatini sezib qolibdi. Erini kampirning aytganlaridan xabardor qilibdi. Shunda Ziyod botir:

— Men ham o‘ylagan edim-a, bu menga nega muncha do‘st bo‘lib qoldi, deb, do‘stlik bu yoqda ekan-da, mayli, hozircha indamay turginchi, yana nima der ekan, — debdi.

Ertasiga makkor kampir yana shayx o‘g‘lidan gap boshlab:

— Sizni u kishi juda yaxshi ko‘rar emish, shu kishi bilan bir gaplashsangiz nima qiladi? — debdi.

Qamarning achchig‘i kelib, kampirning lunjiga bir tushiribdi. Kampir g‘o‘ldirab, shayx o‘g‘lining yoniga boribdi va bo‘lgan voqeani aytib beribdi. Shayxning o‘g‘li achchiqlanibdi. Odam o‘ldirib yurgan bir kishisi bor ekan, uni chaqirib:

— Bu kecha hech qayerga borma, bir ish bor, shuni bajarasan, — debdi.

Shayxning o‘g‘li yarim kechada xizmatkori bilan Ziyod botirning uyiga kelibdi. Bularning uxlaganini bilib, ikkisi devordan oshib tushibdi, u Ziyod botirni o‘ldirib xotinini olib chiqib ketmoqchi ekan. Qamar odam sharpasini sezib, Ziyod botirni uyg‘otibdi. Ziyod botir o‘rnidan turib qarasa, ayvon oldida ikki odam turgan emish. Yostig‘i tagidan xanjarini olib, shayxning xizmatkori bilan olishibdi. Qamar yugurganicha borib, shayxning o‘g‘lini bir musht urib, lunjini shishirib qo‘yibdi. Ziyod botir esa, shayx o‘g‘lining odamini o‘ldirib, unga hamla qilmoqchi bo‘lib turgan shayx o‘g‘lini ham dast ko‘tarib yerga uribdi, lekin shayxning o‘g‘li yalinib-yolvora bergandan keyin, uni bo‘shatibdi. Shunda shayx o‘g‘li Ziyod botirning oyog‘iga yiqilib, ikkinchi bunday noma’qulchilik qilmaslikka so‘z beribdi.

Malika „O'ldiraylik", desa ham, Ziyod botir: „Mayli, ketsin bu nomard! Ikkinchi bunday ishni qilmasin!" deb uni uydan chiqarib yuboribdi.

Shayx o'g'li bu yerdan chiqqandan keyin „Nega shuni podshoga borib aytmayman?" deb, lunjini tang'ib, podsho saroyiga boribdi.

Sulton Husayn mirzo o'z yaqinlari bilan o'tirgan ekan, ular orasida buning otasi shayx ham bor ekan. Shayxning o'g'li podshoga ta'zim qilib:

— Shohim, yaqinda yurtimizga bir bepadar yigit bir qiz bilan kelgan edi. Men ularni durust odam deb nikohlab qo'ygan edim. Keyin hovli ham olib berdim. Shu kecha ko'chadan o'tib ketayotsam, shu hovlida bir qancha yigitlar o'rtasida haligi bepadarning xotini o'ynab turgan ekan. Achchig'imga chidolmay yigitni chaqirdim va „Bu nima buzuqlik, uyalmaysanmi?" degan edim, u menga bir musht soldi. Shohim, shu yaramas yigitni shahardan badarg'a qilishga farmon berishingizni so'rayman. Buning kasofati hammamizga tegmasa deb qo'rqaman, — debdi.

Podsho g'azablanib:

— Uni shahardan haydab yuborish bir yoqda tursin, hozir chaqirtirib o'ldiraman! — debdi va odam yuboribdi. Podsho yuborgan kishilar Ziyod botir bilan Qamarxonning qo'llarini orqalariga bog'lab olib kelishibdi. Podsho Qamarni ko'rishi bilanoq o'zini yo'qotib qo'yibdi.

Lekin ularni yaramas ish qiladigan odamga o'xshatmabdi.

Podsho Ziyod botirdan:

— Sen bu qizni qayerdan olib kelgan eding? — deb so'rabdi. Ziyod botir:

— O'zidan so'rang, — debdi.

Podsho saroyni holi qoldirib, Ziyod botirga:

— Sen qizni tashlab ketaver! — debdi.

Ziyod botir unamabdi. Podsho achchiqlanib:

— Jallod! Olib chiq buni, dorga os, — debdi. Botirni jallodlar olib chiqib o'ldirmoqchi bo'lganda Ziyod botir chaqqonlik bilan ular qo'lidan chiqib qochibdi va to'ppa-to'g'ri haligi temirchi ustaning uyiga borib, bo'lgan voqeani unga so'zlab beribdi. Temirchi „Falon joyda bir g'or bor, sen o'sha yerga borib turasan, men shaharda nima gap bo'lganini ertaga borib senga aytaman", debdi.

Endi gapni malikadan eshiting:

Podsho Qamarga yaxshi gapirib: „Men sizni malikalarning malikasi qilay, siz men bilan bo'ling", deb ko'p yalinsa ham bo'lmabdi. Podsho g'azablanibdi. Podshoning bog'ida yashirin bir zindon bor ekan, uni hech kim bilmas ekan. Qamarni shu zindonga solibdilar. Ziyod botirning qochganini eshitib, uni ko'p qidiribdilar, lekin topa olmabdilar. Ertasiga kechqurun temirchi usta Ziyod botir yashiringan g'orga borib, ikkisi uzoq maslahat qilishibdi.

Ziyod botir:

— Endi nima qilamiz, bir tuzukroq yo'l ko'rsating, — debdi.

Temirchi o'ylab-o'ylab:

— Bir yo'l bor, — debdi, — u ham bo'lsa podshoning vaziri Alisher Navoiy bilan uchrashasan, butun sirni unga aytasan, dardingga o'sha kishi davo topa oladi.

Ziyod botir „Xo'p", deb yarim kechada g'ordan chiqib, Navoiyning uyiga boribdi. Eshikda turgan mulozimga salom berib:

— Men Navoiy hazratlarinikiga uzoq yerdan mehmon bo'lib keldim, — debdi.

Navoiy kechalari uxlamasdan ishlar ekan. Mulozim Navoiy huzuriga kirib: „Bir mehmon yigit uzoqdan sizni ko'rgani kelibdi", degan ekan, Navoiy:

— Chaqir, kirsin! — debdi.

Ziyod botir Navoiy bilan ko'rishib-so'rashib bo'lgach, boshidan o't-gan voqealarni birma-bir bayon qilibdi. Navoiy uni yupatib:

— Xotirjam bo'ling, podsho Qamarni o'ldirmaydi, men uning xabarini ertaga olib kelaman, — debdi.

Navoiy ertasi podsho saroyiga borgan vaqtida bog'ga kiribdi. U pod-shoning shu yerda yashirin zindoni borligini bilar ekan. Bog'ni aylanib yurganda uni bog'bon ko'rib qolibdi, Navoiyga ta'zim qilib bir dasta gul tutibdi. Bu kishi ham bog'bonlik, ham zindonbonlik qilar ekan. Bu sirni hech kim bilmas ekan.

Navoiy bog'bonga qarab:

— Qizdan xabar olib turibsizmi? Yoshlik qilib tag'in o'zini o'zi o'ldirib qo'ymasin, — debdi. Bog'bon:

— Ha, taqsir, xabar olib turibman, podshoning o'zlari ham hozir kelib ketdilar, — debdi.

Shu bilan Navoiy xotirjam bo'lib, uyga qaytibdi va Ziyod botirga qizning sog'-salomatligini bildiribdi. O'zi shu kundan boshlab odamlarga podsho bog'iga tomon lahim kovlatibdi. Uch kun deganda lahim kovlanib bo'libdi. Navoiy Qamarni zindondan chiqaribdi, o'z uyiga olib borib, unga bir yaxshi joy tayin qilibdi. So'ngra Ziyod botirga.

— Sening birodaringman, Qamar bajonidil singlim, mening uyimda bir umr tursangiz ham bemalol, birov sizlarga daxl qilmaydi, — debdi. Qamar bilan Ziyod botir xursand bo'lib Navoiyning uyida yashabdilar. Oradan uch yil o'tibdi. Qamar bir o'g'il tug'ibdi. Bolasi yuradigan bo'libdi. Bir kun Navoiy bog'dan chiqib ketayotganda bola yo'lda suv o'ynab turgan ekan. Navoiy uni ko'tarib, qo'liga gul berib, Ziyod botirning eshigi oldiga yetganida ichkaridan Ziyod botirning ovozi eshitilibdi:

— Nega yig‘laysan, onangni sog‘inganing bilan borib ko‘rolmaysan. Qo‘y, yig‘lama, yuragimni ezma!

Navoiy buni eshitib hovliga kiribdi. Qamar ko‘z yoshini artib o‘rnidan turib, Navoiyga salom beribdi. Navoiy:

— Xafa bo‘lmang, singlim, yana bir oy sabr qiling, yurtingizga o‘zim oborib qo‘yaman, otangizga ham tushuntiraman, — debdi.

Oradan bir oy o‘tibdi. Navoiy podshodan sayohat bahonasi bilan ijozat olib, o‘zining yaxshi sirdosh yigitlaridan to‘rttasini hamroh qilib, safar jabdug‘ini rostlabdi. Yigitlar bir hafta ilgari Qamar bilan Ziyod botirni shahardan chiqarib, bir tog‘ning bag‘riga qo‘yib kelishibdi. Navoiy bir haftadan so‘ng yo‘lga chiqibdi. Qamar bilan Ziyod botirni olib, to‘ppa-to‘g‘ri ularning yurtiga jo‘nabdi.

Bir necha kun yo‘l yurib, yo‘l yursalar ham mo‘l yurib, axiri Qamarning yurtiga yetibdilar. Podsho Navoiy kelganini eshitib bir qancha mehmonlarni chaqiribdi. Navoiyni bir necha kun mehmon qilgandan keyin:

— Xush kelibsiz, xizmat, — debdi podsho. Navoiy:

— Sizdan ikki gunohkorning gunohini kechishingizni so‘ragani keldim. Shularning gunohini o‘tsangiz, bir necha kun turaman, bo‘lmasa hozir qaytib ketaman, — debdi. Podsho:

— Agarda gunohkorlar otamni o‘ldirgan bo‘lsalar ham siz tufayli ularning gunohini kechdim, kim ekan ular? — debdi.

Navoiy Qamar bilan Ziyod botirni chaqiribdi. Qamar kelib, otasiga o‘zini tashlabdi.

Podsho sevinganidan hushidan ketayozibdi.

— Qayerda eding, bolam? — deb yig‘lab yuboribdi. Qamar yo‘qolganidan so‘ng podshoning darak solmagan joyi qolmagan ekan.

Navoiy bularning boshiga tushgan hamma kulfatlarni birma-bir aytib beribdi.

Podsho shahar xalqiga yetti kun ziyofat beribdi. U Ziyod botirni o‘ziga lashkarboshi qilib tayinlabdi. Ziyod botir tog‘da cho‘ponlik qilib yurgan otasini chaqirtirib kelib, bir bog‘ olib beribdi. Ziyod botir xalqqa mehribonlik qilib, kambag‘al, och-yalang‘och, beva-bechoralarga qo‘lidan kelganicha yordam qilibdi. Navoiy bir necha kun turgach, Hirotga qaytibdi, Ziyod botir bilan Qamarxon shod-xurramlik bilan umr kechiribdilar.

To‘lg‘onoy

O‘ratepa begi xalqdan oq uylikka qorachiriq[1] odam so‘rabdi. „Qo‘qon bizning ustimizga hujum qilib kelmoqchi emish. Biz o‘z g‘amimizni yeylik“, deb xalqqa xabar qilibdi. O‘ratepa begi qorachiriq so‘raganda qirq urug‘dan so‘rabdi, bo‘lagi unga tobe emas ekan, bermabdi. Xalqqa xabar yetgandan keyin xalq maslahat qilibdi.

— Endi bunga odam bermasak, bek-da, nima qilsa qiladi. Bunga kimni yuborsak, kim borar ekan? O‘ziga bahuzur boy-badavlat kishilar hech mahalda bormaydi. Bunga ro‘zg‘orini o‘tkazolmaydigan kambag‘allar boradi. Ular bu yerda nima tirikchilik ham qilardi?

Shunda har o‘n uyga bir odam uchun pul yig‘ib bermoqchi bo‘lishibdi. U vaqtda xalq o‘troq emas, bir yerda bir yil yashasa, bir yerda olti oy yashar ekan. Shunda Nazar degan bir kambag‘al yigit bu xabarni eshitgandan keyin, „Bola-chaqam bilan men borayin, bu yerda bog‘-u chorbog‘im qolayotibdimi? Bedananing uyi yo‘q, qayga borsa pitpildiq“, deb bormoqchi bo‘lib boydan ikkita eshak olibdi. Puldor odamga bu hech gap emas, uning bola-chaqasini sotib olib jo‘natibdi.

---

[1] **Qorachiriq** — *Qora cherik* so‘zining shevada aytilishi, quyi tabaqali askarlik.

Haligi kambag'alning bo'yi yetib qolgan To'lg'onoy degan qizi bor ekan, buni bir kambag'alning Pardavoy degan o'g'liga unashtirib qo'ygan ekan. Endi berib ketaylik desa, Pardavoyda bir ko'rpa bilan bir yostiq qilib olguday hech narsa yo'q. Boylardan olgan pulidan qilib beray desa, o'ziga kerak bo'ladi, „Kel-e, debdi. Pardavoy ham taqdirdan ko'rsin, taqdirga tan berib qolar. Agar qizimning taqdiri shu yoqqa tortsa, birovi bir nima berib olar. Qizimni tashlab ketsam, yovgarchilik bo'lsa, „ota-onam o'lib ketdimi?" deb ko'ngli alog'da bo'lar, nima bo'lsa ham birga bo'lgani ma'qul", deb janda-junda ko'rpalarini eshakka ortib, bolalarini ergashtirib, har urug'dan jo'nagan kishilarga qo'shilib, O'ratepaga qarab yo'l olibdi.

Bir necha urug'lardan chollar, beli bukchayib, qulog'i tikrayib qolgan kampirlar ham ketib borar ekan. Necha kun yo'l yurib, bir kun O'ratepaga yetibdi. O'ratepa begi bularning kelganini eshitib, sipohi odamlaridan qo'shib, qorachiriqqa borgan odamlarni haydab, Qo'qon atrofiga o'tkazib, „Qo'qondan kelgan yovga sizlar ko'ndalang!" deb qaytibdi.

Qorachiriqqa borgan odamlar bir nechtasi yerto'la qazib, bir nechtasi qamishdan kapa qilib: „Hay, oq uylikka ham keldik, yeb yotadigan ovqatni g'amlab kelganmiz, boylarning pulini olganmiz, zarur bo'lsa, O'ratepaga boramiz, bo'lmasa bunda turamiz. Qo'qonlik kelganda nima qilamiz? Hamshahar kambag'almiz-da. Qo'qon xoni kelganda, qasd qilganda bizdan bitta eshak oladi-da. Bizning ro'zg'orimizda ho'kiz shoxiga ilib chiqquday narsa bo'lmasa, to'shab o'tiradigan narsamiz yo'q, turishimiz shu. Yovgarchilik, agar fe'li ketib, beklar haydab kamonning damiga tutib, bola-chaqa nobud bo'lib ketmasa, bir kunimiz o'tib turar", deyishibdi. Kambag'allar choyini qaynatib yotibdi. Oradan ikki oy o'tibdi. Qo'qon xoni hujumga otlanibdi.

U vaqtda beshta-o'nta yo'riqchiga chiqib turadigan odamlar bo'lar ekan. Shu bekning odami moli u bekka o'tsa, o'lja qilib olib ketar ekan. Shunda qo'qonlik O'ratepaga yov bo'libdi. „O'ratepani olib qo'yadi", deb Qo'qon xoniga qarshi chiqib, O'ratepa begi ham saf tortib turibdi. Chodir chamanini tikib, Qo'qon beklari nayzasini olib maydonga kiribdi.

O'ratepa begidan Ollanazar botir ham maydonga kirib, qo'qonlikning ko'p botirlari bilan olishibdi. Shunda kam-kam o'yin qizib, qiy-chuv to'polon bo'libdi. Kim o'lib, kim qolganini bilib bo'lmabdi. Oq uyliklardan ham borgan bir necha dadilrog'i ko'rinish berib, balandroq yerda turib, shovqin qilib yurgan yosh bolalar, ayol, bola-chaqalar ko'pi qamishning ichiga kirgan. „Odamlar bilan aralashib kirib tursam, Qo'qon odamining

ko‘ziga tushib qolsam, meni o‘lja qilib olib ketib qolar“ deb, To‘lg‘onoy odam bor yerdan qochib, hech kim ko‘rmas deb, bir qamishzorga kiribdi. O‘rtasiga kirgani cho‘chib, biror jondorga yo‘liqib qolmayin, deb chetroqda turibdi. Qancha fursatdan keyin sibizg‘a, karnayning tovushi kelibdi. Karnay tortganda yov ikki yoqqa ayrilibdi. Ovqat vaqti bo‘libdi. Shu vaqtda To‘lg‘onoy chiqib ariqning bo‘yida bet-qo‘lini yuvib, suv ichib turgan ekan, boshida zarrin dastor, belida tilla kamar, unga qilich bog‘lagan bir sipohi kelib qolibdi.To‘lg‘onoy seskanib, badani qaltirab qo‘rqibdi. U So‘fibek degan kishi ekan. U turib aytibdi.

— Yaxshi bola ekansan, qo‘rqma. Sening oting nima?

— Mening otim To‘lg‘on, — debdi To‘lg‘onoy. Shunda So‘fibek aytibdi:

— To‘lg‘on ekansan, sen mendan hadik olma. Men tahorat qilib peshin o‘qiyin, sen otga qarab tur. Peshinni o‘qib bo‘lgandan so‘ng sen bilan gaplashib, o‘zim yaxshi joyga olib boraman.

Sipoh dastorlarini qo‘yib, etiklarini yechib, kamar, qurol-aslaha va kiyimlarini ham yechib tahorat qila beribdi. To‘lg‘onoy yuragini bosib olib, sho‘xligi kelib:

— Men sizning kiyimlaringizni kiyib ko‘rayin, menga ham yarashar, — deb yechib qo‘ygan etigini, to‘nlarini kiyib, tilla kamar bilan belini bo‘g‘ib, boshiga zarrin dastorini qo‘yib:

— Qalay, sizday sipohi bo‘ldimmi? — deb unga qarabdi. So‘fibek ko‘rib:

— Kiyim yarashib ketibdi, balli qaddingdan, sipohiliging mendan ham basavlat bo‘libdi. Har gap bo‘lsa namoz o‘tmasin, otni ham minib tur, men namozdan qutulayin, — deb namoz o‘qishga kirishibdi. U namozni boshlaganda To‘lg‘onoy: „Bu ikki yoqlama foyda qiladigan ekan, xudojo‘ylik qilib, xudoning qarzidan qutulmoqchi. Buning fe’li, namozdan qutulgandan keyin meni ham aylantirmoqchi. Endi namozdan foydalangani bas-da, buning“ deb, To‘lg‘onoy otning boshini burib, jo‘nay beribdi. Otga qamchi urib, har zamon burilib qarabdi. Namoz buziladi, deb u hech qayoqqa qaramabdi. Namozdan forig‘ bo‘lib, yuziga fotihani tortib, tasbeh o‘girib, o‘rnidan tursa, ot-aslaha, To‘lg‘on yo‘q. „Bu qayoqqa ketdi? Kulib turgan xushro‘y bola edi, biror yerda, qamishning chetida yashirinib turgan bo‘lmasin“, deb chet-tevaraklarni ham qarab, darak topmabdi. Otning izi Jizzax tarafiga chiqib ketgan ekan. Endi qaytib beklarning qoshiga borolmabdi. Yalangoyoq chopib chiqib, bir balandlik yerdan qarabdi, hech daragini topmabdi. Shunda yugurib-yelib, to‘ni-

ning ikki etagini qaytarib, „Bu qanday alomat bo'ldi?" deb, har tomonga qarab, qanday jondor ko'rinsa so'rab, chopib yuraveribdi. Ko'ziga bir echki ko'rinibdi. „Peshinni o'qidim, echki, chordevordagi qo'tir echki, shu yerdan To'lg'on o'tdimi?", deb so'rabdi. Undan o'tib, chopib borayotgan ekan, bir kampir ko'rinibdi:

Daryoda yuzadi kema,
Yetti urug'laring tamma[1]
Zingrayib turgan jon momo,
Bu yerdan To'lg'on o'tdimi?

Do'mbiraning boshi burma,
Shayton meni yo'ldan urma,
So'fibekni abgor qilgan
To'lg'onjonni ko'rgan bormi?

Yugurib-yelib ancha yuribdi, ko'p abgorlikni ko'ribdi, yer to'zon bo'lib, iz bekilibdi, qayoqqa yurarini bilmay, So'fibek sharmanda bo'libdi. Ot-anjomidan ayrilibdi. To'lg'ondan quruq qolibdi. Sharmanda bo'lib qaytibdi. Ko'zidan yosh oqib, beklar qoshiga borolmay, o'ylab, sipohi tengdoshlarimga qanday ko'rinish beraman, deya yayov manziliga ketibdi.

To'lg'on qistab mingan oti
Mirzacho'lga yo'lni tortti.
To'lg'onni ko'rgan xaloyiq,
Amirning mahrami depti.

Endi To'lg'onoy tavakkal qilib, sipohning yo'rg'asini minib, o'roqchi, mashoqchi ko'rsa, „Bu amirning mahrami", deb yo'ldan chiqib, chetda turib, o'z kayfida yo'l yurib, „Ota-onam unda qoldi, urush tarqasa, o'lmasa to'rt-besh oy o'tsa o'zi borib qolar-da", deb qistov bilan yo'l yurib, yo'l yursa ham mo'l yurib, qo'shbarmoqdan o'tib, Jizzaxga yaqinlashib yetib qolibdi. Ko'nglida: „Endi saroyda, har joyda qo'nib yotmayin. Bu ot-u anjom bilan ko'rgan odam meni tek odam demas, bu Jizzax begining qo'rg'oniga kirib, arkning ostida, jilovxonasiga ro'para

[1] **Tamma** — urug' nomi.

bo‘lib ko‘rayin“, deb gavjum qo‘rg‘onning darvozasidan kirdi.Sipohlar ko‘rib „Ot yo‘l tortib, ter qotib kelgan, bu Muzaffarxonning mahramidir“, deb ko‘rgandan oldiga yugurib, xizmat qilib, bekka xabar beribdilar. Bek kelib ko‘rishib ketibdi. Joyni orasta sozlab, har turli taomlar tortib, xizmat qilib, shu kecha kutibdi. Bek so‘rabdi:

— Qay tarafdan kelayotibsiz?

To‘lg‘onoy aytibdi:

— O‘ratepa begi bilan Qo‘qon xonining urushi bor ekan, ariza olib borib, shularning urushini bosib, tinchlik berib kelayotibman.

Erta bilan choyni ichib bo‘lgandan so‘ng, otini tayyorlab, otiga mindirib, bek odam qo‘shib, Jizzaxning Garimjo‘sh tog‘idan oshirib, soy ichiga katta yo‘lga tushirib qo‘yibdi.

To‘lg‘onoy qistab yo‘l yurib, Yangiqo‘rg‘onga bir tushib o‘tib, Oqtepaning bozori qizigan vaqtda, kun og‘ayin deganda bozorga kirib boribdi. Oqtepani aylanib ko‘rib, qassoblik, g‘alla bozorlarida otliq yurib ekan, samovarchilikda odamlar gap qilibdi. „Bu amirning mahrami nimaga kelib ot ustida hamma yerni ko‘rib yuribdi, bir gap bormikan?“

Qayoqqa qarab yursa, odamlar nima voqea ekanini bilmay, tomosha qilib yuribdi, lekin u hech kimga hech narsa gapirmabdi.

Peshin vaqtida bozordan qaytibdi. „Bu odam qayerga boradi“, deb hammaning ko‘zi bu sipohida bo‘lib yuribdi. Borib-borib bir Pardavoy deganning yomon hovlisiga kiribdi. Odamlar aytibdi: „Bu Pardavoy kambag‘al bir ish qilgan ekan-da, hech kimdan so‘ramay, shuni izlab yurgan ekan-da“.

To‘lg‘onoy hovlisiga kirgan hamono, Pardavoy ko‘rib, ko‘zi tushgandan „Endi o‘ldim“, deb somonxonaning to‘riga kirib, chirik somonga o‘zini ko‘mib, „Topmay ketar-da“, deb damini chiqarmay yotibdi. Shunda To‘lg‘onoy:

— Pardavoy uydami? — deb tomning oldiga yetibdi. Yon yoqda odamlar qarab turibdi. Qari enasi bor ekan, uydan chiqib:

— Bolam, Pardavoyda nima ishingiz bor, ikki oycha bo‘ldi, Pardavoy o‘roqchilik, mashoqchilik qilib ketdi, „Bir shum ovqatni o‘tkazaman“, deb yurgandir, —deb, kampir qo‘rqib, — dam-badam nima qilasiz? — deb so‘rayveribdi.

To‘lg‘onoy otdan tushibdi. Otni o‘zi boylab, uyga kirmoqchi bo‘libdi. Kampirning ham xayoli qochib: „Bir balo bo‘ldi, bizga bu kun ham ko‘p ekanmi?“ deb turibdi. To‘lg‘onoy bir qoziqqa kamar, qilichlarini osib qo‘yibdi. So‘fibekdan kiygan kiyimlarining hammasini yechib tashlabdi.

— Mana men kimga o‘xshayman? — deb so‘rabdi. Kampir qarasa, To‘lg‘onoy ekan.

— To‘lg‘onoymisan? — deb kampir To‘lg‘onoyni bag‘riga bosib, ko‘rishib eshikka chopib chiqib:

— Ho, Pardavoy, To‘lg‘onoy kelib qoldi, sipohi emas ekan, — debdi.

Buni eshitib: „U nega kelsin, meni aldab chaqirayotgandir. Ayol shunday bo‘ladimi, yonboshida qilichi osilgandi“, deb quloq solib yotibdi. Onasi borib, ustidan somonni supurib tashlab, Pardavoyning qo‘lidan ushlab:

— Chiqib ko‘r, ketgan davlating — To‘lg‘onoy kelibdi, — debdi.

Undan keyin Pardavoy onasi bilan chiqib ko‘rsa, boyagi ot boyloqli turibdi. Ketgandan beri qo‘li ishga bormay yurar ekan. Endi To‘lg‘onoyni ko‘rib, vaqti xush bo‘libdi. Enasi turib:

— To‘lg‘onoy keldi, to‘rt-besh tanga puling bormi? Bozorga borib bir narsa xarajat qilib kelsang. Kambag‘alchilik, hech narsaning tayini yo‘q, — debdi. Kambag‘alning ahvoli bir-biriga ma’lum bo‘ladi. Bular tashvishga tushib qolganini ko‘rib, To‘lg‘onoy:

— Bizning otni olib borib, o‘tishiga bozorga soting. Undan keyin pulini xarajat qilavering, — debdi. Bu so‘zni eshitib, Pardavoyning dimog‘i chog‘ bo‘lib, otni minib, ot bozorga borib, o‘tishiga otni sotibdi.

Xarajat qilib, uyiga kelibdi. Ko‘rpa-to‘shagiga kerakli narsalarni ham olib kelibdi. Hamma kam-ko‘stini sozlab: „To‘lg‘onoyning nikohi hammaga ma’lum bo‘lsin“, deb bir kichikroq to‘y qilib, besh-o‘n odamga osh beribdi.

Shunday qilib, Pardavoy bilan To‘lg‘onoy murod-maqsadiga yetibdi.

Ikki tabib

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, qadim zamonda Buxoro shahrida kambag‘al Ahmad supurgichi bo‘lgan ekan. Uning xotini va bir o‘g‘li bor ekan. Qiynalsa ham er-xotin o‘g‘lini maktabga beribdi. O‘g‘li odobli, aqlli, zehnli bo‘lganidan qiyinchiliklarni yengib, maktabni bitirgach, madrasaga kiribdi.

Otasi har kuni supurgi boylab sotib, bolasini qo‘llab turibdi. Nihoyat o‘g‘li madrasani ham yaxshi tamomlabdi. Bolaning nomi Odil ekan. Odilni o‘qitgan mullalar uning qobiliyatiga qoyil qolibdilar. Ota-onasi endi og‘zimiz osh-ga yetdi, deb suyunganlarida, mudarrislar „Bola hali yosh, domlalik unga to‘g‘ri kelmaydi“, deb unga ish bermabdilar. Lekin bola idrokli bo‘lib, domlalar bilmagan narsalarni bilar ekan. Odil ishsiz qolganidan ota-onasi qayg‘urib, o‘g‘liga hunar o‘rgatishga ahd qilishibdi. Odilga ham bu gap ma’qul tushibdi.

Otasi maxsido‘z kosib o‘rtog‘iga shogirdlikka bermoqchi bo‘lib, o‘g‘lini yetaklab ketayotsa, Yusufboy tabib ularni do‘konga taklif qilib, hol-ahvol so‘ragach:

— Bu bola kim? — debdi.

— O‘g‘lim, ismi Odil, yaqinda madrasani tugatdi, mudarrislar yosh, deb ish berishmadi. Shuning uchun o‘g‘limni maxsido‘z o‘rtog‘imga

shogirdlikka olib ketyapman, — debdi Ahmad aka. Yusufboy tabibning farzandi yo‘q ekan, u:

— Ahmad aka, o‘g‘lingizni menga shogirdlikka bersangiz. Dori tayyorlash va tabibchilikni o‘rganadi. Men o‘zim sizga yordam qilib turaman, o‘g‘lingiz ham xabar olib turadi. O‘g‘lingizni o‘zimga o‘g‘il qilib olsam. Kampirim ham xursand bo‘lardi. Uyingizga tez-tez yuborib turaman, — debdi. Ahmad aka o‘ylab ko‘rib, rozi bo‘libdi. Yusufboy tabibnikida o‘g‘lini qoldirib, o‘zi qaytib ketibdi. Yusufboy tabib Odil bilan suhbatlashib, do‘konidagi dorilarning nomlari bilan tanishtirib, narxlarini aytibdi, do‘konni qanday tutish to‘g‘risida ham tushuntiribdi. Bir necha kun o‘tmay tabibning ishi yurishib ketibdi. Yusufboy tabib ham „O‘g‘lim qutli keldi“, deb suyunibdi. Yusufboy tabib oqko‘ngil odam ekan, u Odilning ota-onasiga yordam berib turibdi. Odil esa tabiblik hunarini o‘rgana boshlabdi. Yusufboy tabibning shon-shuhrati butun shaharga tarqalibdi.

Kunlardan bir kun shu shaharning qozisi o‘g‘lini Yusufboy tabibning oldiga olib kelib:

— Shu o‘g‘limga hunaringizni o‘rgatsangiz, — deb iltimos qilibdi. Qozi o‘g‘lining odamlarni tuzatishini emas, balki ko‘proq mol-dunyo topishini o‘ylab shunday qilgan ekan. Yusufboy tabib ham yo‘q deya olmasdan qozining o‘g‘lini shogirdlikka olibdi. Uning ismi Jobir ekan. Jobir tabiblikka unchalik qiziqmasa ham, otasidan qo‘rqqanidan o‘rgana boshlabdi. Yusufboy tabib ham Odil bilan Jobirga birdek qarar, ikkalasiga ham tabiblik sir-asrorlarini birdek o‘rgatar ekan.

Oradan bir necha yillar o‘tibdi. Odil bilan Jobir bir-biridan qolishmaydigan tabib bo‘lib yetishibdilar.

Kunlardan bir kun Yusufboy tabib ikkala shogirdini oldiga chaqirib:

— O‘g‘illarim, mana, ikkalang ham tabiblikni o‘rganib oldilaring. Endi senlarga nasihatim shuki, puli yo‘q ekan deb dori bermasdan kambag‘al, beva-bechoralarni qiynamanglar. El-yurt oldida ta’naga qolmanglar. Aql bilan ish qilib, manmanlikka berilmasdan, bir-biring bilan maslahatlashib ish tutinglar. Endi sizlarga ruxsat, tabiblik qilaverishinglar mumkin, — deb ularga oq fotiha berib jo‘natibdi. Oradan bir necha kun o‘tgandan keyin Yusufboy tabib olamdan o‘tibdi.

Odil ustozining o‘lganini eshitib, borib ta’ziyasi o‘tguncha ustozinikida bo‘libdi. Jobir eshitsa ham qadam bosmab-di. Ikkalasi bir shaharda tabibchilik qilishar ekan. Odil kambag‘al, beva-bechoralarga rahmdillik qilib, dori-darmonlarni tekinga berib yuborar ekan. Boylardan esa ikki hissa oshiq olar ekan. Jobir Odilning obro‘si ko‘tarilib ketayotganini ko‘rolmabdi. Otasining gapiga kirib, kunlardan bir kun Odilning oldiga kelib:

— Odil, senga bir maslahat bilan keldim. Menimcha ikki tabibga bir shahar torlik qiladi, shaharda yo sen, yo men bo‘lishim kerak, — debdi. Odil unga:

— Shahar keng, senga hech zararim tegayotgani yo‘q, seni ham menga zararing tekkani yo‘q. Undan ko‘ra, kelishib ishlayversak bo‘lmaydimi? — debdi. Jobir unga:

— Kel, bo‘lmasa baxtimizni sinaymiz: bir-birimizni mehmon qilamiz. Birinchi bo‘lib sen biznikiga kelasan, oldingga nima taom qo‘ysam yeysan. Keyin men senikiga mehmonga boraman, men ham nima bersang eb, nima ichirsang ichaman. Nima bo‘lsa peshanamizdan ko‘ramiz. Shunga nima deysan? — debdi.

Odil ham noiloj rozi bo‘libdi. Oradan bir necha kun o‘tgandan keyin Jobir Odilni uyiga chaqiribdi. Odil esa mehmondorchilikka bormasdan avval besh-o‘n chelak sut olib kelib qo‘yibdi. Keyin mehmon bo‘lib, Jobirning uyiga boribdi. Jobir Odilning oldiga dasturxon yozibdi va dasturxonni noz-ne’matlar bilan to‘ldirib tashlabdi. Ziyofat orasida bir piyola zahar olib kelib Odilning qo‘liga beribdi. Odil zaharni ichibdi-yu, uyiga ketibdi. Odil uyiga borib, chelakdagi sutlarni ichib, oshqozonini tozalab, zaharlanishdan qutulib qolibdi. Oradan bir necha kun o‘tibdi. Shart bo‘yicha Odil Jobirni mehmonga chaqiribdi va oldiga dasturxon yozibdi. Mehmonni juda yaxshilab ziyofat qilibdi. Jobir ham uyiga sutni g‘amlab kelgan ekan. U sergaklanib, Odil qachon zahar berishini kutibdi. Odil esa Jobirga zahar bermasdan oldiga yaxshi taomlar qo‘yib, yaxshi so‘zlar bilan kuzatibdi. Jobir o‘zining qilgan ishiga pushaymon bo‘lib, Odildan uzr so‘rabdi.

Shundan keyin bir-biriga ozor bermasdan, bir-biri bilan maslahatlashib ish qilibdilar.

Xurshid bilan Laylo

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, bir zamonlarda Misr mamlakatida bir podsho o‘tgan ekan. Uning otini Abdulaziz shoh der ekanlar. Shohning Abdukarim degan vaziri ham bor ekan. Abdulaziz shoh bilan Abdukarim vazir juda inoq ekanlar.

Ular yoshlikda madrasada birga o‘qishgan, ayniqsa, Abdukarim nihoyatda tirishqoq ekan. O‘zi kambag‘al oilasidan bo‘lishiga qaramay, butun kuch-quvvatini ilmga berar, uni chuqurroq o‘zlashtirishga harakat qilar ekan. Abdukarim vazir har vaqt shohga:

— Bu dunyo o‘tar dunyo, yaxshilik qilsang ham o‘tadi, yomonlik qilsang ham o‘tadi, xalq bizning onamiz bo‘ladi. Shuning uchun xalqqa yaxshilik qilmoq kerak. Yomonlik qilish har kishining qo‘lidan keladi, ammo yaxshilik qilish har kimning qo‘lidan kelavermaydi, — der ekan. Ular har bir ishni bamaslahat bajarishar ekan. Mamlakat ham o‘sha davrda tinch va obod ekan. Lekin ular dunyoning bir kamchiligidan nihoyatda xafa ekanlar. Shoh ham, vazir ham befarzand ekan.

Kunlardan bir kun shohning saroyiga bir qalandar kelibdi. Shoh qalandarni o‘z oldiga chaqirib olib, unga:

— Ey qalandar, siz jahongashta odamsiz, ko‘p shahar va qishloqlarni kezgansiz. Ko‘p odamlarni duo qilasiz. Menga farzandsizlikning chorasini aytib berolmaysizmi? — debdi. Qalandar:

— Bilaman, — deb qo‘ynidan ikki olmani chiqarib, birini shohga, birini vazirga berib, duo qilibdi. — Biringizga xudo o‘g‘il, biringizga qiz beradi, ammo ikkovingiz bir-biringiz bilan quda bo‘lasiz, — deb qalandar shoh bilan vazirdan in’om va ehsonlar olib jo‘nab ketibdi.

Olmani yeganlaridan so‘ng shohning xotini o‘g‘il tug‘ibdi. Otini Xurshid qo‘yishibdi. Vazirning xotini qiz tug‘ibdi, uning otini Laylo qo‘yishibdi. Bolalar birga tarbiya ko‘rib, birga o‘sishibdi. Xurshid bilan Laylo bir mayiz topsalar bo‘lishib yer ekanlar, ittifoqlik, mehr-muhabbat kundan kunga kuchayib boraveribdi. Laylogul qizlar maktabida o‘qisa, Xurshid o‘g‘il bolalar madrasasida o‘qibdi.

Yildan yil, oydan oy, kundan kun o‘tib, Xurshid bilan Laylo ham o‘qishni tugatibdi. Ular o‘n sakkiz yoshga kiribdilar. Shoh o‘g‘li Xurshidni uylantirish harakatiga tushibdi. Vazirning qizi Laylogulga sovchi yuboribdi. Vazirning qizi sovchilarga:

— Shahzoda Xurshidning ko‘ngli menda bo‘lsa, o‘zim bilan gaplashsin. Mening bir shartim bor. Agarda qabul etsa, men ham roziman, — debdi. Sovchilar qizning aytgan so‘zlarini Xurshidga yetkazibdilar. Xurshid vazirning uyiga boribdi. Mehmonxona o‘rtasiga parda tutilgan ekan. Pardaning orqasida o‘tirgan Laylogul shahzodaning tovushini eshitib, „Assalomu alaykum, shahzoda!“ debdi. Shundan keyin ikkisi hol-ahvol so‘rashibdi. Bular maktabga kirganlaridan so‘ng, bir-birlari bilan ko‘risha olmagan ekanlar. Laylogul Xurshidning taklifiga shunday debdi:

— Men qarshi emasman, biroq bir shartim bor. Agarda qabul etsangiz to‘yga roziman. Shartim shu: har kuni ertalab uyingizga boraman, kech bo‘lmasdan o‘z uyimga ketaman, — debdi.

Shahzoda qizning bu shartiga hayron qolib, nima javob qaytarishni bilmay qolibdi. So‘ng Xurshid aql-hushini bir joyga to‘plab, shartini qabul qilay, uyimga borgach, boshqa chorasi topilib qolar, — deb o‘ylabdi. Xurshid Laylogulga:

— Shartingizni qabul etdim, — debdi.

O‘n besh kun to‘y bo‘libdi.

Shahzoda uchun qator uylar juda yaxshilab bezatilgan ekan. Ammo bu uylarning birontasida ham kelinchak Laylogul ko‘rinmas ekan. Laylogul esa, o‘z shartiga muvofiq, to‘yning ertasigayoq erta bilan nonushtaga kirib kelibdi. Xurshid shoshilganicha Layloni kutib olibdi-da, uyga boshlabdi. Ular qator uylarni bir-bir tomosha qilib, o‘n birinchi uyga kiribdilar. Kanizak qizlar dasturxon yozibdilar. Dasturxon noz-ne’matga to‘la emish. Ular suhbatlashib o‘tirib, kunni kech qilibdilar. Laylogul boshiga

paranjisini yopinib, otasining uyiga jo‘nab qolibdi. Xurshid og‘zini ochib, qizning ketidan qarab qolaveribdi.

Bu ahvol har kuni takrorlanaveribdi. Ko‘pincha, Laylogul parishon bo‘lar, Xurshidning gaplariga ham e’tibor bermas ekan. Xurshid nima gapligini bilolmay, og‘ir ahvolda qolibdi.

Kunlardan bir kun Xurshid o‘ylab-o‘ylab maktabdosh do‘sti Abdumutalning oldiga boribdi. Do‘sti madrasa hujrasida turar ekan. Xurshidni xursand bo‘lib kutib olibdi. Abdumutal sayohatga ketgani uchun ular anchadan buyon ko‘rishishmagan ekan. Abdumutal Arabistonning ko‘p shaharlaridan tashqari, Hindiston, Peshovur kabi uzoq mamlakatlarda bo‘lganini gapirib beribdi.

Abdumutal o‘ttiz ikki yoshlarda bo‘lib, ancha ziyrak yigit ekan. Xurshidning xafaligini kelgan zamon sezibdi. Ular ovqatlanib, choy ichib, suhbatlashib o‘tiribdilar. Abdumutal sekin gap boshlabdi:

— Do‘stim Xurshid, siz shohning o‘g‘lisiz. Hamma narsa siz uchun tayyor. Husn, aql, idrok, ilmda Arabistonda yakka-yu yagona vazirning qizi sizning xizmatingizda bo‘lsa-yu, tag‘in nega xafa ko‘rinasiz?

— Mening xafaligimni qaerdan bildingiz? — deb so‘rabdi Xurshid.

— Hech kimdan, lekin betlaringiz sarg‘ayganidan, xayolingiz parishonligidan gumon qilaman, — debdi u. Xurshid do‘stiga hozirgi ahvolini bir boshdan aytib beribdi. Abdumutal bu so‘zlarni eshitib, qo‘liga qog‘oz-qalam olib, qandaydir duo yozib, Xurshidning qo‘liga beribdi.

— Mana shuni xotiningiz uydan chiqib ketayotganda peshanangizga yopishtirib oling. Qizning orqasidan boravering. U sizni ko‘rmaydi. Ketidan borsangiz, hamma sir-asrordan xabardor bo‘lasiz, — debdi Abdumutal.

Xurshid xursand bo‘lib, qog‘ozni olib, o‘rtog‘iga minnatdorchilik bildirib, uyiga qaytibdi. U kechani uxlamay o‘tkazibdi. Erta bilan nonushtaga Laylogul yetib kelibdi. Kundagidek ikkisi birgalashib nonushta qilibdilar. Xurshid har kuni qani endi kech bo‘lmasa-yu, Layloning husniga to‘ysam, deb niyat qilar ekan. Bugun esa tezroq kech bo‘lsin, buning sirlarini tezroq bilib olay, deb o‘z-o‘zidan hovliqar ekan.

Nihoyat, Layloning ketar vaqti bo‘libdi. U paranjisini yopinib jo‘nab qolibdi. Xurshid ham vaqtni g‘animat bilib, peshanasiga do‘sti yozib bergan xatni yopishtirib, xotini ketidan ketaveribdi. Laylogul to‘g‘ri otasining hovlisiga kiribdi. Onasi uni ko‘rib:

— Ha, keldingmi, qizim, — deb quchoqlab ko‘rishib, ikki yuzidan o‘pibdi. Boshidan paranjisini olib, ayvondagi mixga osib qo‘yibdi. Kanizak

qiz xitoyi laganda osh olib kelibdi. Dasturxon atrofida vazir, Laylo, uning onasi o'tiribdilar. Xurshid ham bexavotir o'tirib olibdi. Hammalari ovqatga qo'l uzatibdilar. Onasi bir suyakni Layloning oldiga qo'yibdi. Uni Xurshid qo'liga olib go'shtini yegan ekan, ichidan oshiq chiqib qolibdi. U oshiqni olib, tozalab, cho'ntagiga solib qo'yibdi. Oshni yeb bo'lib, ustidan bir piyoladan choy ichibdilar. Laylo o'rnidan turib:

— Oyi, men ketdim, — deb boshiga paranjisini yopinib jo'nabdi. Xurshid ham uning ketidan ketaveribdi. Laylo borib-borib bir darvozani qoqibdi.

— Olmagul, Olmagul! — deb chaqiribdi. Darvoza ochilibdi. Hovlida bir kelishgan chiroyli qiz olma to'ldirilgan kumush laganni ko'tarib turgan ekan. Laylogul olmadan birini olibdi. Uning ketidan Xurshid ham bitta olma olibdi.

Laylogul Olmagulga:

— Do'stim, tezroq ketaylik! — debdi. U qiz ham boshiga paranjisini yopinib chiqibdi. Hovlidan uch kishi indamasdan jo'nabdilar. Borib-borib Olmagul yana bir darvozaning halqasini qoqibdi. Darvoza ochilibdi. Laylo: — Anorgul! — deb chaqiribdi. Bir qiz qo'lida bir laganni anorga to'ldirib ko'tarib chiqibdi. Anordan Laylo bir dona, Olmagul ham bir dona, Xurshid ham bir dona olibdi. Anorgul laganni qo'yib, boshiga paranjisini yopinib chiqibdi. Endi bular to'rt kishi bo'libdilar. Ular gapirishib, xaxolab kulishib borar ekanlar. Kulganda Olmagul og'zidan olmagul, Anorgul og'zidan anorgul to'kilar edi. Xurshid ham birga kulishib borayotganidan ular xabarsiz ekanlar. Qizlar shahardan tashqariga chiqibdilar. Nihoyat, tevaragi baland devorlar bilan o'ralgan bog'ga yetibdilar. Bog'ning darvozasi qizil yog'ochdan yasalgan ekan. Anorgul darvozaning halqasini qoqqan ekan, ikki haybatli dev chiqib ochibdi. Devlar qizlarga qarab ta'zim qilishibdi. Xurshid ham ular orqasidan bog'ga kiribdi. U bog'ga qarab hayron bo'libdi. Bog'da yilning to'rt faslini ko'rish mumkin ekan: bog'ning bir tomoni bahor — daraxtlar gullaganmish, ikkinchi tomoni esa yoz, mevalar pishib, tagiga tushib yotganmish. Uchinchi tomoni kuz, daraxtlarning bargi sarg'ayib yerga tushayotganmish... To'rtinchi tomonida esa hovuzdagi suv muzlab, qor pag'a-pag'a bo'lib yog'ib turgan ekan. Bu ajoyib bog'ni ko'rib Xurshid hayron qolibdi. Qizlar bog'ning o'rtasidagi yo'ldan uzoqda ko'rinib turgan qo'rg'on tomonga yuribdilar. Qizlar yasatilgan qirq uydan o'tib, nihoyat, qirq birinchi uyga — saroyning bekasi Guliqahqah parining oldiga kiribdilar. U Ko'hiqofdagi parilar podshosining qizi ekan. Guliqahqah pari Laylogulni yaxshi ko'rib, unga yaqinroq bo'lish niyatida shu yerga

bog‘ yaratgan ekan. Laylogul parining izmidan chiqa olmas, Xurshidni qanchalik sevmasin, har kuni uni tashlab ketishga majbur ekan.

Anorgul bilan Olmagulga Guliqahqah pari Laylogulga xizmat qilasizlar, deb tayinlagan ekan.

Laylogul bilan dugonalari Guliqahqah pari oldiga kirganlarida u tilla taxt ustida yonboshlab yotgan ekan. Guliqahqah pari qizni ko‘rib, o‘rnidan turibdi va u bilan quchoqlashib ko‘rishibdi. Keyin yoniga o‘tqazibdi. Ular bir-birlaridan hol-ahvol so‘rashibdi. Dasturxon yozilibdi. Maylar suzilibdi. Xurshid ham qizlar bazmini tomosha qilib o‘tiribdi.

Musiqalar chalinibdi, qizlar navbati bilan raqsga tushibdilar. Oradan ancha vaqt o‘tgach, Guliqahqah pari o‘yinni to‘xtatib, qizlarga:

— Charchadinglar, endi borib cho‘milinglar! — debdi. Ularning hammasi bog‘ga chiqishibdi. U yerda marmar toshdan ishlangan katta hovuz bor ekan. Hovuzning suvi nihoyatda tiniq ekan. Suv tagidagi qimmatbaho toshlar ko‘zga ko‘rinib turar ekan. Hamma qizlar yechinib, hovuzga o‘zlarini tashlabdilar. Ular bir-birlariga suv sepishib, kulishib cho‘milishar ekan. Xurshid shu paytdan foydalanib, xotini Laylogulning kiyimini olib qo‘yniga solibdi.

Hamma qizlar cho‘milib bo‘lib, o‘z kiyimini kiyibdi. Biroq Laylogul kiyimini topolmay hayron bo‘libdi. Bog‘ning ichi va tashqarisini rosa qidiribdilar.

Ko‘ylak ham, bironta odam ham topilmabdi. Parilarning hammasi hayron bo‘libdi. Bu yerda bunaqa hodisa hech bo‘lmagan ekan. Bundan Guliqahqah pari nihoyatda xafa bo‘libdi. O‘zicha: „Buning tagiga yetmagunimcha, topmagunimcha qo‘ymayman“, — debdi g‘azab bilan.

Pari devlarni chaqirib:

— Laylo, Anorgul, Olmagullarni uylariga olib borib qo‘yinglar! — deb buyuribdi.

To‘rt dev to‘rt oyoqlik katta tosh taxtani keltirib ayvonga qo‘yibdi. Uch qiz Guliqahqah pari bilan xayrlashib taxtaga chiqib o‘tirishibdi. Xurshid hammadan avval chiqib o‘tirib olibdi. Devlar tosh taxtani osmonga ko‘tarib uchishibdi. Qizlar o‘rgangani uchun churq etishmabdi. Xurshid esa ko‘zini chirt yumib olibdi. Devlar taxta toshni yerga qo‘yishibdi. Qizlar tushib uy-uyiga jo‘nabdi. Xurshid ham uyiga kelib, kaniz qizlardan birini chaqirib, „Uyda yotaman, Laylo kelsa, meni uyg‘otasan. Lekin seni so‘ksam, ursam ham ko‘nglingga olmagin“, deb tayinlabdi.

Erta bilan nonushta vaqtiga Laylogul yetib kelibdi. Uyga kirib kunda o‘tiradigan joyiga borib o‘tiribdi. Laylo Xurshidni uyning bir burchagida

kiyimlarini yechmasdan mast uyquda yotganini ko‘ribdi. Shu vaqt kanizlardan biri shoshilganicha kirib, Xurshid yoniga borib:

— Shahzodam, turing, kelin oyim keldilar! — deb uyg‘otaveribdi. Xurshid o‘rnidan tura solib:

— Ey, la’nati, yaxshi tush ko‘rayotgan edim, meni uyg‘otib, tushimni chala qilding, bor, bir kosa tiniq suv olib kel! — deb do‘q uribdi. Kanizak xitoy chinnida buloqning toza, tiniq suvidan keltirib qo‘yibdi. Xurshid Laylodan:

— Meni kechiring, uxlab qolibman, — deb uzr so‘rabdi. Undan keyin kanizga:

— *Hozir suvga qarab turib bu kecha ko‘rgan tushimni aytaman*, ta’birini to‘g‘ri aytasan, — debdi.

— Tushimda, — debdi u, — xotinim Laylogul uydan chiqib, to‘g‘ri o‘z uyiga boribdi. Oyisi bir lagan osh keltirib qo‘yibdi. Oyisi Laylogulning oldiga qo‘ygan suyakni tozalab, ichidan chiqqan oshiqni cho‘ntagimga solib qo‘yibman. Shu tushim rostmikan? — deb cho‘ntagidan bir dona oshiqni chiqarib dasturxon ustiga tashlabdi.

Undan keyin Xurshid Laylogul o‘z uyidan chiqib ketgani, Olmagul bilan uchrashgani, uning laganidan bir dona olma olib qo‘yniga solganini aytibdi. U qo‘ynidan olmani olib dasturxon ustiga qo‘yibdi. Keyin Laylogulning Anorgul bilan uchrashgani, undan bir dona anor olganini aytibdi. Keyin ular bilan Guliqahqah parining to‘rt fasllik bog‘iga borgani, devlar bilan uchrashgani, Guliqahqah parining uyida qizlar bazmi bo‘lgani, undan keyin gulbog‘dagi hovuzda qizlarning cho‘milgani, u yerda yo‘qolgan Laylogulning kiyimini olib qo‘yniga solganini aytib, ko‘ylakni olib yoniga qo‘yibdi.

Xurshid boshini ko‘tarib Laylogulga qarabdi. Laylogul goh Xurshidga, goh dasturxon ustidagi olma, anorga tikilib qarar, biror og‘iz gapirishga ham madori qolmagan ekan. Xurshid kulib, indamay Laylogulga qarab turaveribdi. To‘satdan yuz bergan bu sirlarning ochilishiga Laylogul chiday olmabdi. Shartta o‘rnidan turibdi-da, paranjisini yopinib chiqib ketibdi. Xurshid ham peshonasiga xatni yopishtirib, uning ketidan jo‘nabdi. Laylogul to‘g‘ri Guliqahqah parining oldiga boribdi. Bugungi voqeani unga birma-bir aytib beribdi.

Guliqahqah pari qizning so‘zlarini diqqat bilan tinglabdi-da, o‘ylab *turib*:

— Sen ko‘p diqqat bo‘laverma. Men ertaga azon vaqtida tosh taxtaga o‘tirib, eringning hovlisiga boraman. Agar u kitob o‘qib turgan bo‘lsa, yaxshi — senga ruxsat beraman. Qaytadan to‘y qilamiz. Agar men borgan

choqda u g‘aflat uyqusida bo‘lsa, hovlisiga tosh tashlayman. Shahzoda Xurshid uy-joyi bilan yer ostiga kirib ketadi, — debdi va Laylogulga qarabdi. — Rozimisan?

Qiz hech narsa demabdi. „Borib Xurshidga xabar bersam, pari sezib qolib meni nobud qilishi mumkin. Unga xabar bermasam, uxlab qolsa, pari uni nobud qilishi mumkin. Unda Xurshiddan ajralaman, endi nima qilish kerak?“ deb Laylogul bir qarorga kelmasdan o‘rnidan turib, ketmoqchi bo‘libdi.

Guliqahqah pari Layloga qarab:

— Bu kecha shu yerda qolasan, — debdi. Xurshid bu yerda bo‘lgan so‘zlarning hammasini eshitib uyiga jo‘nabdi. Xurshid bu kecha uxlamabdi. U sahar vaqtida o‘rnidan turib, yuvinib, toza va yangi kiyimlar kiyib, kitob o‘qib o‘tiribdi. Nihoyat, hovli tepasida „g‘uv-g‘uv, g‘uv“ degan ovoz eshitilibdi. Xurshid bu ovoz Guliqahqah parining uchar tosh taxtasi ekanligini sezgan bo‘lsa ham, o‘zini bilmaslikka olib, boshini kitobdan ko‘tarib qaramabdi.

Guliqahqah pari hovli ustida aylanib, shahzoda Xurshidni gilam ustida kitob mutolaasida o‘tirganini ko‘ribdi. Haqiqatan, shahzoda Xurshid go‘zal, aqlli yigit ekan. Laylogulga munosib ekan, deb Guliqahqah pari o‘z bog‘iga uchib ketibdi. U Laylogulni chaqirib:

— Bor, Xurshidga ayt, to‘yni boshlasin, to‘yga men o‘zim ham boraman, — debdi.

Laylogul xursand bo‘lganicha yugurib Xurshid qoshiga boribdi. Qiz kelsa, u bechora hali ham kitob o‘qib o‘tirgan ekan.

— Turing, shahzoda, kitobni yig‘ishtiring, avval to‘yni boshlaylik, — deb kulibdi Laylogul. Xurshid Laylogulga parining ruxsat berganini, endi ular doim birga bo‘lishlarini eshitib, juda sevinibdi. Shu kuniyoq to‘y boshlanibdi. To‘yning uchinchi kuni parilar bilan birga Guliqahqah ham kelib, kuyov-kelinga oq fotiha beribdi.

Sevishganlar murod-maqsadlariga yetibdilar.

Besh jonlini bejon qilgan Bahodir

Bor ekan-da, yo‘q ekan, och ekan-da, to‘q ekan, bir vaqtlar o‘z soyasidan ham cho‘chiydigan, chumchuq „pir“ etsa, yuragi „shuv“ etadigan Bahodir ismli qo‘rqoq bir kishi o‘tgan ekan. Bahodir qo‘rqoqligi ustiga yalqov ham ekan. Uning bu kamchiliklari hammaga ma’lum bo‘lgani uchun uni shu atrofda yashovchilar Bahodir qo‘rqoq deyishar ekan.

Bahodir qo‘rqoqning otasidan qolgan bog‘i bo‘lib, hatto shu bog‘dagi mayda-chuyda ishlarni ham qilgisi kelmas ekan.

Bir kuni uning xotini bog‘ga kirsa, pishgan uzumlarni arilar talayotgan emish. Xotinining jahli chiqib, erining yoniga kelibdi-da:

— Men bu uyda turmayman endi, jonimga tegdi. Bu nima degan gap, axir. Erkak kishi bo‘la turib, loaqal pishib yotgan uzumni arilardan qo‘riqlay olmasangiz. Men qaysi birini qilay. O‘lar bo‘lsam o‘lib bo‘ldim-ku! — debdi.

Bu so‘zlar Bahodirga ta’sir qilib, chor-nochor o‘rnidan turibdi-da, bog‘ga kiribdi. Qarasa, haqiqatan ham yetilib pishgan har bir bosh uzumning atrofi g‘uj-g‘uj ari emish. U arilarni haydash uchun qo‘lida ro‘mol ko‘tarib kirgan ekan. Bir bosh uzumga yopishgan arilarni haligi ro‘mol bilan urgan ekan, shu zahotiyoq arilardan bir emas beshtasi jonsiz bo‘lib yerga tushibdi. Bahodir suyunganidan qah-qah urib kulib

yuboribdi. Ularning rostdan o'lganiga ishonmay, ro'mol bilan ushlab bir yerga to'plabdi-da, xotinini chaqirib kelib ko'rsatibdi:

— Ko'rdingmi, xotin, bir urishda beshtasini bejon qildim-a!

— O'ho', — debdi xotini kesatib, — juda katta ish qilibsiz-ku. Yana bironta kishi bu ishingizni bilib qolmasin, olib ketib qoladi-ya.

Shu zahotiyoq uning miyasiga bir fikr kelibdi-yu, to'g'ri qozining huzuriga yuguribdi.

— Ko'rdingizmi, qozi, — debdi u hovliqib, — meni qo'rqoq deyishadi. Bir urishda beshtasini bejon qildim.

— Xo'sh, nima demoqchisiz? — deb so'rabdi qozi hayron bo'lib.

— Bularni bejon qilgan — men. Ishonmasangiz xotinimni chaqirib kelay.

— Xo'p, ishondim, muddao nima?

— Haqiqatan ham bu ishni men qilganligimga hech kim ishonmaydi. Siz muhtaram zotlarining muhringizdan ortiqroq dalil yo'q. Shu voqeani tasdiqlab, ikki enli xat bitib bersangiz.

Qozi bu kishi hazillashyapti-ku, ketidan bironta qiziq voqea chiqib qolar, degan maqsadda qog'ozga nimalarnidir yozib, uning qo'liga beribdi.

Bahodir yoshlik vaqtida harflarni zo'r-bazo'r tanib olgan ekan. Bunday o'qib qarasa, xatda: „Bir urishda besh jonlini bejon qilgan Bahodir — qahramon", deb yozilgan emish.

Bahodir xatni o'qib bo'lgandan keyin yalqovligini ham esdan chiqarib, suyunganicha qozixonadan chiqib ketibdi. Qozi bo'lsa nima bo'layotganiga tushunolmay hayron bo'lib, uning orqasidan qaragancha qolaveribdi.

— Mana bu hujjatni o'qi-chi, xotin, — debdi uyiga borgach Bahodir, — qani endi biron kishi meni qo'rqoq deb ko'rsin-chi!

— Voy qahramon-ey, — debdi xotini kesatib, — koshki sizni hech kim bilmasa, qo'rqoqligingiz butun qishlog'imizga ma'lum-ku.

Bu so'zlardan xafa bo'lgan Bahodir jahl bilan uydan chiqib, boshqa bir shahar tomonga yo'l olibdi. Shaharga yetib borguncha kech kirib qolibdi. Bahodir vahimaga tushib, qayoqqa borishini bilmay ketayotsa, yo'lda kishilar to'p-to'p bo'lib, bir uyga kirib ketishayotgan emish.

Bahodir ham ko'chada qolishdan qo'rqib, bir guruh odamlarga qo'shilibdi-da, shu xonadonga kiribdi.

Bu uy shahardagi badavlat kishilardan birining uyi bo'lib, u mehmon chaqirgan ekan. Mehmonlarni kutib olayotganlar qaddi-qomati kelishgan, to'ladan kelgan, kiyimlari ham durustgina bu notanish kishini ko'rib, „Aytilgan mehmon bo'lsa kerak", deb o'ylashibdi-da, ichkariga taklif

qilishibdi. Bahodir uyga kirib mehmonlar bilan biroz suhbatlashgach, avvaliga rosa maqtanibdi, keyin esa ularga qozidan olgan muhrli hujjatini ko‘rsatibdi.

Xuddi shu kunlarda shahanshohning sayrgoh bog‘ida bir dahshatli sher paydo bo‘lib, bironta ham kishi bog‘ga kira olmayotgan ekan.

Mehmonlar bu qahramon haqida darhol shohga xabar berishgan ekan, shoh uni saroyga olib kelishni buyuribdi.

Shoh Bahodirga sher haqida gapirib beribdi, falokatdan qutqarsang, katta sovg‘alar beraman, deb va’da qilibdi. Bahodir qarshilik qilmoqchi ekan, shoh uning so‘zlariga quloq solmay, xizmatchilarga qahramonni bog‘ga kirgazib yuborishni buyuribdi. Xizmatchilar bog‘ darvozasini sekingina ochishibdi-yu, uni ichkariga kirgazib yuborishibdi. Bahodir: „Meni bu yerga ajal haydab kelgan ekan-da“, degan xayol bilan eshikdan kiribdi-yu, qo‘rqqanidan o‘takasi yorilguday bo‘lib, bir daraxtning tepasiga chiqib ketibdi. „Endi nima qilaman, xayr, xotin, xayr, birodarlarim“, debdi o‘zicha.

Biroz o‘tirgandan keyin atrofga alanglab, bunday pastga qarasa, Bahodir o‘tirgan daraxtning tagida haligi sher yotgan emish. U birdaniga „oh“ deb yuzini qo‘llari bilan berkitgan ekan, daraxtdan to‘g‘ri sherning ustiga yiqilib tushibdi. Beparvo yotgan sher birdaniga vahimaga tushib, o‘rnidan tura solib qochmoqchi bo‘libdi. Bahodir nima qilarini bilmay, sherning yollariga yopishib, mahkam ushlab olibdi va uning ustida bog‘ni aylanaveribdi.

Darvoza tirqishidan kuzatib turgan xizmatkorlar shohga darhol bu hodisani xabar qilishibdi. Shoh Bahodirning mardligiga hayron qolibdi: „Nahotki sherdan ham baquvvat lashkarlarim bardosh bera olmagan ish shu kishining qo‘lidan kelsa?!“

Sher bog‘ni aylana-aylana oxiri suv chiqadigan quvurga o‘zini urib, tashqariga chiqib ketibdi.

Xizmatkorlar kirib qarashsa, „qahramon“ ikki qo‘lida sherning yolini ushlagancha, peshanasi qon, yerda hushsiz bo‘lib yotgan emish. Uni darhol saroyga olib borishibdi. Bahodir saroyga borgach, o‘ziga kelib, shohga o‘dag‘aylabdi.

— Quvurni berkitib qo‘ysanglar bo‘lmasmidi. Sherni endigina charchatib, pichoq uray deganimda qochib qoldi. O‘zi ham juda katta va zo‘ravon ekan-da, — deb gerdayib qo‘shib qo‘yibdi Bahodir.

Shoh unga qanchadan qancha in’omlar bergandan keyin, saroyda lashkarboshi bo‘lib xizmat qilishni taklif etibdi.

Bahodir besh-olti kun aysh-ishrat qilib dam olish, undan keyin boylik orttirib, uyga ketishni o'ylabdi-da, rozilik bildiribdi.

Bahodir saroyda atigi bir haftagina yashab, juda ko'p hodisalarning guvohi bo'libdi: begunoh kishilarning kallalarini olish, boylik orttirish deysizmi, aysh-ishrat, buzuqchiliklar deysizmi, dangasalik deysizmi — hammasi shu yerda emish. „Dangasa deb meni emas, bularni aytsa bo'lar ekan", deb o'ylabdi Bahodir. Axir ular qo'llarini sovuq suvga urmas, hatto kiyimlarigacha xizmatkorlar kiygizib qo'yishar ekan-da.

Shundan keyin Bahodir o'zining qilmishlariga pushaymon bo'lib, mehnatsevar xotinining ahvoliga achinibdi. Tezroq saroydan qochib, o'z uyiga borishga, qo'rqoqlikni tashlab, chaqqonlikda xotini-yu qolgan hamma tanish-bilishlarini qoyil qoldirishga qaror qilibdi.

Shu payt birdan shohning saroyida yana shov-shuv ko'tarilibdi. Qo'shni yurtning podshosi shohning qizini so'ratibdi va uni xotinlikka bermasa, urush qilish niyatida ekanligini aytibdi. Shoh bo'lsa qizini boshqa o'lkaning shahzodasiga unashtirib qo'ygan ekan.

— Yana bir mushkulimizni oson qil, — debdi shoh „qahramon"ni chaqirtirib, — shu balodan ham bizni qutqar.

Bahodir bo'lsa: „O'z obro'yim bilam ketsam bo'lmas ekanmi, jang u yoqda tursin, ot minishning uddasidan chiqa olmasam-u, endi bu g'alvani qarang", deb o'ylabdi.

Bahodir noiloj „Xo'p" deyishga majbur bo'libdi. Keyin u nima qilarini bilmay, shohga:

— Menga bir pud yelim kerak, — debdi.

— Yelim nimaga kerak? — deb qiziqib so'rabdi shoh.

— Maqsadim dushmanni batamom qirib tashlab, bu diyorlarga qaytish yoki bir tomchi qonim qolguncha yov bilan olishishdir. Ko'p jang qilib, anchagina tajriba orttirdim. Egarni otga, o'zimni egarga mahkam yopishtirib qo'ymog'im kerak. Nega desangiz, qilich bilan dushmanni goh tepasidan, goh yonidan, goho tagidan urishga to'g'ri keladi. Undan keyin, shunday shoshilinch vaqtlarda oyoq ham jim turmay, duch kelganini yiqitib tursin. Qizg'in jang paytida otdan sirg'alib tushib qolmaslik uchun o'zimni mahkamlab qo'ysam zarar qilmaydi. Ammo buni biror kimsa bilmasligi lozim.

— Puxta o'ylangan, — debdi shoh bu gapni eshitib. Keyin xizmatkorlariga bir pud yelim olib kelishni buyuribdi.

Yelimni ham, otni ham keltirishibdi. Bahodir o'zi aytgandek qilib otga yopishibdi. Birozdan so'ng tashqariga chiqqanlarida Bahodirning

miyasiga: „Endi fursatni qo'ldan bermay, qochish kerak. Bo'lmasa jang maydonidan jasadimni topib kelishadi", degan fikr kelibdi.

Baxtga qarshi unga bergan otlari faqat jang uchun miniladigan bo'lib, boshqa hech qanday ishga ishlatilmas ekan. Undan tashqari, ko'pdan beri jang bo'lmagani uchun, ot ham minilmay, ancha asovlanib qolgan ekan. Shuning uchun ham ot saroy darvozasidan chiqishi bilan Bahodirni to'g'ri jang maydoniga boshlab qolibdi. „Qahramon" orqaga qaytarishga rosa urinibdi-yu, lekin hech qanday natija bo'lmabdi.

Yo'lda ketayotganida shoxi egilib yotgan bir qayrag'ochni ko'rib qolibdi. Jon talvasasida qayrag'ochga osilib qolib, otning o'zini jo'natib yuborishni mo'ljallabdi-da, o'sha daraxtga jon-jahdi bilan yopishibdi. U o'zini otga yelim bilan mahkam yopishtirib olgan emasmi, qayrag'och ham sinib ketgan ekan, ot zo'rlik qilib Bahodirni olib ketibdi. Qayrag'ochning kattakon shoxi ham ular bilan sudralib keta beribdi.

Uzoqdan bu voqeani kuzatib turgan dushmanlar: „Iye, bu qahramon qayrag'ochniki yerdan sug'urib oldi, bizning holimizga voy", deb orqalariga qaramay, qochib qolishibdi. Keyinda qolib ketgan bir nechta dushman esa, yerga sudralib kelayotgan chinor shoxining tagida qolib ketibdi.

Bu safar ham Bahodir — „Qahramon" jangdan shuhrat qozonib qaytibdi. Shoh bo'lsa Bahodirni o'ziga vazir qilib tayinlamoqchi bo'libdi.

— Yo'q, — deb e'tiroz bildiribdi Bahodir. — Men dangasalik qilib yotgan paytlarimda podsho yoki vazir bo'lib olib rohatda yashasam, derdim. Men noto'g'ri o'ylagan ekanman.

Bahodir o'z boshidan kechirganlarini ochiq-oydin gapirib berganida, saroydagi kishilarning og'zilari ochilib qolibdi.

— Men, — debdi Bahodir, — sizga qilgan xizmatlarim evaziga bir narsani iltimos qilaman. U ham bo'lsa, ijozat bersangiz, uyimga ketsam.

Shoh qahramonga oltinlar berib, hurmat bilan kuzatishni buyuribdi. Bahodir oltinlarni olib, uyiga sog' va salomat qaytib boribdi.

Shundan keyin Bahodir chindan ham qahramon nomini olibdi, qo'rqoqlik va dangasalikni tashlab, xotin, bola-chaqasi bilan mehnat qilib, baxtli hayot kechiribdi.

Dod

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, bundan ko‘p yillar ilgari ikkita o‘qimishli ziyrak yigitlar o‘tgan ekan. Ulardan birining ismi Komiljon, ikkinchisiniki Homiljon ekan.

Komiljon qorachadan kelgan, o‘rta bo‘yli, kipriklari uzun-uzun, kelishgan yigit ekan. Homiljon ham chiroyli, shahlo ko‘z, qoshlari Komiljonnikiga qaraganda qalinroq, ammo o‘ziga oro bermaydigan yigit ekan.

Yigitlar amakivachcha bo‘lib, yoshlikdan birga o‘sishgan, madrasada ham birga ilm olishgan ekan.

Komiljon bilan Homiljon o‘qishni davom ettirish maqsadida boshqa bir shaharga borishibdi. Yigitlar kelgan shaharda yaqindan beri qaroqchilar paydo bo‘lgan, ular aholining mol-mulkini talayotgan ekan. Bu qaroqchilar shunday usta ekanlarki, shu vaqtgacha ularni hech kim ko‘rmagan, shahar ahliga esa qilgan ishlarigina ayon ekan, xolos. Qaroqchilarni tutish uchun alohida mirshablar tayinlangan bo‘lsa ham, bu mirshablar ularni tutishning uddasidan chiqa olishmagan ekan. Chunki qaroqchilarning shahar ichida maxfiy ma’lumot berib turadigan kishilari bo‘lib, o‘zlari esa shahar chekkasida yashar ekanlar. Shuning uchun ham ular mirshablar bo‘lmagan kunni poylab, mo‘ljallagan kishilarining xonadonini sovurib ketishar ekan.

Bu shaharga Komiljon bilan Homiljonning kelganliklari haqidagi xabar ham qaroqchilarga darrov borib yetibdi. Ular bu yigitlar savdogar bo'lishsa kerak, degan xayolda ularni ko'z ostiga olib qo'yishibdi.

Komiljon bilan Homiljon shaharning markaziy ko'chasidagi uylardan biriga joylashibdi va hech narsadan xabarlari yo'q, o'z ishlari bilan ovora bo'lib yurishaveribdi.

Ular har kuni kechasi allamahalgacha kitob o'qib o'tirishar ekan. Kunlarning birida yigitlar odatdagidek kitobdan ko'z uzmay o'tirishganida eshik taqillabdi. Komiljon o'rnidan turib eshikni ochishi bilanoq, o'n-tacha kishi uyga kiribdi-yu, begunoh yigitlarni ura-ura, oyoq-qo'llarini bog'lab, qimmatbaho narsalar va oltin qidira boshlashibdi.

Ko'p tintuvdan keyin hech narsa topolmagan qaroqchilardan biri do'q qilib:

— Hoy, ablahlar, oltinlarni qayerga yashirgansanlar? — debdi.

— Sizlarga oltin kerak bo'lsa, bizlarga jon kerak, — debdi arqonning siqig'idan badanlari qaqshayotgan Komiljon xayoliga bir fikr kelib, — oyoq-qo'llarimizni bo'shatinglar, o'zimiz topib beraylik.

Ularning qo'rboshisi bo'lsa kerak, baland bo'yli, shopdek mo'ylovli, ko'zlari chaqnagan bir kishi: „Bularni bo'shatinglar", deb buyruq beribdi yigitlariga. Qaroqchilar darhol bandilarning oyoq-qo'llarini bo'shatishibdi.

— Bizdagi oltinlar asli sizlarniki bo'lishi kerak, — debdi Komiljon oyog'ini uqalarkan, — mayli, rozimiz.

— To'g'ri, do'stim, oltinlar asli shularniki bo'lmog'i lozim, — debdi Homiljon bir narsani sezgandek.

Qaroqchilar xaxolab kulishibdi.

— Biz bunaqasini hech ko'rmagan edik, — debdi qaroqchilardan biri.

— Nega g'alati qilib gapiryapsan, yigit? — deb so'rabdi haligi shop mo'ylovli kishi, — yoki ketishi naqd bo'lganidan joningni asrayapsanmi? Qani, tezroq ko'rsat.

— O'lim-ku haq, — deb javob beribdi Komiljon, — lekin bu oltinlarning qissasi shuni talab qilar edi. Oldin oltinlar turgan yerni ko'rsatay, keyin uning tarixini gapirib berarman.

Komiljon ularni boshlab chiqib, hovlining bir burchagini ko'rsatib, o'sha yerni qazishni buyuribdi. Shundan keyin ikki kishi u yerni qazish uchun qolib, qolganlar Komiljonni yana uyga olib kirishibdi. Shunda:

— Qanday qissani gapirmoqchi eding? — deb so'rabdi qo'rboshi qiziqib.

— Haligi, bizning gapimizni eshitib, bundayini ko'rmagan edik, dedinglar. Agar oltin qissasini eshitsanglar bormi, hayron qolar ekansizlar-da, — deb gapga aralashibdi Homiljon.

— Qani, gapir!

— Shunday ham bo‘lar ekan, — xuddi chindan bo‘lgan voqeani gapirib berayotgandek jiddiy tusda gap boshlabdi Komiljon, — otam juda ham qashshoq kishi ekanki, asti qo‘yavering. Chor-nochor kun kechirar ekanmiz. Otam bechora yegani nonni, ichgani suvni zo‘rg‘a topib kelar ekan. U juda ko‘p ishlar qilib ko‘ribdi. Ammo bilgan hunarlarining hammasi ham bir-biridan og‘ir tuyulaveribdi. Buning ustiga yoshi ham ancha qaytib qolgan ekan.

— Deraza yoniga boray, — deb ijozat so‘rabdi Komiljon, — ko‘nglim biroz behuzur bo‘lyapti.

— Mayli, boraqol, — debdi qo‘rboshi. Komiljon deraza yoniga borib, uni qiya ochibdi-da, to‘yib nafas olgandan keyin gapida davom etibdi:

— Hamma ishni ham bir-bir qilib ko‘ribdi, oxiri bo‘lmagach, o‘rmondan o‘tin olib kelib sota boshlabdi. Otamning bir hamrohi bo‘lib, u ham o‘rmonga doim dadam bilan birga borar ekan.

Haligi yer kovlayotgan qaroqchi yigitlar ham ishni qo‘yib bu kambag‘alning qo‘liga oltin qayerdan kelib qolganini bilgilari kelib, eshik yoniga o‘tirib, „qissa“ga quloq sola boshlashibdi.

— Kunlarning birida, — deb davom etaveribdi Komiljon, — otam bilan hamrohi bir to‘nkani qazib chiqarishayotganda shundaygina yonlaridagi yer o‘pirilibdi. „Bunda ne hikmat bor ekan?“ degan xayolda haligi yerni galma-galdan qazishibdi. Birozdan keyin ketmonlari bir sopolga tekkandek bo‘libdi. Qarasalar, xum emish. Ko‘p urinib haligi xumni chuqurdan chiqarib olishibdi. Dadam tepada-yu, o‘rtog‘i pastda — o‘rada ekan. Otam xumning og‘zini ochib qarasa... xum to‘la oltin emish.

Shunda dadam: „Butun umrim-ku qashshoqlikda o‘tdi. Endi hamrohimni o‘radan tortib olsam, u podsholikka xabar bersa, yana hech narsasiz qolaveramanmi?“ deb o‘ylabdi. Shu xayol bilan u sherigiga arqon tashlamay turibdi. Hamrohi bechora bo‘lsa to‘xtovsiz: „Qani, arqonni tashlamaysanmi?“ deb baqirayotgan emish. Oxiri dadam arqon tashlamaslikka qaror qilib, sekin-asta uyiga jo‘nabdi.

Bu gapni eshitgan qaroqchilar bir xum tillalik bo‘ldik, degandek bir-birlari bilan ko‘z urishtirib olishibdi.

— Sherigi dadamning fe’li buzilganini sezgan, shekilli, — deb gapida davom etibdi Komiljon, — oxirgi kuchini to‘plab, ovozining boricha chaqiribdi. Dadam yana o‘raning og‘ziga kelibdi-da: „Nima gaping bor?“ debdi.

„Shuncha birga yurib, qashshoqligimizdan sen menikiga bormading, men senikiga, — debdi u. — Mayli, mening yoshim qaytib qoldi, o'limimga roziman. Ammo senga bir vasiyat qilay, shuni bajar. Uyim falon yerda. Birgina o'g'lim bor, uning ismi Dod. Unga tilladan uch-to'rt tanga berib, mening uyga qaytib bormasligimni aytib qo'y. Bechoralarning ko'zi to'rt bo'lib o'tirmasin".

Dadam ma'yus bo'lib, cho'ntagiga besh-oltita oltin solib, hamrohining eshigini topib boribdi.

„Dod, hoy Dod", — debdi sekingina. Uydan hech kim chiqmabdi. „Dod", debdi birozdan so'ng yana qattiqroq tovush bilan. Hech kim ovoz bermasmish.

(Qaroqchilar bir qiziq hodisa ro'y bergan bo'lsa kerak, degan xayolda butun fikrlarini bir yerga to'plab, Komiljonning gaplariga quloq solib o'tirishganmish.)

Otam eshikning bir tabaqasini ochib, „Dod" deb baqiribdi. Ovoz chiqmasmish. (Shunday deb turib, Komiljon derazani katta ochib olibdi.) Keyin ovozining boricha „Dod", „Dod", deb baqiraveribdi.

(Tevarak-atrofda ko'rinayotgan odam sharpasi Komiljonga yana ham quvvat bag'ishlabdi.)

— „Dod", „Dod", der emish otam. U qilgan ishiga pushaymon ekan. Uydan ovoz chiqmagandan keyin yana qattiq xafa bo'lib, ko'z-yoshi to'kibdi-da, „Dod", „Dod", deb baqiraveribdi.

Bu vaqt ichida atrofdagi kishilar „Dod" degan tovushni eshitib, o'zi nima gap ekan, deganlaricha, har kim qo'liga tushgan narsani olib, shu tomonga yugurib kelaveribdi. Qo'riqchilikda turgan mirshablarga ham darhol xabar yetib, bir zumda ular ham shu yerda hozir bo'lishibdi-yu, uyning atrofini o'rab olishibdi.

Mirshablar xalqning yordamida qaroqchilarni tutib olishibdi.

Komiljon bilan Homiljonga bo'lsa katta sovg'alar berishibdi, ularning fahm-u farosatlariga qoyil qolishibdi.

Shundan keyin xalq tinch hayot kechira boshlabdi. Yigitlar bo'lsa, maqsadlariga yetib, ona yurtlariga sog'-salomat qaytib ketishgan ekan.

To‘qqiz dangasa

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, qadim zamonda o‘nta aka-uka qarindoshlar bor ekan. Ularning to‘qqiztasi dangasa, bittasi abjir, hammasining kasbi aravasoz ekan.

To‘qqiz dangasa shahar bozorining o‘rtasida, bir abjir bo‘lsa shaharning bir chetida yashar ekan. Shahar o‘rtasida yashovchi dangasalar kamhafsalalikdan bir kunda bir aravani zo‘rg‘a yasar ekanlar. Shahar chetida yashovchi bir abjir bo‘lsa, bir kunda to‘qqizta arava yasar ekan.

Kunlar o‘taveribdi. Bozordagi xalq to‘qqiz dangasa yasagan arava yomon, deb, bir abjir yasagan aravalarni juda yaxshi, deb maqtar ekanlar. Bu maqtov og‘izdan og‘izga ko‘chib, birga ikki qo‘shilib, abjir aravalarining narxini oshirib, dangasalarning aravalari narxini pasaytiribdi. Borib-borib oxiri dangasalarning aravasiga xaridor topilmay qolibdi.

To‘qqiz aravasozning boshi qotibdi. Ular xayolga cho‘mibdilar. Kunlarning birida dangasalar boshlarini quyi solib, bellarini bukib arava sozlayotganlarida, ulardan biri sheriklariga qarab:

— Topdim!.. — deb qichqirib yuboribdi. To‘rt dangasa mix qoqqancha, uchtasi g‘ildirakni, bittasi to‘qmoqni ko‘targanicha qotib qolibdi.

— Hozir borib abjirni ishga solaman, ishimizni maqtayman, — debdi haligi. — Har birimiz kuniga to‘qqiz aravadan, to‘qqizovimiz sakson

bir arava yasaymiz, deyman, pulimiz ko‘pligidan nima qilishimizni bilmay qoldik, seni sherik qilishni lozim topdik, yur biznikiga, bu yerda ter to‘kib, kulfat tortib yurma, ukamizsan, bizning uyga borib oyog‘ingni uzatib yot, deb aytaman. U ko‘nadi, o‘zim bilan birga olib kelaman, bir necha kun bizda turadi. Bu vaqt ichida aravalarimizni pullab olamiz.

— To‘g‘ri aytasan, — debdi ikkinchi dangasa, — abjir yasagan aravalarni ham o‘zimiz chiqarib sotamiz.

Bu maslahat dangasalarga ma’qul tushibdi. Shundan keyin ularning biri abjirnikiga boribdi.

— Abjir uka, biz senga achinyapmiz. O‘ylab qara, bir non bilan qorning to‘yadi-yu, sen bo‘lsang ertadan kechgacha tinmay ter to‘kasan. Nima azob? Qo‘y bularni. Biznikiga yur. O‘zing bilasan, to‘qqiz aravasozmiz, kuniga sakson bir arava qilamiz, aravalarimizning narxi joyida. Yur, biz bilan birga bo‘l.

Dangasa u deb, bu deb, xullas, ko‘ndiribdi.

— Borsam boraqolay, — debdi abjir.

O‘zi yasagan to‘qqiz aravaga mol-mulkini ortib, dangasalarning uyiga ko‘chib boribdi. Dangasalar unga alohida uy ajratib beribdilar. Shundan keyin abjirning uyiga har kun mehmonlar kela boshlabdi, akalar ham ziyofatning quyug‘ini yer ekanlar.

Oradan ancha vaqt o‘tgach, abjirning puli tugab qolibdi.

U ko‘p o‘ylab turmay, uyida arava tuzatmoqchi bo‘libdi. Ammo abjirni kuzatib yurgan dangasalardan biri uni o‘zlari bilan birga ishlashga ko‘ndiribdi. Birga ishlay boshlabdilar.

Yozning issiq kunlari ekan. Dangasalar issiqni vaj qilib, o‘zlarini salqinga uribdilar. Ish boshida abjirning yolg‘iz o‘zi qolibdi, ammo u tinch turmay, peshanasini tang‘ib olib, ishini davom ettiraveribdi.

Kechqurun aravalarni sanab chiqibdi. Bir o‘zi yasagan arava to‘qqizta, dangasalar yasagan arava bitta, hammasi o‘nta emish. U ajablanibdi, lekin indamabdi. Bozorda dangasalarning aravalarini hech kim olmabdi. Abjir yasagan aravalar esa qo‘l-qo‘lga tegmay, birpasda tamom bo‘libdi.

Abjir avval achchiqlanibdi, keyin dangasalarni yaxshiroq ishlashga o‘rgata boshlabdi, ammo dangasalarning bo‘yinlari ishga yor bermas ekan.

Abjir ishyoqmaslarni tashlab ketibdi. Dangasalar: „Endi nima qilsak ekan?“ deb ko‘p o‘ylashibdi.

Biri yana hiyla topib, nari-beri ishlayotgan sheriklariga qarabdi:

— Topdim! — deb baqiribdi. Dangasalarning biri mix qoqqancha, oltitasi arava o‘qini g‘ildirakka solmoqchi bo‘lgancha va bittasi to‘qmoqni ko‘targanicha qotib qolibdi.

— Bugun kechasi abjir yasagan aravalarga o‘t qo‘yamiz, ertaga bozorda bizning aravalardan boshqa arava bo‘lmaydi, narxi ham oshadi! — debdi haligi dangasa.

Ular kechasi abjirning aravalariga o‘t qo‘yib yuborishibdi.

Abjir uyida yo‘q, arava pullarini yig‘gani qishloqqa ketgan ekan. Ertalab eshagiga minib, bir xurjun tilla bilan uyga qaytayotsa, yo‘lda tanish yo‘lovchi uchrab qolibdi. U, achinib, aravalarning yonib kul bo‘lganini aytibdi.

— O‘tgan ishga salavot! — debdi abjir va hech narsa bo‘lmaganday yo‘lida davom etibdi. U dangasalarning uylari oldidan o‘tayotganda, juda xursand kishiday, ashula ham ayta boshlabdi.

Dangasalar bu vaqtda aravalarini bozorga olib chiqmoqchi bo‘lib turgan ekanlar. Abjirning ashulasi eshitilganda, ular hayron bo‘lishibdi.

— Salom, abjirvoy, ahvollar qalay? Tinchlikmi?

— Tinchlik, — debdi abjir.

— Aravalaring yonibdi, deb eshitdik, rostmi?

— Rost, aravalarimni ko‘zim qiymagandan yondirolmay yurardim, baxtimga allaqanday insofli odamlar topilib, aravalarimni yondirishibdi. Menga arava kuli zarur edi, juda xursand bo‘ldim.

— Arava kuli zarur edi, deysanmi?

— Ha, asti so‘rama, bozorda arava kulini tillaga almashyaptilar. Mana, ko‘rib turibsan, — abjir tagidagi xurjunini ko‘rsatibdi, — kulni tillaga alishtirib kelyapman. Dangasalar hayron qolishibdi. Abjir boshqa hech so‘z aytmay jo‘nab ketibdi.

Dangasalarning boshlari qotib, avval ko‘p tortishibdilar, keyin o‘z aravalariga o‘t qo‘yibdilar. Aravalar yonib kul bo‘libdi.

Keyin dangasalar aravalarining kulini xurjunga solib, bozorga jo‘nashibdi.

Bozorda odam ko‘p ekan. To‘qqiz dangasa eshaklariga ikki ko‘zi to‘la kul xurjunlarni ortib, bozorga kirib kelishibdi.

— Arava kuli oladigan bormi?

— Yaxshi aravalarning kuli!

— Bir xurjun kulning bahosi bir xurjun tilla. Kep qoling, opqoling, ho-hoy...

Hamma hayron bo‘libdi. To‘qqiz dangasa baravar baqiraveribdi.

Avval odamlar ichaklari uzilib kulishibdi, keyin kaltak olib dangasalarni bozordan haydab chiqaribdilar.

Bu dangasalarga juda alam qilibdi. Shunday jahllari chiqibdiki, abjirdan qasos olmoqchi bo'libdilar. Yarim kechada abjirning uyiga boribdilar. Devordan oshib, hovliga tushibdilar. Abjir uyida yo'q ekan. Nima qilishni bilmay, abjirning eshagini kaltaklabdilar, eshak yiqilib, o'lib qolibdi.

Dangasalar qo'rqib, uylariga qarab qochibdilar.

Ertasiga ertalab abjir uyiga kelsa, eshagi o'lib yotgan emish. Ko'p xafa bo'libdi, eshagini aravaga ortib jo'nabdi.

Dangasalar poylashsa, abjir eshakni aravaga ortib qishloqdan chiqib ketyapti, ishning oxiri nima bo'lishini kutib turishibdi.

Abjir dalada katta bir xirmonga ro'para kelibdi. Bu xirmon sudxo'r Salimboyniki bo'lib, xirmon boshida xuddi Salimboyning o'zi nonushta qilib o'tirgan ekan.

Abjir dam olmoqchi bo'libdi. Eshakni xirmonga to'g'rilab turg'izib qo'yibdi. Uzoqdan qaralsa, eshak kappalab bug'doy yeyayotganday ko'rinar emish.

Buni ko'rib Salimboy juda g'azablanibdi, eshakka qarab do'q urib baqiribdi.

Eshak bo'lsa, uning nazarida, bug'doyni kappalab yeyaveribdi. Salimboy hech nimaga qaramay, eshakka yaqin kelib tayoq bilan bir uribdi.

Eshak yiqilibdi, bu choq uzoqdan abjirning dod-faryodi eshitilibdi.

— Eshagimni o'ldirib qo'yding, boy!

Boyning quti o'chib ketibdi. Yalina boshlabdi.

— Jon abjirjon, dodlama. Eshagingning ajali yetgan ekan. Endi o'zingdan o'tar gap yo'q, bo'lar ish bo'ldi. Qo'y, hech kim bilmay qo'yaqolsin.

— Yo'q, eshagimning xunini to'laysan. Bo'lmasa seni omon qo'ymayman, — debdi abjir qo'liga katta tayoq olib.

— To'xta, eshagingning xunini to'layman, nima talab qilasan?

— Oltin, — debdi abjir.

— Qancha?

— Bir xurjun.

Boy rozi bo'libdi.

Abjir tillani olib, uyiga qaytibdi. Yo'lda dangasalarga duch kelibdi.

— Salom berdik, abjirvoy!

— Alik oldik, dangasalar!

— Ahvollar qalay? Qanaqa yangiliklar bor?

— Yangiliklar ko'p, — debdi abjir, — shu kechasi eshagim o'lib qolgan edi, o'ligini bir xurjun tillaga almashtirib kelyapman.

Dangasalar uning xurjunini titib ko‘rishibdi. Xurjun to‘la tillani ko‘rib, ko‘zlari kosasidan chiqib ketayozibdi.

Abjir xayrlashib, jo‘nab qolibdi.

Dangasalarning rosa ichlari kuyibdi. Bir yo‘la boy bo‘lmoqchi ekanlar, bittadan eshakni o‘ldirib, jasadini ortib bozorga jo‘nashibdi.

— O‘lgan eshak oladigan bormi? Tillaga alishtiramiz!

Xalq rosa kulibdi, keyin g‘azabga kelibdi:

— Bu qanday noma’qulchilik! O‘likni ham sotadimi!

Xalq ularni urib-urib bozordan haydabdi.

Yalqovlar juda ham g‘azablanibdilar. Abjirning uyiga qarab yo‘l olibdilar.

Abjir uyda yotar ekan, birdan tapir-tupur oyoq tovushi eshitilibdi. Qarasa, to‘qqiz dangasa uning uyiga bostirib kelayotganmish. Abjir qochibdi, dangasalar quvib ketibdi.

Dalada abjir qo‘y haydab kelayotgan qo‘ychi boyga uchrabdi.

— Hoy, qayoqqa qochayotibsan? — deb so‘rabdi boy.

— Ey, xabaringiz yo‘qmi, meni podsho qilib ko‘tarmoqchilar.

— Podsho qilib ko‘tarmoqchi bo‘lganlariga qochyapsanmi? O‘lma, oshqovoq. Meni podsho qilib ko‘tara qolsinlar, — debdi.

— Unday bo‘lsa kiyimlaringizni yeching. Mana mening kiyimlarim, kiying, — debdi abjir. Ikkovi kiyim-boshni almashtiribdilar. Keyin qo‘ychi boy asta-sekin yugurib, abjirdan uzoqlashibdi.

Bu vaqt hansirashib dangasalar kelib qolishibdi, qo‘ychi boy kiyimidagi abjirdan so‘rashibdi:

— Shu yerdan bir qochoq o‘tdimi?

— O‘tdi, — debdi abjir.

— Ko‘p bo‘ldimi?

— Yo‘q, hozirgina o‘tdi, — abjir bir qo‘lini peshanasiga qo‘yib, — huv ana, qochib ketyapti, — debdi. Dangasalar qochoqni ushlab, qo‘l-oyog‘ini boylashibdi, qopga solib daryoga otishibdi.

O‘z ishlaridan xursand bo‘lib, uylariga qaytishibdi. Oradan ko‘p o‘tmay, qo‘ychi boyning mingdan ortiq qo‘ylarini haydab, abjir o‘z uyiga qaytib kela boshlabdi. Abjirni tirik ko‘rgan dangasalar o‘zlarini yo‘qotib qo‘yishibdi.

— Ha, — debdi bir shum dangasa, — qayerdan kelyapsan?

— Hech so‘ramang, — debdi abjir uh tortib. — Dilkash odamligimni o‘zingiz bilasiz, lekin ko‘rolmaydiganlar ko‘p, ularning yordami bilan davlatmand bo‘ldim.

— Qanday qilib? — deb so‘rashibdi dangasalar. Abjir voqeani so‘zlay boshlabdi:

— Bugun ertalab allakimlar uyimdan to dalagacha quvib borishdi, keyin ushlab, qo‘l-oyog‘imni boylab daryoga tashlashdi. Daryoga cho‘kib ketdim. Voy-voy... Daryo tagida qo‘ylar shuncha ko‘p ekanki, asti so‘ramang, hayron qoladi kishi...

Daryo tagiga tushganimda qo‘ylar menga yalina boshladilar, „Bizga xo‘jayin kerak, agar sen xo‘jayin bo‘lsang, qancha istasang, shunchamiz seniki bo‘lamiz, sen bilan yer yuziga chiqamiz“, dedilar. Shunda men: „Menga mingtangiz kifoya“, deb aytdim. Darrov mingta qo‘y qator bo‘lib, men bilan birga daryoning labiga chiqdi. Mana ko‘rib turibsizlar, — deb qo‘ylarni ko‘rsatibdi, — o‘sha qo‘ylar — shular.

Dangasalarga toza alam qilibdi.

— Birodarimiz abjirvoy. Biz senga doim yaxshilik qilib kelamiz, bizni daryoga elt, bizga ham qo‘ylardan olib ber, — deyishibdi.

— Vaqtim yo‘q, bo‘lmaydi, — debdi abjir. Dangasalar ko‘p yalinishibdi. Shundan keyingina abjir:

— Bo‘lmasa, mayli, yuringlar, — debdi. Daryo labiga borishibdi. Abjirning qo‘ylari daryo labida o‘tlab yurishgan ekan. Dangasalar qo‘ylarning suvdagi aksini ko‘rib yanayam sevinishibdi.

— Voy-voy, anavi semiz qo‘ylarni ko‘ring-a. Munchayam ko‘p ekan.

— Voy, bu hali bir qismi, — debdi abjir. Dangasalar shoshib qolibdi. Har qaysisi suvga oldinroq tushib, badavlat bo‘lishga intilarkan.

Abjir ularga: „Qoplarga tushinglar“, debdi. Xash-pash deguncha dangasalar to‘qqiz qopga kirib olib, qoplarning og‘zini mahkam bog‘lattirishibdi. Dangasalar o‘zlari yumalab, daryoga tushib, cho‘kib ketishibdi.

Shu bilan Abjir yigit murod-maqsadiga yetibdi.

Zulxumor

Bor ekan-da, yo‘q ekan, och ekan-da, to‘q ekan. Qadim zamonlarda yoshini yashab, oshini oshagan bir chol bilan kampir o‘tgan ekan. Ularning husnda yagona, qizlarning sarasi, ko‘zlarining oq-u qorasi, bitta-yu bitta Zulxumor ismli qizlari bo‘lgan ekan.

Zulxumor yoshlik chog‘laridanoq aqlli, chaqqon, xushchaqchaq ekan. U har ishda onasiga ko‘maklashar, yumushda har qanday chaqqon kishiga tenglashar ekan. O‘n ikki-o‘n uch yoshlarida biram charx yigiradigan bo‘libdiki, asti qo‘yavering. Keyinroq u hatto onasiga charx yigirtirmaydigan, kampirni charxning yoniga ham keltirmaydigan qilib qo‘yibdi. Bu ishdan uning ota-onalari shod bo‘lib, bir burda non topilib, qornilari to‘qligi uchun dard-u g‘amlarga yot bo‘lib kun kechiraverishibdi.

Kunlar o‘tibdi, yillar bo‘lsa birining ketidan biri quvib ketaverib, qiz o‘n sakkiz yoshga chiqdi deganda otasi, yana bir yildan keyin onasi vafot etishibdi. Uyda qizning yolg‘iz o‘zi qolibdi, ko‘z yoshi to‘ka-to‘ka, axir tolibdi.

Ularning uyi yaqinida bir sayrgoh bor ekan. Kunlarning birida qiz uyda zerikibdi-da, kechki payt ko‘ngil chigilini yozib, sof havo olgani shu sayrgohga chiqib dam olibdi. Uning yonidan o‘tgan ham, ketgan ham

bir nazar tashlamay o'tolmabdi, lekin yoniga kelib biron og'iz so'z deyishga hech kimning yuragi betlamabdi. Qizga juda ham kelishgan, qaddi-qomati endigina to'lishgan, yigirma ikki-yigirma uch yoshlar chamasidagi bir yigit oshiq-u beqaror bo'lib qolibdi, qadamini uning izidan solibdi. Oxiri Zulxumor uyiga kirib ketayotgan paytda, undan yaqin kunlarning birida ko'rishish uchun va'da olibdi.

Oradan ikki-uch kun o'tgandan keyin qiz yana sayrgohga chiqib, bu safar boshqa bir yigitga ro'para bo'libdi. Bu yigit ham qo'yarda-qo'ymay Zulxumorning va'dasini olibdi.

Uchinchi marta ham xuddi shunday hodisa yuz berib, Zulxumor uchinchi yigitga ham so'z beribdi. Endi Zulxumorni qo'yaturib, yigitlardan hol so'raylik.

Hammalari ham oshiq-u beqaror, „Qachon bo'lar ekan u qiz menga yor", deb kunlarni sanayverishibdi. Oxiri ular kutgan kun ham yetib kelibdi.

Sayrgohning kunbotar tomonidagi chinor tagiga bir-birlariga yot, ko'ngillari to'la oh-u dod uch yigit to'planishibdi. Ular bir-birlaridan nima gap, deb so'rashay desa, tillari bormay, uchovlarining ham ko'zlari nigoron bo'lib turaverishibdi.

Oxiri ulardan birining toqati toq bo'lib, ikkinchisiga:

— Do'stim, mabodo ilinganimiz bir qarmoq emasmikan, sizni ham aldagan o'sha qiz bo'lmasin? — debdi.

— Iye, to'xtang, nima deyapsiz, — deb so'zga aralashibdi uchinchisi, — aytayotganlaringiz Zulxumor bo'lmasin, ha, ishqilib qoyil qilibdi, o'lmasin.

Hammalari ham bir zumgina o'yga tolishibdi, so'ng birgalashib qizning kulbasi tomon yo'l olishibdi.

— Aqlim bovar qilmayapti, — debdi ikkinchi yigit gap ochib, — nahotki... hammamiz ham aldangan bo'lsak.

Ular eshikni taqillatishgan ekan, boshqa bir qiz chiqib, ta'zim bilan hammalarini ichkariga taklif etibdi.

Uch yigit kirishga ham hayron, kirmaslikka ham, eshik yonida bir-birlariga qarashib, kiramizmi, kirmaymizmi degandek bosh qashlashib, oxiri birinchi yigit ichkariga yo'l boshlabdi.

Ular uyga kirib qarashsa, Zulxumor ko'rpa-to'shak qilib yotgan emish, yonida tabib unga nimalarnidir uqtirayotgan emish.

Tabibning gaplarini ma'qullayotgan rangi-ro'yi za'faron Zulxumor ularni ko'rib, boshini ko'taribdi. Yigitlar qizni ko'p bezovta

qilmaslik uchun tezgina uning atrofiga o‘tirishibdi. Yerga qarab, yigitlardan uyalib:

— Sizlarni ko‘p ovora qildim, — debdi Zulxumor. — Hech biringizga yo‘q degani tilim bormadi, sizlarni ranjitgani ko‘nglim bo‘lmadi. Hech qaysingizni aldamoqchi emasdim. Endi bo‘lar ish bo‘ldi. Har biringizga bittadan shartim bor, shu shartni bajargan yigitga bo‘lay mayli yor.

Yigitlar qizning shartiga quloq solishibdi.

— Biri shuki, — deb davom etibdi Zulxumor, — o‘lkamizdan juda uzoqda, g‘or ichida, ya’ni ancha katta tuzoqda uzoq yillardan beri saqlanib kelgan bir ko‘zgu bor. Bu oddiy emas, sehrli ko‘zgu, agar bu ko‘zgu kimning qo‘liga tushgudek bo‘lsa, shu dunyodagi istagan yeri va kishisini ko‘ra oladi. Shuni olib kelish kerak. Ikkinchisi bu ham o‘sha o‘lkaga qo‘shni, bir g‘or ichida uchar gilam saqlanar emish. Uning ustiga o‘tirgan kishi ko‘z ochib-yumguncha istagan joyida hozir bo‘larmish. Bu gilam xislatlarga boy emish, shu shartni bajarmoqchi bo‘lgan yigitga ikki oy muhlat beray.

Tabib gapga aralashib, qizdan iltimos qilib:

— Uchinchi shartni, qizim, men aytsam, — debdi. Bunga qiz rozi bo‘libdi, yigitlar ham ko‘nishibdi.

— Uchinchi shart shuki, — debdi tabib, — mashriq tomonining falon yerida bir yurt bor. U mamlakatga Qoraxon podsholik qiladi. Uning qo‘l ostida behisob boylik, yer-suv, bog‘-rog‘ bor. Xon saroyida bir tup ajoyib olma o‘sadi. Qaddi juda baland, uning soyasi har qanday daraxtni ham to‘sadi. Shu daraxtning uchida yarmi qizil, yarmi oq bir dona olma bor. Shu olmani albatta keltirish kerak, qiz shu olmani yesa shifo topadi.

Yigitlarning uchovlari shartlarni o‘zaro bo‘lishib olib, yo‘l anjomlarini hozirlab, murodimga yetamanmi, yo‘qmi degan xayolga tolib, to‘g‘ri o‘sha tomonlarga yo‘l olishibdi. Hammalari ham yo‘l yurib, yo‘l yurishsa ham mo‘l yurib, oxiri birin-ketin mo‘ljal qilgan manzillariga yetib borishibdi.

Olma keltirgani borgan yigit Qoraxon saroyiga yaqinlashibdi, ulkan daraxtni ko‘rib aqli shoshibdi. U olma uzoqdan ko‘zga tashlanmabdi, „Yo‘q ekan“, deb yigitning ko‘zi yoshlanmabdi. Aksincha, u: „Qanday bo‘lmasin shu olmaga yetaman, dildorimga eltaman“, deb umid qilibdi.

Qoraxon saroyiga kirish juda ham mashaqqat ekan. Darvozalarda bo‘lsa doim soqchilar turarkan. Saroyga kirishning yo‘lini axtarib, haligi yigit o‘n kecha-o‘n kunduz turli xil reja tuzibdi. Oxiri, o‘n birinchi kechada darvozabonlarni behush qilib, saroyga o‘tib olibdi va olma daraxtining tagiga yetib boribdi. Ko‘p o‘ylab o‘tirmay, jon-jahdi bilan daraxtga

tirmashibdi. Tabibning aytganini qilib, pastga qaramay, tolganini ham, charchaganini ham bilmay, o'zini ayamay yuqoriga ko'tarilaveribdi.

Bu yigit murodiga yetay deb qolibdi, olmani qo'lga olib, qaytib ketay, deb qolibdi. Endi gapni ko'zguga ketgan yigitdan eshitaylik.

U yigit yo'l yurib, yo'l yursa ham mo'l yurib, aytilgan g'orga yetib boribdi. Qorning ichiga ko'z tashlab, hayron qolibdi. „Tavakkal, — debdi u, — bir boshga bir o'lim, qaytib ketsam izza bo'laman, uyat o'limdan qattiq degan gap bor".

Shunda u qilichini mahkam ushlab, g'orning ichiga kiribdi. U biroz yo'l bosgandan keyin o'ngga, so'ng so'lga qayrilibdi. Bir joyga kelib qarasa, g'ordagi ko'zgu turgan yerni bir ulkan dev qo'riqlab yotgan emish, uning yonida murda chanoqlari to'dalanib qolgan emish.

„Bu qanday balo ekan, — deb o'ylabdi yigit, — bu dev bilan olishib ko'zguni qo'lga kiritish qiyin bir muddao-ku, endi nima qilay, harna bo'lsa ham orqaga qaytma-yu, mardlik ko'rsatay". Yigit devni turtib uyg'otibdi.

Dev g'oyibdan paydo bo'lib qolgan bu yigitni dast ko'tarib yerga uraman, degan ekan, yigit chaqqonlik qilib, qilich bilan uning shoxini urib sindiribdi, devni shaxtidan tushiribdi.

— Men, — debdi dev, — sening xizmatingdaman, nima buyursang, hammasini ado etaman.

— Sen qo'riqlab yotgan shu g'or ichida ko'pdan beri po'lat sandiq saqlanar ekan, uni olmoq faqatgina sening qo'lingdan kelarkan. To sen shuni olib bermaguningcha murodimga yetmayman, bu diyorni tark etib, o'z o'lkamga ketmayman.

Dev chor-nochor eshikni ochib, ichkariga yo'l olibdi. Uni yigit ostonada kutib qolibdi. Ko'p vaqt o'tmay dev kichik bir sandiq bilan chiqib, yigitga ta'zim qilibdi.

— Sandiqni och, — debdi yigit.

— Nariroq qoch, — debdi dev.

Dev sandiqni ochgan ekan, uning ichida kattakon ilon behush, kulcha bo'lib yotganmish. Dev ko'zguni olganida ilon boshini ko'taribdi, dev esa sandiqni darhol yopibdi. Shunda birdan hamma yoq charog'on bo'lib ketibdi, yigitning ko'ngli yorishibdi.

Yigit aql-hushini bir yerga to'plab, ko'zguga bunday qarasa, bir sherigi mashaqqat bilan uchar gilamga yetishibdi-yu, kirsa chiqmas g'orning ichida qayoqqa borishini bilmay, sarson-sargardon bo'lib yurgan emish. Ikkinchisi bo'lsa daraxt tepasida olma uzayotgan emish. Qiz to'shakda

holdan toyib yotganicha joni uzilayotgan emish, yonida tabib yigitlarni kutib dam qizga, dam yo'lga tikilib o'tirgan emish.

„Endi nima qildim, — deb o'ylabdi yigit, — ko'zguni olib borganim bilan dardga shifo bo'lmaydi, baribir qizning ham ko'ngli to'lmaydi".

— Endi, — debdi u, devga ko'zguni ko'rsatib, — vaqtni boy bermay, meni tezlik bilan o'sha uchar gilamni olib, kirsa chiqmas g'orning ichida yurgan yigitning yoniga olib bor, ikkovlashib u yigitni halokatdan qutqaraylik, keyin ixtiyoring o'zingda, qayerni xohlasang, mayli bora qol.

— Bo'lmasa ko'zingni yum, — debdi dev, — o'zingni shamollardan ehtiyot qil.

Yigit uning aytgan gaplariga ko'nib, hammasiga bardosh beribdi. Dev ko'p vaqt o'tmay yigitni hamrohi turgan joyga olib kelibdi.

Dev g'orga kiradigan yashirin yo'l borligini bilar ekan, bu yerga u ko'p martaba kirgan ekan, yigitni g'orning tashqarisiga qo'yib, dev uning hamrohini g'or ichidan olib chiqibdi. Ikkinchi yigit ko'zgulik yigitni ko'rib hayron bo'libdi. Do'sti bo'lsa uni voqeadan voqif qilibdi.

— O'ylab turmaylik bo'lmasa, — debdi gilamli yigit, — iloji boricha tezroq olmazor bog'ga uchib boraylik, hamrohimizni olib, qizning dardiga davo bo'laylik.

Shunday qilib ikkovlari olmazor bog' tomon parvoz qilishibdi, ko'p o'tmay u yerda hozir bo'lishibdi. Uchinchi sheriklari ham ko'zguga qarab voqeadan xabardor bo'libdi, uchar gilamni ko'rib, ko'ngli to'libdi.

Oradan ko'p vaqt o'tmay uchovlon osmonga ko'tarilishibdi, hali qizning joni bor ekanida uning yoniga yetib borishibdi, Zulxumoroyni o'lim changalidan qutqarib olishibdi.

Olmani yeb, birozdan so'ng qiz ko'zini ochibdi, to'lishgan oydek har tarafga nur sochibdi. Bunday qarasa, uchala yigit ham tepasida unga ko'z tikib turgan emish, hammalari ham mo'l yo'l bosib o'z burchlarini ado etishgan emish. Qiz hayron bo'lib, ne qilay, degandek tabibga boqibdi. Uning bu ishi yigitlarning uchoviga ham yoqibdi. Mo'ysafid-tabib voqeani yigitlardan batafsil eshitgandan so'ng, gap boshlabdi:

— Qizim, endi mening bir narsa deyishim mushkul. Shunday bo'lsa ham maslahat tariqasida ikki og'iz so'z aytay. Avvalo, bu uch yigit o'z burchini ado etdi, balli ularga. Hammalari inoq bo'lib, seni o'limdan qutqarishdi. Qizim, agar biri ko'zguda hamma sirdan voqif bo'lmasa, sen dardingga shifo topa olmasding, chunki o'z joningni o'zing saqlab qololmasding. Ikkinchisi gilam bilan yetkazib keltirmasa-chi, unda ham

holingga voy edi, yotaring tuproq joy edi. Uchinchisi agar olma keltirmaganda, gilam, ko‘zgu bu dardingga davo bo‘lmasdi. Ana, qizim, endi o‘zing hal et bu yog‘ini, hech birining ko‘nglini ranjitma.

— Bolalarim, — debdi mo‘ysafid yigitlarga qarab, qo‘llarini taroq qilib soqolini tararkan, — Zulxumorga bir vazifa yuklamoqchiman, ham shu bilan uni yana sinamoqchiman. U sizlardan biringizni tanlab yor bo‘lsin, ammo bu ishdan sizning ham ko‘nglingiz to‘lsin. Qolgan ikki yigit uni singlim deysizlar, butun umr bir-birlaringni unutmaysizlar.

Yigitlar bu shartga ko‘nishibdi, qizning javobini eshitib, ko‘ngillari to‘libdi.

Endi sizga shunday bir jumboq, mayli hozir toping, mayli yo kechroq: shoshmay bir o‘ylab ko‘ring-chi! Qiz qanday javob berib, kimga yor bo‘ldi. Qolganlarining ko‘ngli ne bilan to‘ldi?

Javob:

— Siz, — debdi qiz, ulardan biriga qarab, — ko‘zguni olib keldingiz, qahramonlik, shon-shuhrat nima — bildingiz. Mana endi qo‘lingizda ko‘zgu muhayyo, yo‘q ekan demang bu qizda hayo, istagan yeringizni ko‘ra olasiz, ko‘nglingiz ne istasa bila olasiz — qayerda qanday fasl va kim qanday ish bilan band va kimlar xursand — hammasi ham ko‘zguda ko‘rinadi sizga.

Siz ham ne mashaqqat-la gilamga yetishdingiz, ne-ne nodonlar bilan rosa ham aytishdingiz, unda ikki do‘stni ham olib keldingiz, albatta, sizga ham „Ha“ demaklik lozim.

Endi bu do‘stingiz-chi, olma keltirdi, xolos. Lekin u ham va’dasini bajardi qo‘yib ixlos. Men tufayli ko‘p mashaqqatlar chekdi. Shularning evaziga u menga uylansin... Chunki u bechorada na ko‘zgu bor, na gilam, har kim molin olsin-u, u yigit bo‘lsin men bilan.

TO'PLAMDAGI ERTAKLARNI AYTUVCHI VA YOZIB OLUVCHILAR

Jovur chol — To'plovchi: *Rahmatilla Yusuf o'g'li.* Samarqand viloyati, Nurota tumani. 1948-yil. Inv. 1090. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova.*

Jonon piyola — Aytuvchi: *Ismoiljon Otaxonov.* Andijon. 1940-yil. Inv. 592. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul.*

Quloqboy — Aytuvchi: *Jiyanboy Ko'chim o'g'li.* Yozib oluvchi: *Ernazarov.* Samarqand. 1927-yil. Inv. 681. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul.*

Bahrom va Sherzod — Aytuvchi: *Qahhor Mahkamov.* Yozib oluvchi: *M. Alaviya.* Piskent. 1935-yil. Inv. 202. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul.*

Murqumomo — To'plovchi: *Ulfatxon Turg'unova.* Andijon, 1957-yil. Inv. 1412 Nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Hunarning xosiyati — To'plovchi: *X. Qulmatov.* Andijon. 1957-yil. Inv. 1412. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova.*

Opa-uka — Aytuvchi: *Abdullaxo'ja.* Namangan. 1928-yil. Inv. 78. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov, X. Rasul* va *Zubayda Husainova.*

O'ynang, kuchugim, o'ynang — Aytuvchi: *Tojiboy Yusupov.* Yozib oluvchi: *Jo'raboy Toshmirzayev.* Andijon. 1957-yil. Inv. 1397. Nashrga tayyorlovchi: *X. Rasul.*

Kulsa — gul, yig'lasa — dur — Aytuvchi: *Nazira Abdullayeva.* Yozib oluvchi: *Buyuk Karim.* Xiva shahri, 1936-yil. Inv. 599. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul.*

Cho'pon Ali — To'plovchi: *Qumri Islomova.* Andijon. Inv. 1406, Nashrga tayyorlovchi: *X. Rasul.*

Zumrad va Qimmat — Aytuvchi: *Mo'tabarxon Hakimxonova.* Yozib oluvchi: *M. Alaviya.* Piskent, 1945-yil, Inv. 941. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul.*

Oltin olma — To'plovchi: *Feruza Sultonova.* Toshkent, 1957-yil, Inv. 1420. Nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Bola — podshodir — Aytuvchi: *Murod Shoir Otaboy o'g'li.* Toshkent viloyati, Guliston tumani. 1957-yil. Inv. 1422. Yozib olib, nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Tan sihatlik — tuman boylik — Aytuvchi: *Muhiddin G'aniyev.* Toshkent. 1957-yil. Inv. 1419. Yozib olib, nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Dono qiz — To'plovchi: *Munavvar Azizova.* Andijon. 1957-yil. Inv. 1403. Nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Bo'z bola — Aytuvchi: *Sobir Hoshim o'g'li.* Yozib oluvchi: *G'ulom Zafariy.* Termiz. 1926-yil. Inv. 1371. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul.*

Vafo — Aytuvchi: *Sh. Shamsuddinov.* Yozib oluvchi: *X. O'teshev.* Toshkent. 1957-yil. Inv. 893. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova.*

Mahmud yamoqchi — To'plovchi: *G'ulom Soliyev.* Andijon. 1957-yil. Inv. 1409. Nashrga tayyorlovchi: *X. Rasul.*

Nurilla boyvachcha — Aytuvchi: *Murod shoir Otaboy o'g'li.* Toshkent viloyati, Guliston tumani, 1957-yil. Inv. 1421. Yozib olib, nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Noshud bola — To'plovchi: *Fathulla Abdullayev.* Toshkent. 1956-yil. Inv. 1372. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul.*

Hunarli yigit — Aytuvchi: *Tojiboy Rasulov*. Yozib oluvchi: *Hojinisa Shokirova*. Toshkent. 1945-yil. Inv. 933. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul*.

Boy bilan novcha — Aytuvchi: *Xo'jamqul Do'stmurod o'g'li*. Yozib oluvchi: *Nazar Qosim Mirza o'g'li*. Samarqand viloyati, Zomin tumani, 1928-yil. Inv. 59. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul*.

Zolim podsho — Aytuvchi: *Nasriddin Zabihullayev*. Yozib oluvchi: *Jamoliddin Asomiddinov*. Toshkent. 1944-yil. Inv. 164. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul*.

Baliqchi bola — Aytuvchi: *O'rinboy Mamajonov*. Yozib oluvchi: *Zaytuna Karimova*. Qo'qon. 1950-yil. Inv. 1123. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova*.

Karimboy bilan xizmatkor — Aytuvchi: *Shohimardon*. Qashqadaryo viloyati. Shahrisabz. 1927-yil. Inv. 427. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova*.

Botir — Aytuvchi: *Tohir Zoirov*. Yozib oluvchi: *Jamoliddin Asomiddinov*. Toshkent. 1944-yil. Inv. 181. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov X. Rasul* va *Zubayda Husainova*.

Soqi mumsik bilan Boqi mumsik — Andijon. 1957-yil. Inv. 1395. Nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov*.

O'pka qishlog'i — Aytuvchi: *Ochil aka*. Farg'ona viloyati, Kirov tumani. 1935-yil. Inv. 737. Yozib olib, nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov*.

Dehqon. — To'plovchi: *Zohir Qo'chqorov*. Qashqadaryo viloyati, Shahrisabz. 1956-yil. Inv. 1262. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul*.

Kanizak bilan podsho — To'plovchi: *M. I. Afzalov*. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul*. Inv. 1385.

Tuhmat balosi — Aytuvchi: *Nurali Nurmat o'g'li*. Yozib oluvchi: *A. Shokirov*. Toshkent. 1937-yil. Inv. 700. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov, X. Rasul* va *Z. Husainova*.

Xasis boy bilan Abdurahmon o'g'ri — Aytuvchi: *H. Otaboyev*. Andijon. 1947-yil. Inv. 1040. Yozib olib, nashrga tayyorlovchi: *Sobirjon Ibrohimov*.

Guliqahqaq — Aytuvchi: *Fayzi Qori qizi*. Yozib oluvchi: *M. Alaviya*. Piskent. 1926-yil. Inv. 53. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova*.

Tentak podsho — Aytuvchi: *Mahsum*. Yozib oluvchi: *S. Ibrohimov*. Farg'ona. 1935-yil. Inv. 1025. Nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov*.

Oltmish og'iz yolg'on gap — Aytuvchi: *Olmoqul Jo'rayev*. Qashqadaryo viloyati, Kitob tumani, Shotir qishlog'i. 1955-yil. Inv. 1246. Yozib olib, nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov*.

Alvasti — To'plovchi: *Zohir Qo'chqorov*. Qashqadaryo viloyati. Shahrisabz. 1956-yil. Inv. 1264. Nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov*.

Avom folchi — Aytuvchi: *Haqberdi*. Yozib oluvchi: *M. I. Ernazar o'g'li*. Jizzax. 1927-yil. Inv. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul*.

Baxtli kal — Aytuvchi: *Salim Maqsudov*. Yozib oluvchi: *Sobirjon Ibrohimov*. Andijon. Baliqchi tumani. 1935-yil. Inv. 568. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul*.

Ayyor bilan sodda — To'plovchi: *Rahmatullayeva*. Andijon. 1957-yil. Inv. 1390. Nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov*.

Yetti ahmoq — Andijon. 1957. Inv. 1394. Nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov*.

Kuygan chol — To'plovchi: *M. Mo'minova.* Andijon. 1957-yil. Inv. 1416. Nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Topqinchilar — Aytuvchi: *Nurali Nurmat o'g'li.* Yozib oluvchi: *K. Sarimsoqov.* Toshkent. 1937-yil. Inv. 670. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova.*

Xasis boy va uning o'g'illari — To'plovchi: *O. Hakimova.* Jalolobod. 1957-yil. Inv. 1411. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova.*

Qirq yolg'on — Aytuvchi: *Nurali Nurmat o'g'li.* Inv. 673. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova.*

Garang — Aytuvchi: *Nurali Nurmat o'g'li.* 1937-yil. Inv. 127. Yozib olib, nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Donishmand cho'pon — Aytuvchi: *Sharif Musayev.* Yozib oluvchi: *Nuriddin Sharipov.* Toshkent. 1941-yil. Inv. 195. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova.*

Ahmoq jo'ralar — Aytuvchi: *Ahror To'raboyev.* Samarqand viloyati, Urgut tumani, G'us qishlog'i, 1957-yil. Inv. 1298. Yozib olib nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Chol bilan kampir — Aytuvchi: *Hasan Ibrohimov.* Namangan viloyati. Chust tumani. 1935-yil. Inv. 436. Yozib olib, nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Qozining makri — Aytuvchi: *Nasriddin Zabihullayev.* Yozib oluvchi: *Jamoliddin Asomiddinov.* Toshkent. 1946-yil. Inv. 170. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov, X. Rasul* va *Z. Husainova.*

Ikki o'rtoq — Aytuvchi: *Qurbonboy Hojiniyozov.* Yozib oluvchi: *H. T. Zaripov.* 1930-yil. Inv. 429. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova.*

Yamoqchi bilan Shog'arib — To'plovchi va nashrga tayyorlovchi: *Sobirjon Ibrohimov*, Andijon. 1957-yil.

Mulla Tappak — Aytuvchi: *R. I. Barishnikova.* Andijon. 1957-yil. Inv. 1415. Nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Botmon daxsar — To'plovchi: *Mirkarim Osimov.* Toshkent. 1930-y. Inv. 875. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova.*

Andijonlikning hikoyasi — To'plovchi: *Mirkarim Osimov.* Toshkent. 1930-yil. Inv. 878. Nashrga tayyorlovchi: *Z. Husainova.*

Eralixon va uch o'g'ri — Aytuvchi: *M. M. Qodiriy.* Yozib oluvchi: *Sharif Rajabov.* Xorazm viloyati, Xiva. 1932-yil. Inv. 613. Nashrga tayyorlovchi: *Z. Husainova.*

Qaysi yerda chivin yo'q — Aytuvchi: *Sulton ota.* Yozib oluvchi: *A. Eshev.* 1930-yil. Inv. 883. Nashrga tayyorlovchi: *Z. Husainova.*

Bajarib bo'lmaydigan buyruq — Aytuvchi: *Hamidjon Mamajonov.* To'plovchi: *Zaytuna Karimova.* Farg'ona. 1946-yil. Inv. 1141. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova.*

Lofchining qizi — To'plovchi: *Mamajon Mahsumov.* Namangan. 1935-yil. Inv. 267. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova.*

O'g'ri va podshoh — Andijon. 1957-yil. Inv. 1413. Nashrga tayyorlovchi: *X. Rasul.*

Zulm va qasos — To'plovchi: *M. Mahsumova.* Andijon. 1957-yil. Inv. 1390. Nashrga tayyorlovchi: *X. Rasul.*

Uch yolg'onda qirq yolg'on — Aytuvchi: *Hasan Xudoyberdiyev.* Yozib oluvchi: *H. T. Zaripov.* Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul.*

Rustam — Aytuvchi: *Mulla Mo'min Yoqubov.* Yozib oluvchi: *Buyuk Karim.* 1940-yil. Inv. 138. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova.*

Doro va Iskandarbek — Aytuvchi: *Abdug'afur Shukurov.* Yozib oluvchi: *Fathulla Abdullayev.* Qashqadaryo viloyati. Kitob tumani. 1957-yil. Inv. 1368. Nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul.*

Shoxli Iskandar — Aytuvchi: *Nasriddin Zabihullayev,* yozib oluvchi: *Jamoliddin Asomiddinov.* Toshkent. 1944-yil. Inv. 151. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul.*

Luqmoni hakim — Aytuvchi: *Nurali Nurmat o'g'li.* Yozib oluvchi: *A. Shukurov.* Toshkent. 1941-yil. Inv. 202. Nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Kimyogar — To'plovchi: *M. Ahmedov.* Toshkent. 1957-yil. Nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Ayoz — Aytuvchi: *Nurali Nurmat o'g'li.* Yozib oluvchi: *A. Abdulahat.* Toshkent. 1938-yil. Inv. 478. Nashrga tayyorlovchi: *Zubayda Husainova.*

Hotam — Aytuvchi: *Adolatxon.* Yozib oluvchi: *Shamsiya Angarova.* Andijon. 1939-yil. Inv. 689. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov, X. Rasul* va *Z. Husainova.*

Arab laqqi — To'plovchi: *M. Ahmedov.* Toshkent. 1957-yil. Nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Navoiy bilan yamoqchining o'g'li — Toshkent. 1957-yil. Inv. 884. To'plab, nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Navoiy bilan mardikor — Aytuvchi: *Sheroziy.* Yozib oluvchi: *Buyuk Karim.* Xorazm viloyati. Xiva. 1936-yil. Inv. 607. Nashrga tayyorlovchi: *M. I. Afzalov.*

Navoiy bilan cho'pon — To'plovchi: *M. I. Afzalov.*

Ibn Sino va jinni — To'plovchi va nashrga tayyorlovchi: *M. Mahmud.*

Johil podsho va Abu Ali — To'plovchi va nashrga tayyorlovchi: *M. Mahmud.*

Ziyod Botir — Aytuvchi: *To'rajon ota.* Yozib oluvchi: *Jamoliddin Asomiddinov.* Toshkent. 1944-yil. Inv. 187. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul.*

To'lg'onoy — Aytuvchi: *Fozil Yo'ldosh o'g'li.* Yozib oluvchi: *Buyuk Karim.* 1936-yil. Inv. 566. Nashrga tayyorlovchilar: *M. I. Afzalov* va *X. Rasul.*

Ikki tabib — Qayta ishlab, nashrga tayyorlovchi: *M.I.Afzalov.* 1971-yil.

Xurshid bilan Laylo — Qayta ishlab, nashrga tayyorlovchi: *M.I.Afzalov.* 1971-yil.

Besh jonlini bejon qilgan Bahodir — To'plovchi: *M. Aliyev.* Nashrga tayyorlovchi: *M. Mahmud.* 1964-yil.

Dod — To'plovchi: *M. Aliyev.* Nashrga tayyorlovchi: *M. Mahmud.* 1964-yil.

To'qqiz dangasa — To'plovchi: *M. Aliyev.* Nashrga tayyorlovchi: *M. Mahmud.* 1962-yil.

Zulxumor — To'plovchi: *M. Aliyev.* Nashrga tayyorlovchi: *M. Mahmud.* 1964-yil.

I z o h : „O'zbek xalq ertaklari" to'lpamiga kirgan „Ayiq polvon", „Dunyoda yo'q hunar", „Oltin qiz", „Murqumomo", „Mahmud yamoqchi", „Cho'pon Ali" kabi bir necha ertaklarni Andijon pedagogika instituti, folklor etnografiya to'garagiga qatnashuvchi talabalar adabiyot o'qituvchisi, filologiya fanlari kandidati Hoshimjon Razzoqov rahbarligida to'plaganlar.

MUNDARIJA

Jovur chol 5
Janon piyola 9
Quloqboy 18
Bahrom va Sherzod 27
Murqumomo 32
Hunarning xosiyati 38
Opa-uka 41
O'ynang, kuchugim, o'ynang! 45
Kulsa — gul, yig'lasa — dur 49
Cho'pon Ali 54
Zumrad va Qimmat 56
Oltin olma 61
Bola — podshodir 63
Tan sihatlik — tuman boylik 64
Dono qiz 65
Bo'z bola 67
Vafo 76
Mahmud yamoqchi 79
Nurilla boyvachcha 81
Noshud bola 87
Hunarli yigit 90
Boy bilan novcha 95
Zolim podsho 99
Baliqchi bola 103
Karimboy bilan xizmatkor 107
Botir 109
Soqi mumsik bilan Boqi mumsik 112
O'pka qishlog'i 114
Dehqon 115
Kanizak bilan podsho 118
Tuhmat balosi 120
Xasis boy bilan Abdurahmon o'g'ri 129
Guliqahqah 136
Tentak podsho 143
Oltmish og'iz yolg'on gap 145
Alvasti 150
Avom folchi 153
Baxtli kal 165
Ayyor bilan sodda 172
Yetti ahmoq 174

Kuygan chol 175
Topqinchilar 177
Xasis boy va uning o‘g‘illari 182
Qirq yolg‘on 183
Garang 193
Donishmand cho‘pon 196
Ahmoq jo‘ralar 199
Chol bilan kampir 203
Qozining makri 206
Ikki o‘rtoq 213
Yamoqchi bilan Shog‘arib 214
Mulla Tappak 222
Botmon daxsar 225
Andijonlikning hikoyasi 227
Eralixon va uch o‘g‘ri 231
Qaysi yerda chivin yo‘q 233
Bajarib bo‘lmaydigan buyruq 234
Lofchining qizi 235
O‘g‘ri va podshoh 236
Zulm va qasos 238
Uch yolg‘onda qirq yolg‘on 243
Rustam 249
Doro va Iskandarbek 259
Shoxli Iskandar 264
Luqmoni hakim 266
Kimyogar 277
Ayoz 280
Hotam 295
Arab laqqi 314
Navoiy bilan yamoqchining o‘g‘li 316
Navoiy bilan mardikor 319
Navoiy bilan cho‘pon 321
Ibn Sino va jinni 323
Johil podsho va Abu Ali 325
Ziyod botir 331
To‘lg‘onoy 341
Ikki tabib 347
Xurshid bilan Laylo 350
Besh jonlini bejon qilgan Bahodir 357
Dod 362
To‘qqiz dangasa 366
Zulxumor 372

To‘plamdagi ertaklarni aytuvchi va yozib oluvchilar 378

10 000 сум

82.3(5O‘)
O‘-16

O‘zbek xalq ertaklari. Jild III/ Tuzuvchilar: M. Afzalov, X. Rasulov, Z. Husainova; mas’ul muharrir M. Mahmudov. 2-nashri. T.: „O‘qituvchi“ NMIU, 2012. — 384 b.

ISBN 978-9943-02-459-5

УДК: 821.512.133
398.21.
КВК 82. 3(5O‘)

O‘ZBEK XALQ ERTAKLARI

III jildlik

III jild

2-nashri

„O‘qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent — 2013

Texnik muharrir
T. Greshnikova

Kompyuterda sahifalovchi
F. Hasanova

Musahhihlar
M. Ibrohimova, N. Jumayeva

Nashriyot litsenziyasi AI №161. 14.08.2009. 2012-yil 25-dekabrda original-maketdan bosishga ruxsat etildi. Bichimi 60×84 1/8. Kegli 12 shponli. Tayms garn. Ofset bosma usulida bosildi. Shartli b. t. 44,64+3,72 rangli vkl. Nashr t. 30,75+2,21 rangli vkl. 10 000 nusxada chop etildi. Buyurtma № 297-12.

O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligining „O‘qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent — 129, Navoiy ko‘chasi, 30- uy. // Toshkent, Yunusobod dahasi, Yangishahar ko‘chasi, 1- uy. Shartnoma № 07-99-12.